

ابراهیم محمد العلی

شیخی ئی ئەلبونەتەیکەر

سوارەجاکێ مەیدانی بانگەوازە جاکسازێ

چاپی دووهم

ئەلبونەتەیکەر

ئەلبونەتەیکەر
هەبە جاکساز

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

پراي داتلود کتابهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

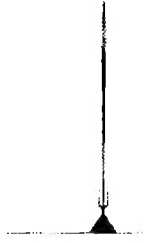
پۆدابهزانانی چۆرهها کتیب: سهردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

www.lqra.ahlamontada.com

www.lqra.ahlamontada.com

للكتيب (كوردی , عربي , فارسي)

شەيخى ئىسلام

ئىبنو تەيمىيە

سوارچاكى مەيدانى بانگەواز و چاكسازىي

نووسىنى

إبراهيم محمد العلي

مامۇستا عەلى باپىر

پىيداچۆتەوۋە و پىشەكى بۆ نووسىوۋە

وەرگىرانى

حەسەن بابەكر

نووسینی
إبراهيم محمد العلي

وه رگيرانی
حه سه ن بابہ کر

بلاوکردنه وهی
نوسینگه ی ته فسیر بو بلاوکردنه وه و پاگه یانندن

نه خشه سازی ناوه وه و بهرگ

نهره شه کولانه

خه ت

نه وزاد کوئی

قه باره ی کتیب
۱۷x۲۴ - (۲۰۷) لاپه ره

نۆره و سالی چاپ
دووه م ۱۴۳۷ ک - ۲۰۱۶ ز

تیراژ
۱۵۰۰ دانه

شه یخی ئیسلام
ئیبو تهیمیه

سوارچاکی مهیدانی
بانگهواز و چاکسازی

له بهرپوه بهرایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان / ههریمی کوردستان
ژماره ی سپاردنی (۲۹۱۸) ی سالی ۲۰۱۲ ی پیدراوه

هه موو مافیکه له بهرگرتنه وه و بلاوکردنه وه ی پارێزراوه
Copyright © Tafseer Publishing

نوسینگه ی ته فسیر

بو بلاوکردنه وه و پاگه یانندن

ههولیر - شهقامی دادگا - ژیر هوتلی شیرین پلاس

f t i /TafseerOffice

+964 750 818 08 66

www.al-tafseer.com

tafseerooffice@yahoo.com

پیشکش بن

۱- بهه موو ئهوانهء (دين)، ته نيا له قورئان و سوننهء تا ده بينن و راو بؤچوونه زانايان، به تيگه يشتن له (دين) ده زانن.

۲- بهوانهء ده مارگيرييان بؤهيچ زاناو مه زه بيك نيهو، كه سه كان بههء ههقهو ده ناسن، نهك ههق بههء كه سه كانهوه.

۳- بهوانهء بههيچ پاساوئك خويان بهء بهش ناكهن له زانيارء فراوانهء (شيخ الاسلام) و زانايانهء ديكهء بهرجهستهو، تفهنگ به تاريخهء يهوه نانين.

ئەم کتیبە

ئەم کتیبە کە لەلایەن (ابراھیم محمد العلی) بە زمانی عەرەبی و بەناویشانی (شیخ الاسلام احمد بن تیمیة، رجل الاصلاح والدعوة) نووسراوە، باس لە ژیان و بەسەرھات و ئاستی شارەزایی و پلەى بەرزى زانستى ناوبراو دەکات و، روونی دەکاتەوێ کە (ابن تیمیة)ی حەرپرانی چ دەور و کاریگەرییەکی گرنگی هەبوو لە کۆمەلگادا و چۆن بە تێروانییەکی فراوانەو فەرمانی بە چاکە و رێگری لە خراپە کردووە و لە مەیدانی جیھاد و بەرھەنگاریبوونەویدا لە دژی تەتار جەنگاوە و خاوەنی ئازایەتی و نەبەردی بوو.

و بە باس لەو دەکات کە (شیخ الاسلام) هەرچەندە لە سەرھاتى تەمەنیەو لە چوارچێوەی مەزھەبی حەنبەلیدا بوو بەلام دواتر وەک موحەتەھیدیکی رەھا دەرکەوتوو و بە داکوکیکار لە قورئان و سوننەت لەقەڵەمدراوە و دژی لاسایی کردنەوێ کۆڕانە و دەمارگیری مەزھەبی بوو، وێرایی ئەو کەسێکی هەقگۆ و پارێزکار بوو و ھەرشتیکی بەراستی زانیی گوتیەتی و لە لۆمەى لۆمەکاران نەترساوە و لەبەرانبەر پێر و تاقم و مەزھەبە لادەرەکانیش کە مایەى زیان بوون بۆ ئیسلام قسەى خۆى کردووە و لە ژێر روشنائى قورئان و سوننەتدا بەرھەنگاریان بۆتەو.

ئەم کتیبە روونی دەکاتەوێ کە ناوبراو لەزۆر باری وەک: (تەفسیر، حەدیس، فێھو ئووصل و....) زۆر شارەزابوو و زانایانى سەردەمى خۆى ئەمەیان سەلماندوو سوودیان لێ بینیوە و پێى سەرسام بوون. دواى خوشى دەیان بەرھەمى بەپێزى

جیهیشتوو، که مایه ی به هره مه ندبوونی مسولمانان به درێژی زه مان و به پانتایی زه مین.

هه ریۆیه به مه به ستی ناسینی زیاتر و سوود وهرگرتن له به ره مه کانی له لایه ن مامۆستایان و خوێندهوارانی دیکه ی کورد زمانه وه، نه م کتێبه م به ده ستکاریه کی که مه وه وهرگیراوه ته سه ر زمانه ی کوردی و بو جاریکی دیکه به ده ستکاریه وه چاپی ده که ی نه وه.

حسن بابکر

هه ولێر

۲۰۱۵/۸/۱۰

پېشەكى

الحمد لله والصلاة والسلام والبركات على رسول الله محمد
وآله المهتدين بهداه.

قۇيۇنلارنى سەنگىن ۋە قۇشەۋىست:

ئىبنوتەيمىيەنى ھەرپرانى كە لەلەين زاناينى پۇزگارى خۇيەۋە نازناۋى
(شيخ الإسلام)ى پىندراۋە، كەۋا پىتەچى ئەۋكات چەمەك و واتاى (مَرَجَع)ى
گەياندىيى، ۋ، لە واقەيشدا ئەۋ كەلە زاناىە لە پۇزگارى خۇيدا و ئىستاش لە گەل
دەيى، يەككە لەۋ كەمە زانا و پىشەۋايانەنى ئىسلام و مەسۇلمانان، كە مەسۇلمانان
بۇ كەرنەۋەى زۇر گىرى كۆرەى بۈر و لەينى دىندارى يان، بۇ لايان گەۋرەۋە
ۋ لە فتۋا و بىر و بۇچون و پىنمايەكانيان بەھرە مەند بۈۋن.

پىشە ۋەيە ھۆكەرى كۆن نەۋۋەن ۋ بەتەپ ۋ تازەيى ۋ زىندەيتىي مەنەۋەى
بەھەمە فەكرى يەكانى ئىبنوتەيمىيە، سى ھۆكەرى سەۋەككىن:

يەكەن: پىشت بەستىنى بە بەلگەى قورپان و سۈننەت.

دەۋەۋە: شارەزايى ورد بە واقىمى كۆمەلگا و تەۋزەمە فەكرى يەكانى.

سەيىيە: يەكلەيى بۈۋنەۋەى بۇ ناسىنى ھەق و پاستىي و دۈۋرىي لە دەمارگىرى
مەزھەبىي (التعصب المذهبي).

دیاره ھەركام لەو سە ھۆكارەش نەگەر بمانەوێ پوونیان بکەینەو لە دووتوئی بەرھەمەکانی ئەو زانا پەند و ناوازیەدا، دەتوانین چەندان نمونەیان وەك بەلگە لەسەر یێننەو، بەلام لە سۆنگە ی ئەووە کە پێم وانیە هیچکەس مەشت و مەری لەبارەو ھەبێ، بەپێستی نازانم و ئەوئە دەلێم کە:

ھەركەسێك بیهوی بیر و بۆچوونەکانی بپرشت و ھێز و پێریان ھەبێ و، وەك تیغی مەعدەن خراپ ژەنگ نەھێنن و لەكار نەكەون، دەبێ ھەركام لەو سە مەرجانە ی تێدا پەچاو بکات.

۱- ھێچ قەسە و بیر و پرایەك وەك شتێکی ئایینی نەخاتە پوو کە پەشت نەستوو نەبێ بە ئایەتەکانی قورئان و دەقەکانی سوننەت.

۲- وەھەرشتێك دەلێ پاش سەرنجێدانێ واقیع و ناسینی و پێی ئاشنابوونی بێ، نەك بەبێ شارەزایی لە واقیع و لێتێگەشتنی، قەسە لەبارەو بکات و تەفەنگ بە تاریکایی یەوہ بنێ!

۳- وە ھەتا دەتوانێ خۆی لە قەناعەت ھێنانی پێش بێرکردنەو، بپاردانی پێش وەخت و، دەمارگیری و لایەنگیری بۆ ئەم و ئەو، بەدووریگری.

بەلێ کاتێك سەرنجی کتێب و فتواکانی ئیبنوتەیمییه دەدەین دەبین:

مەگەر چۆن دەنا ھەركاتێك قەسە کردبێ، چەندان ئایەت و دەقی سوننەتی پێزکردوون و بەبەلگە ی ھێناونەو، بەزمانێکی گشتی ئاسانی وا کە ھەموو کەس لێ ی تێبگات، چەمک و واتایەکانیان و چۆنیەتی دەلالەتیانی پوون کردۆتەو.

ھەرۆھا بەبێ شارەزایی قول و فراوان لە بارە ی واقیعی ئەو بیروکە و بۆچوونانەو، کە وێستوویەتی قەسیان لەسەر بکات، قەسە لەبارەو نەکردوون، وەك لە کتێبی: (مناہج السنە النبویة) و کتێبی: (الجواب الصحیح لمن بدل دین المسیح) و کتێبی: (الرّد علی المنطقیین) دا وەك پوژی پوون دیارە.

وہەتا پاددەمەکی زۆر خۆی لە دەمارگیری مەزھەبی دوورگرتوہ و، ھەرچەندە حەنبەلی مەزھەب بوہ- بەتایبەت لە سەرھتای تەمەنییەو-، بەلام

ھەركات بەلگەى پېچەوانەى مەزھەبى ئەھمەد بويىچە، شۇن بەلگە كەوتە. ھەلبەتتە ئىبنوتەيمىيە وئپراى زاناىەتتى، پىاوتكى زۆر خوا پەرست و پارىژكار و رەشت بەرزىش بوو، بە پېچەوانەى ھالى بوونى كەسانىكى ناھالى لە نەھلى تەسەووفە، بەرھەمەكانى بەلگە و شاھىدى ئەون كە لەبوارى تەزكىيەى نەفس دا خاۋەنى پشك و بەشىكى گەورە بوو!

ئىنجا وئپراى ئەۋەش ئەو كەلە زاناىە ھەتا بلىنى بوئز و ئازا و ھەق يئز بوو، چى بە ھەق و پاست زانىيىچە، لە گوتنى نەسلەمىۋەتە، لەسەر ئەۋەش باجى زۆرى داۋە، چونكە بەداخەۋە لە پۇژگارى وىدا، ئۆمەتتى ئىسلام نوقمى لاسايى كەرنەۋەى كوئرانەى (التقليد الأعمى) و، دەمارگىرى (التعصب) جۇراوجۇر و، بە پىرۋزگرتنى قسە و بىرۋپراى پىشۋان (تقدیس أقوال و آراء الأسلاف) و، دىمان دەردى دىكەى كوشندە بوو بوو، بۆيە قسە و بىر و پاكانى ئەو پىشەۋايە كە پىيان زۆر پىش خەلكى پۇژگارى خۆى كەوتبۆۋە، بە زۆرىەى زاناىانى قسەرۋىشتۋى نرىك ھوكمرانانى ئەو پۇژگارە ھەزم نەدەكران و، نەدەگەشتە ناستى بەرزى ئەو زانا پاىە بەرزە. ئىنجا ئەۋەشمان بىر نەچچە كە ئىبنوتەيمىيە لەبوارى جەنگ و جىھاد و بەرەنگارىش دا، شۆرە سوارىكى دىار بوو و جەنگاۋەرنىكى كارا و ئازا بوو، پۇلنىكى گرنگى گىپراۋە لە جەنگ دژى تەتەر و مەغۇلە دېندەكان دا، كە سەرەنجام تى شكاون و ھاندان و موژدە پىدانى ئەو زانا مۇجاھىدەش بە سەركەوتنى مەسۇلمانان، پارسەنگىكى قورس و يەكلاكرەۋەى جەنگ و بەرەنگارىۋونەۋە كە بوو.

ھەلبەتتە مەن نامەۋى لەو چەند دېرەدا كە ۋەك پىشەكى دىماننوسم، باسى ئىبنوتەيمىيە و ئاكار و ھەلۋىستەكانى بىكەم، كە ئەم كىتپەى بەردەستت كە براى زىدە بەرپىژ و دىلۋۆزم مامۇستا (ھەسەن بابەكر) لە غەربىيەۋە ۋەرى گىپراۋەتە سەر زمانى كوردى، بۆ ئەۋە تەرخانكراۋە، بەلكو تەنبا مەبەستە ناماژە كەردن بوو بەچەند لايەننىكى گرنگى كەسايەتتى ئىبنوتەيمىيەى ھەپرانى خوا لى ى خۇش بى، كە زۆر كەس لافى خۇشەۋىستى و شۇنكەۋتتى لى دەدات و، ھەيە ھەر دەپەۋى لەسەر خۆى و ھاۋمەشرەبەكانى يان ھاۋ ناۋونىشانەكانى قۇرخى

بکات! به لām ییگومان عیبرهت به هه لۆیست و کرداره، نهك لاف لیدان و شیعار!
 ئەم کتیبەش که له ئەسلدا بەزمانی عەرەبی نووسراوه و مامۆستا حەسەن
 بابەکر بە دەستکارییهکی که مەوه وەری گێژاوه ته سەر زمانی کوردی و منیش
 له قەدەر حال و بو لوانی خۆم پێیدا چوو مەتهوه، کتیبیکی بەنرخه بو ناساندنی
 ئیبنوتهیمییه به خۆننەری کورد زمان و ئاشنا بوونی بهو که سایه تییه گه و ره ی
 ئیسلام، که زۆر له میژوون و نوسان په چه له کی ده به نه وه سەر گه له بی قه واره و
 ناوونیشانەکی خۆمان (کورد)، هیچ گومانیشی تێدا نیه که هەرچی چاکه و
 خێرێک که له ئیبنوتهیمییه و هەر زانا و پێشه وایه کی دیکه ی ئیسلام دا ههیه،
 دلۆپیکه له ده ریای بی سنووری ئیمان و ئیسلام. وهك شاعیرێکی فارس
 گوتویهتی:

بلبل از فیض گل آموخت سخن ورنه نبود این همه قول و غزل تعبیه درمنقارش
 واته: بولبول له بهخششی گولەوه فیژی قسه کردن بوو، نه گه رنا نهو هه موو
 قسه و شیعره له دهنوکیدا کۆنه بوو. بۆوه!
 دهستخۆشی له مامۆستا (حەسەن بابەکر) دهکەم و خوای بهخشنده بهرەکەت و
 پێژی زیاتر بخاته عەقل و دڵ و قەلەمییهوه.

شەوی (۱۰) ی محرم (۱۴۳۴) ی کۆچی

(۲۴) ی تشرینی دووهم (۲۰۱۲) ی زانیی ههولیر

عهلی باپیر

پیشہ کی نووسەر

ان الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا وسيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له ومن يضلل فلا هادي له، وبعد:

زانباری وهك ناو وایه بۆ ژبان، نهو كهسه سوودی لی دهبینی كه كاری پندهكات و، نهو كهسهش بههیلاك دهچنی كه كاری پهی ناكا. خوای گهوره له زۆر شوئنی قورئاندا مهدهی نههلی عیلم و زانایانی كردوه، بۆ نموونه: دهفهرموئ:

﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾ المجادلة (۱۱)

واته: خوا پلهو پایه ی ئیمانداران له ئیوه بهرز دهكاتهوه، بهلام نهوانه ی خاوهن عیلم و زانستن به چهند پلهیهك زیاتر.

وه بهرزنی پلهوپایه ی زانایانی باس كردوه، كاتیک ناوی نهوانی له گهڵ ناوی خۆی و فریشتهكانی هیناوه، كه دهفهرموئ:

﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْغَنِيُّ الْعَلِيمُ﴾ ال عمران (۱۸).

وه له خهلكی دیکه جیای کردوونهوه كه دهفهرموئ:

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ الزمر (۹).

واته: بلی نایا نهوانه ی دهزانن و نهوانه ی نازانن وهك یهكن؟ وه باسی نهوه ی كردوه كه زۆریه ی نهوانه ی به شیویهکی راست له نیشانه و بهلگه كهوونی و سروشتیهكان و نهو نایهتانه ی نێردراونهته سهر پیغهمبهر (صلی الله علیه وسلم)

دەگەن و دەقامن، زانايان، وەك دەفەرموى:

﴿وَمَا يَقُولُهَا إِلَّا الْعَاقِلُونَ﴾ العنكبوت (۴۳).

سەبارەت بە مەدھى زانايان، پېغەمبەرىش (صلى الله عليه وسلم) لە زۆر شۆئەن لە سوننەتى سەھىھى خۇي دا باسى كەردو، بۆ نمونە:

(عن ابي الدرداء (رضي الله عنه) قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): ((من سلك طريقاً يطلب فيه علماً، سلك الله به طريقاً إلى الجنة، وإن الملائكة لتضع أجنحتها رضاءً لطالب العلم، وإن العالم يستغفر له من في السموات ومن في الأرض حتى الحيتان في البحر وإن فضل العالم على العابد كفضل القمر ليلة البدر على سائر الكواكب)). رواه الترمذى و صححه الالبانى.

- ((إنما العلماء هم ورثة الانبياء، وإن الانبياء لم يورثوا ديناراً ولا درهماً وإنما ورثوا العلم، فمن أخذه أخذ بحظ وافر)). أخرجه الترمذى ۲۶۸۲ وابن ماجه ۲۲۳ و صححه الالبانى..

واتە: زانايان میراتگری پېغەمبەرەن، وە ینگومان پېغەمبەرەن دینار و درهەمیان نەکردۆتە میراتی خۆیان، بەلکو زانیاریان بە میرات بەجی هیشتو، هەركەسیك زانیاری بە میرات بگری، بەش و پشکی زۆری گرتو.

وہ (أبو مسلم الخولاني) (رەحمەتى خواى لیبیت) دەلى: زانايان لە زەوى دا وەكو ئەستێرەکانى ئاسمان وان، ئەگەر دەرکەون بۆ خەلکی بەوان پێنماي دەکرێن، وە ئەگەر لییان ون بوون سەرگەردان دەبن.

وہ (سفيان بن عيينة) (رەحمەتى خواى لیبیت) دەلى: (أرفع الناس عند الله منزلة من كان بين الله وبين عباده، وهم الأنبياء والعلماء)^(۱). واتە: بەرزترین کەس لە پلەو پایەدا لای خوا ئەوانەن کە لە نیوان خواو بەندەکانى دان، کە پېغەمبەرەن (عليهم السلام) و زانايان.

قەسەردىن لەسەر گەورەيى عىلىم و زانىست و ئەو پەلەو پايدى قوتايى و داواكارانى زانىست لەلەي خوا ھەيانە، شەتەيى زانراو ئاشكراو پۈونە، بەلام باسكردنى لىزەدا تەنيا بۆ بىرخستەنەويە.

زانايان (رەھمەتى خويان لىيىت) لەپىتاو ۋەدەستخستنى زانيارى دا شەوو رۆژيان بەيەكەو گرىڭ داو، لە پىتاو لىكۆلىنەو لە ۋشەي ھەدىسەك چەندىن رېي دوورىان بېرىن و ماندوو بوونيان چەشتەو، بە پشت بەستن بەخوا رېي سەختيان بېرىو، ئەوان بەمەبەستى كار پىچ كردن و رەزامەندىي خوا، ھەولەي بەدەستەيتانى زانياريان داو، ۋەك (الخطيب البغدادي) لە نامۆزگارەيەكى دا بۆ قوتايانى زانىستەكان دەيگوت: (ئەي شەيداي زانىست و زانيارى، نامۆزگارەيت دەكەم كە نەتەت يەكلەو ساغ بەكەيەو بۆ ۋەدەستەيتانى و ھەول بە كار بەزانىستەكەت بەكەي، زانيارى درەختەو كەدەو بەرۋوبوومەيتى، ئەوئى كار بە زانيارىەكەي نەكات، بە زانا ناژمىردى) ^(۱).

ۋە دەزانن كە زانيارى بە خۆزگەو پىچ ماندوو بوون بەدەست نايەت، بەلكو بە ھەول و تىكۆشان و بەدەوادا گەپانى بەردەوام و خۆ خەرىك كردن دىتە دى، بەجۆرەك ھىچ شەتەك ھەرچەندە گرەنگىش پىچ لە ھەولەدان بۆ بەدەستخستنى زانيارى پىچ ئاگاي ناكە، چونكە دەزانن كە زانيارى ئەگەر ھەموو خۆتى نەدەيتى ئەو كەمەيەت ناداتى، ۋە دەزانن كە زانيارى ناكەتە نامرەزى كارو كەسابەت لە دەرگاي ھوكەرەنان، يان بۆ ئەوئى شەتەيان دەستكەوئى، لەبەردەرگاي ئەوان زانىست زەلىل ناكەن، و ئەو شەتە بەنرخەي پىيانە پىچ نموودى ناكەن، ھەر بۆيە كارەدەست و ھوكەرەنان خۆشيانووستون و شەرميان لىچ كەردون و بەرپىزو ھۆرمەتەو لىيان پروانىون و، قەسەي زانايان قورسايى تايبەتەي ھەبوو لەدلى خەلكى داو تەختى دەسلەتدارانيان لەرزاندو و، ئەرزىان لەبن پىياندا ھەزاندو، لەگوتنى قەسەي ھەقدا گريان نەداوتە لۆمەي ھىچ لۆمەكارەك و ھەرەشەي ھىچ دەسلەتدارەك، ھەربۆيە زانايان ئەو پەلەو مەقامە گەورەو بەرزەيان ھەبوو، ئەوان ئەستەيرەي پىنمايى وچاكسازى گەلانيان بوون، ئەوان بە قەسو كەدەو

مایه‌ی به‌گه‌پ‌خستنی تواناو هیمه‌تییان بوون و میژوویان گۆپ‌یوه، به‌وانه‌وه ئومیده‌کان سه‌وز بوون، به‌جیهادو تیکۆشانیان سه‌روه‌ری و عیززه‌ت هاتۆته‌دی و، ناتومیدی و به‌زینی له‌ده‌روونی تاکه‌کانی ئهم ئوممه‌ته‌لابردوه و هیواو ئومید به‌داهاتوویان له‌جییدا داناوه. (شیخ الإسلام) (ابن تیمیة)ش له‌پیشه‌وه‌ی ئهو کاروانه‌پ‌رخپ‌رو به‌ره‌که‌ته‌ی سه‌ده‌کانی هه‌وت و هه‌شتی کۆچی یه، که‌سیکی گه‌وره‌بوو له‌بواری زانست و کرده‌وه‌و زوهدو پارێزکاری و جیهادو نازایه‌تی و هتد دا.

ئنج‌ا له‌سۆنگه‌ی ئه‌وه‌وه‌که (شیخ الإسلام) موخته‌هیدو زانیه‌کی لی‌هاتووی شاره‌زا به‌قورئان و سوننه‌ت و فیه‌ق‌ه‌و زانسته‌کانی دیکه‌ی ئیسلامی بووه، خاوه‌نی سیفه‌تی به‌رزو جوان و هه‌لوێستی جوامیرانه‌و، خه‌مخۆری خه‌لك و دژی زوالم و ستم بووه، فهرمانی به‌چاکه‌و پ‌یگ‌ری له‌خراپه‌ده‌کردو گ‌روپ تینیکی زانستی دروست کرد، که‌ئالا هه‌لگ‌ری چاکسازی و داهینان و نوێبوونه‌وه‌بووه، خه‌لكی له‌سه‌ر بیروباوه‌ری ساغ و راست و دروست په‌روه‌رده‌ده‌کردو به‌گ‌شتگ‌یری ئیسلامی پ‌اده‌ن‌اندو له‌بیرو بۆچونه‌هه‌له‌و خوارو خێچه‌کان ناگاداری ده‌کردنه‌وه، که‌سیک بوو له‌به‌رانبه‌ر گ‌رفت و ناخۆشییه‌کانی ژیان دا پشت نه‌ستوو به‌خوای بالاده‌ست به‌سه‌برو ئارام بوو، له‌به‌ر ئه‌وه‌و چهندان خه‌سله‌تی دیکه‌ی که‌سایه‌تی ناوبراو شیای ئه‌ویه‌گ‌رنگی زۆری پ‌ی بد‌ری و توێژینه‌وه‌ی له‌سه‌ر بک‌ری و له‌باریه‌وه‌ بنووس‌ری.

سەردەمى (ابن تيمية)

يىگومان ئەو ژىنگەيەي ئىنسانى بانگخواز تىيدا دەۋى، لە گىرگىتىن ئەو ھۆكارانە دەۋمىدەي كە كارىگەيى ھەيە لەسەر دروست بوون و پىكھاتەي كەسايەتتەيەكەي، ديارە ھۆكارى نەسەب و خىزانىيىش كارىگەرييەكى دىكەي لەوياروۋە ھەيە، بەو پىيە زۆرجار ژىنگە و دەۋرەيەر، بېريارى لەسەر ژيانى زۆر كەس داۋە و كارىگەريى بالاي ھەبوۋە لە ديارىكرەنى ھەلسوكەوتى زانايان و كەسانى دىكە و، شىۋازى مامەلە كىرەنيان لەگەل ئەو ھەلومەرجەدا كە تىيدا ژيان.

ئەو چاخ و سەردەمەي (شىيخ الإسلام) تىيدا دەۋيا، پېرېو لە رووداۋى ترسناك و دلەراۋكى، نەمەش لە نەنجامى داگىركرانى ولاتانى ئىسلامىي لەلايەن (تەتار) و رووخانى خىلافەتى ئىسلامىي لە بەغدا لە سالى (۶۵۶)ى كۆچى دا و، كۆژرانى خەلىفەي ئىسلام بە خراپىتىن شىۋە. ئەۋكات شلەۋان و سەرگەردانىي و لادان، ھەموو لايەنە جياۋازەكانى ژيانى گىرتبۆۋە، (شىيخ الإسلام) لە سەردەمىكى ئەنگۈستە چاۋى نىۋە بەخىركى شەپۇلاۋى لە لاۋازى و فەساد و دلەراۋكى و لادان لە بۈارەكانى زانست و سىياسەت و كۆمەلەيەتتىي دا ژياۋە.

ئەو سەردەمەي ئەو تىيدا دەۋيا پىۋىستى بە چاكەكارىكى بانگخواز ھەبوۋ، كە نىشانەمۇ قوچكەكانى دىن نۆي بىكاتەۋە، لە بۈارە جياجياكانى ژياندا و، ئارامىي و ئۆخۇن بگىرپتەۋە بۇ دل و نەفسە تىكچۈۋەكان، بەشىۋەيەك ھەۋلەكانى بەتەنيا چىر نەكاتەۋە لەسەر يەك لايەنى ژيان و لايەنەكانى دىكەش فەرامۇش بىكات.

(شىيخ الإسلام) ئەو كەسە بوۋ خۋاي كارىەجى ئامادەي كىرە بەو دەۋرە ھەلبىستى، لەو باروۋە نەسپى خۇي تاۋىدا، كە يىگومان نەۋە كار و دەۋرىكى گەۋرە و بە زەھمەت بوۋ، كە بىرتى بوۋ لە گىرپانەۋەي خەلكى سەردەمى خۇي بۇ رىبازى ھەق و دەستگىرتن بە كىتپى خوا و سوۋنەتى پىغەمبەرەكەيەۋە (صلى الله علە وسلم).

مەلىكە كۆيلەكانى مىصر

سىز دە سال پىش لەدايك بوونى (ابن تيمية) مەمالىك^(۱) حوكمرانى (مىصر و شام) يان گرتە دەست، كەزۆرىيەيان تورك بوون و كۆتا مەلىكى بىنەمالەى صلاح الدين الايوبى (ملك صالح نجم الدين أيوب) كە لەسالى (۶۴۷) ى كۆچى، وەفاتى كىردە، وەك دانەپنەن بە نازايەتتيان و وەفایەك بۆيان نىشتەجىي كىردن و ھىزىكى لى پىكەپنەن و بەناوى (البحرية)^(۲) ناسىئرا، دواى مردنى (مەلىك صالح)، (توران شاھ) جىي گرتەو، ھەر ئەوسالە يەككىك لەو ھىزى مەمالىك بەناوى (عزالدين أيوب) كە توركىمان بوو (توران شاھ) ى كوشت و دەستى بەسەر دەسلەتداگرت و نازناوى (الملك المعز) ى درايە، بەو شىۋىيە مەمالىك حوكميان گرتە دەست، ئەويش لە سالى (۶۵۵) دا كۆزرا و كۆرەكەى بە ناوى (نورالدين على) جىي گرتەو. دواتر لەسالى (۶۵۷) (سيف الدين قطز) حوكمى گرتە دەست، كە بۆيەكەمجار (تەتار) لەسەر دەستى ئەو تووشى تىشكانى گەورە ھات، دواى سالىك لە حوكمرانىي، يەككىك بەناوى (ركن الدين بىبىرس) ناوبراوى كوشت و خۆى جىگاي گرتەو و نازناوى (مەلىك ظاھرى) بۆخۆى ديارى كىرد. ناوبراواو ھاوئى (۱۸) سال لەسەر حوكم مايەو و لەو پەرى دەسلەت و دەستپۇشتووى دابوو، چەند جار ئىكىش بەسەر تەتار و صليبي يەكاندا سەركەوت.

(ابن تيمية) لەسەردەمى (مەلىك ظاھرى) دا كە حوكمى (شام و مىصر) ى كىردە لەدايك بوو و كاتىك مەلىك ظاھرى مردەو تەمەنى نابراو پازدە سال بوو.

(۱) ممالىك: كۆى (مملوك) ە واتە: كۆيلە، كە لەسەرمەتادا كۆيلە بوون، دواتر راپەريون و شۆرپىيان كىردە و بوونە دەسلەتدار لە ولەتدا.

(۲) لە مىصر شوتتيان لە لىۋارى (نيل) بوو، بۆيە بەو ناوئە ناوئەد كراون، خەلكى مىصر وەك عادەتى خۆيان بە (نيل) دەلتن (بەر).

(ظاھر بېرس) يەكەم مەلىكى بەھىزى مەسۇلمان بوو دواى (صلاھ الدىن الايوبى) كە گرنگى بە جىھاد داۋە بەردەوام دۆرمەننى ئىسلامى تىكشەكەندۈن، ۋەك (ابن كئىر) باس دەكەت^(۱) دەسەلات ۋە ھۆكۈمرانى ناۋىراۋ فراۋان بوو، كە لە رۆژھەلاتەۋە دەگەشتە (فورات) ۋە لە خوارووش تا ئەۋەپرى (سودان) پەلى ھايشتىبوو.

مىصر چەقى دەسەلات ۋە ھۆكۈمەت ۋە قاھىرەش بارەگەي سەرەكى بوو، كە دواتر گۆرۈا بۆ ناۋەندىكى سىياسى، زانستى، ژىيارى بۆ ھەمۇ جىھانى ئىسلامى، ئەۋەش بەھۆى نىشتەجى بوونى (مەلك ظاھر) ۋە يەكەك لە خەلىفەكانى عەبباسى لەۋى بەناۋى (المستەنصر بالله) كە مەلىك ظاھر لە سالى ۶۵۹ى كۆچى بە خەلىفە دايناۋ بەيەتتى پى دا، بەلام خەلىفە ھەر بەناۋ بۆ مىيارەكى بوو، ئەگەرنا مەلك ظاھر دەسەلاتدارى تەۋاۋ ۋە ھەمەكارە بوو^(۲) مەلىك ظاھر ژمارىەكى زۆر خوتەندىگەي ئىسلامى دامەزراندن، ناۋىراۋ وئىراى ئەۋەى كەسكى نازا ۋە بەھىز ۋە دىلئۆز بوو، ھەمەستى جىھاد ۋە بەرەنگارىۋونەۋى ھەبوو، بەلام كەسكى خۆپەسند ۋە سەرسام بە راى خۆى بوو، ھەر بۆيە لەگەل نىمام (نوى) تىكگىراۋە ۋە ناچار نىمام دىمەشقى جىھىشتۈۋە، ھۆكۈمرانى مەلىك ظاھر لە سالى ۶۵۸ تا ۶۷۶) بوۋە كە ۋەفاتى كرد تا سالى ۷۰۹) واتە لەماۋەى ۳۳) سالد، نۆ مەلىكى دىكەيان لە مىصر ۋە شام ھۆكۈمرانىان كەردۈۋە، لە سالى ۶۷۸ تا ۶۸۹) ملك (منصور سيف الدولة قلاۋن) كە ئىنسانىكى مىجاد ۋە بەھىز ۋە لىزان بوو، ھۆكۈمرانى دەرۋەتتى ئىسلامى بوۋە مىصر ۋە شام ۋە ھىجاز ۋە تۋانى لە سالى ۶۷۸ - ھىرش بىكاتە سەر تەتار ۋە شەستى گەۋرىيان بەسەر بىتتى. بەھەمان شىۋە طرابلىسى شامى لەدەست صلىبى يەكان رەزگار كەرد كەماۋەى ۱۸۵) سالى لەژىر دەستياندا بوو،

(۱) البداية والنهاية ج ۱۳ ص ۲۷۶

(۲) دواى كۆزىنى (المستەمصر بالله) خەلىفە عەبباسى لە بەغدا بە دەستى تەتار لە سالى ۶۵۶ى كۆچى، مەسۇلمانان سى سالان بىن خەلىفە مانمۇ، تا ملك ظاھر لە سالى ۶۵۹) (المستەنصر بالله) ى لە عەبباسىيەكان ۋەك خەلىفە لە مىصر دانا ۋە بەيەتتى پى دا.

دوای مردنی ئەو لە ساڵی (٦٨٩) مصر بوو بە یاریگای چەند مەلیکیك تا لە ساڵی (٧٠٩) كۆپى مەلیك منصور كە ناوی (ناصر) بوو بۆ جارى سێیم جەلەوى حوكمى گرتەوه دەست و حوكمپانییەكەى ماوهی (٣٢) ساڵی خایاند. مەلیك ناصر هاوچەرخى شیخ الاسلام بوو، تا ئەندازەیهكى زۆر جێنشینی مەلیك ظاهر بیبرس بوو، بەوهی زۆر سیفەت و ھەڵسوكەوتى ھەك ئەو بوون، ھەك بابیشی (ملك منصور) بەھێز و توانا و لێزان بوو، بەسەر تەتار دا سەرکەوت و شكستی پێ ھێنان و مایەى بەرھەبێش چوون و گەشەکردنى دەوڵەت و دەرکەوتنى سومەھى پاکی بوو. ئەو كات (خراسان و عێراق و فارس) لە ژێر دەسەلاتى تەتار بوون و (مصر و شام و سودان و حجاز) یش لە ژێر دەسەلاتى مەمالیک دا بوون^(١).

(١) ئەم باسە لە كتیبى رجال الفكر والدعوة / ابوالحسن الندوی بەرگی یەكەم، لاپەرە: ٤٣٦ - ٤٣٩ وەرگیراوە، چاپى چوارەم (دار ابن كثیر للطباعة و النشر و التوزیع).

بارودۇخى گىشتى پىش لەدايك بوونى

۱ - بارودۇخى سىياسى:

بارودۇخى سىياسى لەسەردەمى (شىخ الإسلام) دا ناپىك و لىك ھەلۋەشاو بوو، ولاتى مۇسۇلمانان بۇ چەند ويلايەتلىك پارچە پارچە بووبوو، كە ھەرىكەيان بەچاوى دوزمنكارانە سەيرى ئەوى دىكەى دەكرد، كارىدەستان بە زولم و خۆسەپاندىن ھەلسوكەوتيان لەگەل خەلكەكەياندا دەكرد، بەسوكىي و يىرتىزى تەماشايان دەكردن، ئەو بوو بەھۆى لاوازى مۇسۇلمانان و متمانە بەخۆ نەمانيان، سەرەنجام دوزمنان تەماعيان تىكردن و، ئەوانىش لەو لاوازتر بوون كە بتوان بەرگرى لەخۆيان بكەن و مەترسىيەكان دوور بخەنەو، (ابن الاثير) (رەحمەتى خاى لىبىت) نامازەى بەو مەترسىيە كە ئەوكات ھەرەشەيان لە مۇسۇلمانان دەكرد و دەلى: (لقد بلي الإسلام والمسلمون في هذه المدة بمصائب لم يبتل بها احد من الأمم...) واتە لەوماوئەدا ئىسلام و مۇسۇلمانان تووشى چەندان گرفتارى و نارەھەتى بوون، كە تووشى ھىچ مىللەتلىك نەبووبوون، لەوانە:

* پەيدا بوونى (تەتار) - خوا رىسوايان بىكات - كە لە رۆژھەلاتەو ھاتن و بەشىۋەيك رەفتارىان كەد كە ھەركەسلىك بىيىستى بەكارەساتى ناودەبات.

* ھاتنى (فەرەنج) - خوا بىيانگرى - لە رۆژئاواو بەرمو شام، كە ئەگەر بەزىي و يارمەتى خوا نەبووايە مەبەستيان داگىركردنى مىسر و شام و چەند شۇنىكى دىكە بوو.

* ھەبوونی فیتنە و ئاشوویی نیوخۆ، کە لە بەرانبەر بەکدی دا شیریان ھەلکەتسابوو^(۱).

(شیخ الإسلام ابن تیمیة) (رەحمەتی خۆی لێبێت)، ناماژە بە دەرکەوتنی (سەلیبیەکان) و ئەو ھۆیانەی مایەی بەرپابوونی ئەو شەپانە بوون کە لە ولاتی موسلمانان ھەلیانگیرساندن، کردووە و دەڵێ: (کاتێک لە نیۆ موسلماناندا دەغەلێی و بیدعە و خراپەکاری پێچەوانەی دینی خوا، پەیدا بوون، دوژمنان بەسەریاندا زāl بوون، پۆمەکان و نەصرانییەکان جار لەدوای جار بەرھەو شام و جەزیرە دەھاتن و، وردە وردە سەنگەرەکانی شامیان دەگرتن تا گەیشتنە (بیت المقدس).. دواي ئەو بە ماوەیەک دەوری دیمەشقیان دا، کە ئەوکات خەلکی شام لەخراپترین ھالدا بوون لە نیوان کافرەکانی نەصرانی و موناڤیقە بێدینەکاندا^(۲).

مەترسیی (خاچەرستەکان) لە گیانەلا و ھەناسەی کۆتاییدا بوو کە (ابن تیمیة) لەدایک بوو، ئەو لە تەمەنی گەنجیدا بوو کە لەسەر دەستی مەلیک (خەلیل کوپی مەنسور) کۆتایی بە دەسلاتی سەلیبیەکان ھات. دواي گرتنی ھەموو قەلاکانیان و (عەککا) و سەنگەر و شوێنە گرنگەکانیان لەسالی (۶۹۰)ی کۆچییدا^(۳).

(شیخ الإسلام) و بنەمالەکەي و خەلکی (حەرپان)، دوو شتی یەک لەیەک تالترین لە (تەتار) بینی، بەوێی لەسەرئیکووە ناچارکران بەھۆی ھێرشێ تەتارەو کۆچ بکەن و مەملەکەتی خۆیان جێ بھێنن، لەلایەکی دیکەشەو شار و ئاوەدانییەکانیان وێران و خاپوور کران، (تەتار) کە لە رۆژ ھەلاتەو ھاتبوون بە ھەر شار و ئاوەدانییەک دا رەت بوونایە وێرانیان دەکرد و، ھیچ نیشانەییەکی شارستانیەتییان تێدا نەدەھێشت و شوێنەواریان پەشەکردووە.

(۱) الکامل فی التاريخ ۳۳/۹.

(۲) مجموعة الرسائل الكبرى ۱۳۳/۱ - ۱۳۴.

(۳) البداية والنهاية ۳۳/۱۳.

(ابن الاثير) (رەحمەتى خاى لىيىت)، بەو شىۋە باسى ئەو بەلايەى كىردەو كە ولاتى مسولمانانى گىرتىۋە دەلى:

(لقد بقيت عدة سنين معرضا عن ذكر هذه الحادثة استعظاما لها، كارها لذكرها، فأنا أقدم رجلا وأؤخر أخرى، فمن يسهل عليه ان يكتب نعي الإسلام والمسلمين؟ ومن الذى يهون عليه ذكر ذلك؟ فيا ليت أُمي لم تلدني، ربا ليتني مت قبل هذا وكنت نسيا منسيا....).

واتە: لەبەر گەورەى كارەساتەكە و پى ناخۆشبوونم بەوەى باسى بكەم، ماوەى چەند سالىك بوو باسكردنى ئەو بەسەرھاتەم پشتگوئى خستبوو، چونكە كارەساتىكى زۆر گەورە بوو، پىم خۆشەبوو باسى بكەم، لاقيكم دەبرە پىشى و يەككىكم دەهينايە دوايە، ناخر كى پى خۆشە بەلا و كارەساتى مسولمانان بنووسى؟ كى باسكردنى هەوالى مردنى ئىسلام و مسولمانانى لەلائاسايى و ئاسانە؟ خۆزگە دايكم منى نەبوومايە! خۆزگە پىش ئەو رووداوە مردبام و شتىكى لە بىركراويام و شتى وام نەبينىبايە، بەلام كە هەندىك لە هاوئەكانم داكۆكيان لى كردم كە شتىكى لەسەر بنووسم هەلۆستەيەكم كرد، پامام، دوايى بينىم كە نەنووسىنى نەوشتە هېچ سوودىك ناگەيەنى، بەلكو ئەو باسكردنى رووداوو كارەساتىكى گەورەيە، كە شەو و رۆژەكان شتى وايان تىدا روونەداوە، كە بەگشتى هەموو شتىكى گىرتەو بەتايەتى مسولمانان، نەگەر يەككىك بلى: لەو كاتەو كە خوا ئادەمى دروست كىردەو تانىستا، مەرفايتى تووشى بەلاى ئاوا گەورە و ناخۆش نەبوو، شتىكى پاستى گوتە).

ئەوانە بەسەر كەسدا بازىان نەدەدا. ژن و پياو و مندالىان دەكوشتن، زگى ئافرەتى دووگيانىان دەدپى و كۆرپەكانىان دەكوشت، چ كارەساتىكى گەورەبوو، كە پرىشكەكەى هەموو لايەكى گىرتىۋە!!

قەومىك لە دەورەبەرى (چىن) بەدەر كەوتن، بەمەبەستى ولاتى (توركستان) لەوئشەو بۆ ولاتى ئەودىو رووبار و گىرتيان، دوايى بەشكىيان پەرىنەو بۆ (خۇراسان) و دەستيان كرد بە كوشتن و پىرىنى خەلكى و وىزان و تالان كردن، ئىنجا لەوئو چوون بۆ (پەى و هەمەزان) هەتا گەيشتنە (عىراق) دوايى

(ئازەربايجان)، وىرانىيان كىردن و خەلکەكەيان كوشت، لەماوەى كەمتر لە سالىك ژمارەيەكى كەم نەبى لىيان دەرنەچوو، ئەو كارەساتىك بوو كەس شتى واى نەديبوو، دواى بەرەو ولاىتى (قەفجان) رۆشتن كە زۆريەيان تورك بوون، ھەركەسىك لەبەرانبەريان ھەستابايە دىيانكوشت و ئەوانى دىكەشيان ھەلدەھاتن بۆ چىپاكان و نىشتەمانيان بەجى دەھىشت، ئەو تەتارانە دەستيان بەسەر ئەوشتدا گرت، ئەويمان لەماوەيەكى كەمدا ئەنجامدا، بەشىكى دىكەيان جيا لەوانە بەرەو (غەزەنە) و ولاىتانى دراوسى رۆيشتن لە (ھىند، سىجستان، كرمان) ئەوانى دىكە چىيانكرد لە كوشتن و بىرەن، ئەمانىش بەھەمان شىو بەكارى خراپ ھەستان، بەشىوھەك كەس شتى واى نەبىستو، ئەوانە لەماوەى سالىكدا چەند شوئىكى زۆر و ئاوەدان لەخەلك و بىناسازىيان داگىر كرد، كە باشترىن خەلك بوون لە پرووى رەوشت و ئاكارو، ئەوان پىوستىيان بە ھاوكارى نەبوو، ولاخى سواری و مەر و مالاىتىكى زۆريان پى بوو، كە گۆشتيان دەخواردن، ئەو ولاخانەشيان كەسواری دەبوون، بە سەكانىيان ئەزىيان دەدەرى و رەگى پرووھىيان دەردىنا و دىيانخوارد و (جۆ) يان نەدەناسى، بۆيە لەھەر شوئىكى بنەيان بختەبايە پىوستىيان بەھىچ نەبوو!.

(سەبارەت بەدىن و عەقىدەشيان، لەكاتى ھەلاتى دا سوجدەيان بۆ خۆر دەرد و، ھىچ شتىكىشيان لەلا ھەرام نەبوو، ھەتا سەگ و بەرازىشيان دەخوارد، مارەكردنى ئافرەتيان نەبوو، بەلكو چەند پىاوئەك دەچوونە لاى يەك ئافرەت و ئەگەر مىندالىشى ببوایە، كەس نەيدەزانى ھى كىيە)^(۱).

ترسى (تەتار) وردە وردە زۆر و كەلەكەبوو، تاگەيشتە ئەوې پايتەختى ھوكمرانىى ئىسلامى - بەغدا - كەوتە ژىر دەستيان و - لەسالى ۶۵۶ ى كۆچى - خىلافەتيان رووخاند و شتى سەيرىيان لى ئەنجامدا، بۆماوەى چل رۆژ كوشتن و بىرەن و دزى و تالانىيان درىژە پىدا و، خەلكىكى زۆريان كوشت و ئەو شارەيان خاپوور كرد، كوژراوھەكان لەرنگا و كۆلانەكاندا بۆگەنيو بوويوون، كەلەئەنجامدا نەخۆشىى و دەردىكى كوشندە بلاو بۆو، ئەو نەخۆشىيانە بەھۆى

هه‌واوه گواسترانه‌وه بۆ ولاتانی ده‌رووبه‌ریش و خه‌لکیکی زۆر به‌وه مردن، گرانیی و ناخۆشیی و نه‌خۆشیی و له‌ناوچوون و طاعوون له‌سه‌ر خه‌لکی کۆبوونه‌وه، وه‌ك (ابن كثیر) باسی ده‌كات^(١).

هەلۆستیکى دیکەى ئەوەبوو کە خۆى بەشیوەیهکی کردەى، بەشداری کرد
لە ڕووبەرۆوبونەوهى (تەتار)دا، کاتێک کە بەشداری جەنگى (شقەب)ى کرد،
کەبوو بە مایەى لاڤردنى مەترسى تەتار لەسەر شام^(۱).

وەبەشداری لە جەنگدا کرد لە دژى (أهل الجبل) لە (نوصەیریەکان و
باطینیەکان و ئیسماعیلیەکان)، کە هاوپەیمانى تەتار و خاچەرستەکان بوون و
داواى تۆبەى لێکردن^(۲).

لەمۆه کە رابرد، بۆمان دەردەکەوئ کە بارودۆخى سیاسى لەو سەردەمیدا
پەرپووە لە بەلاو نارهەتیی و گرفت و کێشەى گەورە و، حالەتى مسوڵمانانیش
بەگشتى بریتى بوو لە پەرتەوازەى و پارچە پارچەى و دوورى لە دەستگرتن
بە کتیبى خوا و سوننەتى پێغەمبەرەکەیهوه (صلی الله علی وسلم).

۲- بارودۆخى کۆمەڵایەتى:

وەک ڕهنگ دانەمۆهەك بۆ بارودۆخى سیاسى، بارودۆخى کۆمەڵایەتییەش نالەبار و
نا جێگیر بوو، هێرش و تەراتینى تەتار و خاچەرستەکان و ئەو مەترسیانەى
دەورى ولاتانى مسوڵمانانیاى دابوو، بووبونە مایەى نەمانى هێمنى و ئاسایش و
تێکچوونى یاسا و بڵاوبونەوهى ترس و دڵە ڕاوکێ لە دەروونى خەلکى دا،
بەجۆرنێك هیچ کەس لە نەفس و مالى خۆى دلتیا نەبوو، کە ئەوه وایکرد
بەرۆبوم و مال و سامانىش کەم بێتەوه، بەهۆى گرنگی نەدانى خەلکى
بەکار و کەسابەت و کشتوکالەوه، کە ئەوش بوو بەمایەى خراپ بوونى بارى
ئابوورى و بڵاوبونەوهى گرانیى و هەژارى و نیحتکارى خواردەمەنى و،
دواتر فرۆشتنى بە نرخیکى گران. هەروەها هاتنى کوللە و لەنیوچواندنى ئەوهى
مابۆوه لە کشتوکال و بەرۆبوم، بەلایەکى گەورەى دیکە بوو.

(۱) البداية والنهاية ۲۴/۱۴ - ۲۸.

(۲) العقود الدرية ص ۱۷۹/ البداية والنهاية ۱۳/۱۴.

ئىجا تىكەل بوونى خەلكى شوئەكان، ھىندىكىيان لە گەل ھىندىكىيان، بوو بەمايەى لىك ھەلەشەنەمەى پەيمەندىيە خىزانىي و كۆمەلايەتییەكان و، بىلاويونەمەى خو و نەرىت و بىر و بۆچوونى تازەى خراپ لەنىو خەلكدا، كە لەو بارودۆخەدا خەلكى پەنايان دەبردە بەر غەش و فروفیل لە كرىن و فروشتن و كىشان و پىواندا، ئەو (شیخ الإسلام) ی ناچارکرد كە كىتیبى (الحسبة في الإسلام) دابنێ، كە تىیدا ھانى كاربەدەستانی مسوڵمانان و (محتسبین)^(۱) دەدا كە بەدواداچوون بۆ كاروبار و بەرژەومندىي تىكرای خەلكى بكەن و، سزای توند و كارىگەر بەسەر خراپەكاراندا بسەپنن، وە ئەوەى پىويست بى نرخى بۆدىارى بكرى، بەمەبەستى پاراستنى زيان و رزق و بژنوى خەلكى.

بەشێوەكى گشتى ئەوكات زيانى كۆمەلايەتیی مسوڵمانان پەربووو لە خراپەكارى و پىويستى بە چاكسازىيەكى گشتى ھەبوو، كە چاكەخوازنىكى نازای دلسۆز بى ھەستى و ئەوەى خراپ بوو، چاكى بكاتەو و خەلكى خوار راست بكاتەو و، شتەكان بگەڕىننەتەو سەر رەوڕەوەى خۆيان.

(شیخ الإسلام) لەو پىناوەدا ئەوپەرى ھەول و كۆشى خۆى خستە كار و، بارودۆخى ئەمىنى رىكخست و نرخى لەسەر شتەكان دانا و، دەستى كرد بەلابردنى كار و كردهوى خراپ و، بەدەرەوشتى و نەھىشتنى شەراب و داخستنى شوئى خراپ و مەيخانەكان، كەبەھۆى ھاتنى (تەتار)ەو بارودۆخەكە خراپ و لە گەڕژەنە چوو، تاواى لىھات لە دىمەشق (نائب السلطنة) و كاربەدەستان و كەسانى ديارى ئەوئ، ئەو پەپرەو چاكسازىيەى ئەويان پىادەكرد، كە لە قورئان و سوننەت و رەوڕەو پىشەينەى چاك وەرى گرتبوو.

(۱) محتسبین، جمع محتسب: كە برىتيە لەو كەسەى لەلایەن دەولەتەو ئەركى فەرمان بە چاكە و رىنگرى لە خراپەى بى دەسپەردى.

۳- بارودۇخى زانستى،

ئەمۇ چاڭ و سەردەمەي (شىيخ الإسلام) ى تېئادىيا، وئىراي ئەمۇ گەرت و بەلاو ناپەھەتتەيەنەش كە ئەمۇكات بەسەر خەللى دا ھاتبۇن، بوورائەنە و ھەستانەمەيەكى گەورەي زانستى ھەبوو، ئەمۇكات كەئىمان و كوفى، پارىژكارى و يىدىنىي، ئاسايش و ئائارامىي، شەپ و ئاشتىي ھەبوون، پىشەوايانى گەورە بېوونە سەرچاۋە بۇ دواي خۇيان بەمەي كىتېبى زۇريان نوسىبوو و لە تىكراي زانستەكان دا بەرھەميان پىشكەش كەردبوو، بۇ نمونە: (عزالدين بن عبدالسلام و ابن دقيق العيد و محي الدين النووي و ابو حجاج المزني) بەلام لەگەل ھەبوونى ئەوزانا بلىمەت و ھەلگەوتوانەشدا، لەلەيەكى دىكەو ھەقەستوىي و لاسايىكەردنەو و تەقلىد و دەمارگىرى مەزھەبىي بەسەر بزووتنەو زانستىدا زال بوو، كە ھەمۇ ھەول و تىكۇشانى زانا ئەمەبوو ئەمەي گوتراۋە تىببىگات و، بەيى لىكۇلەنەو و مناقشەكەردن بەدواي بگەو، زانايان وىستوىانە دەريارەي ھەمۇ زانستەكان زانبارى كۆبەكەنەو و ھەريەكەيانيان لەشوتنى خۇي رىكخستبوو، ھەيىندىك جار كىتېبى گەورە و ھىندىك جارىش كىتېبى بچووكيان لەوبارەو دانابوو، بەرنامەيەكى باشيان لەدانان و نوسىنى كىتېباندە ھەبوو، بەلام شوتنەوارى داھىئان و نوئى گەرايان پىئە ديار نەبوو.

ئىنجا لەگەل ئەمەشدا كە ھەقەستوىي و تەقلىدى رەھاو دەمارگىرىي مەزھەبىي زال بوو بەسەر زۇر لەزانايانى ئەمۇ سەردەمەدا، بەلام ھەك باسما كەرد بىلاۋبونەو و فراۋانبوونى زانست، بەردەوام و لە پىشكەوتندا بوو، نىشانەي خىرى پىئە دياربوو، پادشا و كارەدەستان و كەسانى ديار كە دەۋلەمەند بوون، ئەمەپرى تواناي خۇيان بە خەرج دەدا بۇ بىيات نانى ئەمۇ خوتندىنگايەي كە گرنگىيان بە زانستە ئىسلامىيەكان دەدا، لە تەفسىر و ھەدىس و فىقھو...، ھە قوتابيانى زۇرىي شوتنەكانى دىنا پىشپەككىيان دەكەرد كە يىن لەوئى بخوتن، كىتېبخانەي گەورە و شوتنى ھەوانەمەي قوتابيانيان مەيسەر كەردبوو، ھە لەكاتى خوتندىدا خەرجىيان دەكىشان.

ولات له سهردهمی (ابن تیمیة) دا (رحمتهی خوی لی بی) پربوو له کتیبخانه و قوتابخانه و سوودی زۆری لی بینین، جگه لهو مزگهوتانهی که تانهوکات نیوهندی زانست و نامۆزگاری و چاکسازی بوون له نیو خه لکی دا.

به لام نهوهی (شیخ الإسلام) و کهسانی دیکه ی چاکسازیکاری له ههموو شتیک زیاتر دلتەنگ کرد بوو، زۆری پێره ئیسلامیه کان و چالاکی شوێنکهوتوانیان بوو، دژی ئیسلام و نه هلی ئیسلام.

که باشتریان نهوانه بوون که به ییلایه نیی و وهك ته ماشاکار مابوونهوه، وهك (سۆفیه کان)، به لام نهوهی دهستی یارمهتی بو ته تار و فه رهنجیه کان و سه لیبیه کان درێژ ده کرد له دژی مسولمانان چهند کۆمه لیک بوون، وهکو (الإسماعلیة و الباطنیة والرافضة النصیریة) که نهو تاقمانه به ناشکرا به قسه و هیز جهنگیان به رپا کردبوو دژی ئیسلام و مسولمانان و هه ندیکیشان له وکاته ناهه مواره دا بیر و باوه ری خه لکیان تیک دهدا، به په ره پیدان و بلاو کردنه وهی فیکری موخته زیله و فه یله سووفه کان.

چەند زانیایەکی سەردەمی شیخ الإسلام:

(شیخ الإسلام) (رحمەتی خۆی لیبت)، لەسەردەمی کۆمەڵە زانا و پیشەوایەکی گەورە لە فەرموودە ناسان و توێژەرەوانی قورئان و شەرەزنان و ئەدیب و زمانەوانان و میژوونووسان و.. هتد ژیاوە، کە ئەمانە هیندیکیان:

۱- ابو عبدالله القرطبي، خاوەنی تەفسیر، لەسالی (۶۷۱)ی کۆچی دا. کۆچی دوایی کردووە.

۲- محی الدین النوی، کە لە سالی (۶۷۶)ی، کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۳- ابن دقیق العید، کە لە سالی (۷۰۲)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۴- ابو حیان الغرناطی الاندلسی، کە لەسالی (۷۵۴)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۵- ابن رشد الفهري الاندلسي، کە لەسالی (۷۲۱)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۶- ابن سید الناس الیعمری، کە لەسالی (۷۳۲)، کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۷- شمس الدین الحنبلي، کە لەسالی (۷۰۹)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۸- ابو البرکات النسفي، کە لەسالی (۷۱۰)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۹- ابن کثیر الدمشقي، کە لەسالی (۷۷۴)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۱۰- ابن قیم الجوزية، کە لەسالی (۷۵۱)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۱۱- تقي الدين السبكي الشافعي، کە لەسالی (۷۵۶)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۱۲- جمال الدين ابن المنظور خاوەنی لسان العرب، کە لەسالی (۷۱۱)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۱۳- ابن اجروم الصنهاجي خاۋەنى (الإجرومية) لە نەحودا، كە لەسالى (۷۲۳) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۴- (ابن هشام) ى ئەحواسى، كە لەسالى (۷۶۱) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۵- علم الدين البرزالي ديمەشقىي، كە لەسالى (۷۳۹) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۶- شمس الدين الذهبي، كە لەسالى (۷۴۸) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۷- الصفدى، كە لەسالى (۷۳۴) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۸- قطب الدين الشيرازي، كە لەسالى (۷۱۰) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۹- صدرالدين الوكيل المرحل، كە لەسالى (۷۱۶) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۲۰- ابن الفرکاح الفزارى الدمشقى، كە لەسالى (۷۲۹) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

بەپىي ئەۋەي رابرد دەتوانىن بلىين: كە ئەو چاخە، جوۋلەيەكى زانستى تىدابوۋە لە زۆرىيە زانستە دىنييەكان، زمان، مېژوو ھتە، بەلام قولبۇونەۋە لە فكر و نوي بوونەۋە و، داھىتان لە پراو سەرنجەكان دا بۆ مەسەلە جۇراۋجۆرەكان، لەئاستى پىۋىستدا نەبوۋە، بەجۆرەك لەگەل ئەو زانست و زانىارىيە زۆرەدا بىتەۋە.

نا لەوكات و قۇناغ و ھەلومەرجەدا (شيخ الإسلام) ژياۋە ۋەيىداغى چاكسازى و نوڭبۇونەۋەي ھەلگرتەۋە و كارىگەرىي لەسەر ژيانى زانستى ئەوكات و دواترىش داناۋە، كە ئەۋەش لە كىتەب و نووسراۋەكانى دا پەنگى داۋەتەۋە.

بەشى يەكەم

ناو و نەسەبى

پېشەۋاي شەرەزان (فقيه) و موجدەھىد و فەرمودەناس (محدث) و تۆتۈرۈھى قورئان (مفسر) و لەبەرېۋى قورئان و سوننەت (حافظ) و دىنيا بەكەمگەر (زاھىد) و شارەزا لە (اصول الفقه) و زاناي ھەلکەوتوو (تقي الدين ابو العباس، احمد كورې عبدالحليم كورې عبدالسلام كورې عبدالله كورې أبى القاسم الخضر كورې محمد، ابن تيميتى نەمىرى، ھەرپرانى، دىمەشقىي، ھەنبەلىي يە^(۱)).

ھۆك ناۋرانى بە (ابن تيمية):

ھۆى ناۋرانى بەۋناۋە ۋە، چەند قىسەيەكى لەسمەرە:

يەكەم: كە باپىرە گەۋرەى (محمد كورې خضر) بۆ ھەج چوۋە و خىزانەكەى دوۋگيان بوۋە، لە (تىمىاء) كەچۈلەيەكى بىنيۋە كە لە چادرىكى بچوۋك ھاتۇتە دەرى، پاش ماۋىيەك كە گەپراۋەتەۋە بۆ (ھەرپران) خىزانەكەى كەچكى بوۋە، كاتىك كەچەكەى دەبەنە لاي، ۋەرى دەگرى و دەلى: (ئەى تەيمىيە! ئەى تەيمىيە!) واتە: ئەۋە ۋەك ئەۋ كەچەيە كەلە (تىمىاء) بىنيۋەتى، بۆيە بەۋ ناۋۋە ناۋنراۋە.

(۱) العقود الدرية ۲، الذيل على طبقات الحنابلة ۲ / ۳۸۷.

دوۋەم: داىكى باپىرى (شىخ الإسلام) (محمّد) ناۋى (تىمىيە) بوۋە، كە ئافرىقىكى زىرەك بوۋە و نامۇزگارىسى خەلكى كىردو، پالدىراۋتە لاي ئەو و بەۋەۋە ناسراۋە^(۱).

لەلەيەكى دىكەۋە پال دراۋتە لاي تىرەى (نەمىرى) كە بە ئەسلى عەرەبە، بە پىچەۋانەى قىسەى (شىخ محمد أبو زهره) ۋە كەدەلى: (شىخ الإسلام) عەرەب نەبۋە و كورد بوۋە ۋ، لەكوردستانى توركىيا لەدايك بوۋە^(۲).

كات و شۇئىنى لەدايك بوۋنى:

پىشەۋا (ابن تيمية) لە (خەپرەن) لەدايك بوۋە، كە ئاۋەدانىيەكى كۆنە و يەككىك بوۋە لە گىرگىتىن نىۋەندە ئايىنىيە كۆنەكان و دەكەۋىتە سەرۋى رۆژھەلاتى كۆمارى توركىيا، لە نىزىك (ئۆرفە) ى ئىستا . كە ئاۋەدانە، كاتى خۆى لەسەر دەستى (تەتار) كاول و وىزان كراۋە، بەو ھۆيەۋە بىنەمالەى (تىمىيە) و ئەو خەلەكى دىكەش كە لەۋى بوۋە چۆلىان كىردە^(۳).

ھەموو ئەۋانەى باسىيان لە بەرۋارى لەدايك بوۋنى (ابن تيمية) كىردە، لەسەر سالى و مانگەكەى يەك دەنگىن، بەلام راجىيايان لە رۆژەكەيدا ھەيە.

ناۋىراۋ لە رۆژى (۱۰) ى (ربيع الاول) سالى (۶۶۱) ى كۆچىدا لەدايك بوۋە^(۴). گوتراۋىشە لە رۆژى دوۋشەممە (۱۰ يان ۱۲) ى (ربيع الاول) سالى (۶۶۱) ى كۆچى لەدايك بوۋە^(۵) بەلام راستىي ئەۋمىيە كە لە (۱۰) ى (ربيع الاول) ى ھەمان سالى لەدايك بوۋىي.

(۱) الشهادة الزكية ص ۲۴ العقود الدرية ص ۲.

(۲) ابن تيمية لمحمد ابو زهرة ص ۱۸

(۳) الاعلام عليه ص ۱۶.

(۴) الاعلام عليه ص ۱۶ تاريخ ابن الوردي ۲ / ۴۰۷. البداية والنهاية ۱۳ / ۲۴۱.

(۵) العقود الدرية ص ۲.

دیمهن و خوورەوشتەکانی (ابن تیمیة).

نەوانەى لە گەلى ژيان و قسەيان لەبارەو کردو، و نەيه کى رۆشيان لەسەر شپۆه و دیمهن و رهوشت و ئاکارى ناوبراو داوینى، کەبەم شپۆهیه هاتو:

سەر و پىشى رەش و کەمىک موى سبى تى کەوتبوو، پىرى کەم پتو
 ديار بوو، مووى سەرى تا نەرمایى گوتى هاتبوو، پیاوێکى دامەزراو، نۆ
 شانەکانى پان بوو، زمانى پاراو و دەنگى بەهێز بوو، رەنگى سبى، چاو
 گەورە، دووچاوەکانى دەتگوت دوو زمان قسەدەکەن، خۆندنەوى خێرابوو،
 چاو پۆشى و لیبووردنى بەدواى تورپووندا دینا، جل و بەرگى وەك زانایانى
 دیکە بوو، کراسى درێژ و عەبا و میژەر، کە نرخەکى دەگەشتە سى درهەم،
 جاروبار هەستاو لەبەر یەکیک کە لەسەفەر گەراوەتەو یان ماوەیک لى دوور
 بوو، جاروبارێش کەچوو بۆ شوێنێک لەبەرى هەستان، هەموو لای ئەو یەکسان
 بوون، قەت لەبەر کەس نەچەماوەتەو، بەلکو سەلام و تۆقەى دەکردو زەرەخەنەى
 هاتۆتى، زۆر زىرەك و تیگەیشتوو بوو، زوو شتى لەبەر دەکرد و هەر شتێکى
 خۆندابایەو لەبىرى نەدەچۆو، زۆر پوو لەخوا بوو، زۆر لە خوا دەپارایەو،
 داواى یارمەتى هەر لەو دەکرد، لەویدا کەس وەك ئەو نەبینراو^(۱).

ئەو چەند سىفەتێکى جەستەیی و نەفسى بوون، جیا لەو سىفەتە عەقلىیانەى
 کە کردوویان بەو زانا گەورە و کەسایەتییە ناودارە، خاوەن هەبەتێکى تايبەت و
 هیزێکى کاریگەر بوو، دەچۆ نۆ دلى هەرکەسێک کە قسەى بۆ دەکرد، هەر
 کەسێک گوتى بۆ بگرتبایە زۆرى نەدەبرد دلى و مێشکى دەخستە بەر دەستانى،
 (ابن تیمیة) بەو سىفەتە شەخسى و بەهرە و توانا و ئەو دەرس گوتنەو و
 شارەزاییە زۆرەى هەیبوو، دەرکەوت و بەزمانیێکى پاراوى عەرەبى دەرسەکانى لە
 مزگەوتى گەورەى دیمەشق دەگوتنەو، خەلکى چاویان تى برى، دلە بیدار و

زىندوۋەكان بەلايدا كىشان و گۆتيان بۆ كرده، زۆر لەوانەى گۆتيان بۆ دەگرت، بوونە قوتابى دلسۆزى ناوبراو و سەرسام بوون بەزانيارى و هەلسوكەوتەكانى^(۱).

نازناوى (شەيخ الإسلام):

ژمارىەكى زۆر لە زاناىانى ئىسلام كە لەسەردەمى ئەودا ژياون، يان دواى ئەو هاتوون، مەدحى (ابن تيمية) يان كرده و رۆزيان لىخ ناو و ناماژميان بە زانيارى و جيهاد و پيشەوايهتیی ئەو زانا هەلكەوتە كرده، وە نازناوى (شەيخ الإسلام) يان لىخ هەلداو دەربارى ماناكەشى:

۱- زاناى بەناوبانگ (ابن ناصر الدين الدمشقي الشافعي) لە ژيەر ناوى ماناى (شەيخ الإسلام) دا دەلى:

* ماناى ئەوئە: لە ئىسلامدا پير بوو و مووى تیدا سېى كرده و گەشتۆتە ئەو بەلێنە موژدە بەخشەى، كە پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرموى: (من شاب شيبه في الإسلام، فهي له نور يوم القيامة)^(۲).

واتە: هەر كەسێك مووى لە ئىسلام دا سېى كردبێ ئەو بۆى دەيتە پۆشنايى لە پۆزى قىامت دا.

* ماناى زانراو لای زاناىانى بەرجەستە ئەوئە كە ئەو كەسانەى بە (شەيخ الإسلام) يان (پيشەوا) ناودەبرن، ئەوانەن كە دواى كتيبي خوا دەكەون و شوئنجى ی پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) هەلەگرن، ئەوانەى كە بەزانيانى زانستەكانى قورئان و سوننەت و شەرىعەت بەگشتى پيش كەوتوون و، لەهەموو رووئكەو شەرەزاى تەواويان پييان هەيە و ملەكەچن بۆ خواى بالادەست و لە

(۱) ابن تيمية لأبي زهرة ص ۲۹.

(۲) رواه احمد وابو داود والترمذي وصححه الالباني..

ههلهى زمان دهترسن و به پێهه لاگوتران (مدح) دلهخوش نابن و لافى بى ههلهى لى نادن و چاك دهزانن نهوهنده زانياريهى پيان دراوه زور كهمه. جا ههركهسيك ناوايى نهوه پيشهوايه و ههقه پى بگوترى: (شيخ الإسلام)^(۱)، دوايى چهند زانايهكى باسكردوون كه شايستهى نهون ئهو لهقهبهيان لى بنرى و ايان پى بگوترى، ههركه لهسهردهمى تابعينهوه تا دهگاته (شيخ الإسلام ابن تيمية) رهحمتهى خوى لى بى.

۲- دهريارهى ماناي (شيخ الإسلام) زاناي بهناويانگ و پيشهواي ههنه فييه كان لهسهردهمى خويدا (بدرالدين العيني) دهلى: "وا زانراوه كه وشى (شيخ) دوو ماناي هه: زمانهوانى و زاراومى (لغوي و اصطلاحى)".

* مانا زمانهوانيهكهى واته: كهسيك كه بهتèmeندا چوويى .

* ماناي زاراومى يهكهش نهويه كه نهو زانايهيه دهشى قوتابى ههبن.

كه ههردوو ماناكه له (ابن تيمية) دا (رهحمتهى خوى لييت)، هاتونهدى.

ئهو ماموستا بووه بۆ كۆمهليكه له زانايانى ئىسلام و، بۆ قوتاييهكانى له فهقيهو شارهزايان، جامادام بهو شيويه بوويى، چۆن وشى (شيخ الإسلام)ى بۆ بهكار ناهيترى؟ ههركهسيك ماموستايى بۆ مسوولمانان، ماموستاشه له ئىسلامدا، كه قازى و زانا پايه بهرزهكان بهو ناوه ناويان بردوه^(۲).

۳- نيمام (ابن ناصرالدين) له كتيبي (الرد الوافر)دا ناوى ههشتاو ههوت زاناي گهوره و ناودارى سهردهمى (ابن تيمية) و دواي نهوى باسكردوه، كه نازناوى (شيخ الإسلام)يان بۆ (ابن تيمية) بهكار هيناوه و پيان وهصف كردوه، وه ماموستا و زانا و تهذيب و شهرعزان (عبدالفتاح ابو غدة) له كتيبه بهسوودهكهى (العلماء العزاب) دا دهلى:

(۱) الرد الوافر ص ۵۱ - ۵۲.

(۲) الشهادة الزكية ص ۷۷ - ۷۸ / الرد الوافر ۲۶۴.

وشه‌ی (شیخ الإسلام) نازناوئکه که له سه‌رده‌می خیلافه‌تی عوسمانی دا به‌وکه‌سانه گوتراوه که به‌کاری ئیعامه‌ت و پیشه‌وایه‌تی له دیندا هه‌ستاره‌ و، گه‌وره‌ترین زانای خاوه‌ن پله و پایه بووه لای سولتانی مسولمانان، به‌و مانایه‌بی ئه‌و وشه‌یه نازناوئکی وه‌زیفییه.

وه زانایانی پیشین ئه‌و وشه‌یان بۆ یه‌کیک به‌کار هه‌ناوه که پله‌یه‌کی گه‌وره‌ی به‌رزى له زانیاری به‌قورئان و سوننه‌ت و چاکه و به‌خشین و پیشه‌نگییدا به‌ده‌ست هه‌تایه‌ و، مسولمانان له زانیاری و کاروباری دیندا بۆ لای ئه‌و گه‌رابنه‌وه، له کتییی فرمووده ناسان و میژوو نووساندا به‌و مانایه‌ هاته‌وه^(۱).

۴- زانای گه‌وره (ابن حجر العسقلانی) (ره‌حه‌تی خوی لیبت) ده‌لی: گه‌وره‌ی قازییه‌کان (تاج الدین السبکی) (ره‌حه‌تی خوی لیبت)، شانازی به‌وه‌وه‌ کرده که له مه‌دحکردنی زانا و پیشه‌وایان دا بۆ بابی (الشیخ تقي الدين السبکی)، (الحافظ المزی) به‌خه‌تی خوی وشه‌ی (شیخ الإسلام) ی بۆ که‌س به‌کار نه‌هه‌ناوه جگه‌ له‌بابی و (تقي الدين - ابن تیمیه) و (شمس الدين ابن ابی عمر)^(۲).

جا نه‌گه‌ر (ابن تیمیه) له‌بواری زانست و کرده‌وه‌دا له‌و په‌ری پله و پایه به‌رزى دا نه‌بووایه، (ابن السبکی) بابی و نه‌وی له‌و خه‌سه‌له‌ته‌دا به‌یه‌که‌وه باسه‌ده‌کردن و، نه‌گه‌ر (ابن تیمیه) وه‌ک ناحه‌زانی ده‌لێن بیده‌چی و زه‌ندیق بوایه، رازی نه‌ده‌بوو بابی له‌گه‌ل ئه‌ودا باسکرایه^(۳).

(۱) العلماء العزَاب ص ۴۶.

(۲) طبقات الشافعية الكبرى ۶ / ۱۶۸.

(۳) الرد الوافر ۲۵۰.

بەنەمالەكەى و ئەوانەى لەنىویدا بەزانیاری ناویان دەرکردو

شارەزایی ھەبوون لەسەر خێزانی ھەر زانیەك تیشكێك دەخاتە سەر كەسایەتیی و ژيانى ئەو زانیە، ئەوەش چونكە خێزان و بەنەمالە كاریگەری زۆری ھەیە لە دروستکردنی كەسایەتیی ھەر زانیەكدا، (ابن تیمیة) ئەلقەییەكی زنجیریە خێزانیكی رەسەن و بەنەمالەییەكی ناودار بە شارەزایی و زانست و پەروشت بەرزى و چاكە خوازی بوو، كە زانست و گەورەیی و رەوشتی بەرزى، ئەو لەدوای ئەو پەشتا و پەشت بۆ ئەو كانی جێ ھێشتو. رۆڵەكانی ئەو خێزانە ئالاً ھەلگری زانست و زانیاری بوون، كە جێ پەنجەیان لەوبارەییەو ئاشكرا و دیارە.

(ابن تیمیة) (رەحمەتی خۆی لێبێت)، لە گەورەیی و رەسەنایەتیی و زانست و زانیاری زۆردا چاوی ھەلێناو، بابی كە زانیەكی شارەزا و ھەلكەوتوو بوو لە سەرەمەیی خۆیدا، ناوی دەرکردو و پایەییەكی تایبەتی ھەبوو لەنیو زانیاندا، (شیخ الإسلام) ئەو ئالایەیی ھەلگرت و درێژەیی بەو ئەركە گەورەییە داو و لەپرووی زانست و چاكەو گەورەیی و پێگەییەكی ناوازی بۆ بەنەمالەیی (تیمیة) تۆمار كەردو، سروشتی ئەو بەنەمالە رەسەنە لە بواری زانیاری دا كە لەژیان و كاتی ناخۆشی و ھەجرەتیشدا، جگە لەكتیپ ھێچ زەخیرە و پاشەكەوتێكی نەبوو، یارمەتی دەرەووە لە دروست كەردنی كەسایەتیی ئیمام (ابن تیمیة)دا، وێرایی ھەبوونی چەند ھۆكارێكی دیکە سروشتی كە لە خۆیدا ھەبوون و بوونە ھۆی پەیدا كەردنی شارەزاییەكی زۆر، سەرەنجام لەسەرەتای گەنجیتییەو لەنیو ھاوشیو كانی دا دەرکەوت و، شایستەیی دەرس گوتنەو و فتوادانی لەو تەمەنە دا بە دەست ھێنا.

بابى (ابن تيمية):

بە (شەھاب الدىن، ابو المحاسن، عبد الحليم كوپرى عبد السلام كوپرى عبدالله كوپرى ابوالقاسم كوپرى تيمىتى ھەپپانى، نىمام و زاناى پايە بلىند و موفتى) ناسراوھ.

سالى (۶۲۷) ى كۆچى لە (ھەپپان) لەدايك بوو، زانستەكانى لە بابى و چەند زانايەكى ديكە وەرگرتون، لەتەمەنى مندالىي دا چۆتە (ھەلەب) و لەسەر دەستى زانا و شارەزايانى ئەوى فېرى زانستەكان بوو، تا واى لىھات بوو بە موفتى و زانا و خەتیبى (ھەپپان).

نىمام (الذهبى) دەلتە: لەسەر دەستى بابى مەزھەبى ھەنبەلىي خوتندوھ و لىي شارەزا بوو، دەرسى گوتۆتەوھ و فتواى داوھ و كىتبى داناون، لەدواى بابى بۆتە مامۇستا و خەتیب و ھاكىمى ئەو شوئە . پېشەوا و توئزەر بوو، شارەزايى زۆرى لە عىلمەكان دا ھەبوو، دەستىكى بالاي ھەبوو لە (الفرائض والحساب) دا، دىندارىكى خۆ بەكەمگەر و جوان رەفتار و سەخى بوو، يەككە بوو لەچاكەكارانى رۆژگارى خۆى، لەسالى (۶۶۷) ى كۆچى دا، خۆى ومال و مندال و خزمانى ھىجرەتيان كردوھ بۆ ديمەشق، ئەو لە (دار الحديث السكرية) لە (قصاعين) دادەنيشت لە زۆرىي زانستەكاندا نووسراو و كىتب و قسەى ھەبوو، شەوى يەكشەممەى كۆتايى مانگى (ذى الحجة) ى سالى (۶۸۲) ى كۆچى وەفاتى كردوھ و لە قەبرەستانى (الصوفية) دا لە ديمەشق نىژراوھ^(۱).

دایکی (ابن تیمیة):

دایکی ئافرمیتیکی باش و خواناس بووه بهناوی (ست النعم کچی عبدالرحمن کورپی علی کورپی عبدوسی جهپرانی) یه، نهوتهنیا کورپی ههبوون و کچی نهبوون، لهتهمهنی سهرووی ههفتا سالییدا کۆچی دواپی کردوه.

دایکی له دلی (شیخ الإسلام) دا پله و پاییهکی بهرزى ههبووه، نهو نامهیهی (شیخ الإسلام) له بهندیخانهی قاهیرهوه بۆ دایکی ناردوه، نهو راستیه دهسهلمیتێ که پرپوو له ریتز و سۆز و خوشهویستی و دلدانهوه بۆی. دایکی لهژیاندا بوو که (شیخ الإسلام) لهسالی (۷۱۲)ی کۆچی له میسر گهپایهوه. رۆژی چوارشههمه ۲۰ شوالی (۷۱۶)ی کۆچی وهفاتی کردوه و له گۆرستانی (الصوفیه) نیتراوه و خهڵکیکی زۆر نامادهی جهنازهکهی و ناشتنی بوون^(۱).

باپیری (ابن تیمیة):

شهرعزان و شارمزای قورئان و سوننهت و (شیخ الإسلام) و یهکیک لهزانا ناودارهکانی سهردهمی خۆی (مجدالدین ابوالبرکات عبدالسلام ی کوری عبدالله ی کوری ابوالقاسم الخضر کوری محمد کوری تیمیة ی جهپرانیی حنبهلیی له سالی (۵۹۰) ی کۆچی له (جهپران) لهدایک بووه، لهوئ قورئانی لهبهر کردوه و لهمامی کهناوی (فخرالدین) و زانایانی دیکهی نهوئ، زانستهکانی وهرگرتوه، له پیناوی بهدهست هیتانی زانیاری دا چۆته (بهغدا) و شەش سالان لهوئ ماوتهوهو به خویندنی فیهو زانیارییهکانی دیکهوه خهرك بووه، دواى نهوهی چۆتهوه (جهپران)، جارنکی دیکهش گهپاوتهوه بۆ بهغدا و زیاتر له (۱۰)

سالان لەوى ماوتەمە و لەو ماوتەمەدا شارەزایی و زانیاری زیادی کردووە و (الحافظ الذهبي) (رەحمەتى خواى لىبىت)، لەبارەى ئەو مەدەنى: مامۆستا و گەورەمان ابوالعباس پى راگەیاندم کە (جمال الدينى كورى مالك) دەلى: فىقەو زانیاری بۆ (مجدالدين) نەرم بووبوو، وەك چۆن ئاسن بۆ (داود) نەرم بووبوو، دیسان ڤەهەبى دەلى: شەيخ (مجدالدين) لەزەمانى خۆیدا وێنەى نەبوو لە فىقەو ئۆسول و ھەدىس و ماناکەى دا، دەستىكى بالای ھەبوو لە زانیانى قورئان و تەفسیر دا، چەندىن کتیبى داناون و بەچاکە ناوی رویشتو، زۆر دیندار و زیرەك و خاوەن رێز و پەلە و پایە بوو .

(الحافظ الشريف عزالدين) دەلى: لە حىجاز و شام و عىراق و مەملەكەتى خۆى (ھەرپان) پىگەبى و كتیبى دەنوسىن و دەرسى دەگوتەو. ئەو یەكێك بوو لە ناوداران و گەورە زانایانى ولاتەكەى، کە بنەمالەكەى بە زانست و ھەدىس و دیندارى ناوی ڤەركردبوو، زۆر لە زانایان لای ئەو شت فێر بوون، بەناویانگ ترىیان كورى خۆى بوو بەناوی (شهاب الدين عبدالحميم) و الحافظ (عبدالؤمن الدمياطي) و چەند كەسێكى دىكەش، یەكێك لە نوسراوەكانى (الأحكام الكبرى) وە كتیبى (المنتقى) یە لە ھەدىسى ئەحكام دا كە بەبناغە و ئەسلى كتیبى (نیل الاوطار) ی شەوكانى دادەنرێ، كە شەرحى كتیبى (المنتقى) ی كردووە، وە نوسراوێكىشى لە (اصول) دا ھەبە كە (شهاب الدين) كورى لێى زیاد كردووە و دواى ئەو ئەو كەى - ابن تیمیة - لێى زیاد كردووە، ناوێراو لەدواى نوێزى جومەعەى رۆژى جەژنى رەمەزان لەسالى (٦٥٢) ی كۆچى لە (ھەرپان) كۆچى دواى كردووە و لەوى نێزراوە^(١).

(١) شذرات الذهب ٢٥٧/٥ سیر أعلام النبلاء ٢٩١/٢٣ البداية والنهاية ١٨٥/١٣.

مامى باپىرى شەيخ ئىسلام:

شەرەزان و خەتىب و واعظ (فخرالدين ابو عبدالله محمد كوپرى ابى القاسم الخضر كوپرى محمد كوپرى خضر كوپرى على كوپرى عبدالله ناسراو به (ابن تيمية) حەپرانىيى (ھەنبەلىيى) . زانا يەككى ناودار بوو، لە شوئنى خۇي ناوى دەرکردبوو، چۆتە (بەغدا) و لەوئى لەسەر دەستى (ابوالفتح ابن المنى) شارەزايى زياترى لە ھەدىس دا پەيدا کردو، لە مەزھەبى ئىمام (احمد) دا بە كورتى كىتەبىكى نووسىو و گەرنەگى زۆرى پىداو، كە گەرايەو بو (ھەپرەن) رۆژانە لەوئى دەرسى تەفسىرى قورئانى دەگوتەو، لە مزگەوتى گەورەى (ھەپرەن) پىنچ جار تەفسىرى ھەموو قورئانى کردو، جارى يەكەم لە سالى (۵۵۸) ى كۆچى و جارى كۆتايىش لە سالى (۶۱۰) ى كۆچى .

كەسەكى دىندار و پارىژكار بوو، بە ئىمام و خەتىب لە مزگەوتى گەورەى (ھەپرەن) ديارى كرابو، ناوبراو لە كۆتايى مانگى شەعبانى سالى (۵۴۲) ى كۆچى لە (ھەپرەن) لە داىك بوو و ھەر لەوى لە (۱۱) ى صفرى سالى (۶۲۱) ى كۆچى دا وەفاتى کردو^(۱).

براكانى شەيخ ئىسلام:

۱- زانا و شەرەزان و موفتى و دنيا بە كەمگەر (شرف الدين عبدالله كوپرى عبدالحليم كوپرى عبدالسلام كوپرى ابى القاسم...) كەبراى (شەيخ تقي الدين احمد بن تيمية) يە، لە (۱۱) محرم ى سالى (۶۶۶) ى كۆچى لە (ھەپرەن) لە داىك بوو، مىندال بوو كە لە گەل بىنەمالەكەى دا ھاتۆتە دىمەشق، دەرسى

لەلای زانايانى فىقھو تەفسىر و ھەدىس خوتۇندۇ، شارەزايى زۆرى پەيدا كىردۇ ۋە فتاۋى لە مەزھەبى ئىمام احمد دا داۋە.

كەسكى دىلئۆز ۋە سەر پاست ۋە مەرد ۋە ئازا بوۋە ۋە قەناعەتى بە ژيانى سادە ۋە كەم كىردۇ، عىبادەتى زۆرى ھەبوۋە ۋە دىنيا بە كەمگىر بوۋە، زۆر ھەستى بە چاۋدىرى خوا كىردۇ ۋە خاۋەنى خىر ۋە خىرات بوۋە ۋە چەند جارىك ھەجى كىردۇ، چەند جارىك لەلەين نەيارانى داۋاي مناقەشەى لىكراۋە ۋە بەزاندوونى، لە گەل (شىخ الإسلام) ى براى دا لە (مىسر) گىراۋە. لە رۆژى چوار شەممەى (۱۴) ى (جمادى الاولى) ى سالى (۷۲۷) ى كۆچى ۋە فاتى كىردۇ، دواىى بردويانە بۇ (قەلعة) ۋە ھەردوۋ براكى (تقى الدين) ۋە (عبدالرحمن) لە سجن دا نوژيان لەسەر كىردۇ، دىنگىيان بەرز دەكىردۇ ۋە دەگەشتە خەلكەكە، دواىى چەند جارىك نوژى لەسەر كرا ۋە ئىنجا جەنازەكەيان لەسەر شان ۋە سەرى خەلكى برە قەبرەستانى (الصوفية) لە دىمەشق ۋە لەۋى ناشىيان^(۱).

۲- زاناي پايە بەرز (زين الدين ابو الفرج عبدالرحمن كوپى عبدالحملىم كوپى عبدالسلام بن تىمىتى ھەپرانى، براى شىخ تقى الدين شىخ الإسلام) لە سالى (۶۶۳) ى كۆچى لە (ھەپران) لەدايك بوۋە.

لەبەر خاترى (شىخ الإسلام) ى براى لە (اسكندريه ۋە دمشق) لە سجندا لە گەللى ماۋەتەۋە ۋەك دەرپرېنى خۆشەۋىستى ۋە بەمەبەستى خزمەتكردى، تا شىخ الإسلام مەردۇ ۋە دواى ئەۋ لە بەندىخانە ھاتۆتە دەرى، بە دىندارى زۆر ۋە ھەفا ۋە ئەمانەت ۋە خو ۋە رەۋشتى جوان بەناۋايانگ بوۋە، ئەۋ زۆر رىزى لە (شىخ الإسلام) دەگرت ۋە لە مەجلىسى ئەۋدا بەبى دىنگ ۋە جوۋلە دادەنىشت، ۋەك ئەۋەى بالئە لەسەر شانى نىشتى، كە لەۋبارەۋە لىيان پىسيۋە گوتۈبەتى: من ھەندىك شت ئەۋدا دەبىنم كە جگە لەمن كەس نايىبىنى، بۇيە پىۋىستە لەسەرم ۋەكو دەمبىنى، ئاۋابم لە گەل ئەۋدا، لە (۳) ذى الحجەى سالى (۷۴۷) ى كۆچى ۋە فاتى كىردۇ^(۲).

(۱) الرد الوافر ص ۹۶ / مجموعة الشيوخ للذهبي ۳۲۳/۱.

(۲) الدرر الكامنة ۲ / ۴۳۷ / البداية والنهاية ۲۲۰/۱۴.

(شیخ الإسلام) خزم و کەسی دیکەشی هەبوون کەزانا و دیندار و شارەزا بوون، ئەو لەو کەش و هەوا عیلمی و زانستی و بنەمالە رەسەن و رێژدارەدا، لە هەلگرانی ئالای دین و عیلم و فێقهەدا ژیاوە و پێگەبەستووە و فێر بووە و خەڵکێشی فێر کردووە، تا سەرەنجام وەک زانایەکی ناوازه و هەلکەوتوو ناوی دەرکردو زانا و شارەزایان و خەڵکی بەگشتی پێزیان لێ ناوە و گەرنگیان پێ داوە و سوودیان لێبێنیوە، و لەدوای خۆی سەدان کتێب و نووسراوی جێ هێستووە، کە لەزۆریە و لاتاندا ناسراون و، هەرکاتێک نۆی کەرەوانی دین یان بانگخوازان و زانایانی پایه بلند، باس بکەن، ئەو (شیخ الإسلام) لە ریزی پێشەواییە، کە بێگومان ئەمەش بەخششێکی خۆیە و دەیات بە هەرکەسێک بێهێ.

بەشی دووم

پىگەيشتن و گەپان بەدوای زانیاری دا

(شیخ الإسلام ابن تیمیة) لە خێزانیکی دینداردا کە بە زانیاری و زانست ناوی دەرکردو، پێ گەیشتو، کە باب و باپیران بۆ ئەو و رۆڵەکانیان جێیان هێشتو، زۆر لە ئەندامانی ئەو خێزانه بەشیکی گەورەیان لەو زانسته پێ برأوه، کەواته شتیکی ناساییه کە ئەو بنەمالهیه گرنکی زیاد بە رۆڵەکانیان بدن وله نیویان دا (شیخ الإسلام) پەرورده بکەن و، لەسەر خوڤه‌وشت و زانست و ئەدهبی بەرز و جوان پێی بگه‌یه‌نن و دووری بگرن لە ناکاری پەست و ناشیرین.

(شیخ الإسلام) خوڤه‌وشتی دەوروێهه‌که‌ی وەرگرت و بەدوای رێ و شوێنی باب و باپیرانی کهوت، کە باشتەین جیگه‌وه‌ بوو بۆ ئەو پێشینە ره‌سەن و گه‌وره‌ پیاوانه، بنەماله‌ی ناویراو کاریگه‌ری زۆری هه‌بوو لەسەر دروستکردنی کەسایه‌تی (شیخ الإسلام) و هاندانی بۆ وەده‌ست هێنانی زانست و زانیاری لە سه‌رچاوه‌ پێگه‌رده‌کان، هه‌ر له‌ سه‌رمه‌تای ته‌مه‌نییه‌وه، تا ئەو کاته‌ی گه‌یشته‌ قۆناغی دهرسگوتنه‌وه‌ و، فتوادان و بوو به‌نیۆه‌ندیکی پرشنگداری زانستی، ئەمه‌ش سی قۆناغ بوو.

یه‌که‌م،- قوناغی هیجرت و جیگیربوون:

(شیخ الإسلام ابن تیمیة) له‌سهرده‌میکی پر له ناخویشی و کاره‌سات و ناآرامییدا له دایک بوو، که ژیا‌نی مسو‌لمانان پریوو له به‌لا و گرفتاری و رووداوی گه‌وره، له داگیرکردنی ته‌تار بو‌ و‌لاتی مسو‌لمانان و، ته‌راتین کردنیان له شار و ناوه‌دانیه‌کان دا و و‌یرانکردنی نیشانه‌کانی ناوه‌دانکردنوه و شارستانی و، بی‌ه‌زمی و دل ره‌قییان له کوشتنی مسو‌لمانان و به‌دیل گرتنی ئافره‌تان و به‌تالان بردنی مال سامانیان.

(شیخ الإسلام) سه‌ره‌تای ژیا‌نی بووه که بینویه‌تی (ته‌تار) به‌رده‌وام بووه له فساد و و‌یرانکاری و کوشتاری به‌ناهه‌قی مسو‌لمانان، و هه‌ر له‌مندالییه‌وه دیمه‌نی فساد و شه‌رانگیزی (ته‌تاری) له می‌شکدا چه‌سپیوو، بو‌یه که گه‌وره‌بوو، بوو به‌پیشه‌وا و که‌سایه‌تییه‌کی دیاری نیسلام و، به‌رده‌وام بانگه‌شی جیهادی له دژی ته‌تار ده‌کرد و خو‌شی به‌کرده‌می به‌شداری ده‌کرد.

(ابن تیمیة) له ته‌مه‌نی شه‌ش سالاندا بوو که ته‌تار به‌سه‌ر (حه‌رپان‌ی) داداوه و هی‌زی تیدا به‌کار هی‌ناوه و و‌یران و خاپووری کردوه، بابی (شهاب الدین عبدالحلیم) خو‌ی و خیزانی دهریه‌ده‌ریوون و له (حه‌رپان‌)وه به‌ره‌و (دیمه‌شق) که‌وتنه‌ پ‌ئ له‌گه‌ل زو‌ر خیزانی دیکه‌ی ئه‌و مه‌مله‌که‌ته، که له‌به‌ر هه‌مان ه‌و دهریه‌ده‌ر بوو بوون، ئه‌و خیزانانه هه‌موو سه‌رمایه‌یان بریتی بوو له کتیبی زانستی که دهمانویست له‌گه‌ل خو‌یان دهریا‌زان بکه‌ن، (شیخ شهاب الدین) زو‌ر له‌سه‌ر دلی قورس بوو ئه‌و هه‌موو سه‌روه‌ت و سامانه‌ی له کتیب و که‌له‌پووری نیسلامی، به‌جی به‌ی‌ل‌ئ و ته‌تار بی‌سووتینی و په‌رپووتی بکات، بو‌یه هه‌ر نه‌وه‌نده‌ی پ‌ئکرا زو‌ر له‌و کتیبانه‌ی هه‌پیوون له‌گه‌ل خو‌ی بی‌انبات، نه‌وانه‌ش که وه‌ک ئه‌و دهریه‌ده‌ر بوو بوون و له‌گه‌ل‌ئیدابوون له‌وباره‌وه یارمه‌تیان ده‌دا، ئه‌و زانا و خه‌تیب و پیشه‌وا‌ی ئاینی شاره‌که‌شیان بوو، له پ‌ئگا خه‌ریک بوو (ته‌تار)

بیانگاتی، چونکه ریځای دوور و ترسی ته تار و ماندوویوون و بېن ولاغی، زور شهکەت و بېن هیزی کردبوون، هەربۆیه نهوان و نهو خەلکەکی دیکەش که بیه‌کموه بوون کهوتنه دوعا و پارانهوه که خوای دهرووکه‌روه رزگاریان بکا و لهو به‌لایه چه‌پالەیان بدات، تاسەرهنجام خوای به‌به‌زمی رزگاری کردن و به‌سه‌لامه‌تی دهرچوون و رویشتن تا گه‌یشتنه دیمه‌شق و له‌وی جیگیر بوون^(۱).

- جیگیر بوون له دیمه‌شق:

هەر که گه‌یشتنه دیمه‌شق و له‌وی جیگیر بوون، یه‌کسەر (شیخ شهاب الدین) ی بابی (ابن تیمیة) (رحمه‌تی خوای لیبت) له مزگه‌وتی نه‌مه‌وی و (مدرسة الحديث السکرية) دهستی کرد به دهرس گوتنه‌وه و ناموژگاری کردنی خەلکی، که دهستیکی بالای هه‌بوو له فیه‌وه‌هه‌دیس و زانسته‌کانی دیکه‌دا، پیش خۆی ناو و شوهرتی ناوبراو له (هەرپان) هوه گه‌یشتبووه دیمه‌شق و، زور شوونی دیکه‌ش له‌ولاتانی ئیسلامی، بۆیه بوویوو به‌جی ئومید و ویستی قوتاییانی زانست و نه‌وانه‌ی شه‌یدای خویندن بوون.

ئیمام ذه‌ه‌ه‌بی ده‌لت: هاتنی (شیخ شهاب الدین) له‌گەل بنه‌ماله‌که‌ی و دوست و خزمانی بۆ دیمه‌شق، له‌سالی (۶۶۷) ی کوچی بووه، که یه‌کیک بووه له نه‌ستی‌ره‌گه‌شه‌کانی رنمایی کردنی خەلک

هەرمکه‌ له (البرزالی و ابن کثیر) یش (رحمه‌تی خویان لیبت)، ناماژه به‌وه ده‌کمن که ناوبراو یه‌کیک بووه له زانا ناوداره‌کانی هه‌نبه‌لی و که‌سیکی چاکه‌کار و به‌که‌لک بووه، له مزگه‌وتی دیمه‌شق کورسییه‌کی هه‌بووه، که روژانی جومعه له‌سه‌ری دانیشتوه و قسه‌ی بۆ خەلک کردوه و رنمایی کردوون و سه‌ره‌رشتی (دار الحديث السکرية) ی کردوه، که‌دوای نهو (شیخ تقي الدین، ابن تیمیة) ی کوپی دهرسی تیدا گوتوته‌وه^(۲).

(۱) البداية والنهاية ۱۳ / ۳۲۵ تاريخ ابن الوردي ۲ / ۴۰۸.

(۲) البداية والنهاية ۱۳ / ۳۲۰.

دووهم، قۇناغی گهران بهدواک زانست و وهرگرتتی دا

میژوونوسان لهسەر نهوه یهک دهنگن که (شیخ الإسلام ابن تیمیة) به ژیانئیکی پاک و پارێزکاری و چاکه خوازی و خاوین پینگه‌یشتوه و، خوی لهسەر کهم خوری و گوئی نه‌دان به جوانیی و چاکیی جلویه‌رگ پراهی‌ناوه و زۆر چاکه‌کاربووه به‌رانبهر دایک و بابی، پارێزکار و دیندارئیکی باش بووه، شهو نوێژی هه‌بووه و زۆر به‌پۆزوو بووه، له ههق و سنووره‌کانی خوا وه‌ستاه و، فەرمان به‌چاکه و رینگری له خراپه‌ی نه‌جام داوه، زۆر هه‌زی له زانست کردوو خوی ماندوو کردوه له پیناو وه‌سته‌پینانیدا، بیزار و کول نه‌بووه له خوێندنه‌وه و گهران و لی‌کۆلینه‌وه له مه‌سه‌له‌کان دا^(۱).

له هه‌رده‌رگایه‌کی زانست چوویته ژووری، خوی زانا، بۆی خستۆته سه‌رپشت و تیییدا سه‌رکه‌وتوو بووه، ئاماده‌ی کۆر و کۆبوونه‌وه زانستییه‌کان ده‌بوو، هه‌ر له منداڵیه‌وه و تووێژ و راگۆڕینه‌وه و مشت و مری له گه‌ل گه‌وران ده‌کرد و بی دهنگی ده‌کردن، به‌وه زانایانی پله به‌رزى سه‌رسام ده‌کرد، زمان پاراو و بیرتیژ بوو، به‌خیرایی شتی ده‌خوێندوه، کهم وینه‌بوو له زوو له‌به‌رکردنی دهق و نوسراوه‌کان دا، ته‌مه‌نی خوی بۆ وه‌ده‌ست هینان و بلاوکردنه‌وه‌ی زانیاری و بانگه‌واز بۆ قورئان و سونه‌تی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) و جیهاد له پیناو به‌رزى وشه‌ی (خوا) دا ته‌رخانه‌کردبوو.

له‌وباره‌وه (الحافظ الذهبي) ده‌ڵته: نشأ - اي الشيخ تقي الدين (ابن تیمیة) رحمه الله - في تصوف تام وعفاف وتأله وتعبد، واقتصاد في الملبس و المأكل، وكان يحضر المدارس والمحافل في صفره، وينظر ويفهم الكبار ويأتى بما يتحير منه أعيان البلد في العلم، فأفتى وله تسع عشرة سنة، بل اقل، وشرع في الجمع

والتألیف من ذلك الوقت وأكب على الإشتغال، ومات والده - وكان من كبار الحنابلة وأئمتهم - فقام بعده بوظائفه وله احدى و عشرون سنة، واشتهر امره، وبعد صيته في العالم^(۱).

واته (شیخ تقی الدین ابن تیمیة) له تەصەووف و پاکیی و دینداری و خواپەرستی دا گەورە بوو و ژیاو، له خواردن و بەرگ و پۆشاکدا گرتووەتووە و دنیا نەویستانه رهفتاری کردو، هەر له منداڵییەوه نامادەى کۆر و کۆبوونەوهکان دەبو، دەرسى تیدا دەگوتنەوه، رووبەرپووی گەوران دەبوو و له وتوو وێژەکاندا بێدنگی دەکردن، بەشیۆمەك گەورە زانایانی ولاتی سەرسام دەکرد، لەتەمەنى (۱۹) نۆژدە سالییدا بەلکو کەمتریش بوو، کە فەتوای دەدا، لەوکاتەوه تیکەلى نووسین و زانست کۆکردنەوه بوو، خۆى سەرقالکرد بە گەران بەدوای زانست و زانیاری دا. وەکە بابی مرد- کە یەکیك بوو له زانا و پیشەوا گەورەکانی مەزەهەبی حەنبەلیی- لەدوای ئەو بەنەرکی بابی هەستا، کە ئەوکات تەمەنى (۲۱) بیست و یەك سأل بوو، بەوپییه ناوی دەرکرد و ناویانگی بەهەموو دنیادا بلأو بوو.

لەبەرکردن و فێربوونی زانیاریەکان:

یەك: ناوبانگ دە(کردن بە) لەبەر(کردنی نووسین و دەقەكان:

(ابن تیمیة) یەکیك بوو له گەورە لەبەرکارانی سەردەمی خۆی، کە خوا توانایەکی زۆری لەبەرکردن و بیرنکی تیزى روشنی داوێه، بەشیۆمەك لەوبارەوه وێنەى پێ دەهێنرایهوه:

۱- (شیخ محمد صادق عرجون) لەوبارەوه دەلێ: (.... میژوو له پیشەوهی زانایانی دادەنێ، ئەوانەى له لیها تووی و زیرەکید وێنەیان پێ دەهێنرایهوه، ئەو له لەبەرکردندا کەسیکی ناوازه بوو، خاوێن بیر و هۆشیکى روشن بوو، هاوچەرەخەکانی دەرپاری ئەو گوتووویانە: هیچ شتیکی لەبەر نەکردو دواى لەبیری چوینتەوه، کەم تا زۆر تەماشای هیچ نووسراویکی نەکردو، مەگەر

(۱) العقود الدرية ص ۵ / تاریخ ابن الوردي ۲ / ۴۰۶.

لەبەرى کردو، هیچ شتێکی لە زانست و زانیاریەکان فێر نەبوو و دواى لەبیری چووێتەو، ئەگەر دەربارەى ئىمام مالک کە پێشەواى ئەهلى مەدینە بوو، خوێندىتەمانەو کە لەیەك مەجلیسدا سى تا چل هەدىسى لە پێشەواى فەرمودەناسان (ابن شهاب الزهري) بیستو و یەكسەر لەبەرى کردو و کە خوێندوبەتەو هەرفێکی لەبیر نەچۆتەو، ئەوانەى هەدىسیان رىوایەت کردو گێڕاویانەتەو کە جارێکیان ئەو ئەندازمەى گۆنێ گرتو کە هەدىسى (سەقیفە) شى تێدابوو، بەو درێژى و زۆرى قسە و باسەشیەو، لە دووبارە کردنەوێ دا یەك وشەشى زیاد و کەم نەکردو، وە ئەگەر دەربارەى (ابوعبدالله الشافعي) بخوێنەو دەبینین کە لە مەجلیسێکدا گۆبێستى زیاتر لە دە هەدىس بوو لە مامۆستای خۆى -مالک بن انس- هەر لەو ماوەیدا لەبەرى کردو و بەسەندەو گێڕاویەتەو، یەك وشە و پیتیشى لەگەڵ ئەوێ بیستبوو جیاوازی نەبوو. بەو شیوەیە زۆرن ئەوانەى خۆى گەورە توانای لەبەرکردنى بەهێزى پێ بەخشیون لە ئىسلامدا و بیروھۆشیکی زۆر و روشنى پێ دان، ئەوێ هەر لە کاتى منداڵییەو لە (ابن تیمیة) دەگێرنەو ئەکاتیکیان کەزۆر کەشیش بۆى لە کەمیندا بوو و ویستوویەتى بەناھەق عەبیانى لێ ببینیتەو و لەکەدارى بکات، مایەى ئەوێ بەبێ دوو دلێى لەو بارەشەو لەگەڵ ئەو زانا و ناودارانەى ئىسلام دا لە ترۆپک دابنێ^(١).

٢- (الحافظ الذهبي) (رەحمەتى خۆى لێیت)، کە (ابن الوردی) لێ ی گێڕاوەتەو باس لە بەهێزى لەبەرکردنى و زیرەکی زۆر و خێرا تێگەیشتنى دەکات^(٢).

٣- (الحافظ عمر بن علي البزار) (رەحمەتى خۆى لێیت)، دەلێ: (خۆى گەورە تايبەتمەندى زوو لەبەرکردن و درەنگ لەبیر چوونەوێ پێدابوو، کەم واهەبوو شتێکی خوێندىتەو یان گۆنێ لێ بووێ و لە بیری چووێتەو، بەلکو

(١) مجلة الوعي الإسلامي، السنة الثامنة عدد ٨٨ سنة ١٩٩٢ ص ٦٩.

(٢) تاريخ ابن الوردی ٢ / ٢٨٦.

یان به مانا یان به وشه لهبیری ماوه، دهگوت زانست و زانیاری له گهڵ گوشت و خوێن و هه‌موو لاشه‌ی دا تێکه‌ڵ بووه^(۱).

۴- (الحافظ ابن حجر) (ره‌حه‌تی خ‌وای لی‌بت)، ده‌لی: (جمال‌الدین‌ الس‌رم‌ری) گو‌ت‌یه‌تی: (ومن عجائب ما وقع في الحفظ من أهل زماننا، أن (ابن تيمية) كان يمر بالكتاب مطالعة مرة، فينتقش في ذهنه، وينقله في مصنفاته بلفظه ومعناه)^(۲).

واته: نه‌وه‌ی له‌باره‌ی له‌به‌ر‌کردن له‌سه‌رده‌می ئی‌مه‌دا جی ی سه‌رس‌وپ‌مانه، نه‌وه‌یه که (ابن تيمية) یه‌ک‌جار ک‌تیب‌یکی خو‌ند‌یی‌ته‌وه له می‌ش‌کید‌ا ده‌چه‌س‌پی، به‌وشه و مانا ده‌ی‌گ‌واسته‌وه بۆ نو‌وس‌راوه‌کانی .

۵- (الحافظ صلاح‌ الصف‌دی) ده‌ریاره‌ی ابن تيمية ده‌لی: (فما رأيت - ولا أرى - مثله في اطلاعه وحافظته، ولقد صدق ماسمعنا به عن الحفاظ الاول، وكانت همتة عالية الى الغاية.....)^(۳).

واته: وه‌ك نه‌وم نه‌ی‌نیوه و نای‌بینم له‌ شاره‌زایی و له‌به‌ر‌کرد‌ندا، نه‌وه‌ی له‌ زانیانی پ‌یش‌وو ده‌ریاره‌ی نه‌و بی‌ست‌ومانه به‌پ‌است‌یی گ‌ی‌را، ه‌یم‌مه‌ت و وه‌ی بی نه‌ندازه به‌رز و گه‌وره‌ بوو.

۶- (ایمام‌ ذه‌ه‌به‌بی) له‌ ک‌تیب‌ی (تذکرة الحفاظ) له‌باره‌ی (ابن تيمية) وه ده‌لی: (كان من بحور العلم ومن الأذکیاء المعدودين)^(۴).

واته (ابن تيمية) له‌ که‌سه شاره‌زا‌کانی زانیارییه و، یه‌کی‌که له‌ زانا زۆر زی‌ره‌که‌کان که‌ که‌من و ده‌ژمی‌رد‌رێن.

(۱) الاعلام‌ العلیه ۱۶، ۱۸.

(۲) الدرر‌ الكامنه ۱/۱۶۳.

(۳) الوافي‌ بالوفیات ۷/۱۹.

(۴) تذکرة الحفاظ ۱۴۹۷/۴.

۷- (ابوالحسن الندوی دہلوی بنہ مالہی (ابن تیمیہ) م بہ بہیتری بیروہوش و زور و زوو لہ بہرکردنی زانستہ کان ناسیوہ، باب و باپیری زیرہک و بیر تیژ بوون، بہ لام (تقی الدین، ابن تیمیہ) لہو نیعمہ تہدا پیش بنہ مالہ کھی کہوتوتہوہ، بیر تیژی و خیرایی لہ بہرکردنی ناوبراو ماموستا و زانایانی سہرسام کردبوو، کہ بہوہ ناوی لہ دیمہ شق دہرکردبوو^(۱).

یہ کیک لہو نمونانہی لہ سہر خیرایی لہ بہرکردنی باس کراون:

ئو لہ تہ مہنی حہوت سالاندا ہہموو قورٹانی لہ بہر کردوہ، کہ خوای گہورہ ریژی لیناوہ و ئو نیعمہ تہی بۆ ہیشتوتہوہ تا مردوہ، ہیچ شتیکی لہوہ لہ لا ئاسانتر نہبووہ کہ لہ کاتی باسکردنی بہ لگہکانی و فتوا و نووسینی کتیبہکانی دا، نایہ تہکانی قورٹان لہ شوینی خویان وک دہلیل و بہ لگہ، بہ ئاسانیی بہینتہوہ بہ پیی حال و مہقام^(۲).

۸- (أبو مظفر جمال الدين السمری) (رہمہتی خوای لیبت) دہلوی: لہو شتہ سہرسورہینہرانہی دہریارہی ئو لہ ہیتدیک لہ ہاوہ لانی بیستوومہ: کاتیک لہ سہرہتای مندا لیدا بووہ، بابی ویستوویہتی مندا لہکانی بہ مہبہستی سہیران بہریتہ دہرتی ناوہدانی، بابی پی گوتوہ: (أحمد) تۆش لہ گہل براکانت وەرہ، وەرہ دہر دہکەوین بہ مہبہستی گہشت و سہیران، (أحمد) یش چوونہ دہرتی پی ناخۆش بوو، بۆیہ داوای لہ بابی کرد نہ چیت، پی گوت: بابہ گیان! پی خۆشہ لہ نہ ہاتنم بمبووری، بابیشی رازی بوو، ئەمان چوونہ دہشت و دہر و ئەویش لہ مالئ مایہوہ، لای نیواری کہ باب و براکانی گہرانہوہ، بابی گوتی: نہ مپۆ براکانت پیان خۆشبوو تۆش لہ گہل بای، بۆچی نہ ہاتی؟ ئەویش گوتی: بابی بہریم! من ئەمپۆ ئەم کتیبہم لہ بہرکردوہ، بابی بہ سہرسامیہوہ گوتی چۆن ئەم کتیبہت لہ بہر کردوہ؟ وتی بہلئ حەز دہکە لیم پیرسہوہ، کہلئ پیرسہوہ بۆی دہرکەوت کہ ہہمووی لہ بہر کردوہ، بۆیہ نیوچاوانی ماچ کرد و گوتی: کوری

(۱) ابن تیمیہ للندوی ص ۳۷.

(۲) الأعلام العلیة ص ۱۷ / تاریخ ابن الوردي ۲/ ۲۸۶.

خۆم ئەوەی کردووە بەکەسی مەلئ، ئەك بەکەویە بەرچاوی پیس^(۱).
(صلاح الصفدی) (رەحمەتی خۆی لیبت) ئەو چیرۆکی گێڕاوەتەو و
ناوی کتێبەکەشی نوویسەو کە لە بەری کردووە بەناوی (جَنَّةُ الْمُنَظَرِ وَ جَنَّةُ الْمُنَظَرِ)
کە کتێبیکی بچووکە بەلام بەناویانگە.

دوو: ئەو زانیاریانی هێزێکیان هەیە:

شارەزاترین کەس بە هەر زانیاری قوتایی و هاوسەردەمیەکانینی، بەراستی
هیچ زانیاری نەبەندە (شیخ الإسلام) باسی زانیی و گەرەمی نەکرەو، لەسەر
ئەو زانست و ئاستە بەرزە هەیبوو.

ئەو هەتا یەکیک لە گەرەترین قوتاییەکانی زانی گەرە (ابن عبدالهادي)
سەرەتای کاری (ابن تیمیة) و زانیی ئەو باس دەکات و دەڵێ: سەرەتای کار و
ژیانی لای زانیان پێگەشتوو و لە پەرداخی زانست نۆشیویەتی و لەخوانی
فیقهو تێگەشتن و کتێبەکانی کۆکەرەو زانیاریەکان خواردوویەتی، خۆی بە
غەیری خۆندنەو و خەریک کردن بەکاری گرنگ، سەرقال نەکردو، بەتاییەتی
زانستەکانی قورئان و حەدیس و ئەوانە پێوستن بۆ تێگەشتن لەوان، بەردەوام
ئەو رەفتاری بوو، ئینسانێکی پارێزکار و هەردەم روو لەخوا بوو. لەسەر رێی
پیشینی چاک دەپۆشت، زۆر چاکەکاریو لەگەڵ دایکی، پاک و بەندەبەکی
راست و ساغ بوو، زۆر بەپۆژوو دەبوو، شەونۆژی زۆریو، لەهەموو کات و
بۆ هەموو کارەکانی یادی خۆی دەکرد، بۆ هەموو شتێک و لەهەموو کارەکاندا
دەگەراییەو بۆ لای خوا، بە حوکمەکانی خوا پابەند و لەسەر بێریارەکانی خوا
دەوێستا و فەرمانەکانی جێ بەجێ دەکرد و قەدەغەکانی نەدەشکاندن، بە
شیوازی جوان زۆر فەرمانی بەچاکە و رێگری لەخراپە دەکرد، لە زانست و
زانیاری تێرەدەبوو، لە خۆندنەو تینوایەتی نەدەشکا، لەگەرەن بەدوای زانستدا
بێزار و لە توێژینەو کول نەدەبوو، کەم وا هەبوو لە بەشێک لە بەشەکانی هەر

زانستیک چوویته ژووری، خوی گهوره چهند دهرگاهیه کی لی نه کردیته وه و چهند شتی فیژ نه کردی، به هوی کهسانی زاناوه.

گویم لیوو دهربارهی بنه مای کاره کانی دهیگوت: بۆهر مهسه لهیه که به خه یالمدای و بییری لی ده که مه وه و ناگه مه نه جام و لی ی توشی نیشکالیک دهیم، هه زارچار یان که متر (استغفر الله) ده که مه هه تا سینهم گوشاد دهی و نهو شتهم بۆ حمل دهی، وه ده لی: وه له و کاتانه دا که له بازار یان له مزگهوت یان له رینگایان له قوتابخانه بیه، نهو شتانه رنگر نین لیم که یادی خوا یان (استغفر الله) بکهیم، بۆ نه وهی بگه مه مه بهستی خۆم و هه لکردنی مه سه له کان^(۱).

(شیخ الإسلام) له زانسته ئیسلامیه کان و زمانی عهره بی دا کارامه و شاره زابوو، به شیویه که میژووی زانستی له ئیسلامدا که سیکه دیکه ی وه که نهوی نه ناساندوه، شاره زابوو له هه موو نهو زانیاریانه ی لهو سه رده مه دا هه بوون، له کاتی که دا گه یشتبوونه چله پۆیه له کامل بوون و پیکه یشتندا، نهو دهیخوئندنه وه و تییان ده گه یشت، نهو هه له و که موکوپیانه ی تیشیاندا بوو ده ستیشانی ده کردن و ره خنه ی لی ده گرتن و، شته راست و به سووده کانی شی سوود لی ده بینین، زۆر له شاره زا و هه لکه وتوانی سه رده می خوی، شاهیدی فەزل و گه وره ییان بۆ (شیخ الإسلام) داوه، که شه هاده ی نهوان شانازییه له ژبانی نهو بانگخواز و مواهید و پیشه وا گه وره یه دا، که نه مانه هیئدیکن لهو شاهیدانه:

۱- زانا و پیشه وای سه رده می خوی له زانسته کانی فەرمووده ناسی دا (ابن دقیق العید) (رهحه تی خوی لی بی)، که له نزیکه وه ناسیویه تی، پرسیری لهو باره یه وه لی کراوه، ده لی: (رأيت رجلا جمع العلوم كلها بين عينيه، يأخذ منها ما يريد، ويدع ما يريد)^(۲).

واته: نهو پیاوهم بینیه، هه موو زانیاریه کانی له بهرچاوانه و کۆی کردۆته وه، نه وهی بیه وێ لی وهرده گری و، نه وهی بیه وێ وازی لیدی نی.

(۱) العقود الدرية ۵ - ۶.

(۲) الرد الوافر ص ۱۰۷ / تاریخ ابن الوردی ۴۸/۲.

۲- زانا و پیشهوا له هه دیسدا (جمال الدین المزی) (رهحمهتی خوی لیبت)، دهلی: (مارأیت أحدا اعلم بكتاب الله وسنة رسوله ولا أتبع لهما، منه)^(۱).

واته: کهسم نه دیوه لهوی زاناتریی له قورثان و سوننه تدا و، لهوی زیاتر پابه ند بویی پیتیانهوه.

۳- زانا و شارهزا و میژوونووس (ابن سید الناس) (رهحمهتی خوی لیبت)، دهلی: (تزیکه هه موو سوننهت و شوئنهواره کان له بهر بکا، نه گهر قسهی له ته فسیر بکردایه، نهوه ئالا هه لگهی بوو، نه گهر له شرع و فیهقهدا فتوای دابایه، مه بهستی ده پیک، نه گهر قسهی له هه دیس بکردایه زانا و شارهزای ته وای نهو بوارهش بوو، ده ریاری میللتهان و تاقم و پیر و بهرنامه و شهرعه ته کانیش، به هه مان شیوه شارهزا بوو، له هه موو زانسته کاندای له ناو هاوشیوه کانی دا شارهزاتریوو)^(۲).

۴- زانا و شارهزای پایه بهرز (کمال الدین بن الزملکانی) دهلی: خوی توانا زانسته کانی بو نهرم کردبوو وهك چون ئاسنی بو (داود) نهرم کردبوو، نه گهر ده ریاری شتیك پرسیاری لی کرابایه، هه که سیک بیستبای یان بینیبای له کاتی وهلام دانه وهدا، ده یگوت: جگه لهو شته هیچی دیکه نازانی، قه ناعهتی واده بوو که کهس وهك نهو نهو شته نازانی، شارهزا و شرعزانان نه گهر له مه جلیسی نهودا ناماده بان، له مه زه به کانی خویان سوودیان له (شیخ الإسلام) ده بینی، سه بارت به شتیك که پیشتر نه یانزانیه، نه زانراوه و تووژی له گهل یه کیئکدا کردیی و نه یگه یان دبیتته قه ناعهت، قسهی له هیج زانیارییه که له زانیارییه کان نه کردوه - عه قلی و نه قلی -، مه گهر به سه ر پسپوړانی نهو زانیارییه نه دا بالآ دهست و سه ر که و توو بووه. دهستیکی بالآی هه بووه له دانانی کتیب و نووسین و ریکه خستنی باب ته کان و ده ریپینی جوان و روونکردنه وای مه سه له کان دا)^(۳).

(۱) شذرات الذهب ۸۴/۶.

(۲) العقود الدریة ص ۱۰/ الرد الوافر ۵۸ - ۵۹.

(۳) الرد الوافر ص ۱۰۵. العقود الدریة ۷ - ۸.

خوتنەر به پێی ئی ئەو دەقانهو ئی دیکهش بۆی دهردهکهوئ که (شیخ الإسلام) (رهحمهتی خوای لیبت)، هه موو ئەو زانیاریانهی زانیون که له سه رده می خۆیدا هه بوون، هیچ لایه نێکی له زانسته کانی وه لا نه ناوه، مه گه ر لێی شارهزا بووه، هه ر بۆیه زانا و شارهزایانی سه رده می خۆی، شاهیدیان له سه ر گه وره می و به رزی پله و پایه ی زانستی ئه و داوه.

۵- زانای گه وره (ابن رجب) (رهحمهتی خوای لیبت) له و یاره وه ده لێ: (گرنگیی زۆری به هه دیس داوه و چه ندجار گوتی گرتوه بۆ (مسند)ی ئیمام نه حمدوشه ش کتیبه که ی دیکه ی هه دیس (البخاری، مسلم، النسائي، الترمذي، ابوداود، ابن ماجه) و (معجم الطبراني الكبير) و چه ندين کتیبی دیکه ش، خۆشی ده یخوتنده وه، هه ر له مندالیه وه ده ستی به خوتنده وه ی زانسته کان کردوه، فیهو نوسولێ فیهی لای بابی و (شیخ شمس الدین بن ابی عمر) و (شیخ زین الدین بن المنجا) فێر بووه و له و یاره وه پێگه یشتوه، وه ماویه ک بنچینه کانی زمانێ عه رمی لای (سلیمان بن عبدالقوی) خوتنده وه، دوا یی کتیبی (سیبویه) ی خوتنده و ته وه و تێی گه یشتوه، ئنجا خه ریکێ ته فسیری قورئان بووه و له و یشتا ناوی دهر کردوه، له بواره کانی (اصول و فرائض و حساب و جبر) و.. زۆر ناگادار بووه، له (علم الکلام) و فه لسه فه شدا زیره ک بووه و به رپه چی زانا و شارهزایانی داوه ته وه. پێش ته مه نی بیست سالی دهر سی گوتۆ ته وه و فتوای داوه، خوای گه وره یاره ته ی داوه به نووسینی کتیبی زۆر و زوو شت له به رکردن و هێزی بیر و هۆش و تێگه یشتن و که م له بیر چوونه وه. هه تا زۆر که س گوتوو یانه قه د شتێکی له به ر نه کردوه و له بیرێ چوو یته وه^(۱).

۶- زانا و شارهزا (ابن عبدالهادی) (رهحمهتی خوای لیبت)، گوتویه تی: (وشیوخه الذین سمع منهم اکثر من مثني شيخ) واته: ئەو زانا و مامۆستایانه ی زانیاری لێ وهر گرتوون و گوتی بۆ گرتوون، له دووسه د زانا زیاترن. دواتر ده لێ چه ند جارێک گوتی گرتوه بۆ (موسنده ی ئیمام نه حمد) و شه ش کتیبه گه وره که و

(۱) الذیل علی طبقات الحنابلة ۳۸۷/۲.

(معجم الطبرانی الكبير) و گرنگی زۆری به (حدیث) داوه، و ئپای فیهو (اصول) و زمانی عهرهیی، دواپی به خهستی گرنگی به ته فسیر داوه و تیدا بووه به پیشهنگ، که نهوکات ته مهنی له خوار بیست سالییدا بووه^(۱).

۷- زانای گهوره (الذهبي) یش زۆر باسی گهورهیی و شارهزایی (شیخ الإسلام) له هه موو زانسته کان دهکا و به موخته هیدی ره های دهزانی و له باریه وه ده لیت: (وهو اعظم من ان یصفه کلمی، أو ینبه علی شأنه قلمی، فان سیرته وعلومه و معارفه، و محنه و تنقلاته یحتمل ان توضع فی مجلدین)^(۲).

واته: نهو له وه گه وره تره من وه صفی بکه م، یان قه له مه که م له باسی نهو بنووسی، چونکه زیان و زانیاری و زانینی و هاتوچۆ و گرفت و ناخۆشییه کان که تووشی بوون، ده شی دوو کتیب (مجلد) دابگرن.

سێ: شارهزایی له زمانهکانی دیکه دا

شیخ الإسلام (ابن تیمیة) جگه له زمانی عهرهیی چهند زمانیکی دیکه شی زانیوه وهک زمانی (عیبری) که وای لیکردوه به چاکی پهیمانی کۆن و نو^(۳). دواپی نهوهی دهستکاری کران بخوینیتته وه و به ره ره چی نهو شتانهش بداته وه که گوپردران و تیداندا زیاد کران.

خۆی ده لێ: (چهند وشهیه کی ته وراتم به عیبری بیست له په کیکی (اهل الکتاب)، ته ماشام کرد هه ردوو زمانه که زۆر له یه که نزیکن، هه ره به وهی عه رهیم دهزانی له زۆر وشه ی (عبری) ش ده گه ی شتم^(۴).

(۱) العقود الدرية ص ۳ تاریخ ابن الوردی ۴۰۶/۲.

(۲) العقود الدرية ص ۲۳- ۲۴.

(۳) پهیمانی کۆن (العهد القديم) واته: ته ورات و کتیبهکانی که له گه لنی و (العهد الجديد) واته: چوار ئینجیلهکان و کتیبهکانی دیکه که له گه لیانن.

(۴) مجموع الفتاوی ۱۱۰/۴.

ئەو زمانەكانى (توركى و لاتىنى) شى زانىون، وەك دەقەك لە (مجموع الرسائل الكبرى) دا ھاتو^(۱).

لەوئو كەپراىرد دەرەكەوئ كە زاناكانى سەردەمى خۆى گەواھى گەورەمى و شارەزائى و لىھاتووى (شيخ الإسلام) يان داوہ و بەو پىئە لە (تەفسىر و ھەدىس و فىقھو نەھو و صەرف و بەلاغە و نوصول و فەلسەفە و جەبر و ھىساب و عەقىدە و.. ھتە) دا شارەزا بووہ و لە دىنەكانى (يەھودىي و نەصرانىي و كۆمەلە گومرا و رى لى تىكچووہكانى كۆن و تازە) ئاگادار بووہ و لە شارەزائى دا رىئەى پى ھىتراوئەوہ وە يەكەمىنى ئەو سى كەسە بووہ كە شاعىر شىعرى بەناوایانەوہ گوتوہ و دەلى:

ثلاثة ليس لهم رابع في العلم والتحقيق والنسك
وهم اذ شئت ابن تيمية وابن دقيق العيد والسبكي

ئىمام (سيوطى) (رەھمەتى خواى لىبىت) لەبارەى زىرەكىي و توانائى زانستىي (شيخ الإسلام) باس دەكا و گەورەمى ئەو لەو بارەوہ دەرەخا^(۲).

(الحافظ الذهبي) دەلى: (لو حلفت بين الركن والمقام لحلفت أنى ما رأيت بعينى مثله وأنه ما رأى مثل نفسه في العلم)^(۳).

واتە: ئەگەر لە نىوان روكنى بەردە رەشە و مەقامى ابراھىم سوئند بديرەم، ئەوہ سوئند دەخۆم كە مەن بەھەردووك چاوى خۆم كەسى وەك (ابن تيمية) م نەبىنىوہ، و سوئند بەخوا خۆشىي كەسى وەك خۆى نەبىنىوہ لە زانىارى دا.

(۱) مجموع الرسائل الكبرى ۱ / ۱۲۴.

(۲) ابن تيمية لابی زھرة ص ۱۱۶.

(۳) الذيل على طبقات الحنابلة ۲ / ۳۸۹ - ۳۹۰ / شذرات الذهب ۶ / ۸۷ - ۸۲.

سۈننەت، قۇناغى سەرەتاك بەخشىنى زانىيارى و فتوادان

وهك باسماں كرد (ابن تيمية) هەموو ئەو زانىيارىيەنى چاك دەزانين كە لە سەرەمى خۆى دا هەبوون و پەواجيان پەن درابوو، لەسەرەتاك تەمەنيەو خەلك شتى لى فەر دەبوو، خوا يارمەتى دا كە لەو بوارەدا دەورى خۆى بېينى و خۆندكارانى زانستە شەرعىيەكان سوودىكى زۆرى لى بېينى،

(شيخ الإسلام) لەخۆندەنەو و گەپان بەدواى زىادکردنى زانىيارى دا ماندوو و كول نەدەبوو، كاتى خۆى بەفەرۆ نەدەدا، بەهۆى ئەو بىر تىزى و زىرەكەى خواى بەخشندە پەن بەخشىبوو زانىيارىيەكەى ئەوئەندەى دىكە بەرەكەتدار و فراوانتر بوو بوو، كە ئەو وەياكرد پەش ئەوئەى تەمەنى بگاتە بىست سالى شايستەى دەرس گوتنەو و فتوا دان بى:

۱- نىمام (الذهبي) (رەحمەتى خواى لىيەت) لەو بارەو دەلى: (تأهل للتدريس والفتوى وهو ابن سبع عشرة سنة).^(۱)

واتە: (شيخ الإسلام) لەتەمەنى حەفدە سالى دا شايستەى دەرسگوتنەو و فتوادان بوو .

و دەلى: .. فأفتى و له تسع عشرة سنة، بل أقل، وشرع فى الجمع والتأليف من ذلك الوقت، وأكب على الإشتغال^(۲).

واتە: لە تەمەنى نۆزدە سالى دا بەلكو كەمترىش فتواى داو و لەو كاتەو چۆتە ناو كەتەب نووسين و هەولەى بەردەوامى داو بۆ وەدەست هەنانى زانىيارى.

(۱) العقود الدرية ص ۲۴.

(۲) العقود الدرية ص ۴.

۲- زانای گهوره (ابن کثیر) له (البداية والنهاية) دا باسی ئهوه دهکات که (احمد بن نعمة المقدسي) (رحمتهی خوی لیبت) یه کیک بووه لهو زانایانهی مؤلّهتیا داوهته (شیخ الإسلام ابن تیمیة) بۆ فتوادان و، شانازی بهوهوه دهکرد که ئهوه مؤلّهتی داوهته (شیخ الإسلام) و دهیگوت؛ (أنا أذنت لابن تیمیة بالافتاء)^(۱).

واته: من مؤلّهتم داوه به (ابن تیمیة) فتوا بدات.

مرحله بابی و دهرس گوتنهوهی له شویلی ئهوه :

پاش ماوهیهکی کهم له مؤلّهت درانی به فتوادان، بابی (شیخ شهاب الدین) که زانییهکی ناودار بوو وهفاتی کرد، (شیخ الإسلام) ی کورپی که تهمهنی بیست و یهک سال بوو، بۆ دهرس گوتنهوه جی ی گرتوه .

۱- **تیمام ذهههبی دهلت:** (مات والده وکان من كبار الحنابلة وأئمتهم فدرس بعده بوظائفه، و له احدى و عشرون سنة، فاشتهر امره و بعد صيته في العالم)^(۲).

واته: بابی که یه کیک بووه له گهوره زانایان و پێشهوايانی مهزههبی حنبهلیی وهفاتی کردوه، له دواى ئهوه (شیخ الإسلام) که تهمهنی بیست و یهک سال بوو، به ئهرکی دهرس گوتنهوه ههلسا و ناویانگی دهرکرد و ناوی به دنیا دا بلّاو بۆوه.

۲- (ابن کثیر) (رحمتهی خوی لیبت) له میژوووه کهیدا له پروداوهکانی سالی (۶۸۳) ی کۆچی دا دهلی: رۆژی دووشههمی دووی موحه پرهمی ئهوه ساله، زانا و پێشهوا (شیخ تقي الدين احمد بن تیمیة) ی حهرپانی له (دار الحديث السکریة) دا دهرسی گوتۆتهوه^(۳).

(۱) البداية والنهاية ۳/۴۱۱.

(۲) العقود الدرية ص ۵.

(۳) البداية والنهاية ۳/۳۰۳.

۳- زانائى ناودار (ابن رجب) (رەھمەتى خۇاى لىيىت) دەلى: كە بابى - شەيخ شەھاب الدىن - ۋەفاتى كەرد، تەمەنى (ابن تىمىيە) بىست و يەك سالى بوو بەكارەكانى بابى ھەستا و لە (دارالحدیث السکرىيە) دا لەسەرەتاي سالى (۶۸۳) دەرسى گوتۆتەۋە^(۱).

ئەۋ زانائانى لەيەكەم دەرسى (شەيخ الإسلام) ئامادە بوون:

لە كۆتايى سالى (۶۸۲) ى كۆچى دا، كە بابى (شەيخ الإسلام) - شەيخ شەھاب الدىن - ۋەفاتى كەرد تەمەنى (شەيخ الإسلام) پى ناپوۋە بىست و دوو سالى، خەلكى بە چۆل بوونى شوتنى (شەيخ شەھاب الدىن) دىلگەران بوون، بەلام ناپەرەتەنى و دىلگەرانىيەكەيان زۆرى نەخاياند و (شەيخ الإسلام تقي الدىن ابن تىمىيە) ى كۆپى جى ى گرتەۋە و ئەۋ كەلىنەنى پىر كەردەۋە، يەكەم دەرسى لە رۆزى دوۋشەممەنى دوۋى موحەررەمى سالى (۶۸۳) ى كۆچى بوو، كە لەدەرسەدا زانائانى گەۋرەنى دىمەشق ئامادەنى بوون ۋەك: (قاضي القضاة بهاء الدين بن الزكي الشافعي، شيخ تاج الدين الفزاري گەۋرەنى مەزھەبى شافىئىي، شيخ زين الدين ابن المرحل، زين الدين بن المنجاي ھەنبەلى) و ھىندىك لە زانائانى ھەنەفى و زۆرى دىكەش لە زانائان^(۲).

گىرنگىي ئەۋ دەرسە:

ئەۋ دەرسە كارىگەرى ھەبوۋ لەسەر دىل و دەروونى ئامادەبوۋان، ۋاى كەرد زۆر زانائى و زمان پاراۋى و خىرايى گەياندىنى مەبەست و ئازايى ئەۋ زانا گەنجەيان بۆ دەرەكەۋى و ھەموۋيان مەدھى بىكەن و دان بە لىھاتوۋى ئەۋدا بىتن، لەۋبارەۋە (ابن كئىر) دەلى: لەبەر گىرنگىي و ۋەسوۋدى دەرسەكە (شەيخ تاج الدين الفزاري) دەرسەكەنى نوۋسىيەۋە، كە ئامادەبوۋان بە دەرسىكى چاك و

(۱) الذيل على طبقات الحنابلة ۳۸۷/۲.

(۲) البداية والنهاية ۳۰۳/۱۳.

بەسووديان لەقەلەم دا و زۆر سوپاسيان کرد که بەو تەمەنە کەمەو ئەو خزمەتە گەورمە دەکات، کە تەمەنى بیست و دوو سأل بوو.^(۱)

(ابن رجب) (رەحمەتى خاى لیبیت) دەلى: دەرسىكى گەنگى لەسەر (بسم الله الرحمن الرحيم) پیشکەش کرد، کە لەنێو خەلکى دا دەنگى دایەو و نامادەبووان زۆر بەگەنگیان زانى.

(شیخ الإسلام) لەمەزگەوتى ئەمەوى لە دیمەشق، دواى نوێژى جومعه لەسەر کورسییەك کە بۆى نامادەکرابوو، دادەنیش و تەفسیری قورئانى دەکرد، خەلکى زۆر بۆى کۆدەبۆو و سوودیان لى دەبینى، بەهۆى ئەو هەموو زانیارییە جۆراوجۆرى پیشکەشى دەکردن، لە شوێنى دووریشەو بۆ دەرسەکانى دەهاتن.

شیوازی دەرس گوتنەوى (شیخ الإسلام) :

الحافظ (ابو حفص البزار) دەربارەى شیوازی دەرس گوتنەوى دەلى: من تا لە دیمەشق بوومایە بەشدارییم لە دەرسەکانیدا دەکرد و نەمەدەفەوتاندن، ئەو پیش دەرس گوتنەو هیچ نامادەکارییەكى نەدەکرد، دادەنیش و حەمد و سوپاسى خاى دەکرد و بەجوانترین وتام و چێژترین شیوێ سەلەواتى لەسەر پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دەدا، کە ئەو شیوێم جگە لەو لە کەسى دیکە نەبیستبوو، ئنجە دەچووێ نێو دەرسەکەو، خوا دەرگای زانیاری بۆ دەکردەو، شتى ورد و شاراوێ ناشکرا دەکرد و، بەلگەکانى بە نایەت و حەدیس و قسەى زانیان دەهێنایەو، باسى راستییەکانى دەکردن، یان ئەگەر پەخەنى لەشتیک گرتبایە، بە بەلگەو پوونى دەکردەو و، هێندیک جاریش شاھیدی بەشیرى عەرەبى دەهێنایەو و ناوی خاوەنەکەشى دەهێنا، ئەو وەکو رووبار نەدەوستا و وەك بەحر سەر رێژى دەکرد لە زانیاری زۆر و شتەکانى دادەپۆشى، هەر لەسەرەتاو تا کۆتایی دەرسەکە وەك کەسى لەلا نەبێ چاوەکانى لیک دەنان و دەکەوتە نێو

باسەكان، بى گرى و ٲاوەستان، ھەركەسىك دەییینی و، گوئى بۇ دەرسەكانى دەگرت، بەقسە و ھەلس و كەوت و دیمەن و رەنگ و رووى سەرسام دەبوو.

ھیچ كاتىك ناوى ٲیغەمبەرى (صلی اللہ علیہ وسلم) نەدەھینا مەگەر سەلات و سەلامى بۇ دەنارد، سویند بەخوا كەسم نەدیوہ ئەوئەدى ئەو ٲیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم)ى بە گەورە گرتبى و، داکۆكى كرتبى لە شوین ٲیئەلگرتن و ٲشتگىرى كردن لەوہى ٲى ھاتوہ. ئەگەر ھەدىسىك بۇ مەسەلەيەك ھەبووى كارى ٲىكردوہ و ناوړى لە قسەى يەككى دىكە لە دروستكراوہكان نەداوہتەوہ، ھەركەسىك بووى، وە دەيگوت: ھەموو كەسىك دەلیل دەھىترتەوہ بۇ راستى قسەكەى، نەك دەلیل بە قسەكەى بەھىترتەوہ، جگە لەخوا و ٲیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم).

كە لە دەرسەكە دەبووہ و چاوہكانى دەكردنەوہ، بەرووئكى جوان و خوئەوہ رووى دەكردە خەلكەكە و وەك ئەوہى ئەوكات ٲىيان گەيشتبى، جارجار عوزرىشى بۇ ھىندىكىان دەھىنايەوہ لە ھەر كەموكۆريیەك، وە ئەوہى باسم كرد ھەموو ئەو خەلكە زۆرەى لە دەرسەكانى ئامادە دەبون، ھاوړان لە گەل مندا، كە سوپاس بۇ خوا خەلكىكى زۆر بوون لە زانايان و سەرۆك و ناودار و فەرموودە ناس و ئەديب و شەرعزان و قورئان خوین و كەسانى دىكەى گشتى^(۱).

(الصفدى) (رەحمەتى خاى لىبىت) دەلى: (... واجتمعت به مرات، وكنت احضر دروسه في الحنبليه، ويقع لي أثناء كلامه فوائد لم أسمعها من غيره، ولا وقفت عليها في كتاب)^(۲).

واتە: زۆر جار لە خویندگای (حەنبەليیە) لە دەرسەكانى دا ئامادە دەبووم و لە گەلى كۆدەبوومەوہ، لەكاتى قسەكردنى دا سوودم زۆر لى دەيىنى، كە ئەو شتانەم لە غەيرى ئەو نەيىستبوون، لە ھیچ كتیبىكىش دا نەمدیبون.

(۱) الأعلام العلية ۲۷ - ۲۹.

(۲) الوافي بالوفيات ۱۹/۷.

دەرسەكانى چۇن بوون؟

ھەرچەندە بوار و لايەنەكانى دەرسەكانى زۆر بوون، بەلام يەك شت كۆى دەكردەنە، كە ئەوئش ئەوئبوو دەپوست ئەوئى ھاوئلان لەسەدەى يەكەم دا لەسەرى بوون و ئىسلامى ساغیان وەرگرتە، دوور لە بىر و بۆچوونى نامۆ، زىندوو بىكاتەو و ئەوئى پەپرەو دەكرد كە ئىسلام وەك سەردەمى ھاوئلان رانوتنى، لە بوارەكانى عەقىدە وشتە بنچىنەبىيەكان و فەرعىيەكان، وە ئەگەر گەيشتبایە قەناعەت كە ئەوئى دەپلئى ئەوئى كە ھاوئلان لەسەرى بوون، ئەو بە دەلیل و بەلگەى عەقلىی و ئەقلىی و قسە و زاراوى رىك و راست و تەواو و بەوئى لەئىئو خەلك دا ھەيە، ئەوئى بۆ سەرخستنى پى كرابا دەيكرد و بەرگرى لى دەكرد.

(ابن دقيق العيدى فەرمودەناس دەلئى: .. ابن تيمية لەتەمەنى سى سالىدا بوو كە زانايان و قوتابيان پى سەرسام بوون و دەيانويست بگەنە لای و گوتى بۆ بگرن، سووديان لى دەبينى و، بەفكر و دل و ساغى و دلسوزى و رىكوتىكى قسە و شىوازی گەياندەكەى، خەلكى ھىدايەت دەدا^(۱)).

(ابن حجر) یش (رەحمەتى خاى لىبىت) لەوبارەو دەلئى: .. كەلەسەر مەنبەر قسەى دەكرد ئەوئى ئەو لەماوئەكى كەمدا وەك دەلیل لە قورئان و سوننەت دەپەتەن، ھىچ كەس نەيدەتوانى لەچەند مەجلىس و بەماوئەكى زۆر بىھىئى و بىلئى^(۲).

(۱) ابن تيمية لأبي زهرة ص ۳۰.

(۲) الدرر الكامنة ۱/ ۱۵۳.

دیارتترین سیفهتی دهرسهکانی (شیخ الإسلام):

١- زمان پارایی، دل گهورمی و بهیژی، بی گری له قسه کردندا، دهرپینی وشهکان به رنکوپینکی، ههبوونی دهنگیکی بهرز و زولال، که نهوانه نامادهی دهرسهکه دهوون، یان گوئیان بو دهگرت گوئیان لی ی دهوو.

٢- قسه و وشهکانی رنک و پهوان بوون، قسهی مهجلیسهکان و کتیهکانی پرپوون له زانست و زانیاری به شیویهکه که (الاقشهری) (رهحهتی خوی لیبت) دهلی: قهلهم و زمانی لهیهکدی نزیک بوون.

٣- زور بهگوره دانان و زانیی پیغه مبهراصلی الله علیه وسلم) و ههبوونی خوشهویستییهکی زور بوی و پشخستنی سونهتی پیغه مبهراصلی الله علیه وسلم) له سهر هه موو رایهکی دیکه جگه له قورئان .

٤- پشت گرتن و بهرگری کردن له قورئان وسونهت و، نهوی هاوهلان له چاخی یه کهم له سهری بوون، له گهل روونکردنهوی نهوی که دهیگوت به باشتترین و بهیژترین بهلگه و دهلیل.

٥- زور زانا و شارهزابوونی له زانیارییهکان، که وایکردبوو بهلگه و پاساوهکانی بو نهوی دهلی زورین و توانینی دابهشکردنی زانیارییهکان لهو شوتنهی پیوسته، که نه مه وایکردبوو قسه و دهلیلهکانی بهیژترین و توانای له سهر قسه و وتووژ فراوانتری، که زور له زانیانی سهردهمی خوی لهو رووه لی ی دهرسان، بهلکو خویان پهنا دهدا لهوهی له مهیدانی وتووژ و دمبهدمه دا له گهلیدا روویهروو بینهوه.

٦- بیرنکی تیژی زیندوو، زیرهکییهکی بی وینه، که مایه ههبوونی توانایهکی زور بوو، بو نامادهکردنی نهو نایهتانهی بو ههر مهسهلهیهک پیوستی پی ههبوون و نامادهکردنی دهقی هه دیسهکان و بهکارهینانیان له شوتنی خویاندا، وهک له پیش چاوانی بن وابوون.

۷- ھەبۈنى سام و ھەبىبەتتىكى زۆر لای خەلكى و كارىگەرى ئەو سام و ھەبىبەتە لەسەر گۆرنگرەكانى، كەبۈو ھۆى سەرسام بوونى خەلكى پى، كە ھىچيان بە دەست نەماو ەجگە لەو ەى بە چەند وشەيك تەعبىر لەو سەرسامىيە بەدەنەو، وەك چۆن (ابن دقيق العيد) كەدوويەتى.

۸- زىندوويەتى كۆپ و دەرس و مەجلىسەكانى و كارىگەرى زۆريان لەسەر خەلكى، چونكە دەرسەكانى زۆرپەيوەندييان بە روودا و پىشھات و گىروگرفتەكانى ژيانى رۆزانەى خەلكىيەو ەدبوو، ئەو سىفەتەنە و ھاوشىوئەيان و ايان كە (شيخ الإسلام ابن تيمية) بىتتە كەسايەتتەكى خۆشەويست و نرىك لە ئاوات و خەم و ئازارەكانى خەلكى و، ئەو كارىگەرىيە بوو بەھۆى درووستكردنى جموجۆللىكى ئاناسايى و گۆرپانكارىيە لە نۆو كەش و ھەواى چەقەستوو و تەقلىد و چاۋلىكەرى و نەرمىيە نواندن و موداراتى خراپ لە گەل كارىەدەستانى سەردەم دا.

دەرس گۆتەنەو ە لە مەدەرسەى ھەنبەلىيە :

وئەپراى دەرس گۆتەنەو ە (شيخ الإسلام) (رەھمەتى خواى لىيىت) لە خۆتەنگاى (دار الحديث السكرية) دا و تەفسىر كەردنى قورئانى پىرۆز لە (مەزگەوتى نەمەوى لە دىمەشق) بۆ ماوئەكى زۆر دەرسى لە خۆتەنگاى (ھەنبەلىيە) ش گۆتۆتەو ە لە جى ى زانائى پاىە بەرز (زين الدين بن المنجا الحنبلي) دوايى وازى لە دەرس گۆتەنەو ەئناو، لەبەر نەبوونى كات و زۆر ھاتو چۆ كەردنى لە نۆوان (مەصر و شام) و خەرىك بوونى بە بەرھەنگار بوونەو ە و كار كەردنى لە دژى (تەتار) و خەلك ئامادە كەردن بۆ رووبەرپوويونەو ەى، لەو بارەو ە زانائى گەورە (ابن كئىر) لە مېژووەكەى دا كەباسى سالى (٦٩٥) ى كۆچى كەدو ەللى: (لە رۆژى چوارشەممەى (١٧) شەعبان (شيخ الإسلام ابن تيمية) ى ھەرپرانى لە خۆتەنگاى ھەنبەلىيە لە جىي زانا (زين الدين ابن المنجا) كە وەفاتى كەدبوو دەرسى گۆتۆتەو ە^(١).

زاناي گەورەى شەرەزان (زىن الدىن ابن المنجا) ى دىمەشقى ھەنبەلىي، يەككىك لە مامۇستاكاني (شەيخ الإسلام ابن تيمية) بوو، كە سەرپەرشتى كردنى مەزھەبى ھەنبەلىي لەودا كۆتايى پىچ ھات، دەرسى لە خوئندنگاي ھەنبەلىيە دەگوتەو، لە (۴) شەعبانى سالى (۶۹۵) ۋە فاتى كردو (شەيخ الإسلام ابن تيمية) لە (۱۷) شەعبانى ھەمان سالدا جى ى گرتۆتەو لە دەرس گوتنەو، واتە (۱۲) رۆژ دواى مردنى (شەيخ زىن الدىن).

ئاوبانگى (شەيخ الإسلام) ۋە كۆدەنگى زانايانى سەردەمى خۇي لەسەر مەحە ۋە پىزىللىنىي :

ھەر كەسك خواي گەورە ئەو زانيارى ۋە زانستى پىچ بىبەخشى ۋە ئەو توانا زۆرەى پىچ بدا، بۆ بەكارھىتتاني لە پىتتاۋ خزمەت بە قورئان ۋە سوننەت دا، شاينى ئەومىيە كەخەلكى لە ھەموو شىرتىك بەچاكە باسى بگەن ۋە ئاوبانگى دەرگەوى، خوئندكارانى شەيداي زانيارىيەكان، تاك تاك ۋە بەكۆمەل بچنە لاي ۋە لى ى بەھەرەمەند بن كە ئەوكات (شەيخ الإسلام) لەسەرەتاي بەخشىنى زانست ۋە ھىمەت بەرزى دا بوو، كە لە درىژاي تەمەنى دا لەوبارەو لاواز نەبوو، تا ۋە فاتى كردو، . شەرەزايانى سەردەمى خۇي يەك دەنگ بوون لەسەر زانيارى فراوان ۋە بىر ۋە ھۆشى بەھىز ۋە دوور بىنىي ۋە قوول بىرگەندەوى (شەيخ الإسلام)، كە دۆست ۋە دۆژمن ئەوى دەسەلماندا، ھەر ئەو زىرەكى ۋە توانا زۆرەش بوو واىكردبوو دۆستەكانى پىشتى بگرن ۋە ناھەزانى لى ى بخوئتن، خۆ ئەگەر لە زات ۋە بىرگەندەوى خۇيدا كەسكى سادە بووايە، ئەوا ناھەزانى دژايەتبيان نەدەكرد، كەواتە ئەوى ھەردوولا تىيدا ناكۆك بوون، مەسەلەى پەسەند كردنى ئەو راوبۇچونانەى بوون كە بانگەشەى بۆ دەكردن، نەك لە سەر زانايى ۋە شەرەزايى ئاوبراۋ، ئەگەر خەلكىك ۋەك زانايەكى پاىبەرز رىزان لى نەگرتىچ ۋە زانبىشيان چ كەسكى، ئەو قەناعەتبان بەو ھەلوئىستى خۇيان نەبوو، بەلكو ئەمىيان لە ھەواو نەفسەو بوو، كە زال بوو بەسەر عەقل ۋە فەكرىاندا، كە ئەمە

كارى زانايانى ئىسلام نىيە، قسەى نە فام و نە زانە كانىش حىسايىكى ئەوتۆى بۆ
ناكرى، ئەگەر پشتگىرى بىكەن يان دژايەتتىى بىكەن.

كەواتە دەتوانىن بلىين ھەموو زاناکانى سەردەمى خۆى بەرزىى پلە و پاىيەو
ئەندازەى زانست و شارەزايى ئەويان زانيو، ھەتا ئەوانەى دژايەتتەيشيان كىردو و
نازارەيشيان داو^(۱).

(۱) ابن تيمية لابی زهرة ص ۹۳-۹۴.

بەشى سەئىم

مامۇستايەكانى و قوتابىيەكانى

سەرچاۋەى بەدەستەيتانى زانىارى لەسەردەمى ئۇدا:

بەدەستەيتانى زانىارى لەسەردەمى (شەيخ الإسلام) دا كە دەكەوتتە نىو چاخى نووسىنەو و تۆمارکردنى زانستى، بەدو و شىۋە بوو:

يەكەم: بەھۆى زانايانەو كە خەلکيان فېرى زانىارىيەكان دەكرد و، پېنمايىكار بوون بۆيان و لەسەردەستى ئەوان زانايان پې دەگەشتن .

دووەم: بەھۆى كەتیبەو كە دەخوئران و دەخوئرانەو و خەلکى زانستيان لى فېر دەبوون.

و لەكۆى ئەوئى لە زانايان وەريان دەگرت و لەنۆمەپۆكى كەتیبەكان بەدەستيان دەيتا، ئەمۇ ئەندازە كەرمستە زانستى يە دروست دەبوو، كە شتى لەسەر ھەلەچنرا و ھەلەھيتنچرا و لى ي زیاد دەكرا.

مامۆستاکانی شیخ الإسلام:

لەمیانەی قسە کردن لە خاڵی یەکەم کە باس لە زانایان دەکات، لە فێرکردن و رێنمایی کردن و پێگەیشتنی زانایان لەسەر دەستی ئەوان، زانای پایە بەرز (شیخ محمد أبو زهرة) (رەحمەتی خۆی لیبت) دەڵێ:

(... لەسەرەتای تەمەنیەوه قوتابخانەیەکی زانستی بە باشترین شیوە بۆ شیخ الإسلام (ابن تیمیة) فەراھەم ھاتبوو، یەکەم رێنمایکاری بابی بوو، کە زانایەکی بەتوانا بوو، لە مزگەوتی گەورە دیھەشق کورسیەکی ھەبوو، دەرسی لەسەر دەگوتەوه، شیخ الإسلام لە جەرگەی زانستدا گەشەیی کردووە و ئەو رێنماییکارەیی ھەردەم لە گەڵیدا بوو بە لوتف و بەزەییترین کەس بوو بۆی، ئەو بەیەکەوه بوونەیی لە گەڵ بابی دا بەردەوام بوو تا (ابن تیمیة) بوو بە (٢١) بیست و یەک ساڵ و ئەوکات رێنماییکارە دڵسۆز و خۆشەویستەکی کە بابی بوو وەفاتی کرد، لەوکاتدا کە لە گەڵ بابی دا بەیەکەوه بوون پەیوەندی بە زانایانی دیھەشەوه دەکرد، وە لە ھەر زانایەک لە زاناکانی دیھەشق بە پێی پەڕێیان، سوودی لێ دەبینین و شتیان لێ فێر دەبوو^(١).

زانای پایە بەرز (ابن عبدالحادی) (رەحمەتی خۆی لیبت) دەڵێ: (ئەو زاناو مامۆستایانەیی (ابن تیمیة) دەرسی لە لاخوئندوون و زانیاری لێ وەرگرتوون لە دووسەد مامۆستا زیاتر)^(٢).

(الحافظ أبو حفص عمر بن علی البزار) (رەحمەتی خۆی لیبت) دەڵێ:

(.. زیاد لە کتێبێک لە لای زیاتر لە مامۆستایەکی بیستووە، کە خاوەنی گێڕانەوێی ھەدیسی راستبوون، بەلام ئەو کتێبە گەورانەیی نووسراونەوه وەک

(١) ابن تیمیة لأبی زهرة (١١١).

(٢) العقود الدرية ص ٣.

(مسند الإمام أحمد و صحيح البخاري و صحيح مسلم و جامع الترمذي و سنن أبي داود و النسائي و ابن ماجه والدارقطني) ھەر ھەموویانی چەند جارن بیستون لە کۆری دەرسی زانایان دا، ۋە یەكەم کتیب، کە لە ھەدیس دا لەبەری کردو (الجمع بین الصحیحین للإمام الحمیدی) بوو^(۱).

ئەوانەى بەدواداچوون دەکن بۆ ژيانى (شیخ الإسلام) (رەحمەتى خۆى لىیت)، بۆیان دەردەکەوئ کە ئەو زانیاریانەى بە گۆنگرتن و دەرس خوئندن نەبێ وەرنەدەگیران، لەنزیکەو دەیخوئندن و وەری دەگرتن، ۋەك (ھەدیس) بۆ ئەوئ بیگێرپتەو بۆ ئەو کەسەى بۆى خوئندۆتەو. پىشتى زانستەکانى لەو زانیانە ۋەرگرتبون کە تىياندا پسۆرپوون، رێزمانى ەرمەى و مەنطق لە شارەزایانى خۆیان فێر بوو، تەفسىرى لە شارەزایانى خۆى و فىقھى ھەنبەلىش لە شارەزایانى خۆى، بە ھەمان شێو.

لە گەل ئەو ەش دا کە باسماں کرد بەشدارى کۆر و کۆبوونەو گشتیەکانى دەکرد، گۆنئ لە قسە و باس و لىکۆلینەو و موناقلەشەکانى زانایان دەگرت، ئەوانەى خاۋنى زانایى و بىر و فکرئکى تىژ بوون، کە لە مزگوتە گەرەکان و خوئندنگاکان دا پئى ھەلدەستان، ئەو لە شوئە گشتى یەکان، بەلام لە کۆبوونەو تاییەتیەکاندا بەھۆى پلەوپایەى زانستى بابى و شارەزایى و زانستى زۆرى لە نئو زانا و شەرەزاناں دا و، گەرەمى و پىنگەى بەرپرسیاریەتى بۆ مەدرەسەى ھەدیس، مائەکەى ببوو شوئىکى تاییەتى کۆکردنەوئ زانایان و مەسەلە زانستىەکان، کە باس لە زۆر مەسەلەى زانستى ورد دەکرا و، لىکۆلینەویان بۆ دەکرا دەبارەى لاوازى و بەھىزیان بە ەقلئکى زیرەکانەو دئکى فراوان و بەئاگا مامەلەیان دەکرد، کە ئەوئ دەیان بیست دەیان پالائوت، بەو شێوئە سوودى لە ھەموو زانیانەکان دەبینى، کە لە دیمەشق بوون، یان دەھاتن بۆ ئەوئ، یان پئیدا تیدەپەرین، بەلام ئەوئ ەقل قبوئلى نەکردبا و لە گەل دەقئک نەھاتبا، ۋە وەرى نەدەگرت^(۲).

(۱) الاعلام العلية ص ۱۸.

(۲) ابن تیمیة لابی زھرة ص ۱۱۲.

نەوای چەند مامۇستایەکی شەیخ الاسلام :

نەوانەى باسیان دەکەین بەشیکن لەو زانا و پیشەوایانەى کە (شیخ الإسلام) لێیان بەهرەمەند بوو و لە کۆچی دەرسیان دانیشتووە، گوئی بۆ گرتوون و زانیارییان لێ فیروبوو، کە ئەوکات شیوازی دەرس گوتنەو بە شیوەیک بوو کە زانا و مامۇستا لەسەر کورسییەک دانیشتووە و دەرسی گوتۆتەو و باسی لە مەسەلەکان کردووە و قوتابی و، کەسانی دیکەش لە دەوری دانیشتوون و گوئیان بۆ گرتووە و زانیاری لێ فیروبوون:

۱- پیشەوای فەرموودەناس و شەرەزان مسندالشام - سەنەدزانی شام - (ابو العباس زین الدین احمد عبدالدائم بن نعمة بن احمد المقدسي) لەدایک بووی سالی (۵۷۵)ی کۆچی لە زانیانی حەنبەلیی بوو، زۆر شارەزا بوو لە حەدیس دا، پەنج سالی زیاتر حەدیسە رێوایت کردووە، کەسیکی بە تەقوا و خۆ بەکەمگرو زۆر پاک بوو، لە رۆژی دووشەممەى ۸ ی رەجەبی سالی (۶۶۸)ی کۆچی وەفاتی کردووە، ابن تیمیە سوودی لێ بینیوە لە بوارى حەدیس و لەسالی (۶۶۷)ی کۆچی گوئی بۆ دەرسی ئەو گرتووە، وەک لە (مجموع الفتاوى الكبرى)دا باسی کردووە^(۱).

و (ابن عبدالدائم) لەکۆتایی تەمەنى دا کوێر بوو.^(۲)

۲- زانای پایە بەرز پیشەوای دنیا بەکەمگەر، (قاضي القضاة شمس الدين ابو محمد عبدالرحمن بن محمد بن احمد بن قدامة المقدسي الجماعيلي الحنبلي) لە موخەررەمى (۵۹۷)ی کۆچی لەدایک بوو، خاوەنى زۆر سیفەتى بەرز بوو، لەنووسراوەکانى کتیبى (شرح المقنع) و کتیبى (تسهيل المطالب في تحصيل المذاهب) کە هەردووکیان لە فیهى حەنبەلیی دا نووسراون، لەحەدیس دا مامۇستای (ابن تیمیە) بوو، لە شەعبانى سالی (۶۶۷)ی کۆچی لە

(۱) مجموع فتاوى الكبرى ۷/۱۸.

(۲) البداية والنهاية ۲/۱۳.

(قاسون) لە كۆپى نامادە بوو و زانىارى لى بىستو و (فقە و أصول) ى لى فېرېو، لەسالى (۶۸۲) ى كۆچى وەفاتى كردو^(۱).

۳- پېشەواى شەرعزان (قاضي شرف الدين ابو العباس احمد بن احمد بن نعمة المقدسي الشافعي) سالى (۶۲۲) ى كۆچى لەدايك بوو، زۆر شارەزابوو لە فيقھو نوصول و زمانى عەرەبى و چەند كىتەبىكى داناون، زۆرجار لە جى ى قاضي قەزاوئەتى كردو لە دىمەشق، مۆلەتى فتوادانى داوئە كۆمەلىك لەزانايان، لە نۆياندا: (شيخ الإسلام ابن تيمية) كە شانازى بەووە دەکرد و دەيگوت: من مۆلەتم داوئە (ابن تيمية)، لە بواری (اصول الفقه) دا كىتەبى داناو، لە سالى (۶۹۴) ى كۆچى وەفاتى كردو^(۲).

۴- بابى كە زانا و شەرعزان و فەرموودەناس بوو، (أبوالمحسن عبدالحليم بن عبدالسلام بن تيمية الحراني) سالى (۶۸۲) ى كۆچى وەفاتى كردو، كەسالى (۶۶۶) لە حەرپان (ابن تيمية) گۆنى بۆ دەرسى راگرتو و لى ى فېر بوو، وەك پىشتىرش باسما كردو.

۵- پېشەواى شەرعزان و فەرموودەناس: (زين الدين ابوالبركات المنجي بن عثمان بن اسعد بن المنجي بن بركات التنوخي الدمشقي الحنبلي)، لە سالى (۶۳۲) ى كۆچى لە دايك بوو و لەسەردەمى خۆيدا لەشام ئەو سەرمەشقى مەزھەبى حەنبەلىي بوو، لە كىتەبەكانى (شر المقنع) و (تفسير القرآن العزيز) و چەند كىتەبى دىكەشن، (ابن تيمية) فيقھى لى وەرگرتو و ئەو بە (ابن تيمية) راگەياندو كەدواى خۆى لەجى ى ئەو دەرس لە قوتابخانەى حەنبەلىي بلیتەو، دواى شەخ الإسلام لە جياتى ئەو دەرسى گوتۆتەو، ئەو زانايە يەكێك بوو لەوانەى لە يەكەم دەرسى (ابن تيمية) لە (دار الحديث السكرية) نامادە بوو، ناوبراو لەسالى (۶۹۵) ى كۆچى وەفاتى كردو^(۳).

(۱) البداية والنهاية ۳۲/۱۳.

(۲) البداية والنهاية ۳۴۱/۱۳.

(۳) البداية والنهاية ۳۶۵/۱۳.

۶- پیشه‌وای شهرعزان و نه‌حوزان (شمس الدین ابو عبدالله محمد بن عبدالقوی بن بدران المقدسی المرادوی) که زانا‌بووه له فیهو هه‌دیس و نه‌حو و شعردا (ابن تیمیة) نه‌حوی عه‌رمی لای نه‌و خوئندوه، چهند کتییی نووسیوه له‌وانه (کتاب الفروق) و له‌سالی (۶۹۹) ی کۆچی وه‌فاتی کردوه^(۱).

۷- پیشه‌وا و شهرعزان قاضی (شمس الدین احمد بن ابراهیم بن عبدالغنی السروجی الحنفی) که شهرحی کتییی (الهدایة) ی کردوه، له‌زۆر زانیاری دا زۆر شاره‌زابووه، چهند تیئینی له‌سهر (شیخ الإسلام) هه‌بووه له (عیلمی که‌لامدا) و (شیخ الإسلام) یش له‌چهند نووسراویکیدا وه‌لام و، به‌رپه‌رچی ده‌لیله‌کانی داونه‌وه، ناویراو له‌سالی (۷۱۰) ی کۆچی وه‌فاتی کردوه^(۲).

۸- پیشه‌وای فەرمووده‌ناس (فخرالدین ابوالحسن علی بن احمد بن عبدالواحد بن احمد السعدی المقدسی الصالحی الحنبلی) ناسراو به (ابن البخاری)، له‌سالی (۵۹۵) کۆچی له‌دایک بووه، ناویراو زانا و شهرعزان و دنیا به‌که‌مگر و دیندار و شاره‌زا له هه‌دیس و خاوه‌ن فەزڵ و چاکه‌ بووه بۆ قوتابیانی و ته‌مه‌نیکی درێژی هه‌بووه، له زۆر ولاتان قوتابی پۆیشتون بۆ لای بۆ فیزیوون، له سالی (۶۸۱) ی کۆچی (شیخ الإسلام) زانیاری لی وهرگرتوه، ناویراو له‌سالی (۶۹۰) ی کۆچی وه‌فاتی کردوه^(۳).

۹- پیشه‌وای شهرعزان و زانای به‌ناویانگ (جمال الدین ابوالفرج عبدالرحمن بن سلیمان بن سعید بن سلیمان البغدادی) له‌سالی (۵۸۵) ی کۆچی له (هه‌رپان) له‌دایک بووه، دوا‌ی چوووه بۆ دیمه‌شق، (شیخ الإسلام) له‌سالی (۶۶۸) زانیاری لی وهرگرتوه و لی ی بیستوه، ناویراو له‌سالی (۶۷۰) ی کۆچی دا وه‌فاتی کردوه^(۴).

(۱) الوافی بالوفیات ۲۷۸/۳.

(۲) البدايتوالنهاية ۵۲/۱۴ الدرر الكامنة ۹۶/۱ - ۹۷.

(۳) شذرات الذهب ۴۱۲/۵، البداية والنهاية ۳۴۳/۱۳.

(۴) شذرات الذهب ۳۳۲/۵، النجوم الزاهرة ۲۳۷/۷.

۱۰- پیشه‌وای فەرموودەناس، سەنەدزانی شام، نووسەری ھەلکەوتوو (تقی الدین ابو محمد اسماعیل بن ابراهیم بن ابی الیسر التنوخی)، لەسالی (۵۸۹) لەدایک بووە و (ابن تیمیة) لەسالی (۶۶۹) گوتی بۆ دەرسەکانی راگرتووە و زانیاری لێ وەرگرتووە، ناوبراو ئینسانێکی دادپەرور و چاکە خواز بووە، لەمانگی (صفر)ی سالی (۶۷۲)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە^(۱).

۱۱- پیشه‌وای شەرەزان. (سیف الدین أبو زکریا یحیی بن عبدالرحمن بن نجم بن عبدالوهاب الحنبلي الانصاري) لەسالی (۵۹۲)ی کۆچی دا لەدایک بووە، رۆژی جومعهی (۱۰ شەوال)ی (۶۶۹) کۆچی (ابن تیمیة) لە کۆری ئەو نامادە بووە و زانیاری لێ بیستووە، لە شەووالی (۶۷۲)ی کۆچی دا، وەفاتی کردووە^(۲).

۱۲- پیشه‌وا و قاضی (شمس الدین ابو محمد عبدالله بن محمد بن عطاء بن حسن الأذرعی الحنفی) لەدایک بووی سالی (۵۹۵) کۆچی یە، (ابن تیمیة) (رەحمەتی خواى لیبت)، لە سالی (۶۶۷)ی کۆچی زانیاری لێ وەرگرتووە، لەسالی (۶۷۳)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە^(۳).

۱۳- زانای سەنەدزان (زین الدین ابو العباس المؤمل بن محمد بن علی بن محمد البالی) لەسالی (۶۰۲)ی کۆچی لەدایک بووە، (ابن تیمیة) لەسالی (۶۶۹)ی کۆچی زانستی لێ فیژیووە، و لەسالی (۶۷۷)ی کۆچی دا، وەفاتی کردووە^(۴).

۱۴- زانای شارەزا (رشیدالدین ابو عبدالله محمد بن ابی بکر محمد بن محمد بن سلیمان العامری) (ابن تیمیة) کە (رەحمەتی خواى لیبت) لەسالانی

(۱) البداية والنهاية ۱۳/۲۵۴.

(۲) شذرات الذهب ۵/۳۴۰ / العبر ۳/۳۲۹.

(۳) البداية والنهاية ۱۳/۲۸۹.

(۴) العبر ۳/۳۳۷.

(۶۶۹-۶۶۸) ی کۆچی له کۆری ناویراو ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه و، له مانگی (ذی الحجة) ی سالی (۶۸۲) ی کۆچی دا، وه فاتی کردوه^(۱).

۱۵- پێشهوای فەرموودەناس (شرف الدین ابو عبدالله محمد بن عبدالمنعم بن عمر بن عبدالله بن غدیر بن القواس الطائی)، له دایک بووی (۶۰۲) ی کۆچی، زانییهکی ناوازی زۆر دینداربووه (ابن تیمیة) له سالی (۶۷۵) ی کۆچی زانستی لی فێربووه و، له سالی (۶۸۲) ی کۆچی دا، وه فاتی کردوه^(۲).

۱۶- پێشهوای زانای دنیا بهکه مگر (کمال الدین ابو زکریا یحیی بن ابی منصور بن ابی الفتح بن رافع بن علی الحرائی ابن الصیرفی)، که پێشهواو زانییهکی خاوهن عیبادەتییکی زۆر و شهوونوێژ و سیفەتی بهرز و جوان بووه، له (شوال) ی سالی (۶۶۸) ی کۆچی (ابن تیمیة) له کۆری ناویراو ناماده بووه، زانیاری لی بیستوه و له چواری (صفر) ی سالی (۶۷۸) ی کۆچی دا، وه فاتی کردوه^(۳).

۱۷- زانای سەنەدزان (ابو بکر بن محمد بن ابی بکر بن عبدالواسع الهروی دمشقی عمادالدین)، له سالی (۵۹۴) ی کۆچی له دایک بووه، (ابن تیمیة) (رهحمەتی خوای لیبت) له (۴) (ربیع الاول) ی (۶۶۸) زانیاری له لا فێربووه له (رجب) ی سالی (۶۷۳) ی کۆچی دا، وه فاتی کردوه^(۴).

۱۸- پێشهوای سەنەدزان (زین الدین ابو العباس احمد بن ابی الخیر سلامه بن ابراهیم بن سلامه بن الحداد دمشقی) بابی ناویراو پێشهوا و مامۆستای کۆری هەنبەلیه کان بووه، خوێ منال بووه که بابی مردوه، له سالی (۶۰۹) ی کۆچی له دایک بووه و له (ربیع الاول) ی سالی (۶۷۵) ی کۆچی دا (ابن تیمیة) له

(۱) العبر ۳/۳۵۱.

(۲) شذرات الذهب ۵/ ۳۸۰.

(۳) مجمع المؤلفین ۱۳/ ۲۳۳، العبر ۳/ ۳۳۹.

(۴) مجموع الفتاوی ۸۲/ ۱۸.

کۆری ناویراو دا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه و، له رۆژی عاشورای سالی (۶۷۸) ی کۆچی دا، وهفاتی کردوه.^(۱)

۱۹- زانی سهندزان (أمین الدین ابومحمد القاسم بن ابی بکر بن قاسم بن غنیمه الأریلی)، لهسالی (۵۹۵) ی کۆچی له دایک بووه، تهمهنی له خوار بیست سالان بووه که له گهڵ بابی و له پیناو دهستخستنی زانست دا کۆچیان کردوه، (ابن تیمیه) لهسالی (۶۷۷) ی کۆچی دا له کۆری ناویراو دا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه، له (جماد الأولى) ی سالی (۶۸۰) ی کۆچی دا وهفاتی کردوه.^(۲)

۲۰- پێشهوای زانا (شمس الدین ابوالغنائم المسلم بن محمد بن المسلم بن علان القیسی الدمشقی) ی فەرموودهناس، لهسالی (۵۹۴) ی کۆچی له دایک بووه و (ابن تیمیه) (رهحمتهی خوای لیبت) لهسالی (۶۶۷) و سالی (۶۸۰) ی کۆچی گوئی له دهرسهکانی گرتوه، له (۶) ی (ذی الحجة) ی سالی (۶۸۰) ی کۆچی دا وهفاتی کردوه.^(۳)

۲۱- پێشهوا و فەرموودهناس (بدرالدین ابو العباس احمد بن شیبان بن تغلب بن حیدرة الشیبانی) لهسالی (۵۹۹) ی کۆچی له دایک بووه، (مسند الامام احمد بن حنبل) ی ریاوایت کردوه، (ابن تیمیه) لهسالی (۶۸۴) و شهعبانی (۶۷۵) دهرسی له لاخوتندوه، و لهسالی (۶۸۵) ی کۆچی دا وهفاتی کردوه.^(۴)

۲۲- پێشهوای فەرموودهناس (ناصر الدین ابو حفص عمر بن عبدالمنعم ابن القواس الدمشقی)، له دایک بووی سالی (۶۰۵) کۆچی و لهسالی (۶۹۸) ی کۆچی دا وهفاتی کردوه و سهند زانی سهردهمی خۆی بووه.^(۵)

(۱) العبر ۳/۳۳۸، مجموع الفتاوی ۹۱/۱۸ - ۱۱۲.

(۲) العبر ۳/۳۴۴، شذرات الذهب ۵/۳۶۷.

(۳) البداية والنهاية ۱۳/۳۱۶.

(۴) شذرات الذهب ۵/۳۹۰، العبر ۳/۳۵۸.

(۵) شذرات الذهب ۵/۴۴۲.

۲۳- زانای سەنەدزان (کمال الدین ابو نصر عبدالعزیز بن عبدالمنعم بن الخضر بن شبل بن عبدالحارثی) لەدایک بووی (۵۸۹)ی کۆچییهو (ابن تیمیة) لەروژی جومعهی شەشی شەعبانی (۶۶۹)ی کۆچی لەمزگەوتی گەورە دیهشەق لە کۆری ناویراوا نامادە بوو و زانیاری لێ بیستوو، لە شەعبانی سالی (۶۸۲)ی کۆچی دا وهفاتی کردووە^(۱).

۲۴- زانای چاکە خوازی سەنەدزان (ابو عبدالله محمد بن بدر بن محمد بن یعیش الجزری)، کە (ابن تیمیة) لە شەعبانی سالی (۶۷۵)ی کۆچی لە (قاسیون) لە کۆری ناویراوا نامادە بوو و زانیاری لێ بیستوو و لە شەعبانی (۶۷۵)ی کۆچی دا وهفاتی کردووە^(۲).

۲۵- زانای سەنەدزان (ابو یحیی اسماعیل بن أبی عبدالله بن حماد بن عبدالکریم العسقلانی) کە لە سالی (۵۹۹) لە دایک بوو و (ابن تیمیة) (رهحمەتی خوای لیبت) لە شەعبانی سالی (۶۷۵) و لەسالی (۶۸۱) گرتی بۆ دەرسی ناویرا و گرتو و لە رەمەزانی سالی (۶۸۲)ی کۆچی دا، وهفاتی کردووە^(۳).

۲۶- پێشەوای زانا و شەرەزان (زین الدین ابو اسحاق ابراهیم بن احمد بن أبی الفرج بن أبی طاهر بن محمد بن نصر) کە بە (أبن السدید الأنصاري الحنفي) ناسراو، (ابن تیمیة) (رهحمەتی خوای لیبت)، لە رەجەبی سالی (۶۷۵)ی کۆچی لە کۆری ناویراوا نامادە بوو و زانیاری لێ بیستوو، لە (جمادی الأولى) سالی (۶۷۷)ی کۆچی لە تەمەنی (۷۳) سالی دا، وهفاتی کردووە^(۴).

۲۷- پێشەوا و زانا و فێرکاری قورئان خوێندن (کمال الدین ابو اسحاق ابراهیم بن احمد بن اسماعیل بن فارس التیمی السعدی) لەسالی (۵۹۶)ی کۆچی

(۱) شذرات الذهب ۳۳۸/۵.

(۲) مجموع الفتاوی ۸۸/۱۸ - ۸۹.

(۳) العبر ۳/۳۴۹ مجموع الفتاوی ۱۰۵/۱۸.

(۴) مجموع الفتاوی ۸۹/۱۸ - ۹۰.

له دایک بووه، (ابن تیمیة) (رحمتهی خوی لیبت) له رهمه زانی (۶۷۴)ی کۆچی گوتی له دهرسی ناویراو گرتوه و له (صفرای سالی (۶۷۶)ی کۆچی دا وهفاتی کردوه^(۱).

۲۸- (احمد بن أبی بکر بن سلیمان الواعظ ان الحموی ابو العباس الدمشقی)، له دایک بووی دهوور و بهری سالی (۶۰۰) کۆچی، (ابن تیمیة) له مانگی (رجب) ی سالی (۶۸۰) و سالی (۶۸۱)ی کۆچی له کۆری ناویراو ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه و له (ذی الحجة)ی سالی (۶۸۷) له ته مهنی (۸۷) سالی دا، کۆچی دوی کردوه^(۲).

۲۹- سه نه دزان و زانا (مجد الدین ابو عبدالله محمد بن اسماعیل بن عثمان بن المظفر بن هبة الله بن عساكر الدمشقي الشافعي) له سالی (۵۸۷)ی کۆچی له دایک بووه (ابن تیمیة) له (شعبان) ی سالی (۶۶۷)ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه، له مانگی (ژی القعدة) ی سالی (۶۶۹)ی کۆچی دا، وهفاتی کردوه^(۳).

۳۰- پیشه وای گموره (عماد الدین ابو محمد عبدالرحمن بن أبی الصغر بن السيد بن الصانع الأنصاري)، (ابن تیمیة) له سالی (۶۷۶)ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه و، له رهمه زانی (۶۷۹)ی کۆچی دا. وهفاتی کردوه^(۴).

۳۱- زانی سه نه دزان (نجم الدین أبو العز يوسف بن يعقوب بن محمد بن علی المجاور الشیبانی الدمشقي) که به ته نیا میژوی به غدادی له (کندی) گپراوتهوه و (ابن تیمیة) (رحمتهی خوی لیبت) له سالی (۶۷۶ و ۶۸۰)ی

(۱) شذرات الذهب ۳۵۱/۵ .

(۲) النجوم الزاهرة ۳۸۷/۷ مجموع الفتاوی ۱۸ / ۱۱۱-۱۱۲.

(۳) الوافی بالوفیات ۲/۲۱۹. شذرات الذهب ۳۳۱/۵

(۴) الأربعون لابن تیمیة ص ۶۶.

کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه، وه ناویراوه له سالی (۶۰۱)ی کۆچی دا له دایک بووه و له (ذی القعدة) ی سالی (۶۹۰) ی کۆچی وه فاتی کردوه^(۱).

۳۲- پێشهوا و زانا (ابو اسحاق ابراهیم بن اسماعیل بن ابراهیم بن یحیی بن علوی بن الحسین الدرگی القرشی الحنفی) نیمامی مه دره سه ی (که شک) (المعجم الکبیر للطبرانی) ریوایت کردوه، (ابن تیمیه) له سالی (۶۸۰)ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه، خۆی له سالی (۵۹۹)ی کۆچی له دایک بووه و له (صفر)ی سالی (۶۸۱) ی کۆچی دا، وه فاتی کردوه^(۲).

۳۳- پێشهوا (نجیب الدین المقداد بن ابی القاسم هبة الله بن المقداد ابو المرفه القیسی البغدادی الشافعی)، که ئینسانیتکی دادپهروهر و خیرۆمه ند و بازرگان بووه، له سالی (۶۰۰)ی کۆچی له دایک بووه و له (۸) ی (شعبان)ی سالی (۶۸۱)ی کۆچی دا له دیمه شق کۆچی دوا یی کروه^(۳).

۳۴- پێشهوا (محمد بن عامر بن ابی بکر الفسولی ابو عبدالله) ی فیرکاری قورئان که ئینسانیتکی چاکه خواز و خۆ به که مگر و خیرۆمه ند و نامۆزگاریکاری قسه زان بووه، له دو عاکانیدا قسه و رسته ی جوان و پاراوی به کاره ی تان، (ابن تیمیه) (ره حمه تی خوا ی لی بیّت) له سالی (۶۸۲)ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه، له (جماد الاخرة)ی سالی (۶۸۴)ی کۆچی وه فاتی کردوه، نزیکه هه شتا سال ژیاوه^(۴).

(۱) معجم المؤلفین ۳/ ۴۵۵ / العبر ۳/ ۳۷۵ / النجوم الزاهرة ۸/ ۳۳.

(۲) العبر ۳/ ۴۴۷ / النجوم الزاهرة ۷/ ۳۵۶.

(۳) العبر ۳/ ۴۴۹.

(۴) العبر ۳/ ۳۵۷، البداية والنهاية ۱۳/ ۳۲۳.

۳۵- زانای پایه بهرزی چاکه کار (کمال الدین ابو محمد عبدالرحیم بن عبدالملک بن یوسف بن قدامه المقدسی) له دایک بووی (۵۹۸) ی کۆچی یه، له (جماد الاولی) ی سالی (۶۸۰) ی کۆچی وهفاتی کردوه، (ابن تیمیه) له (صفر) ی ههمان سالدا واته: پێش وهفاتی نزیکه ی به دوو مانگ له کۆری ناویراودا ئاماده بووه و زانیاری لێ بیستوه^(۱).

۳۶- زانای پێشهوا (علی بن محمود بن شهاب)، له دایک بووی سالی (۵۹۵) ی کۆچی، له رههه زانی (۶۸۰) ی کۆچی دا، وهفاتی کردوه^(۲).

۳۷- زانای پایه بهرز (زین الدین ابوبکر محمد بن أبي طاهر اسماعیل بن عبدالله بن عبدالمحسن الانماطی الانصاری المصري) که له سالی (۶۰۹) کۆچی له دایک بووه، (ابن تیمیه) له (رجب) ی سالی (۶۶۸) ی کۆچی له کۆری ناویراودا ئاماده بووه و زانیاری لێ بیستوه، و له (ذی الحجة) ی سالی (۶۸۴) ی کۆچی دا له قاهره کۆچی دوا یی کردوه^(۳).

۳۸- زانای پێشهوا (شمس الدین ابو الفرج عبدالرحمن بن احمد بن عبدالملک بن عثمان بن عبدالله بن سعد المقدسی) یه کێک بووه له زانا ناوداره کان، له سالی (۶۰۶) ی کۆچی له دایک بووه و له سالی (۶۸۹) ی کۆچی دا وهفاتی کردوه، (ابن تیمیه) له سالی (۶۸۱) ی کۆچی له کۆری ناویراودا ئاماده بووه و زانیاری لێ بیستوه^(۴).

۳۹- زانا و پێشهوا (جمال الدین ابو حامد محمد بن علی بن محمود بن احمد بن علی بن الصابونی) مامۆستای (دار الحديث النورية) له دیمه شق، له سالی (۶۰۴) ی کۆچی له دایک بووه، له سالی (۶۸۰) ی کۆچی دا وهفاتی کردوه،

(۱) العبر ۳/ ۳۴۳.

(۲) مجموع الفتاوی ۱۸/ ۱۰۵ - ۱۰۶.

(۳) مجموع الفتاوی ۱۸/ ۱۰۷ - ۱۰۸ / شذرات الذهب ۵/ ۳۳۸.

(۴) مجموع الفتاوی ۱۸/ ۱۰۸ - ۱۰۹.

(شیخ الإسلام) له سالی (۶۶۸) ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه^(۱).

۴۰- زانای نه مینداری راست (شمس الدین ابو غالب المظفر بن عبدالصمد بن خلیل الأنصاری) له سالی (۶۰۶) ی کۆچی له دایک بووه و له سالی (۶۸۸) ی کۆچی دا، وه فاتی کردوه، (ابن تیمیة) له سالی (۶۸۴) ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه^(۲).

۴۱- زانای پیشهوا (عبدالرحمن بن احمد بن عباس ابو محمد الفاقوسی) که له سالی (۶۸۲) ی کۆچی وه فاتی کردوه و ته مهنی (۷۵) سال بووه^(۳).

۴۲- زانا و پیشهوا (محي الدين ابو حفص عمر بن محمد بن عبدالله بن محمد بن أبي عصرون التميمي) که له سالی (۵۹۹) ی کۆچی دا له دایک بووه و له (۳) ی ذی الحجة) ی سالی (۶۸۲) ی کۆچی وه فاتی کردوه، (شیخ الإسلام) له هه مان سال له کۆری ناویراوا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه^(۴).

۴۳- زانا و قازی گه وره (نفیس الدین ابو القاسم هبة الله بن محمد بن علي بن جرير الحارثي الشافعي) که له (صفر) ی سالی (۶۸۰) ی کۆچی دا وه فاتی کردوه و له سالی (۶۷۹) ی کۆچی دا (ابن تیمیة) له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه^(۵).

۴۴- زانا و پیشهوا ی دنیا به که مگر (شمس الدین ابو عبدالله محمد بن الکمال عبدالرحیم بن عبدالواحد بن احمد بن عبدالرحمن المقدسی السعدی الحنبلی)

(۱) مجموع الفتاوی ۱۸/۱۱۰ - ۱۱۱.

(۲) مجموع الفتاوی ۱۸/۱۱۲ - ۱۱۳.

(۳) مجموع الفتاوی ۱۸/۱۱۲ - ۱۱۳.

(۴) مجموع الفتاوی ۱۸/۱۱۳ - ۱۱۵.

(۵) مجموع الفتاوی ۱۸/۱۱۵ - ۱۱۶.

گىرەنگىيە زۆرى بە ھەدىس داۋە و كۆي كىرەتەۋە و تەخرىجى كىرەۋە و كەسكى دىندار و پارىژكار بوۋە، سەرپەرشتى (المشيخة الضيائية) و (مشيخة الأشرفية) ى كىرەۋە لەسالى (۶۰۷) ى كۆچى لەدايك بوۋە و لە (جمادى الأولى) ى سالى (۶۸۸) ى كۆچى دا، ۋە فاتى كىرەۋە (ابن تيمية) لەسالى (۶۸۱) كۆچى دەرسى لەلا خوتىندە^(۱).

۴۵- زاناي پايە بەرز (شمس الدين عبدالرحمن بن الزين احمد بن عبدالملك المقدسي)^(۲).

۴۶- (احمد بن محمد الظاهري) فەرمودەناسى ھەلەبىي، كە لە سالى (۶۲۶) ى كۆچى دا لەدايك بوۋە و لەسالى (۶۹۶) ى كۆچى دا، ۋە فاتى كىرەۋە^(۳).

۴۷- (احمد بن عبدالرحمن بن العنيفة الحراني)^(۴).

۴۸- ئافرىتى چاكەكار (أم الخير ست العرب بنت يحيى بن قايماز بن عبدالله الدمشقي) كە لەسالى (۵۹۹) كۆچى دا لەدايك بوۋە و لەسالى (۶۸۴) ى كۆچى دا ۋە فاتى كىرەۋە، (شيخ الإسلام) لەرەمەزانى (۶۸۱) ى كۆچى دا دەرسى لەلا خوتىندە^(۵).

۴۹- ئافرىتى زانا و بىرپىز و خاۋەن كەسايەتتى گەۋرە (أم العرب فاطمة بنت ابي القاسم علي بن ابي محمد القاسم بن ابي القاسم علي بن الحسن بن هبةالله) كە كچى مېژۋو نوۋسى شام (ابوالقاسم بن عساكر) لەسالى (۵۹۸) ى كۆچى دا لەدايك بوۋە، لەسالى (۶۸۳) ى كۆچى ۋە فاتى كىرەۋە، لە رەمەزانى سالى (۶۸۱) ى

(۱) مجموع الفتاوى ۱۱۶/۱۸ - ۱۱۷ / شذرات الذهب ۴۰۵/۵.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۱۶/۱۸ - ۱۱۷.

(۳) الرد الوافر ص ۹۶.

(۴) الرد الوافر ص ۹۶.

(۵) مجموع الفتاوى ۱۱۷/۱۸ - ۱۱۸.

كۆچى دا (ابن تيمية) له كۆپى ناويراودا ناماده بووه و زانيارى لى بيستوه^(۱).

۵۰- نافرهتى چاكه كارى زۆر زانا و خوا په رستى موجته هيد (زينب بنت مكى بن علي بن كامل) ى هه پرانى، كه قوتاييه كى زۆرى هه بوون و ده رسى پى گوتوون، له سالى (۵۹۸) ى كۆچى دا له داىك بووه و له شه ووالى (۶۸۸) ى كۆچى دا، وه فاتى كردوه له سالى (۶۷۵) ى كۆچى دا (ابن تيمية) ده رسى له لا خوئندوه^(۲).

۵۱- نافرهتى زاناي چاكه كار داىكى محمد (زينب بنت احمد بن عمر بن كامل المقدسية)، (ابن تيمية) له سالى (۶۸۴) ى كۆچى دا له كۆپى ناويراودا ناماده بووه و زانيارى لى بيستوه، ناويراو قوتاييه كى زۆرى هه بوون، كه ده رسى پى گوتوون، (الذهبي) له (العبر) دا باسى كردوه كه له سالى (۷۲۲) ى كۆچى له ته مه نى (۹۴) سالى دا وه فاتى كردوه، هه روه ها (ابن حجر) ده لى له (ذي الحجة) ى سالى (۷۲۲) ى كۆچى دا، وه فاتى كردوه^(۳).

ئه وانه ى باسما ن كردن له به ناو يانگه ترين ئه و زانا پايه به رزانه ن كه (شيخ الإسلام) زانياريان لى فير بووه و زۆر له زانسته كانى له لا خوئندوون و به ده سه ته يئاو ن، كه دواتر له زۆريه ى زانسته كاندا له مامۆستا كانى خۆى شاره زاتر ده ركه وت.

(۱) مجموع الفتاوى ۱۸/۱۱۸ - ۱۱۹.

(۲) شذرات ۴/۵.

(۳) العبر ۴/۶۵ / شذرات ۶/۵۶.

خۇلاسىسىمۇ ھەۋادالى خۇس:

دەۋى ئەۋەى (ابن تيمية) پاشخاننىكى زۆرى زانستى بۇ دروست بو، زانبارىكى زۆرى كۆكردەۋە، ئەنجا خۇى كىتئى دەخوئندەۋە و تىياندا قول دەۋۋە و توئزىنەۋى بۇ دەكردن، ھەۋونى توانا و ئارەزو و ھىممەتى بەدۋاگەرەن و پەيداكردى زانستى زياتر، يارىدەدەرىبۈون بۇ ئەۋ مەبەستە، ئەۋ لە موتالا و نووسىن تىز نەدەۋو، ھىچ شتىك لەۋانەى بى ئاگا نەدەكرد، ئەۋ ۋەك (الصفدى) (رەھمەتى خۋاى لىيىت) دەلى:

(كان من صغره حريصاً على الطلب، مُجداً على التحصيل والدأب، لا يُؤثر على الإشتغال - أى تحصيل العلم - لذة.....^(۱)).

ۋاتە: ھەر لە مندالىيەۋە داکۆكىكارىۋو لەسەر گەرەن بەدۋاى زانستدا، بەردەۋام گرنگىيى بە بەدەستەيئەننى زانبارى دەدا، ھىچ خۇشىيەكى بەسەر ۋەدەسخستنى زانبارى دا باۋ نەدەدا، ھەۋلى دەدا كاتىكى كەمىشى لى نەفەۋتابايە و، بە فىرۋ نەۋرا كەسىكى كارامە و ھەلکەۋتوۋ بو، لەبەر لەزەت و خۇشى ۋەرگرتن لە زانست و زانبارى ئاگاي لە خۋاردن نەدەما و، گونى بى نەدەدا ئەۋەى ھەيىبا دەيخوارد و داۋاى شتى دىكەى نەدەكرد.

بەرەستى ئەۋەى لى گىرۋدراۋتەۋە لە موتالاكردى ھەموو جۈرە زانستەكان و خوئندەۋەيان، شتىكى سەرسۈرپەنەر بوۋە، كەم كىتئى چىنگ كەۋتوۋە و نەيخوئندەيىتەۋە و موتالاي نەكردى، بۇ ۋىنە: (الحافظ البزار) كە باس لە زۆر خوئندەۋەى (شيخ الإسلام) دەكا، دەلى:

(قل كتاب من فنون العلم الا وقف عليه وكان الله قد خصه بسرعة الحفظ وابطاء النسيان، لم يكن يقف على شيء أو يستمع لشيء غالباً، الايبقى على خاطرة اما بلفظه أو معناه)^(۲).

(۱) الوافى بالوفيات ۱۹/۷ - ۲۲.

(۲) الأعلام العلية ص ۱۸.

واته: كهه كتيب هه بوه له به شه كاني زانست دا مه گهر ديتوو به تي و خوئندوو به ته وه، خوا تاي به تمه ندي پي دابوو له زوو له به ركردن و درهنگ له بير چوونه وه، شتيكي نه خوئندوو ته وه يان گوئي ي لي پانه گرتوه مه گهر ههر له بيرى ماوه به وشه يان به مانايه كه ي.

وه (الذهبي) (رهحه تي خوي لييت) دهلي: (..) لاتكاد نفسه تشبع من العلم، ولا تروى من المطالعة ولا تمل من الإشتغال، ولا تكل من البحث وقل ان يدخل فى علم من العلوم في باب من ابوابه الا ويفتح له من ذلك الباب ابواب.....)^(۱).

واته: قهت له زانست تير نه ده بوو، وه له مواتا لا كردن تيناويه تي نه ده شكا و بيتا قهت و ماندوو نه ده بوو له گه ران و به ده سته ينانى زانست و توژينه وه ي دا، كهه وا هه بوو ده ست به زانستى كه له زانسته كان يان باسيك له باسه كان بكا، مه گهر ده رگاي زيادي لي كراوه ته وه و، لهو زانسته دا له شاره زايان و پسپوراني خوي زياتر ناگاداربوو و شتي زانيوه.

(شيخ الإسلام ابن تيمية) (رهحه تي خوي لييت) دهلي: (ربما طالعت على الآية الواحدة نحو مائة تفسير، ثم أسأل الله الفهم، وأقول: يا معلم ادم و ابراهيم علمني، وكنت أذهب الى المساجد المهجورة ونحوها وأمرغ وجهي في التراب، وأسأل الله تعالى، وأقول: يا معلم ابراهيم فهمني)^(۲).

واته: (جاري وا هه بووه بو تيگه يشتنى ته واو له ثايه تييك سه ده ته فسيرم مواتا لا كردوه، دوايى له خوا ده پارامه وه لهو باره وه تيى بگه يه ني، وه ده مگوت: نه ي فيركاري (نادهم و ابراهيم) فيرم بكه، زورجاران ده چوومه مزگه وته دوور و لاچه په كان و دهه و چاوي خووم له خوول وهرده دا و له خوا ده پارامه وه، ده مگوت: نه ي فيركاري ئيبراهيم فيرم بكه و تيى بگه يه نه).

(۱) الوافي بالوفيات ۱۶/۷.

(۲) العقود الدرية ص ۲۶.

وہ لہ ھەموو زانستەکان دا شتى زۆرى لەبەر بوو، (الشیخ البرزالی) لەویارمە دەلی: ((شیخ الإسلام ابن تیمیة) ی ھەرپانی زانا و پێشەوايەك بوو کە زانایان لەسەر دیندارى و گەورەیی و شارەزاییەکی کۆک بوون، فێقھو رێژمانى ەمرەیی و ئوصلی خوێندووە و زۆر لییان شارەزا بوو، لە تەفسیر و ھەدیس دا دەستیکی بالای ھەبوو، بەراستی لە ھەموو بوارێکدا پێشەوا بوو و مەرجەکانی موحتەھیدی تێدا ھاتوونەدی و گەیشتۆتە پلەى ئیجتھاد....))^(۱).

یڭگومان ئەو پلە و پایە بەرز و کەسایەتیە بەھێز و شارەزاییە زۆرە ناوبراو پێی گەیشتو، چاکە و بەخششێکی خواى گەورە و بەرھەمی ھەول و ماندوو بوون و کرد و کۆش و شەونخوونی و گەپانی زۆری خۆی بەدواى زانستەکان دا بوو، کە لە پێناو پەرامەندى خوا و تێگەشتنێکی راست و ساغ لە قورئان و سوننەت و، دواتر فەرمان کردن بە چاکە و رێگى لە خراپەدا، نەزىت و ئازارى زۆرى بینووە و ئەوى زانیووەتى لە زانستەکان و یستوویەتى لە مەیدانى کردەیی دا جی بە جی ی بکات و بێ سەلمینەو و ترسان لە لۆمەى لۆمەکاران، راپیگەینێ.

قوتابیەکانى (شیخ الإسلام):

(شیخ الإسلام) (رەحمەتى خواى لیبت)، نەویەکی زانای موحاھیدی ئەوتۆی پەرورە کرد و پێگەیاندا، کە لە گەڵ ئەودا بەشداربوون لە رووداوەکانى ئەو سەردەمەدا، ئەوى تووشى (شیخ الإسلام) ھات لە خووشی و ناخوشی بەسەرھات و رووداوەکانى جەنگ لە گەڵ (تەتار) و ھەستان بە کارى فەرمان بەچاکە و رێگى لە خراپە، ھێندێک جار بە ھێز و ھێندێک جار بە نامۆزگارى جوان، قوتابیەکانیش تووشى بوون، ھەروەك چۆن بەشدارى (شیخ الإسلام) یان کرد لە بانگەواز و وریاکردنەوى خەلک و دەرس گوتنەو و سوودگەیانندن و

فتوادان و نووسین و دانانی کتیب، بههه مان شیوه تووشی بهندیخانه و نازاریش هاتن.

قوتابییه کانی (شیخ الإسلام) (رهحه تی خوی لییت)، له قوتابیانی زانایانی دیکه ی سهرده می خوی زۆرتر بوون.

زانای گهوره (محمد ابو زهره) لهویاروه دهلی: (لهوانیه نهو نهویه ی له سهرده می (ابن تیمیه) دا ژیاوه، زانایه کی دیکه یان نه دبیبی و نه ناسیبی که قوتابییه کانی نهونده ی قوتابییه کانی (شیخ الإسلام) زۆر بووین، که ییگومان هاتن و چوونی له نیوان (میسر و شام) و له (میسر) یش له نیوان (قاهیره) و (ئهسکه ندریه) و بهردوام بوونی له سهر دهرس گووتنهوه و وتار و توژینهوه ی مهسه له کان و مشت و مری له گهل کهسانی دیکه دا، هۆکاریبوون که قوتابییه کانی نهونده زۆر بن، قوتابی له (میسر و شام) هه بوون، که قوتابییه کانی میسر زۆربه یان له (قاهیره و ئهسکه ندریه) بوون.^(۱)

جۆری دهرس و قوتابییه کانی :

(له بهرنهوه ی دهرسه کانی (شیخ الإسلام) دوو جۆر بوون، قوتابییه کانیشی دوو جۆر بوون:

جۆری یهکه م: دهرسه گشتییه کان: بریتی بوون لهو دهرسانه ی که بۆ خه لکی به گشتی له مزگه وتی گه ورده دا پیشکەشی دهکردن و نامۆژگاریی خه لکی دهکرد و چۆنیه تی شوێنکه وتنی دین و خۆ پاراستن له بیدعه تی بۆ پوون دهکردنهوه، که له (میسر و شام) و ههر شوێنیکه دیکه ش دهرسی گشتی گوته ییه وه داوکۆکیی لهو مهسه لانه دهکردهوه، وه له (غهزه) ش که پێیدا تیپه ری بهره و (میسر)، بههه مان شیوه بوو، (شیخ الإسلام) زۆر قوتابی هه بوون که بۆ نهو دهرسه گشتییه نه ناماده دهبوون، هه رچه نه ده وا گونجاوه به زۆریه یان بگوتری: (مورید) چونکه توانایان نه بوو له هه موو مه به ست و قسه کانی (شیخ الإسلام)

(۱) ابن تیمیه لابی الزهرة ص ۵۲۵

بگەن، تا پێیان بگوترێ قوتابی، بەو مانا تایبەتییهی که زانیاری لێ به میرات بگرن.

جۆری دووهم: دەرسه تایبەتییهکان: ئەو دەرسانەى بەو جۆره قوتابیانهى ده گوتن، که تایبەتمەند بوون به چاک تیگەشتن و گونجاوبوون بەو هی میراتگری ئەو بن، له زانیاری له‌دوای خۆی و دەست گرتووبوون به بیر و بۆچوونه‌کانی و، شیاوی ئەوه بوون جینگری ئەوین له‌و باره‌یه‌وه.

ئەو جۆره کهسه تایبەتییه‌کانه ئەوانه بوون که (شیخ الإسلام) (ره‌مه‌تی‌ خ‌وای لی‌بی‌ت)، هه‌موو بیر و ه‌زر و به‌رنامه‌ی خۆی پێی پ‌اده‌گه‌یان‌دن، له قوتابخانه‌کانی شام و، له ه‌یندیک له کۆبوونه‌وه تایبەتییه‌کانی له (میسر و شام) دا.

وه ئەوبه‌شه له قوتابییه‌کانی ئەوانه‌بوون که له‌دوای خۆی پارێزگارییان له پاشماوه‌ی فکری و زانستی و که‌له‌پووری ئەو ده‌کرد، که‌زۆریه‌یان حه‌نبه‌لیی مه‌زه‌هب بوون، وه‌ زۆریشیان شافعیی مه‌زه‌هب بوون، ژماره‌یان زۆر بوو و نه‌ه‌ژمێردان، چونکه‌ ماوه‌یه‌کی دوور و درێژی نیو به‌ندیخانه و، له‌ده‌ره‌وه‌ش نزیکه‌ی (٤٦) ساڵ له‌سه‌ر یه‌ك ده‌رسی گوتۆته‌وه و توێژینه‌وه‌ی کردوه، به‌بێ کول بوون و ماندووبوون، هه‌ر له‌وکاته‌وه که بابی وه‌فاتی کردوه، که‌ته‌مه‌نی خۆی (٢١) بیست و یه‌ك ساڵ بووه تا وه‌فاتی کردوه له‌ ته‌مه‌نی (٦٧) ساڵی دا، ئەو قوتابییه تایبەتیانه‌ی وه‌ك چۆن له‌ ده‌رسه‌کان له‌ گه‌ڵیدا‌بوون، له‌ ناخۆشییه‌کانیشدا شه‌ریکی (شیخ الإسلام) بوون و که ئەو ده‌گیرا نه‌مانیش تووشی ناخۆشیی و گیر و گرفت ده‌هاتن^(١).

زۆر له‌و کتێبانه‌ی ئەم‌ڕۆ له‌ جیهانی ئیسلامی دا ده‌بینرێن و، له‌زۆریه‌ی زانسته ئیسلامیه‌کان دا قوتابیان پش‌تیان پێی ده‌به‌ستن، دانراوی (شیخ الإسلام ابن تیمیة)، یان دانراوی قوتابی یان قوتابی قوتابییه‌کانی، که دنیایان پ‌ر کردوه له‌ زانست و ه‌یچ قوتابه‌کی زانست پ‌ی نیاز نیه‌ لی‌یان.

(١) ابن تیمیة لأبي زهرة ص ٥٢٥ - ٥٢٦.

(الحافظ ابن حجر) (رهحمتهی خوی لیبت)، له باسکردنی چاکه و خهسلتهکانی (شیخ الإسلام ابن تیمیة) دا باسی نیمام (ابن القيم) ی قوتابی دهکات، وهکو نمونهیهکی جوان له قوتابییهکان که دهبنه مایه ی چاکه بو ماموستاکیان و دهلی: (. ولو لم یکن للشیخ تقي الدين من المناقب إلا تلميذه الشهير الشيخ (شمس الدين ابن قيم الجوزية) صاحب التصانيف النافعة السائرة، التي انتفع بها الموافق والمخالف، لكان غايه في الدلالة على عظمة منزله^(۱) . واته: نه گهر (شیخ تقي الدين ابن تیمیة) هیچ خهسلتهی بهرز و شوتهوارکی باشی نه بی، جگه له قوتابییه ناودارهکی (شیخ شمس الدين ابن القيم) که خاوهنی چهندين کتیبی به سووده و، دوستهکانی و نهیارهکانی سوودیان لی بینون، نهوه نهو په پری مانای گهرهیی و بهرزی پلهو پایه ی (شیخ الإسلام) ده گهیهنی.....

ههکارا زههروونی قوتابییهکانی :

۱- خاوهنی که سایه تییهکی گهره بههیز بو، که کهسانی زیرهک و خاوهن توانا زۆرهکان دهچونه لای، وپرای نهو توانایه ی ههیبو له کارتیکردنی دهروویهرکه ی و کارکردنی بهردهوامی بو ئیسلام، له ههموو بواری لایه نه جیاوازهکاندا.

۲- زانیاری زۆر و تیگه یشتنی فراوان و شاره زابوونی له ههموو زانستهکانی سهردهمی خۆی، که نه مه وای کرد بیته جیی مه بهستی قوتابیانی تامه زرۆی عیلم و زانیاری، که له وکانی و سههراوه زۆرانه ی، زانسته جوړاوجۆرهکان بخۆنهوه، وه توانایهکی زۆری پچ به خهراپو له سههراوه راکیشانی قوتابیانی وپرای رهوانیژی و زمانپارایی.

۳- زۆر ھاتوچۇ كىردى لى نىۋان (مىسر و شام)دا كە ئەمە گەۋرەتەين كارىگەرى
ھەبۋە بۇ ئەۋەي خەلگىكى زۆر سوود لى زانستەكانى بېينىن، لى سەفەردا بوۋىي
يان نىشتەجى بوۋىي، خەلگى بەردەوام سووديان لى بېنيۋە، بىگە ئەۋكاتەي كە
لە بەندىخاشدا بوۋە، سوودى ھەر لى بېنراۋە.

۴- گوتنەۋەي دەرسى گىشتى كە بېۋە مایەي پەيدا كىردى پەيۋەندىيەكى زۆرى
كۆمەلەيەتتى، لى گەل زۆر لى چىن و تۈرۈكەكانى كۆمەلگەي (دىمەشق و قاھىرە)
دا، ۋە بە ھۆي قىسە ھەق و بۈرۈكەكانى رىزۋ خۇشەۋىستى و سام و گەۋرەي لای
خەلگ بە گىشتى بۇ دروست بوۋ بوۋ، لى ھەمۋو تۈرۈكەكاندا خۇشەۋىست و كەسى
دلىۋوزو نىكى ھەبۋون، وپراي ئەۋە ئەۋ دەرسە تايەتتەيەنەي كە پىشكەشى
قوتابىيە تايەتەكانى دەكرىن، كە لى ميانى ئەۋەدا زانىارى زۆرۋ تۋاناي بەرزى
ناۋىراۋ زىاتەر دەرگەۋت.

۵- رىزۋ خۇشەۋىستى بۇ قوتابىيەكانى و بەخشىنى زانىارى پىيان و مامەلە و
رەفتار كىرىكى جوان لى گەل ئەۋ تۋاناۋ لىھاتۋىيەي كە ئەۋان ھەيانە، كە ئەۋە
بوۋ بە ھۆي ئەۋەي قوتابىيەكان زۆر مەتەنەيان بە خۇيان ھەيى لى گوتنى
قىسەي ھەق و بەرگىرى كىردى لى، لى گەل ھەبۋونى گىرت و بەرەستىشدا.

بەناۋىگەتەين قوتابىيەكانى شەيخ ئىسلام :

ۋەك گوتراۋە: (قوتابىيان پەرى نوۋسراۋى مامۇستايەكانىانن) قوتابىيەكانى
(شەيخ ئىسلام) ۋەك فەخرو شانازى بەسن بۆي، ئەۋان پىشەۋاۋ زاناي ھەلگەۋتۋون،
پاك و ھەلۋاردەن، شاھىدى زانست و پارىزكارى و چاكەكارىيان بۇ دراۋە، كە
كارۋەرنامەيان برىتتى بوۋە لى لىكۆلەنەۋەۋ و رىدبىنى و شىكرەنەۋەي مەسەلەكان.
ۋەك پىشتىرىش باسما كىرد لى تۋاناي نىمەدا نىە ھەركەسىك دەرسى لىلەي (ابن
تىمىيە) خوتەندىي و قوتابى ئەۋ بوۋىي بىناسىن، چۈنكە ناۋىراۋ لى سەرەتەي
تەمەنەۋە چۆتە نىۋ كارى زانستەۋە و دواتر دەستى كىردە بە دەرس گوتنەۋە و
فتۋادان، ئەمەش لى تەمەنى بىست و يەك سالىۋە تا ۋەفات كىردى لى تەمەنى
شەست و ھەۋت سالىدا زۆر زۆر دەكات، بەلام تامازە بە ناۋدارتەين قوتابىيەكانى

۵- پىشەۋاي قورئان و سوننەت لەبەر، شەرەزان و مېژوو نووس و توژمروھى قورئان، (أبو الفداء عمادالدين اسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي الشافعي)، خاۋەنى (تفسير القرآن العظيم) وە كىتئى (البداية والنهاية) لە مېژوودا، كە لە سالى (۷۷۴)ى كۆچى دا ۋەفاتى كرده^(۱).

۶- شەرەزان، شارەزا لە "أصول"، فەموودە ناس، جىگرى قاضى القضاة، (محمد بن مفلح بن محمد المقدسي الراميني الدمشقي شمس الدين ابو عبدالله الحنبلي) كە لە سالى ۷۶۳ى كۆچى دا، ۋەفاتى كرده^(۲).

۷- پىشەۋا و قورئان و سوننەت لەبەر، و مېژوو نووسى ناۋدار (قاسم بن محمد بن يوسف بن محمد بن يوسف البرزالي) كە بە ئەسلى ئىشبيلىيە، دىمەشقىيە، شافىيەيە، خاۋەنى مېژوو، ۋە چەندىن كىتئى دىكەى جۇراۋجۇر كە لە سالى (۷۳۹)ى كۆچى دا، ۋەفاتى كرده^(۳).

۸- پىشەۋاي قورئان و سوننەت لەبەرى شەرەزانى زاناي ئەدىبى ھەلكەوتو (فتح الدين ابو الفتح محمد بن ابي عمر محمد بن ابي بكر بن سيد الناس اليعمرى ئەندەلۇسىيە، ئەشبيلى، ئىنجا مىسىرى شافىيەيە) كە لە سالى (۷۳۴)ى كۆچى دا ۋەفاتى كرده^(۴).

۹- قازىي و شەرەزان، زاناۋ پىشەۋا (شرف الدين ابو العباس احمد بن الحسن بن عبدالله بن ابو عمر محمد بن احمد بن قدامة)ى ھەنبەلىيە، زاناي ھەنبەلىيەكان كە بە ئەسلى مەقدىسىيە، ئىنجا دىمەشقىيە ناسراۋ بە (ابن قاضي الجبل) لە سالى (۷۷۱)ى كۆچى ۋەفاتى كرده^(۵).

(۱) شىرات الذهب ۶ / ۲۳۱ / الدرر الكامية ۳۹۹/۱.

(۲) البداية ۲۵۲/۱۴. شىرات ۱۹۹/۶.

(۳) البداية ۱۹۶/۱۴.

(۴) الرد الوافر ۵۸ - ۶۰.

(۵) الرد الوافر ۱۳۲ / شىرات ۲۱۹/۶.

۱۰- مامۇستا و زانای گەورە و فەرموودە ناسى ھەلکەوتوو (شمس الدین ابو عبدالله محمد بن محمد بن أبى بکر بن أبى العباس احمد بن عبدالدايم) که له سالى (۷۷۵) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه^(۱).

۱۱- مامۇستاو زانای فەرموودەناس، بەکەلک و ئەمىندارى دین (محمد بن ابى اسحاق ابراهيم بن محمد بن احمد بن احمد الوانى) که له سالى (۷۳۵) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه^(۲).

۱۲- زانای چاکەخوазى فەرموودەناس (شمس الدین محمد بن ابراهيم بن محمد بن ابى بکر بن ابراهيم بن يعقوب بن الياس الأنصاري الخزرجي) له سالى (۷۶۲) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه^(۳).

۱۳- مامۇستاو زاناو شەرعزانى زۆر خواپەرست (شرف الدین ابو عبدالله محمد بن الشيخ سعدالدین ابى محمد سعدالله بن عبدالأحد بن سعدالله بن عبدالقهار بن عبدالواحدى ھەرپانىى بن نجیح) که له سالى (۷۲۳) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه، (شيخ الإسلام) (رەحمەتى خواى لىبىت) مۆلەتى پى داوہ بە فتوادان، يەکیک بووہ لەوانەى زۆر بەیەکەوہ بوون^(۴).

۱۴- مامۇستاو زانای گەورە و فەرموودەناس (ناصرالدین ابوالمعالى محمد بن طغريل بن عبدالله الخوارزمى الصيرفى المتصوف) که له سالى (۷۳۳) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه، گونگرى (شيخ الإسلام) بووہ له روژى جومعهى دوازدهيه مى رەمەزانى (۷۱۷) ى کۆچى دا، له مزگەوتى دیمەشق^(۵).

(۱) الرد الوافر ۶۱ - ۶۲.

(۲) الرد الوافر ۷۴ - ۷۶.

(۳) الرد الوافر ۸۰ - ۸۱.

(۴) الرد الوافر ص ۹۰.

(۵) الرد الوافر ص ۹۱ - ۹۲.

۱۵- پېشەۋاۋ مامۇستاي دىنيا بەكەمگەر و زاناي پاىە بەرز و فەرموودەناس (حافظ)ى گەرە، مامۇستاي فەرموودەناسان (شمس الدين ابوبكر محمد بن عبدالله بن احمد بن عبدالله السعدى المقدسى الحنبلى)، كە بەيى دەنگ ناۋى دەرگەرە، لە سالى (۷۸۸)ى كۆچى دا، ۋە فاتى كەرە و يەككە لە مامۇستا ناۋدارەكانى برىتى بوۋە لە (ابن تيمية)^(۱).

ئەو زانايانەى باسما كەرن ھىندىك بوون لەو قوتاييانەى كە لەسەر دەستى (شيخ الإسلام ابن تيمية) بەھرەمەند بوون و دەرسىان لەلاى ناۋىراۋ خوتندوۋو زانست و شارەزايان پەيدا كەرە و، بوونە زاناي ناۋدارى سەرەمى خۇيان، كە ھەموۋىان بە قوتايى تايبەت و ناۋازەى (شيخ الإسلام) دادەرنىن و ھەرىەكەيان زانايەكى بەكەلك و خەزنىەكى بەسوود بوون بۇ خەلكى و چەندان كىتەب و نووسراۋى بە سوۋدىان لەدۋاى خۇيان بەجى ھىشتە و سوۋدىان لى بىنراۋە، كە ئەۋە گەرەمى و زانايى و لىھاتوۋى (شيخ الإسلام) دەگەينەن كە خاۋەنى ئەو جۆرە قوتاييانە بوۋە.

بەشى چوارم

هەلس و كەوت و رەوشت و

خووى (شەيخ الإسلام)

ئەو خوررەوشت و سەفەتەندى (شەيخ الإسلام) يان رازاندۆتەو، زۆرن و بەشىۋىيەكى گەشتى دەلەت لەسەر گەورەى ناۋىراۋ دەكەن، كە بەرەمەى نىمانى چەسپاون، چونكە ھەركاتىك نىمان پتەۋىر، چۆ نۆۋ دۆلەن و جىگىر بوو و دۆلەكانى رۆشنىكرەو، ئەو خوررەوشتى خاۋەنەكەى جوان و فراۋانتر دەمى و ھەموو لايەنەكانى ژيانى دادەپۆشى . چونكە عىبادەت و رەوشت و خوى بەرزو جوان بەرەمەى عەقىدەى خاۋىن و نىمانى پتەۋە.

(شەيخ الإسلام) لە زۆر پروۋە پىشەنگى ئەو رەوشت و ئاكارە بەرزانە بوو و گەشتۆتە ئەۋەپى، بۆيە زانايانى سەردەمى خۆى سەرسامىيى خۆيان بەرانبەر ئەو ئاستە بەرزەى كە لەو لايەنەۋە پىگەشتە، دەرپرەۋە.

(الحافظ ابن الزملىكانى) (رەحمەتى خۋاى لىبىت)، لەۋبارەمەۋە گوتۋىيەتى:

وماذا يقول الواصفون له	وصفاته جلّت عن الحصر
هو حجة الله قاهرة	هو بيننا اعجوبة الدهر
هو آية للخلق ظاهرة	أنوارها أربّت على الفجر ^(۱)

(ئیمام ذههیبی) لہو بارہوہ دہلی: (لہسہردہمی خؤیدا پشہواہتی لہودا کؤتایی پٹہاتوہ، لہ زانیاری و کار پی کردن و پارێزکاری و، گوئی نہدان بہ خوشیی و مالی دنیا و، ہیمنیی و لہسہرخؤیی و، خؤ بہکم گرتن و نہرم و نیانیی و، رژ و حورمەت و فەرمان بہ چاکہ و پړنگیری لہ خراپہ و راستیی لہ ہەلئس و کہوت و ئەمانەت و پاکیی و پارێزراوی و نیازو مەبەست خاوتنی و دلسؤزی و رووکردنہ خواو گہرانہوہ بۆلای و زۆر لیتسانی و، بەردہوامی لہ ہەست پیکردنیی چاودیری خواو پارانہوہ لی ی و دەستگرتن بہ دہق و شوئەوار، لہ قورنن و حەدیس و... وە خوورہوشتی بەرزو جوان و، سوود گہیانن بہ خەلک و چاکہ کردن لہ گہلیاندا...) (۱)

چەند ئاکار و رەہوشتیکی (شیخ الإسلام) :

۱ - ئیمان بہ ھیزی:

چەسپینی ئیمان و بیروباوەر لہ دل و دەروونی (شیخ الإسلام) دا بەشیوہک بوو، کہ کم کەس دەتوانی لہ باسکردنی دا، ھەقی خۆی بداتی، بیگومان ھەلۆستە ئازاو جوامیرەکانیشی بەرھەمی ئەو ئیمانہ بەھیزە بوون کہ دلی ئاوەدانکردۆتەوہ و ئازایەتی و بوژی پی بہخشیوہ.

پشہوا (شمس الدین ابن قیم الجوزیة) (رەحمەتی خوی لیبت) دہلی: گوتم لہ (شیخ الإسلام ابن تیمیة) بوو دەیگوت: فی الدنيا جنة - یعنی جنة الإیمان باللہ ویمما جاء بہ سیدنا رسول اللہ- من لم یدخلها- أي یتصف بها فی الدنيا- لا یدخل جنة الآخرة).

واتە: لہ دنیادا بەھشتیک ھدیہ - مەبەستی بەھشتی ئیمان بەخواو بەوہی پیغەمبەرمان (صلی اللہ علیہ وسلم) ھیناویەتی- ھەرکەسێک نہچیئە نیوی -

واته له دونیادا پئی نه‌پازایته‌وه - ناچیتته به‌ههشتی رۆژی دواپی .

وه جارنکیان پئی گوتم: (ما یصنع أعدائنا بی؟ أنا جنتی وستاننا فی صدرا - یعنی بذلك ایمانه وعلمه - این رحمت فهی معی لا تفارقتی، إن حبسی خلوة، وقتلی شهادة، وإخراجی سیاحة) .

واته: دوژمنانم چیم لی ده‌که‌ن؟ من به‌ههشت و باخ و بیستانم له سینهم دایه - مه‌به‌ست پئی نیمان و زانیارییه‌که‌ی بوو - بۆ ههر جیه‌که‌ برۆم نه‌و به‌ههشته له‌گه‌لم دایه و لیم جیا نایته‌وه، هه‌بس کردنم خه‌له‌وته، کوژرانم شه‌هاده‌ته، ده‌رکرانم، گه‌شتوگوزارو سیاحه‌ته.

وه جارنکیان له ژووری به‌ندیخانه‌ی (قلعة) دا ده‌یگوت: نه‌گه‌ر به‌ پری نه‌و قه‌لایه‌ زێرم به‌خشییایه نه‌ده‌بووه بارته‌قای سوپاس کردنم بۆ نه‌وچا‌که‌یه‌ی له‌گه‌لمدا کراوه - واته‌ لی‌ره‌ بوونم سوودی‌کی زۆری هه‌بووه بۆ دنیاو قیامه‌تم - یان ده‌یگوت: نه‌گه‌ر پری نه‌و قه‌لایه‌ زێر بیه‌خشم، پاداشتی نه‌و چا‌که‌یه‌م پئی نادریتته‌وه که‌ به‌هۆی به‌ندکرانم تووشی بووم له‌لایه‌ن که‌سانیکه‌وه.

وه له‌کاتی زیندانیدا له‌ سه‌جده‌کانیدا ده‌یگوت: (اللهم أعنی علی ذکرک وشکرک وحسن عبادتک) واته: نه‌ی خوایه یارمه‌تیم بده، له‌سه‌ر یادو سوپاسکردنی خۆت و چاک عیباده‌ت کردنم بۆت.

وه جارنکیان پئی گوتم: (المحبوس من حبس قلبه عن ربه تعالی، والمأسور من أسره هواه)

واته: به‌ندکراو نه‌و که‌سه‌یه‌ دل‌ی به‌ند کرابی له‌ په‌روه‌ردگاری خۆی - واته‌ نا‌گای لی نه‌بی و یادی نه‌کا - وه‌ دیلکراو، نه‌و که‌سه‌یه‌ هه‌واو نه‌فه‌سی دیلی کردبی.

وه کاتیک بردیانه‌ سجنی (قلعة) و چوه‌ ژووری، ته‌ماشای شووره‌که‌ی کردو گوتی: ﴿فَضْرِبَ بَيْنَهُمُ سُورَۃًۢ بَابٌۢ بَاطِنُهُۥ فِیهِ الرَّحْمَةُۚ وَظَاهِرُهُۥ مِنْ قَبْلِۤی الْعَذَابُۚ﴾ الحیدید ۱۳.

واته: شووره‌یه‌که‌ ده‌کیشری له‌ نێوانیدا - نیمانداران و مونا‌فیکان - که‌ ده‌رگایه‌کی هه‌یه دیوی ژووری په‌حمه‌ته و لای ده‌رنشی عه‌زابه.

وہ خوا ئاگادارہ قەت کەسم نەبىنىوہ ژيانى وەك ئەو خۆش بوويى، ھەرچەندە بەرۋالەت لە ژيانى ناپەرھەتتى و تەنگ دەستى دابوو، بەشەك لە ژيانى ئازارو دەريە دەرى و سجن و ھەرەشە و گورەشە بوو، بەلام وەك ئىنسانىك لە خۆشتىن ژيان و دلخۆشتىن و دل بەھىژتىن كەسدا دەردەكەوت و، ھەردەم رووى گەش و درەوشاوە بوو .

لە درژەى قەسەكانى دا (ابن القيم) دەلى: ئىمە ئەگەر ناخۆشەك يان ترس رووى تى دەكردين و تىنى بۆ دىناين، يان گومانمان بۆ دروست دەبوو، زەويمان لى وەتەنگ دەھات، دەچوونە لای (شىخ الإسلام) ھەركە دەمانىنى و گورمان لە قەسەكانى دەبوو، ھەموو دلئەنگى و ناپەرھەتتىمان لەلا دەروىشت و، دەبوو بە شادى و دلنايى و ھىژ و نارامى و ئۆخژن.

وہ گورم لىبوو دەيگوت: (الذكر للقلب مثل الماء للسمك، فكيف يكون حال السمك اذا فارق الماء) . واتە: يادى خوا بۆ دل وەك ئاو واىە بۆ ماسى، ھالى ماسى چۆن دەي ئەگەر لە ئاو دابېرى. ؟^(۱)

۲- دلسۆزى لە گەران بەجواى راستى و، دەربازبوون لە چەكى ھەواو ئارەزووەكان:

ساغىي و راستى سەرچاوە و ماىەى قبوول بوونى بەندايەتتى و نزىكى بەندەيە لە پەرورەدگار، وە سەرچاوەى ھەرە گەرەيە كە وشك نايى و، بنچىنەيە بۆ ھەموو كەردەو چاكەكان، بەلكو بناغەى پتەوى ھەموو قسەو كەردەوكانە . لەوبارەو (شىخ الإسلام) دەلى:

(.. شتىكى ئاشكرایە كە ھەموو ئىمان برىتە لە پارژ(تقوى) لە خوا، لێرەدا ناتوانى بنچىنەو لق و ماناكانى تەقوا باس بكەين، ئەوئندە ھەيە بەكورتى پارژ لە خوا - تقوى الله - ھەموو دینە .

(۱) الوابل الصيب ۶۹ - ۷۰ / الذيل على طبقات الحنابلة ۴۰۲/۲

به لام سەرچاوهی خێرو په گ و ریشه که ی بریتیه له دلسۆزی و به کلابونه و ی بهنده بۆ په رومرد گاری، له پرووی به ندایه تی کردن -خواپهرستن- و داوای یارمه تی لیکردنه وه، وهك خوا ده فهرموئ:

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾

هه ر تۆ ده پهرستین و داوای یارمه تی هه ر له تۆ ده کهین، وه فهرموویه تی:

﴿فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ﴾ هود: ۱۲۳

واته: بیهه رسته و پشت هه ر به و بیهسته . وه ده فهرموئ:

﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ هود: ۸۸

واته: پشتم هه ر به و بهسته و هه ر بۆ لای ویش ده گه ریمه وه، وه ده فهرموئ:

﴿فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ﴾ العنكبوت: ۱۷

واته: هه ر له خوا رزق و رۆزی داوا بکهن و هه ر نه و بیهه رستن و سهرپاسگوزاری بن^(۱).

بێگومان نه وهی له گه لی ژیاپی له خۆشه و یستانی ههستی به دلسۆزی (شیخ الإسلام) کردوه و تپی گه یشته، ناحه زانیشی له و باره وه نه یان تانیوه به چاکه وه سفی نه کهن و نه و راستییه یان سه له مانده، چونکه سهروشتی زانای ئیسلامی خواناس، هه موو کاتیک به وێژدان بووه له شه هاده تدان و هه لسه نگاندنی کهسانی دیکه دا، هه رچهنده له زۆرشتیشدا جیاوازی هه بووی له به یندا بۆ نمونه: زانای پایه بهرز (السبکی) (تقی الدین علی بن عبدالکافی) (رهحه تی خوای لیبت) له و نامه یی دا که بۆ (ئیمام دهه بی) نووسیوه، وه سفی (شیخ الإسلام ابن تیمیه) دهکا و دان به گه وره یی و فه زل و چاکه ی دا دینی^(۲).

(۱) الوصية الصغرى (۴۴).

(۲) الذیل علی طبقات الحنابلة ۳۹۲/۲ / العلماء الغراب ص ۱۷۵. الرد الوافر ۱۰۰

وہ ساغىيى ناويراو تايىبەت نەبوو بە ماوئەك لە ژيانى دا، بەلكو ھەموو ماوئە ژيانى دا پۆشيو، پيشەوا (محمد أبو زھرە) رەحمەتى خواى لىبى، لەو بارئو دلى: ساغىيى و دلسۆزى (شيخ الإسلام) لە چوارشتدا رنگى داوتەو و دەرکەوتەو، بگرە ھەموو تەمەنى گرتۆتەو و ھىچ لایەن و قوناغىكى ژيانى لى بى بەش نەبوو، کە ئەو واما لى دەکات باوېرمان وابى، ئەو زانا پایە بەرزە، لە ھەموو ژيانى دا بە ساغىيى بۆ خواو دینەکەى ژیاو:

يەكەم: ئەو رووبەرپروى زانايان بۆتەو بەوئەى زانیوئەتى و قەناعەتى پى ھەبوو و لە نىو خەلکدا بلأوى کردۆتەو، ئەوئەى دواى تىرپامان و تورژینەو، بەتايىبەت لەو مەسەلانەدا کە راي ئەو پىچەوانەى ئەو بوو کە لەنىو خەلکدا باو بوو، جا کە زانیوئەتى قسەکەى ھەقە بانگەشەى بۆ کردو و لای گرنگ نەبوو کى رازى دەبى و کى پى ناخۆشە، چونکە تەنیا خواى مەبەست بوو، لە وتوژو موناقلەکانىشى دا قسەى بىقەدارو لووسى بۆکەس نەکردو، جگە لە خوا مەبەستى رازى کردنى کەس نەبوو.

دووەم: ئەوئەى ساغىيى و دلسۆزى ناويراوى دەرەخست و تەوانەوئەى لەھەقدا نیشانئەدا، جیھادکردنى بوو لەرپى خوادا ئەگەر بە ھىزو شمشیرىش بووايە، وەك لەگەل تەتار و (نصیریة)کان پى ھەستا، وە تەحەممول کردنى ناخۆشى و لى وئەنگ ھاتنەوئەى ئازادییەکانى بوو، لە پىناو رانواندنى راوسەرنجى خۆى کە لەگەل ھەبوونى زەخت و زۆرى سولتان لەسەرى بۆ رانەگەیاندى سەرنجەکانى بەلام ئەو، راوقەناعەتەکانى خۆى رادەگەیاندى، تا سەرنەنجام سولتان بەمەبەستى سنووردارکردنى دەنگى (شيخ الإسلام) بریارى بەندکردنى دا لە بەندیخانەى (قلعة)ى دیمەشق، تا لەسەر دلسۆزى و بۆچوونەکانى بە بندکراوى لە بەندیخانەدا وەفاتى کرد، ئەو ھەمووى لەسەر ئەوئەو کە دلسۆزى بۆ ئىسلام وای لیکردبوو ئەوئەى پى راست و ھەقە بیللى و ناشکراى بکات، بى گوى دانە ھەواو ئارەزووى خۆى ئەوئەى بەمەبەستى دلسۆزى نواندى بۆ دینى خوا.

سینهم: ئەوێ یەکلایونەوێو ساغیی و بەریی بوونی (شیخ الإسلام) ی لە بەدواکەوتنی هەواو نەفس و ھەسوودی و رق لی بوونەوێو خەلکی زیاتر لی دەرخت، ئەوێ بوو ئەو کەسانێ عەفوو کردن و سینگ فراوان بوو لەگەڵیان کە خراپەیان لەگەڵیدا کردبوو، وە دیمانویست بکوژری یان سجن بکری. بەھەمان شیو (شیخ الإسلام) سنگ فراوانیی بەرانبەر ھەموو ئەوانەش نیشاندا کە کتیبەکانیان لی ستاندبوون، کاتیک بەندکراوو لە قەلەو دیمەشق، وەک دیگوت: (أحلت كل مسلم من أیذائه لی) واتە: گەردنی ھەموو مسوڵمانیکم نازاد کردوێ کە نازاری داوم.

چوارەم: ھیچ کات داوای پلە و پایە نەکردوێ، جگە لەو ھەموو ئەو پلەوبیانەش کە بۆ رانویتران رەتی کردوونەوێ، بۆ نمونە: داوای لیکراوێ پلەو پایە (مشيخه الشيوخ و قاضي القضاة) وەرگیر، بەلام وەک (ابن رجب) لە (الذیل علی طبقات الحنابلة) دا باسی کردوێ، ھەموویانی رەت کردونەوێ^(۱). زۆرجاران ئەو ساغیی و یەکلایونەوێوێ لە فروفیلی ناحەزانی رزگاری کردوێ، کە پیلانیان بە نھیتی بۆ دارشتوێ.

لەو بارەوێ نیمام ذھەبی دەلی: (وكم من نوبة قد رموه في قوس واحدة، فينجيه الله تعالى فإنه دائم الإبتھال، كثير الإستعانة، قوي التوكل، ثابت الجأش، له أوراد واذکار یدیما)^(۲)

واتە: زۆر جارێ لە کەوانیکەوێو کردوویانەتە نیشانە، بەلام خوا پاراستوویەتی، ئەو بەردەوام لە پارانەوێو لالانەوێو دا بوو بۆ خوا، زۆر داوای یارمەتی لە خوا کردوێ و پشت بەستنی بەخوا بەھێز بوو، خۆراگرو نەترس بوو، چەند زکرو تەسبیحاتیکێ ھەبوو بەبەردەوامیی ئەنجامی دەدان.

(۱) ابن تیمیہ لابی زھرة ص ۱۰۰ - ۱۰۲ / الذیل علی طبقات الحنابلة ۳۹۰/۲.

(۲) الذیل علی طبقات الحنابلة ۳۹۴/۲.

۳- دۈركەۋەتتەۋە لە گوناھو، دۇنيا بەكمەگرتن :

ئەگەر زانا لە ژيانىدا دۇنيا بەكمەگىرى و، ھەلپە نەكا بۇ پلەۋپايە، دەيتتە جىيى متمانەى خەلكى و گىرنگىي پىدەدەن، چونكە خەلك ھەست دەكەن ئەو كەسە دوورە لە داکۆكى كردن و دواكەۋەتنى ھەۋاونەفس، بەلكو داکۆكى كارە لەسەر پىرستىيەكانى خەلك و راىي كردنى داۋاكانيان و سووديان پى دەگەيەنئى، ھەر بۆيە خۇشەۋىستىيان بۆي زىاد دەيى، (شىخ الإسلام) (رەھمەتى خۋاى لىبىت)، لەو كەسە دۇنيا بەكمەگىرەنە بوو كە وئەنى پى ھىنراۋەتەۋە، بەلكو زۆر زاھىد بوو و شتىكى كەم نەيى لە مالى دۇنيا نەيىبوو، وە ئەگەر كەسنىك وىستىبى شتىكى بداتى، قبولى نەكردو.

(الحافظ الذهبي) (رەھمەتى خۋاى لىبىت)، دەربارەى زوھد و چەند سىفەتتىكى بەرزى دىكەى (شىخ الإسلام) دەلى: (كان من بحور العلم ومن الأذكياء المعدودين، والزهاد الأفراد، والشجعان الكبار، والكرماء الأجواد، أثنى عليه الموافق والمخالف)^(۱).

واتە: (شىخ الإسلام) يەككىكە لە زانا گەۋرەكان، وە لەو كەسە زىرەكانەى كە دەرۋىزەدەن، وە يەككىكە لەو زاھد و دۇنيا بەكمەگىرەنەى كە دەگەنن، وە لەۋانەى زۆر نازان، ۋەلەۋانەى چاۋتېرو سەخىين، كە دۇستان و، ناخەزانىشى مەدھيان كىردو.

سەبارەت بە ۋەرە و لە خواتىرسانى (شىخ الإسلام) زاناي گەۋرە (صفى الدين البخاري) دەلى: لە خوا ترسىي و خۇپاراستنى لە گوناھان بە ئەندازمەك بوو كە كەمكەس بەو شىۋىيە بىنراۋە، لە ژيانىدا بەشدارى لە كىرەن و فروشتەن دا بە مەبەستى بازىرگانى نەكردو، قەت داۋاى شتىكى دۇنيائى بۇ خۇي لە ھىچ ئەمىرو كارىدەست و دەۋلەمەندىك نەكردو، ھەرچەندە چاۋەرۋان بوون ناۋىراۋ داۋاى شتىكىيان لى بىكات، ھىچ مال و پارىيەكى پاشەكەۋىشى نەبوو^(۲).

(۱) تذكرة الحفاظ ص ۱۴۶۹.

(۲) الكواكب الدرية ص ۱۵۶.

(الحافظ أبو حفص البزار) (رهحمهتی خوای لیبت)، دهفرموی: هه موو نهوانه ی (شیخ الإسلام) یان بینیه بهتایبهتی نهوانه ی زۆر له گهلی تیکه ل بوون، یه کدهنگن له سهر نهوه ی که سیکی وه که نهویان له زوهد و دنیا به که مگرتندا نه بینیه، به شیویه که نهو مه سه له یه دهنگی داو ته وه و له نیو دلی که سانی نزیک و دووردا چه سپیه، نهوانه ی سیفه ته کانی شیخ الإسلامیان بیسته، له ههر شوئیک لییان پیرسرایه که کی له هه موو کهس له م سه رده مه دا زاهد و دنیا به که مگرتنه و مه بهستی ره زامه ندی خواو رۆژی دوا ی یه؟ نهوه ده لی: که سم وه کو (ابن تیمیه) نه بینیه^(۱).

چه ند نهو نه یه کی دیکه له سهر زوهد و له فواترسانی و دنیا به که مگرتنی:

أ- وه لامدان نهوه ی بۆ سولتان که بۆ ده ستخستنی ده ستلالت کار ناکا:

سولتان ناصر محمد بن قلاوون (رهحمهتی خوای لیبت) پنی گوت: خه بهرم دراو ته ی که تو خه لک به قسه ت ده کات، وه ده ته وی ده ستلالت و گه وره یی به ده ست یی، (شیخ الإسلام) به دلیکی نارام و چه سپاوو دهنگیکی بهرز که زۆریه ی ناماده بووان گوئیان لیبوو گوتی: (أنا أفعل ذلك..؟!! والله ان ملكك وملك المغل لایساوي عندي فلسین)^(۲).

واته: من نهوه ده کهم؟!! سوئند به خوا هه موو ده ستلالتی توو (مغول) لای من دوو فلس ناهیتی.

(۱) الأعلام العلیة ص ۴۴-۴۵.

(۲) الأعلام العلیة ص ۷۴.

ب- شىۋازى پەروەردە كەردنى قۇتايىپەكانى بە خۇ گەرتنەوہ لە ھىندىك موباحدا:

دەريارەى زىادەپۇى لە موباح دا، يا جار جار خۇ نە گەرتنەوہ لە موباح، (شىخ الإسلام) (رەھمەتى خۇاى لىيىت)، پىنمايى و شىۋازى پەروەردە كەردنى خۇى ھەبووہ بۇ قۇتايىپەكانى، لەو باروہ (ابن القيم) (رەھمەتى خۇاى لىيىت)، دەلى: (قال لي يوما شيخ الإسلام ابن تيمية - قدس الله روحه - في شيء من المباح: هذا ينافي المراتب العالية وان لم يكن تركه شرطا في النجاة)^(۱).

واتە: رۇژىكىان شىخ الإسلام ابن تيمية - خۇا پۇخى بە پاكىي يىلىتەوہ- دەريارەى شىتىكى موباح پىنى گوتىم: ئەوہ ناكۆكە لە گەل گەيشتن بە پلە بەرزەكان دا، ھەرچەندە واز لىيىتەننى مەرج نىيە بۇ رزگار بوون.

ج- دوورىى لە خۇشىي ژيان و جلو بەرگى جوان و خواردنى خۇش:

رۇژىكىان دايكى چىشتىكى لىنابوو، سەرەتا تامى نە كەرد بزانى چۆنە، دوايى كە تامى كەرد بۇى دەرگەوت كە تالە، (شىخ الإسلام) برسى بوو چوۋە لاي دايكى و پىنى گوت: برسىمە ھىچمان ھەيە بىخۇم؟ دايكى گوتى نەخىر، ھەر ئەو چىشتەمان ھەيە، نەویش تال دەرچوۋە، شىخ الإسلام گوتى لە كۆيە؟ نەویش شۆتەكەى نىشاندا، ھەرچەندە تال بوو، بەلام (شىخ الإسلام) رەخنەى نەگرت، تا تىر بوو لىي خوارد^(۲).

بەكورتى (شىخ الإسلام) ھەژارى ھەلېژاردبوو، دىيائى بەكەم دەگرت، نەگەر شىتىكى پىندرايە دىيادە خەلكى و لەسەر زوھد و عىبادەت خۇى راھىنابوو، خۇى خەرىك دەكەرد بە وەدەستەننى پەزامەندىيى خۇا خۇ دوور دەگرتن لە ھۆكارەكانى بەرەو دۇنيا چوون^(۳).

(۱) مدارج السالكين ۲/۲۶.

(۲) الوافي بالوفيات للصفدي ص ۲۷.

(۳) الرد الوافر ص ۹۵ / العقود الدرية ص ۱۳.

۴- خوا پەرستیی و پارانهوی زۆر

نیعام ذهه بی (رهحمه تی خوی لیبت)، دهلی: (لم أر مثله في ابتهالاته، واستعانت به بالله وكثرة توجهه)^(۱) واته: كهسم وهك نهو - ابن تیمیه - نه دیوه له پارانهوو لالانهوی بۆ خوا، داوای یارمه تی له خوا کردنی و زۆر روو تیکردنی.

وه دهلی: ((... كان في ليلة منفردا عن الناس كلهم خاليا بربه عزوجل، ضارعا اليه، مواظبا علي تلاوة القرآن، مكررا لأنواع التعب الليلية والنهارية، وكان اذا دخل في الصلاة ترتعد فرائضه وأعضاؤه حتى يميل يمنة ويسرة)^(۲) واته: شهوی له خه لکی جیا ده بۆوه به ته نیا له گه ل خوی خوی ده بیره سه، به مل که چیی بۆ خوا، به رد هوام بوو له سه ر قورناتن خوتندن، هه موو جو ره خوا په رستیه کانی شهو و روژی دووباره ده کردنه وه، نه گهر ده چۆ نیو نوژی شه وه، که له که و نه دامه کانی هه لده له رزین و به لای راست و چه پدا به لادا ده هات.

چه ند نموونه یه که لهو باره وه:

أ- (ابن قیم الجوزية) (رهحمه تی خوی لیبت)، لهو باره وه دهلی: (وحضرت (شیخ الإسلام ابن تیمیه) رحمه الله، مرة صلى الفجر ثم جلس يذكر الله تعالى الى قريب من انتصاف النهار، ثم التفت الى وقال هذه غدوتي، ولو لم اتغد الغداء سقطت قوتي...).

واته: جارێکیان له لای (شیخ الإسلام ابن تیمیه) بووم (رهحمه تی خوی لیبت)، نوژی به یانی کرد، که لی بۆوه تا نزیک نیوهرۆ دانیشت هه ر زیکرو یادی خوی ده کرد، ننجا پرووی تیکردم و گوته: نه وه خواردنی - روحی - به یانیانی منه، نه گهر نهو خواردنه نه بایه هیزم نه ده ما. دیسان ناویراو لهو باره وه دهلی:

(۱) الوافي بالوفيات ۱۷/۷ - الكواكب الدرية ص ۱۴۵.

(۲) الكواكب الدرية ص ۱۵۶.

(٢) مفتاح دار السعادة ١٧٠/٢-١٧١.

كە لە نوژنى فەرزدا باسى لىۋە دەكرى، لە تەحياتى يەكەمدا كەم دەمايەو، بەدەنگى بەرزىش سەلامى يەكەمى دەدايەو، تا ئەوانەى لەوى بوو گويان لىي بى^(۱).

(ابن القيم) (رەحمەتى خاى لىبىت)، لە بارەى خوا پەرستىي و خوا بەگەرە گرتنى (شىخ الإسلام)و، (رەحمەتى خاى لىبىت)، دەلى: (لقد شاهدت من شيخ الإسلام ابن تيمية - قدس الله روحه - من ذلك امرا لم اشاهده من غيره، وكان يقول كثيرا: (مالي شيء، ولا مني شيء، ولا في شيء). وكان كثيرا ما يتمثل بهذا البيت:

انا المكدي وابن المكدي وهكذا كان أبي وجدّي

واتە: ئەوى لە (شىخ الإسلام) خاى رووحي بە پاكيى يىلىتەو، بينومە لەكەسم نەبينو، كە زۆرجاران دەيگوت: "من خاۋنى هېچ نيم، هېچ شتىك لەمنەو نە، من هېچم لە باراندا نە".

و زۆر جارەن ئەم دىرە شەرەى دەخوئندەو كە دەلى: من سۆلكەرى كورى سۆلكەرم وە باب و باپىرىشم ھەر بەو جۆرە بوون.

و ئەگەر يەكئە بەرەو روو مەدحى بکردبايە دەيگوت: سۆئند بەخوا من تا ئىستاش رۆژانە مسۆلمانەتییەكەم نوئ دەكەمەو، تا ئىستاش نەبوومە مسۆلمانىكى باش.

(ابن القيم) لە درژەى قسەكانى دا دەلى: لە كۆتايى تەمەنى دا (شىخ الإسلام) (رەحمەتى خاى لىبىت) بەخەتى خۆى (قاعدة في التفسير)ى بۆ ناردبووم كە لەسەر بەرگەكەى چەند دىرە شەرئىكى خۆى نووسىبوون كە ئەمانە بوون:

أنا الفقير الى رب البريات	انا المسكين في مجموع حالاتي
انا الظلوم لنفسي وهي ظالمتي	والخير إن يأتنا من عنده يأتي
لا أستطيع لنفسي جلب منفعة	ولا عن النفس لي دفع المضرات

وليس لي دونه مولى يدبرني	ولا شفيع اذا حاطت خطيئاتي
الا ياذن من الرحمن خالقنا	الى الشفيع كما قد جاء في الآيات
ولست أملك شيئاً دونه ابداً	ولا شريك أنا في بعض ذرات
ولا ظهير له كي يستعين به	كما يكون لأرباب الولايات
والفقر لي وصف ذات لازم ابداً	كما الغنى ابداً وصف له ذاتي
وهذه الحال حال الخلق أجمعهم	وكلهم عنده عبد له آتي
فمن بغى مطلباً من غير خالقه	فهو الجهول الظلوم المشرك العاتي
والحمد لله ملء الكون اجمعه	ما كان منه وما من بعد يأتي
ثم الصلاة على المختار من مضر	خير البرية من ماض ومن آتي ^(۱)

ماناكەى:

من فەقيرم وموحتاجى پەرۈمردگارى مەخلوقاتم - لەھەمرو کات و حالئىکدا
 ھەزارو بى دەستەلاتم

من زولم له نه قسم کردوه، ئەویش زالمى منه - ۋەھەر چاکەيەك، کە بۆمان بىت
 لای خواۋە بۆمان دى

من ناتوانم ھىچ قازانجىك به خۆم بگەيەنم - ۋە ناتوانم ھىچ زەررو زيانىك لەخۆم
 دوور بخەمەۋە

من جگە له خوا ھىچ سەرپەرشتيارىك نيه کارسازم بى - ۋەھىچ تکا کارىك
 نيه کە گوناھەکانم دەورىاندام

تەنيا به نيزنى دروستکەرى به بەزەيمان - کە نيزنى تەکاكار بدات ۋەك له
 نايەتى قورئاندا ھاتوۋە.

جگە لەو قەت ھىچ شتىك شك نابەم - ھىچ شەرىكى نين، من لە چەند
 زەررەيەك پىكھاتووم.

(۱) مدارج السالكين ۱/ ۵۷۸، ۵۷۹ . دىرى كۆتايى زيادىيە له (العقود الدرية) ص ۳۷۵.

ھېچ پەنايەك نىيە ئەو پىشتى پىن بېستى - ۋەك چۆن گەورەى شوتەكان ھەيانە.

ھەژارى بۆ من ۋەسفىكى زاتىيە و پىمەۋە لكاۋە و ھەر دەمىنى - ۋەك چۆن دەۋلەمەندىي و بىن نىيازى ۋەسفى زاتىي بەردەۋامى پەروەردگارە.

ئەو جۆرە ھال و ۋەزە ھى ھەموو خەلكە - ھەموو خەلك بۆ خوا عەبدە و دەگەرپىتەۋە لاي لە قىامت.

ھەر كەسىك داۋايەك بىكات جگە لە پەروەردگارى - ئەۋە زۆر نەزان و زالم و موشرىكە.

بە پرى ھەموو بوۋنەۋەر ھەموو سوپاس ھەر بۆ خوا- ئەۋەى بوۋە لەۋەۋىيە، ئەۋەى دىش لەمەۋدۋا.

ئىنجا سەلاۋات لەسەر ھەلپژاردەى ھۆزى موزەر كە (محمەد) - باشتىن كەسە لە پەردۋو و داھاتۋودا.

۵- خۇ بەكەمگىرىي و ھىلمىنىي و لىپۈردەپىي بىرانبىر خەلكى:

يىنگومان خۇبەكەمگىرىي و پرقى خۇ خواردنەۋە، يەككىكە لە تايىبەتمەندىيەكانى پىاۋانى تايىبەتى خواۋ پلەۋپايەيەكى گەۋرەيە لە ئايىنى ئىسلامدا و لە زۆر شتى دىكەى باش باشتەر، ۋە ئىنسان كاتىك بەۋ پلەيە دەگات كە خۇ ۋىستىيى بىرئىت و، دلى خۇى لەھەموو گوناھو تاۋانىكى نەفسىي پاك بىكاتەۋە، (شىخ الإسلام) خۇى بەۋ سىفەتە پازاندېۋە، جگە لە سىفەتە بەرزەكانى دىكەى ۋەك: پلەى بەرزى زانستىي و دىنىي، ۋە ئەۋەى دەريارەى ئەو گوتراۋە، ئەۋە دەسەلمىنىي كە ناۋىراۋ زۆر خواپەرىست و خۇ بەكەمگىر بوۋە و سەركۈنەى نەفسى كەردۋە و رقى خۇى قوتداۋەتەۋە^(۱).

(الحافظ البزار) (رحمتهی خوی لیبیت)، دهر بارهی خو به که مگری (شیخ الإسلام) (رحمتهی خوی لیبیت)، دهلی: (و أما تواضعه فما رأيت ولا سمعت بأحد من اهل عصره مثله في ذلك، كان يتواضع للكبير والصغير والجليل والحقير، والغني الصالح والفقير، وكان يدني الفقير الصالح ويكرمه ويؤنسه وبساطه بحديثه المستحلي زيادة على مثله من الأغنياء.....)

واته: سه بارهت به خو به که مگری (شیخ الإسلام) نه مدیوه نه مبیستوه هیچ کهس له خه لکی سهرده می خو و هک نهو بووی، نهو خو به که مده گرت له گه ل گه ورهو به چوک و کهسی خاوهن ریزو پله و پایه و کهسی کهم و نرم، و کهسانی دهوله مهندي چاک و خه لکی هه ژار، وه فەقیری چاکي له خو نزيك ده کرده و هۆگری ده بوو، ریزی ده گرت و به قسهی شیرین و خوش دیدواند، زیاتر له خه لکی دهوله مهندي، ههتا جاری و هه بوو خزمه تیشی کردوون، شتی بو هه لگرتوون، که له وهدا مهبهستی له خوا نزيك بوونه وه بوو، بیزار نه ده بوو له وهی به کینک شتیکی لپرسیبایه، یان داوای فتوای لیکردبایه، به لکو به روویه کی گه شه وه پیشوازی لیده کرد و له گه لی راده و هستا، ههتا پرسیاره کهی ته و او ده کرد و له قسان ده بوو، تنجا نهو (شیخ الإسلام) ی به جی ده هیشت، گه وه بایه یان به چوک، پیاو بایه یان ژن، نازاد بووایه یان کۆیله، زانا بووایه یان نا، نیشته جی بووایه یان کۆچه ری، به قسه یه ک پرویه پروی نه ده بوو بی تاقه تی کردبایه، یان به شتویه ک ناخوش بووایه و لئی بیزار بووایه، به لکو به هیمنی و کراوه می، وه لامی ده دایه وه و تی ده گه یاند و هه له و راستی بو لیك جیا ده کردنه وه، وه له گه ل خه لکی بووایه یان نا، هه موو کاتیک له ههستان و دانیشتن و رویشتن و مه جلیسی خو و خه لکی دا خو به کهم ده گرت^(۱).

له جل و بهرگدا مام نیومندی بوو، جل و بهرگی زۆر جوان و بهنرخي له بدر نه ده کرد، به شتویه ک له خه لکی جیا بکاته وه، به لکو جل و بهرگه کهی وهک زۆریه ی خه لکی بوو، وه پابه ند نه بوو به یه ک جوړ جل و بهرگه وه که هیچ

جوړی دیکه له بهر نه کا، به لکو به پئی هه بوون، نه وهی هه ییووه له بهری ده کرد، وه له خواردن دا به زه حمت نه بوو، نه وهی حازر بووایه دهی خوارد، به هیژیی ثیمان و بیرویاوې له پروی دا دیار بوو، له جل و بهرگ و میژر له سمرنان و ههستان و دانیشتن و پوښتن دا خوئی پانه ده نواند، نه گهر چووبایه لای یه کیك پښتر خوئی بۆ ناماده نه ده کرد و نه دېپرازانده وه، وه بۆ یه کیكیش که له دووروه هاتبایه به هه مان شیوه^(۱).

دېباره ی نه وهی که (شیخ الإسلام) (رهحمتی خوی لیبت)، خوئی به که مگرتوو به سدر که سدا خوئی هه لنه کیشاوه و گلهیی و منه تی به سدر که سدا نه کردوه (ابن قیم الجوزیه) (رهحمتی خوی لیبت)، ده لی: (سمعت شیخ الإسلام ابن تیمیة "قدس الله روحه" يقول: العارف لا يرى له على احد حقاً، ولا يشهد على غيره فضلاً، ولذلك لا يعاتب ولا يطالب ولا يضارب)^(۲)

واته: گویم له (شیخ الإسلام ابن تیمیة) بوو خوا رووخی به پاك رابگری، دهیگوت: خواناسی راست خوئی به خاوهن ماف نازانی له سدر کهس، خوئی به خاوهن چاکه نازانی له سدر خه لکی و منه تیان به سدر دا ناکا، هه بویه گلهیی و سدرکونه ی کهس و داوا له کهس ناکا و شدر و هه را له گهل کهس ناکا.

لیبوره دی (شیخ الإسلام) له گهل نه یا رانی دا:

(ابن القيم) (رهحمتی خوی لیبت)، له باره ی هه لوستی (شیخ الإسلام) (رهحمتی خوی لیبت)، به رانبه نه یاره کانی، ده لی: (وما رأيته يدعو على أحد منهم قط، وكان يدعو لهم) واته: قهت (شیخ الإسلام) م نه یینیوه دوعا له هیچ یه کیکیان بکات، به لکو دووعای بۆ ده کردن، هه لهو باروه (ابن القيم) ده لی: روژیکیان چووم مزگینیی مردنی یه کیك له سهرسه ختترین دوژمنه کانیم پیدا، که زوژترین دوژمنایه تی ده کرد و نازاری ددها، نهویش سهرزمنشتی کردم و

(۱) الاعلام العلية ۵۳.

(۲) مدارج السالکین ۴۹۶/۱.

پئی ناخۆش بوو، گوتی: (انا لله و انا اليه راجعون) دوابی یه کسەر ههستا و چوو بۆ مائی مردوووه که و سه رهخۆشیی لی کردن و دلی دانهوه، وه پئی گوتن: من بۆ ئیوه له جیی نهوم، ههه نیشیکتان ههیی و پیوستیتان به چی ییت من - به پئی توانا - نامادهم یارمهتیتان بدهم.^(۱)

نهوئا (ابن تیمیه) کاتیک زانای گهوره (صدرالدین ابو عبدالله محمد بن عمر بن مکی الشافعی العثماني) ناسراو به (ابن المرحل) یا (ابن الوکیل) مردوووه، که یه کیک بووه له سه رهخۆشترین نهیارانی (شیخ الإسلام)، به لکو له سه رهخۆشترین کئ بهرکیکانی بوو، پهروشی بووه و (ابن العماد الحنبلي) له باسی وهفاتی (ابن المرحل) دا دهلی: (... ولما بلغت وفاته ابن تیمیه قال: أحسن الله عزاء المسلمين فيك يا صدرالدین)^(۲).

واته: دوابی نهوهی ههوالی وهفاتی (ابن المرحل) به (شیخ الإسلام ابن تیمیه) گهیشته گوتی: خوای گهوره دلتنهنگی و دلدانهوهی موسلمانان بۆتۆ نهی (صدرالدین) بهخیر بگپری.

یه کیک دیکه له لیبوردهی و چاوپۆشیی (شیخ الإسلام ابن تیمیه) (رهحمتهی خوای لیبت) بهرانبهر نهیارهکانی لهکاتی تواناو دهستهلاتدا نهوهیه که (ابن القلانسی) باس دهکات که (ابن تیمیه) بۆی گپراوهتهوه که: سولتان داوای فتوای لیکردوه بۆ کوشتنی هیندیک له قازییهکان، چونکه به خراپه باسی سولتانیان کردوه و فتوای هیندیکانی دهرهیناوه به لادانی سولتان له دهستهلات و بهیعت دان به (جاشنکیر)، وه سولتان گوتیهتی: دیاره دزایهتی تۆشیان کردوه و زۆر نازاریان داوی، که بهوهش ههلیدنا بۆ نهوهی فتوا له سه ره کوشتنی هیندیکان بدات. (ابن تیمیه) دهلی: منیش لهمه بهستهکهی گهیشتم، بۆیه دهستم کرد به به گهوره ناوهردن و رتێ لیتانی نهو زانا و قازییانه و ئینکاریم کرد لهوهی که هیچ کام لهوانه شتیکی خراپیان له گهڵ بکری، وه به سولتان

(۱) مدارج السالکین ۳۴۵/۲.

(۲) شذرات الذهب ۴۲/۴.

گوتۇه: ئەگەر ئەوانە بكوژى، دوايى كەسى وەكو ئەوانت دەست ناكەوتتەوه، ئەوئش گوتۇهتۇ: ئاخىر چەند جارەن تۇشيان ئازار داوه و ويستوويانە بىكوژن. مەئش پىم گوتۇه: (مەن آذانى فەر فى حل، مەن آذى الله ورسوله فالفه ىنتقم مەن، وانا لاأنتصر لنفسى، وما زلت به حتى حلم عنهم السلطان وصفح).

واتە: ھەر كەسك ئازارى مەنى داىچ گەردنى ئازاد بى، ھەر كەسك ئازارى خواو پىغەمبەرى (صلى الله عليه وسلم) داىچ، ئەوا خوا تۆلەى لىدەستىنچ، وە مەن لەسەر خۆم ھەلئادەمى، بەردەوام ئەو ھەلئۆستەم بوو، تا سولتەن نەرمىى لەگەلدا نواندن و لىيان خۆش بوو.

زانای پاىە بەرز (ابن كئىر) ىش (رەھمەتى خواى لىبىت)، دەلى: (كان قاضي المالكية "ابن مخلوف" يقول: ما رأينا مثل ابن تيمية، حرصنا عليه، فلم نقدر عليه، وقدر علينا فصفح عنا و حاجج عنا)^(۱).

واتە: (ابن مخلوف) قازى مالىكىيەكان - كە زۆر ئاھەزى (شىخ الإسلام) بوو - دەيگوت: كەسكى وەكو (ابن تيمية) مان نەدىرە، خەلگەن لە دژى ئەو ھان دەدا و دژايەتيمەن دەكرد، كە تۈنەشمان بەسەرىدا نەبوو، بەلام ئەو، كە تۈنەى بەسەرمەندا ھەبوو - لەبرى تۆلە سەندەنەو - چاوپۇشى لىدەكردىن و بەرگىشى لى دەكردىن.

۶- جۈرئەت و ئازايەتلى لە گوتنى قىسمى ھەق و سازش نەكرەن:

(ابن تيمية) (رەھمەتى خواى لىبىت)، خاۋەنى كەسايەتتەكى بەھىز و نەفسكى نەترس بوو، كە لە ئاخۇشەكان بى باك بوو، بەرانبەر سولتەن و ستەمكاران دەوستانەو و ئامۇزگارى دەكردن و دەيتەرسەندىن، خۇپراگرانە ئاگادارى دەكردنەو، بەشىۋمەك ھەر كەسك لە مەجلىسى ئەو ئامادە بووايە، سامى لى دەكرد، لەبەر خوا لە لۆمەى لۆمەكاران نەدەترسا.

(۱) البدية والنهاية ۱۴ / ۵۴ / العقود الدرية ۲۸۲.

ئەو ئازاۋ نەترس و دَل دامەزراۋ بوو، چەسپاۋ بوو لە کاتى قسەکردندا، كە پىاۋە بە ھىزەكانى دەلمەرزاند، دَل قايم و سىنە گوشاد بوو، ئەمەش چەند نمونەيەك لەوباروۋە.
 أ- (ابراهيم بن احمد الفياثي) (رەحمەتى خۋاى لىيىت) كە لە خزمەتى (ابن تيمية) دا بوو دەلى: (.. دواى چەند رۆژىك (شمس الدين ابن سعدالدين)ى ھەرپرانى ھاتە لای (ابن تيمية) و پى گوت: كە دەيانەۋى بىتەن بۆ (أسكندرية) ھىندىك زانائى (تەدموور) یش ھاتنە لای و ئەو خەبەرەيان داىە و پىيان گوت: ئەو ھەلۋىستانەشيان لەگەل تۆ بۆ ئەۋىە ھاۋپا بى لەگەلەيان، دەيانەۋى بىتكوژن، يان نە فىيىت بىكەن، يان زىندانىت بىكەن.

ئەۋىش گوتى: (ئەگەر بىكوژىم شەھىدىيىم بە نىسب دەيى، ئەگەر نە فىشم بىكەن بۆمەن كۆچ كەردنە و، ئەگەر نە فىشم بىكەن بۆ (قوبروس) ئەۋە خەلەكەكى بانگ دەكەم بۆ لای خواۋ ئەۋانىش بە پىر بانگەكەمەۋە دىن، ئەگەر زىندانىشم بىكەن، ئەۋە بۆم دەيىتە پەرستگا، مەن ۋەكو مەپ وام چۆنم ۋەرگىزەن بەسەر خورىدا دەكەوم. ئەۋانىش لىي بى ئومىد بوون و بە جىيان ھىشت.

دواى باس دەكا و دەلى: دواى كە لەگەل نانىبى سولتان بەرەو (أسكندرية) دەپۋىشتەن، يەكىك پى گوت: (ئەى گەۋرەم ئەم ھالەتە شوئى سەبر گرتنە). ئەۋىش پى گوت: نەخىر بەلكو شوئىن و كاتى ھەمد و سوپاسكەردنى خوايە، سوتىد بەخوا خۆشىي و شادىيەك ھاتۆتە دلمەۋە، ئەگەر دا بەش بىكەن بەسەر خەلەكى (شام و مىسر)دا لىيان زىاد دەيى، ۋە ئەگەر زۆرەكى زۆرم پى بايە و بەخشىبام بارىتەقاي دەيەكى ئەۋ نىعمەتەم نەدەدا كە مەن تىيىدام^(۱).

ب- (نظام ذھەبىي) لەسەر ئازايەتتىي و گوتنى ھەقى (ابن تيمية) دەلى: (... وكان قوالا بالحق، نهاء عن المنكر، لاتأخذه في الله لومة لائم، ذا سطوة وإقدام، و عدم مداراة)^(۲).

ۋاتە: زۆر ھەقگۆ بوو، زۆر نەھى لە خراپە دەكرد، لە پىتاۋخوادا گوتى نەدەدايە

(۱) ناحية من حياة (شيخ الإسلام) لابراهيم بن احمد الفياثي ص ۳۰-۳۲.

(۲) ثلاث تراجم نفيسة من كتاب ذيل تاريخ الإسلام ص ۲۳.

لۆمەى ھىچ لۆمە كارىك..... .

ج- ئەو كە سۇلتان (ناصر محمد بن قلاوون) بە (ئىبن تەيمىيە) گوتە كە خەلك بەقسەى دەكا و دەمەوى دەستەلات بگىرتە دەست، ئەمەش بى ترس و بەتوندىي بەرپەرچى داۋەتەو و پى دەلى: سوتند بە خوا ھەموو مولىك و دەسلەلتى تۆو مەغۇل لای من دوو فلس ناھىتى، دوايى سۇلتان بە زەردەخەنەو بەپەرپى شەرم و رىز بەرانبەر بە (ئىبن تەيمىيە) دەلى: سوتند بە خوا تۆ پاستگۆى و ئەوئى دژى تۆ ھانم دەدا درۆزنە.^(۱)

ئەو بەسەرھاتە ئەو پەرپى نازايەتتى و جورنەتتى (شەيخ الإسلام) دەگەپەن، كە بى باكانە ئەوئى بە پاستى زانىبى بە سۇلتان و ھەركەسىكى دىكەى گوتە و، لەبەر خاترى خوا پاستىيەكانى نەشاردونەو شەرمى لەكەس نەكردەو.

د- ھەر لەبارى نازايەتتى و ھەفگۆى (شەيخ الإسلام) بەسەرھاتى (قطلوبك) مەنسورى كە يەكك لە گەورە مەمالىكەكانى سۇلتان (ناصر) كەسىكى زۆردار بوو و ھەر شتىكى كرىبى زۆر بەزەھمەت نەبى پارەكەى نەداۋەتە خاۋەنەكەى، بەو بۆنەپەو يەكك لە بازرگانەكان ھاتۆتە لای (شەيخ الإسلام) و شكايەتتى لە (قطلوبك) كەردە كە ھەقى خواردەو، بۆيە (شەيخ الإسلام) بازرگانەكەى لەگەل خۆى بردەو بۆ لای (قطلوبك) بۆ ئەوئى ھەقەكەى بۆ لى بستىنەتەو، كە چوۋە بۆ لای قطلوبك بە (شەيخ الإسلام) گوتە: ئەگەر دەستەلاتدارىكتان بىنى لە دەرگای فەقىرىك، ئەو بەشتىن دەستەلاتدارو بەشتىن فەقىرە، وە نەگەر فەقىرىكتان بىنى لە دەرگای دەستەلاتدارىك ئەو خراپتىن دەستەلاتدارو خراپتىن فەقىرە، بۆيە من دەمەوى يىمە لای تۆ چونكە تۆ زاھىد و پارىزكارى. (ئىبن تەيمىيە) پى دەلى: شتەكان تىكەل مەكە، فىرەدون لە تۆ خراپترو مووساش لە من چاكتر بوو، بەلام ھەموو رۆژى چەند جارەن مووسا دەچوۋە لای فىرەدون و داۋاى لىدەكرد ئىمان بىنى، منىش داۋات لىدەكەم ھەقى ئەو كابرايە بدەپەو، ئەمەش ھىچى بى نەما جگە لە بەقسە كەردنى و دانەمەوى ھەقى تەۋاۋ بە كابرايەكە.^(۲)

(۱) الاعلام العلية ۷۴.

(۲) الدار الكامنة ۳/ ۳۳۷- ۳۳۸.

۷- واقع يېنى و ئىنصاف:

دادگەرى و وىژدان لە پۈستىيەكانى ئيمان و دەرھايشتەكانىيەتى، وە خواى دادگەر نەرز و ئاسمانى بە دادگەرى دروستکردوون، كە دادگەرى ياسا و دەستورە بۇ ھەموو شتەك و بنچىنەى كۆمەلگاكانى مەرفايەتییە، دادگەرى شتەكە كە خەلكى سەرزەوى ھەمووى لەسەرى كۆكن كە شتەكى چاكە و جىي مەدح كەردنە.

دادگەران چاكە و ھەورپىيەتى كەردنەى شتەكى چاكە و داكۆكى لەسەر دەكرى، وە خوا فەرمانمان پى دەكات كە بە دادگەرى مامەلە بەكەن لەگەل دوور و نەزىك و دۆست و دۆزمندا .

دادگەرى يەكەكە لە رەوشتە بەرزەكانى (شەيخ الإسلام) كە پى رازابۆرە و پشكىكى زۆر بەشكى گەورەى تەدا ھەبوو، وە ئەو ھى ماناى گەورەى ئەو رەوشتە لە دلى (شەيخ الإسلام) دا دەگەيەنەى نەم شتانەن كە لى گەيردراونەو.

أ- سەلماندى ھەق و (استى):

(شەيخ الإسلام ابن تيمية) (رەھمەتى خواى لىيەت)، دەلى: (خوا فەرمانى پى كەردوون تەنيا ھەق بلىين، وە ھىچ قەسەك دەربارەى ھىچ شتەك نەلىين مەگەر بە زانىارىيەو پى، وە فەرمانمان بە راستى و دادگەرى لە قەسو كەردەو پى دەكات، دروست نە ئەگەر جەولەكەيەك يان نەصرانىيەك شتەكى گوت و ھەق بوو، وەرى نەگەرن، بەلكو تا ھەقەكەى لى وەرنەگەرن، ناپاستەكەشى وەلا نانىين.

وە لە شەرتەكى دىكەدا دەلى: خوا فەرمانى بە پىغەمبەرەكەى (صلی اللہ علیہ وسلم) نەكەردوو ھىچ عاقلەك رازى نە، كە بەنەسەلماندن و نىنكارى كەردن بەرەو روى بەلگەى بە ھىز بىيەنەو، بەلكو قەسەى راست و پابەند بوون بە عەقل لای ھەموو عاقلەندان شتەكى چاك و پۈستە، وە مۇسلمانان لە خەلكى بەو شایستەترن، چونكە سوپاس بۇ خوا لە خەلكى عاقلەترو تىگەيشتووترن و، دىنيان راستەر و، كەتبەكەيان بەرزتر و بەبەھاتەر و پىغەمبەرەكەيان تەواترین و چاكترین و، شەرىعەتەكەيان باش و رەك و پىكتەرنە.

ب- مامەلەكەتنى لەگەل زانىيان بە دادگەرانه :

(شيخ الإسلام) لەو بارەو دەلى: يىگومان تىمە كە قسە دەكەين دەربارەى كەسانى دواى ھاوەلان رەزاي خويان لىيى، وەك مەلىكەكان كە ناكۆكيان ھەبوو لەسەر مولك و دەستەلات، يان زاناو پىشەواكان كە لە زانىارى و مەسەلە دىنيەكان راجىايى و كىشەيان ھەبوو، پىوستە قسەكردنمان لە بارەيانەو لەسەر بنچىنەى زانىارى و بە دادگەرانه بى، نەك بە نەزائىي و ستم، وە دادگەرى لەسەر ھەموو كەس پىوستە، بەرانبەر ھەموو كەس و لەھەموو كاتىكدا، زولمىش بە پەھايى ھەرامەو ھەرگىز بە ھىچ شىۋىيەك ھەلال نايى، خوا دەفەرموى:

﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوا أَعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ...﴾ المائدة (۸).

واتە: با ڕق ھەستانتان لە خەلك واتان لى نەكا دادگەر نەبن، بەلكو دادگەر بن، چونكە ئەو نەزىكتەرە لە پارىژكارى يەوہ...).

ئەم ئايەتە بەھۆى ڕق ھەستانيان لە كافران ھاتۆتە خواری، كە ئەو ڕق ھەستانە فەرمانى بى كراو، جا نەگەر ڕق ھەستانتىك خوا فەرمانى بى كردى و پىنگرىش بكا لە ڕق ھەستاوہ كە ستم بكات و داواى دادگەرى لى بكات، ئەدى دەبى مامەلەى بەرانبەر كەسنىك كە مۇسلمانە و بە تەنۋىل و شۋبە يان بە پالەندى نەفسى ڕقى لىيەتى چۆن بى؟ يىگومان ئەمەيان شاىستە ترە كە زولم و ستمى لى نەكرى، بەلكو بە دادگەرانه پەفتارى لە گەلدا بكرى.^(۱)

وہ لە باسى شىۋازى مامەلەو ھەلس و كەوتى لە گەل نەياران و ناحەزانى دا دەلى: (هذا وانا في سعة صدر لمن يخالفني، فإنه وان تعدى حدود الله في بتكفير أو تفسيق أو افتراء أو عصبية جاهلية، فانا لا أتعدى حدود الله فيه، بل أضبط ما أقوله وأفعله وازنه بميزان العدل واجعله مؤتما بالكتاب الذي انزله الله و جعله هدى للناس حاكما فيما اختلفوا فيه)

واته: (له گەل نەیارەکاندا بە سنگ فراوانی مامەلە دەکەم، هەرچەندە ئەو سەبارەت بە کافر کردنی من یا فاسق کردنم، یان بوختان هەلبەستن بۆم، یان دەمارگیری نەفامی سنوورەکانی خوا بشکێنم، ئەوێ من وەک ئەو ناکەم و سنوورەکانی خوا لە بارەو ئەوێ ناکشێم، بەلکو لەوێ دەبێم و دەیکەم بە تەرازووی دادپەرەوێ هەڵبەدەشێم و بە پێی ئەو قورئانەوێ کە خوا ناردوویەتە خواری و کردوویەتی بە پێنمایی بۆ خەلکی، وە حوکم دەکا و فەرمان رەوايە لەسەر ئەوێ خەلکی تێیدا راجیان رەفتار دەکەم، خوا دەفەرموێ:

﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَ تَهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا أَلَمَّا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِأُذُنِهِ ۗ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ البقرة (۲۱۳).

واته: (خەلکی یەک کۆمەڵ بوون.... وە خوا بەهەق بە پێغەمبەرێدا کتایی ناردووە بۆ ئەوێ حوکم بکات لە نێوان خەلکی دا لەو شتانەوێ راجیاییان تێدا هەبە.....). وە دەفەرموێ:

﴿فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ النساء (۵۹).

واته: ئەگەر لە شتێک دا کەوتنە ناکۆکیی، حوکمەکی بگێڕنەوێ بۆلای خواو پێغەمبەر (واتە قورئان و سوننەت). وە دەفەرموێ:

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾ الحديد (۲۵).

واته: بێگومان ئێمە پێغەمبەرانیان بە بەلگەوێ ناردوون و کتیب و تەرازوومان لە گەل ناردوونە خوا، بۆ ئەوێ خەلکی بە دادگیری بەرپێوێ بچن.

وە دەفەرموێ:

﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾ النحل (۱۲۸).

واته: ینگومان خوا له گه‌ل نه‌وانه‌دایه که پارێزکار و چاکه‌کارن. وه ده‌فه‌رموی:

﴿وَلَنْ تَصِيرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ (ال عمران ۱۲۰)^(۱).

واته: نه‌گه‌ر نارامگرین و پارێزکارین فێل و پیلانی نه‌وان هیچ زیانتان لی نادا و، ینگومان خوا دومره‌ دهری نه‌ویه که ده‌یکه‌ن.

هـ - هه‌لوێستی (شیخ الإسلام) ده‌باره‌ی سه‌وه‌یییه‌کان:

(شیخ الإسلام ابن تیمیة) (ره‌حه‌تی خ‌وای لی‌یّت)، ده‌لێ:

(فَطَائِفُهُ دَمَّتِ "الصُّوفِيَّةَ وَالتَّصَوُّفَ". وَقَالُوا: إِنَّهُمْ مُبْتَدِعُونَ خَارِجُونَ عَنِ السُّنَّةِ وَنُقِلَ عَنْ طَائِفَةٍ مِنَ الْأُمَّةِ فِي ذَلِكَ مِنَ الْكَلَامِ مَا هُوَ مَعْرُوفٌ وَتَبِعَهُمْ عَلَى ذَلِكَ طَوَائِفٌ مِنْ أَهْلِ الْفِقْهِ وَالْكَلَامِ. وَطَائِفَةٌ غَلَتْ فِيهِمْ وَادَّعَوْا أَنَّهُمْ أَفْضَلُ الْخَلْقِ وَأَكْمَلُهُمْ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ وَكَلَّا طَرَفِي هَذِهِ الْأُمُورِ دَمِيمٌ. وَ "الصَّوَابُ" أَنَّهُمْ مُجْتَهِدُونَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ كَمَا اجْتَهِدَ غَيْرُهُمْ مِنْ أَهْلِ طَاعَةِ اللَّهِ فَفِيهِمْ السَّابِقُ الْمُقَرَّبُ بِحَسَبِ اجْتِهَادِهِ، وَفِيهِمْ الْمُقْتَصِدُ الَّذِي هُوَ مِنْ أَهْلِ الْيَمِينِ وَفِي كُلِّ مِنَ الصَّنَفَيْنِ مَنْ قَدْ يَجْتَهِدُ فَيُخْطِئُ وَفِيهِمْ مَنْ يُذْنِبُ فَيَتُوبُ أَوْ لَا يَتُوبُ. وَمِنْ الْمُتَنَسِّبِينَ إِلَيْهِمْ مَنْ هُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ عَاصٍ لِرَبِّهِ. وَقَدْ انْتَسَبَ إِلَيْهِمْ طَوَائِفٌ مِنْ أَهْلِ الْبِدْعِ وَالزُّنْدَقَةِ؛ وَلَكِنْ عِنْدَ الْمُحَقِّقِينَ مِنْ أَهْلِ التَّصَوُّفِ لَيْسُوا مِنْهُمْ: كَالْحَلَّاجِ مَثَلًا؛ فَإِنَّ أَكْثَرَ مَشَايِخِ الطَّرِيقِ أَنْكَرُوهُ وَأَخْرَجُوهُ عَنِ الطَّرِيقِ. مَثَلُ: الْجُنَيْدِ بْنِ مُحَمَّدٍ سَيِّدِ الطَّائِفَةِ وَغَيْرِهِ. كَمَا ذَكَرَ ذَلِكَ الشَّيْخُ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ؛ فِي "طَبَقَاتِ الصُّوفِيَّةِ" وَذَكَرَهُ الْحَافِظُ أَبُو بَكْرٍ الْخَطِيبُ فِي تَارِيخِ بَغْدَادِ).^(۲)

(۱) مجموع الفتاوى ۲۴۵/۳.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۷/۱۱.

واتە: كۆمەلىك زەمەم و لۆمەى سۆفيايەتتى و سۆفیان دەكەن و دەلىن: بىدعە چىن و لە پى راست چوونە دەرى، كە ئەمە بە ئاشكرا لە كۆمەلىك لە پىشەوايان گىر دراوتەو و كۆمەلىكىش لە شارەزاو زانای دىكە لەویدا بە دوايان كەوتوون، لەلایەكى دىكەشەو كۆمەلىك تىيان پەراندە و ئىددىعەى ئەو دەكەن كە سۆفيايەكان باشتىن كەسى سەر زەمىن و، تەواوترىن كەسەن دواى پىغەمبەران (عليهم السلام)، كە ھەردووك تىروانىنەكە ھەلەو ئاشىرىن و زەم كراون .

ئەو سۆفيايە راستە ئەوئەكە: ئەوان - اجتەھاد - كۆشىيان كەردە لە شىوئە فەرمانبەرى كەردن بۆ خوا، وەك چۆن خەلىكى دىكە لەو بارەو كۆشىيان كەردە، جا تىيان دا ھەيە بەپى ھەلەكەى پىشكەوتەو و نەزىكە لە خوا، وە تىياندا ھەيە مام نۆتەندە و لە پىرى دەستە راستە، وە لە ھەردووك كۆمەلەكەشدا كەسانىك ھەن لە كۆشەكەيان دا بەھەلەدادەچن، وە ھەيە گوناھەكات و پەشیمان دەيتەو و تۆبە دەكات، يان تۆبە ناكە، وە لە نۆ ھەردووك كۆمەلەكەدا كەسانىك ھەن سەمىيان لە خۆيان كەردە و گوناھەكەن و سەرىنچى فەرمانى خوا دەكەن.

وہ زۆر كۆمەل پال دەدرتە لای سۆفيايەكان، كە بىدعەچى و بى دىن بەلام بەرەى شارەزا و لىكۆلەرەوانى ئەھلى تەسەووف ئەوانە لە ئەھلى تەسەووف نىن، بۆ نمونە: (ھەللاج) كە زۆرەى زانايان بە خراپيان زانەو و لەو رىنگاو مەسلەكە دەريان كەردە، يەكە لەو زانايانە (جنىد بن محمد) كە سەرقاقلەى سۆفيايەكانە و چەند كەسەكى دىكەش. ھەروەھا (ابو عبدالرحمن السلمى) ش لە (طبقات الصوفية) دا باسى كەردە، وە (الحافظ ابوبكر الخطيب) ش لە (تارىخ بغداد) دا باسى كەردە.

د- كۆمەلىنى (شىخ الإسلام) بۆ زانايان و پىر و تاقەمەكان :

نمونهەكى دىكەى (ابن تيمية) كە بە وىژدانەو باسى زانايانى كەردە و وىرەى ئەو شە خراپانەى لىيانى دەبىن، چاكەكانىيانىش باس كەردوون بۆ نمونە:

* لەمىانەى باسكەردنى ھەنبەلىيەكان دا، (ابن تيمية) دەلى: بەو ئەندازەى

خوای به توانا بۆمان دهره خستیێ له روانگهی زانیاری و به دادپەرهرانه، قسه له سهر نهوه ده کهین^(۱).

* قسهی (ابن تیمیة) له سهر کۆمهڵ و پێڕهوی مه زهده به کان هه رچهنده خوشی نه دهوێستن، به لام شتیکی نه ده گوت که پێچهوانه ی قورئان و سوننهت بوایه، چاکه کانیا ن و راو بۆ چوونه په سهنده کانیا نی باس ده کردن و دهیگوت: به هه مان شیوه نه وانه ی قسه یان له سهر چه سپاندنی سیفه تهکانی خوا کرده، وهك (الکلابیة، الکرامیة، الأشعریة) زۆریه ی خه لکی قبولیان کردن و دوا یان کهوتن به وهی که نیسپاتی پایه و بنچینهکانی ئیمانیا ن کرده، له نیسپاتکردنی دروستکهر و سیفه تهکانی و نیسپاتکردنی پیغه مبه رایه تی و به ریبه چ دانه وهی کافر و هاویه شه یدا که ران و نه هلی کیتاب، به هه مان شیوه خه لکی مه دحی ده کردن به وهی به ریبه رچی (جهمی و موعته زیله و رافیزه و قه ده رییه) یان ده دایه وه له جۆره ها قسه ی نار هوا یان و هه لۆ ئستیان، که پێچهوانه ی نه هلی سوننهت و جه ماعهت بوون.

چاکه کانیا ن دوو جۆرن: یان وهك نه هلی سوننهت و هه دیسن یان به ریبه رچی نه وانه ده ده نه وه که پێچهوانه ی سوننهت و هه دیس بوون، به هه لوه شانده وهی به لگه و ده لیله کانیا ن^(۲).

* یه کیکی دیکه له و نمونانه ی که (ابن تیمیة) به وێژ دانه وه باسی له گه وهی و چاکه ی زانا یان کرده: مه دح کردنی بووه بۆ (صلاح الدین الأیوبی) (ره حمه تی خوای لی بیّت)، و به وهی که یه کیکه له مه لیکهکانی نه هلی سوننهت، هه رچهنده له مه سه له ی عه قیده دا نه شه ری بووه و رای جیاواز بووه له (شیخ الإسلام) (ره حمه تی خوای لی بیّت)، که له ویا ره وه ده لێ: کاتێک (ابو عمرو عثمان بن مرزوق) هاته (میسر) پادشاکانی نه وی ئه وکات پشتی شیعا یه تییا ن ده گرت، که خۆیا ن کافر بوون، هه ر به و هۆیه وه بی ده عهت له میسر په ره ی سه ند و زۆر بوو،

(۱) نقض المنطق (ص ۱۳۶).

(۲) نقض المنطق (۱۰ - ۱۱).

هه‌یۆیه فهرمانی به هاوه‌له‌کانی کردکه نوێژ له پشت هیچ که‌سیکه‌وه نه‌که‌ن که نه‌یناسن، دوا‌ی مردنی نه‌و چه‌ند مه‌لیکیکی سوننی میسران فته‌ح کرد، وه‌ک (صلاح الدین الایوبی) وه‌ وشه‌ و ده‌نگی سوننه‌ی پینچه‌وانه‌ی شیعه‌ی رافیزه‌ دهرکه‌وت و سه‌رکه‌وت، ئنجا زانست و سوننه‌ت تییدا گه‌شه‌ی کرد^(۱).

* ده‌رباره‌ی (أبو حامد الغزالی) یش به‌هه‌مان شیوه‌ (إبن تیمیة) به‌ ئینسافه‌وه‌ باسی ده‌کا و له‌ گه‌ل هه‌بوونی تیبینی خۆی له‌سه‌ری، به‌زانا و زاهید و زیره‌ک و شاره‌زا و ... وه‌سفی ده‌کات^(۲).

* به‌کیکی دیکه‌ له‌ هه‌لوسته‌ راست و داد‌گه‌رانه‌کانی (شیخ الإسلام)، سینگ فراوانیی و چاکه‌کاری بوو به‌رانبه‌ر (ابن مخلوف) و چه‌ند زانایه‌کی دیکه‌ که نه‌یاری بوون و ویستیان زیانی پی بگه‌یه‌نن، وه‌ک پیشت‌ر باس‌مان کرد^(۳).

هـ- هه‌لوێستی به‌رانبه‌ر بیدعه‌تمییه‌کان :

وه‌ له‌ هوکمدان له‌سه‌ر بیدعه‌تجیی یه‌کان به‌ جیاوازی پێ‌بازیان، به‌و پێیه‌ی شه‌ریعه‌ت ده‌یخوازێ و نه‌وه‌ی واقع پالێشتی ده‌کات، دوور له‌ هه‌واو نه‌فس، هه‌قی هه‌ر خاوه‌ن هه‌قیکی ده‌دا، بۆیه‌ وێرای گوناوه‌تاوانی رافیزه‌ وه‌له‌ و په‌له‌ی زۆر و دژایه‌تیان بۆ هاوه‌لان، شیخ الاسلام دان دێنێ به‌ فه‌زل و چاکه‌کانیان دا که‌ ده‌لی: (رافیزه‌ش تیپاندا هه‌یه‌ که‌ خواپه‌رست و پارێزکار و دنیا به‌که‌مگرن، به‌لام له‌ هه‌موو شتێک دا وه‌ک غه‌یری خۆیان نین له‌ نه‌هلی هه‌وا و بیدعه‌ت)، وه‌ ده‌لی: (موعته‌زیله‌ له‌وان تیگه‌یشته‌وتر و زاناته‌ر و دیندارترن، درۆ و خراپه‌ له‌ماندا که‌متره‌ له‌وه‌ی له‌ رافیزه‌کان دا هه‌یه‌، زه‌یدییه‌کانیش له‌نیو شیعه‌دا له‌ جوهره‌کانی دیکه‌ی شیعه‌ چاکترن و نزیکترن له‌ راستیی و دادپه‌روه‌ری و زانیارییه‌وه‌، به‌لام له‌ نه‌هلی بیدعه‌ت که‌س له‌ خه‌واریج راسته‌ر و دیندارتر نین،

(۱) مجموع الفتاوی ۲۸۱/۱۳.

(۲) نقض المنطق (ص ۶۰).

(۳) البداية والنهاية ۵۴/۱۴.

نەھلی سوننەت لە گەلیان داد گەرە و زولمیان لی ناکا، چونکە زولم بەشیوئیه کی رەھا حەرەمە، بەلکو نەھلی سوننەت بۆ ھەریەک لەو کۆمەلانە، باشترە ئە بەشیکیان بۆ بەشەکی دیکیان، بەلکو بۆ رافیزەش باشتر و داد گەرتن لە ھیندیکیان بۆ ھیندیکیان^(۱).

چونکە نەھلی سوننەت لە روانگە (شیخ الاسلام) مە ئەمە ھەلۆستیانە کە (ھەموو ئیمانداران بە دۆست و پشتیوان دەزانن، بە زانیاری قسە دەکەن، داد گەرن، لە پێری نەفامان نین و وە دواى ھەواو نەفس ناکەون، خۆیان بەری دەکەن لە رێبازی شیعەى رافیزە و ناصبی یەکان، خۆشەویستیان ھەیە بۆ مسوڵمانانی پیشینیە یەکەمەکان و رێژ و پلە و پایە و خەسلەتە پەسندەکانی ھاوێلان دەزانن و مافەکانی (اهل البيت) کە خوا بۆی دیاری کردوون لەبەرچاو دەگرن^(۲).

(ابن تیمیة) زۆر ھەلۆستی بە وێژدانانەى دەرھەق بە نەیارانی ھەبوو و مامەلەى لە گەلیاندا لەسەر بنچینەى زانیاری بەدادپەرورەمانە بوو، جیاوازی رابووچوون لە گەلیاندا وای لی نەدەکرد، سوود لە شتە راست و ھەقەکانیان وەرنەگرێ و لە کتێبەکانی دا بەبەلگە نەیانھێنیتەو، وەك پالەشتیک بۆ شتە ھەقەکانی خۆی باسیان نەکات.

۸- نازایەتیی و ئارامگرتن :

(ابن تیمیة) (رەحمەتی خواى لیبت)، زۆر ئازا و دلێر و بەسەر و ئارامگر بوو لەبەرانبەر مردن و ئەو بەلا و موسیبەتانەدا کە تووشی دەبون، بە شیوئیه کە لەلای زانیانی سەردەمى خۆی و پادشا و سەرکردە و سەرباز و ئەفسەرەکانی سوپاش جێی سەرسۆرمان بوو، نازایەتیی و چاوەنەترسیی و دلقاییمی ناویراو لەبەرانبەر کاولکاری و مەترسییەکانی (تەتار) دا کەبەسەر مسوڵماناندا ھێنای و، سەرکردە و خەلکی دیکەى ئاسایان ھەراسان کرد و ناوی خۆیانى لەبیر بردنەو، ئەو لە

(۱) نقض المنطق ۶۰.

(۲) منهاج السنة ۱/۱۶۵.

مەیداندا بەنازایەتی دەركەوت و بوو بە سەرمەشق و، خەلكەكە دەچوونە لای
بۆ ئەوەی نازایەتی و خۆراگریان لە دڵدا زیندوو بکاتەوه، ئارامییان فێرکات و
هانیان بدات لەسەر رووبەر و بوونەوهی مەترسییەکانیان، لە کاتی کدا کە ترس و
بیم زāl بوو بوو بەسەر دڵ و دەروونی زۆر کەس لە زانیان و سیاسەتمەدارانی
سەردەمی خۆی دا، (ابن تیمیة) بە سەفەتی بەرز و سەرسوڕهێنەر لە نازایەتی و
مەردایەتی باس دەکرا لەو بارەوه ئیمام (ذهبي) دەلی:

(... هذا مع ما كان عليه من الكرم الذي لم أشاهده مثله قط، والشجاعة
المفرطة التي يضرب بها المثل)^(۱).

واتە: ئەو لە گەل ئەو سەخاوەتی هەیبوو، کە کەسم وەك ئەو نەبینیوه، وە
ئەو نازایەتیە کە نموونە ی پێ دەهێنرایەوه. وە دەلی: (.. وأما شجاعته فيها
تضرب الأمثال، و ببعضها يتشبه الأكابر)

واتە: کە نازایەتیە کە وێنە ی پێ دەهێنرایەوه و پیاوێ گەورەکان بە شێکیان لە
خۆیان دا دێنایەدی.

و (شیخ الإسلام ابن تیمیة) کاریگەری زۆری هەبوو لە باش خۆنامادەکردن
بۆ جەنگی (مرج الصفر) (شقحب) دژی (تەتار) بەوەی بەشداری کرد لە
نامادەکردنی خۆبەخشەکان و هاندانی سولتان (ناصر) لەسەر جەنگ کردن و،
هەر بەوێندەشەوه نەوێستاو بەلکو بە نەفس و مāl و شیرى خۆی لەو جەنگەدا
بەشداری کرد، ئەو بوو خۆی و سولتان بەیەکەوه هاتن و لەسەرەتای رەمەزانی
سالی (۷۰۲) ی کۆچی گەیشتنە (شقحب) و لە گەل دوزمن رووبەر و بوونەوه،
(شیخ الإسلام) سولتانی لەسەر جەنگ هان دەدا، و مزگینى سەركەوتنى پێ
دەدا وە سوتندی دەخوارد بەو خواوەی کە جگە لەو هیچ پەرستراوی دیکە نین،
کە ئەم جارە سەردەکەوین بەسەریاندا، ئەمیرەکان پێیان دەگوت بلی: (ان شاء الله)
ئەویش دیگوت: (انشاء الله تحقيقا لاتعليقا) واتە: ئەگەر خوا بیهوێ و حەز
بکات، بەمسۆگەری ئەك بە ئەگەر و نەگەر و هەلواسراوی.

(۱) ثلاث تراجم نفيسة من ذيل تاريخ الإسلام (ص ۲۳).

وہ لەو جەنگەدا (شیخ الإسلام ابن تیمیة) فتاوی دا کە مسوڵمانان بەرپۆژوو نەبن و خۆشی بەرپۆژوو نەبوو، وە خۆی بەسەر سەرباز و بەرپرسەکاندا دەگمرا و شتیکی بەدەستەووە بوو دەمخوارد، بۆ ئەوەی تێیان بگەیەنێت کە بەرپۆژوو نەبوونیان بۆ ئەوەی بەهێزین لە جەنگدا خێری زیاترە، خەڵکە کەش بەقسەیان کردو بەرپۆژوو نەدەبوون، وە ئەو فەرموودەیی پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ی بۆ شامیەکان دینایەو کە (أبو سعید الخدری) گێڕاویەتەرە و پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) لە فەتەحی مەککە دا فەرمانی بە یارانێ کرد بەرپۆژوو نەبن^(۱).

سەبارەت بە ئازایەتی ناویراو لە مەیدانی جەنگدا، لەو بوارەشدا لەئێوە ھەموو زانا و ئازایانی دیکەدا دەرکەوتووە و ئەم وێنەیە دینینەو: یەکیک لە سەرکردەکانی شام دەلی: لە رۆژی جەنگی (مرج الصفر) کە ئیمە و دوژمن بەرھو پڕوی یەکدی بووین (شیخ الإسلام) پێی گوتم: فلان کەس چ شوئێتێک خەتەرە و لە مردنێ نزیکە لەوئ دامنێ، دەلی: منیش بردم بۆ شوئێتێک لە بەرانبەر دوژمن دامن، ئەوان پۆل پۆل دەھاتن و خۆیان پڕ چەک کردبوو تەپ و تۆز بەری ئاسمانی گرتبوو، دواپی پێم گوت: گەورەم ئیستا ئێرە شوئێتی مردنە - واتە زۆر خەتەرە - وە ئەوەش دوژمنە بەرھو رومان دین و لەبەر تەپ و تۆز دیارنێنە و دەستەو یەخەمان دەبن، فەرموو ئەوەی دەتەوئ بیکە، دەلی: رووی لە ئاسمان کرد و بۆ ماویەک چاوی لێک نەنان و لێوەکانی لە جوولە نەکەوتن و لە خوا دەپارایەو، دواپی دەستی کرد بە جەنگ، بەلام من بە خەیاڵدا ھات کە ئەو دووعای لی کردوون و دووعاکەشی ھەر ئەوکاتی قبوڵ بوو، شەر دەستی پێکردو ھەردوولا تێک چەرژان، نەمدیتەو تا سەرەنجام خوا یارمەتی نارد و سەرکەوتنی پێ بەخشین و (تەتار) شکان و روویان کردە شاخێکی گچکە، بە وێو گیرسانەو و کاتەکی ئیوارە بوو، خۆیان لە ھێرشێ مسوڵمانان دەپاراست، دەلی: لەوکاتەدا (شیخ الإسلام) و براکەیم بێنی بە ھەمو ھێزی خۆیان بانگیان

(۱) البداية والنهاية ۱۴ / ۲۵ - ۲۶ ھەدیسەکە بەم شێوەیە (.... ثم نزلنا منزلا اخر فقال: (صلی اللہ علیہ وسلم) (إنکم مصبحو غدوکم والفطر أقوى لکم فأفطروا) وکانت عزمة فأفطروا . رواه مسلم برقم (۲۶۲۴)

دەکرد و مەسۇلمانان لىسەر جەنگ و چۆل نەکردنى مەيدان ھان دەدا، پىتى گوت: گەرەم مەزگىنىت لىچ بىخ خوا سەرى خستىن و يارمەتى دابىن، ئەوانەش (تەتار) لىسەر ئەو شاخە خۇيان پەنا داو، انشاء اللہ سەبەنى ھەمويان دەگرىن نايانەتلىن، دەلى: شەيخ الإسلام (رەھمەتى خۇاى لىبىت) بەوشوئەى كە بۆى شایستە سەپاسى خۇاى کرد، ھەر لەوئى دوعاشى بۆمن کرد كە ئەوکاتىش و دواترىش پىت و بەرەكەت و بەرھەمى ئەو دووعایەم دەبىنى^(۱).

ھەركاتى گىروگرفت و ناپەھەتتى ھاتىتە پىش، نازایەتتى و لىبراوى (شەيخ الإسلام) بەناشکرا دەرکەوتە، بۆنمۇنە لەسالى (۷۰۷)ى كۆچى دا، كە پروپەرووى قازىيەكان بۆو كە سولتان برپارى دا (شەيخ الإسلام) بگرى، چونكە لە دژى سۆفییەكان قسەى کردە، بۆ ئەو مەبەستە داواى لە شەرەزان و قازىيەكان کرد كە فتوا بەدن بە گرتنى، بەلام زاناكان لە شەرەدا ھىچیان دەست نەكەوت كە فتوا بەدەرىكەن و ئەو پیاوئى پىچ بگرى، نەیاندەزانى چى بکەن، داوى كە (ابن تیمیة) بىنى زاناكان سەرگەردان و بىخ دەسلالت ماونەتەو و ناتوان بىچ باكانە لەرووى سولتان بووستەنەو، خۆى بۆ ھەبس پۆشتە پىشمەو و گوتى: (أنا أمضى الى الحبس وأتبع ما تقتضيه المصلحة)^(۲).

واتە: مەن خۆم دەچم بۆ سجن و بەرژوئەندى گشتى لەچىدا بى ئەو دەكەم و بەداوى دەكەم.

بىگومان ئەو ھەلوئستەى (ابن تیمیة) ئەوپەرى نازایەتتى بوو، وئپراى ئەدەب و رىز لە مامەلەى لەگەل زانا و قازىيەكاندا، ئەو كاتىك ئەوئى گوتە و خۆى چۆتە ھەبەسەو، كە بىنىوئەتى زاناكان سەرگەردان و بىخ دەسلالتن و كەوتوونەتە ئىحراجىيەو، بۆئەوئى ئەو ھالەتەيان لەسەر لابەرى نازایەتتى نواندەو و خۆى چۆتە ھەبەسەو و بەرژوئەندى گشتى باو داو بەسەر بەرژوئەندى شەخسى دا. وئپراى نازایەتتى (شەيخ الإسلام) لە مەيدانى جەنگ لە دژى (تەتار) و

(۱) العقود الدرية (ص ۱۷۸).

(۲) البداية والنهاية ۲۴/۱۴.

٩- ههيهتي (ابن تيمية):

سام و ھەيىبەت بەخشىشكى خۇاى گەورمە دەيەخشى بە ھىندىك لە دروستكراوھكانى، ھەيىبەت ھىزى رۇوح و كەسايەتتى ئو ئىنسانىيە كە تىيدا بەرجەستە دەيى و، توانايەكى بۇ دروست دەيى كە خۇى و قسەكانى كاريگەرسى بېي لەسەر نەفس و عەقلى ئەوانەى لى دەيىستىن و دەيىنىن و تېروانىنەكانى

كارىگەردەبن و ئىنسان لە بەرانبەرى دا سەربەخۆيى لە دەست دەدا، بىخ نەوى دەسلەتتىكى مل پىخ كەچكار، يا ھىزىكى ماددىي پابەند كار ھەيخ، بەلكو نەوى پابەندى دەكا ھەيىبەتتىكە لە نەفسەو سەرچاوە دەگرى، خواي گەورە شو ھىزە پرووحى يەي بە (ابن تيمية) دابوو، لەوانەيە شو سيفەتەنى باسماي كردن و شو توانايەي خۆي ھەيىبوو، ھۆيەك بووين لە دروست بووني شو ھەيىبەتەدا، بەلام نەو ھەمووي نىە، بەلكو لەسەرروي نەو بە خششىكى خواي زالە كە شو ھىزى تىدا خولقاندو و ھەموو شو سەركرەدە فكريانەي رىئمايى فكري خەلك دەكەن و خەلكى بەقسەيان دەكەن و، بەپىي رىئمايان ھەلوئىست دەنوئىن، لەوانەن كە خواي كارەجىخ نەو ھەيىبەتەي پىخ بەخشىون، نەيارەكانى (شيخ الإسلام) لەزانايان ھەستيان بەو سام و ھەيىبەتەي ناويراو كردبوو، ھەسوودىيان پىخ ي دەبرد و بە ھەبووني كەسايەتى بەھىزى ناويراو ناڤەھەت بوون، بۆيە بەشەو و بەرۆژ و بە گىرنگىي پىدانەو پىلانىيان لە دژى شو دەگىڤرا، نەدەچوونە لاي و نەدەوئزان بەشەرە قسەو وتوئۆژ پرووبەرووي ببنەو، بەلكو لە پاشەملە بە ناڤەوا قسەيان بۆ ھەلەبەست و شكايەتيان لى دەكرد، خۆ نەگەر سولتان يان ھەر كارەدەستىكى دىكە زۆرى لىكردبان كە لەگەل (شيخ الإسلام) دا يەكدى بىينن و بەيەكەو قسەي خۆيان رووبەروو بكەن، نەو لەبەر بەلگەي بەھىز و ھەيىبەتى زۆرى (شيخ الإسلام) ئەوان تىك دەشكان و ھىچيان بۆ نەدەمايەو^(۱).

لەگەل قازان بەنموونە:

يەكەك لەو دىمەنەنى سام و ھەيىبەتى (شيخ الإسلام) يان تىدا دەرکەوتو ھەيە: كاتىك سولتانی تەتار (قازان) زالبوو بەسەر دىمەشق دا، مەلىكى (كرج) ھاتەلای و مالىكى زۆرىشى پىدا بۆئەوى كوشتن و خوئىرشتنى مسولمانانى دىمەشقى پىخ بسپۆرى، شو ھەوالە بە (شيخ الإسلام) گەيشت، يەكسەر ھەستا خەلكى ھاندا بۆ ئازايەتيى و وە و موژدەي شەھىدىي و بەلئىنى زال بوون و سەرکەوتن و نەمانى ترس و دلەڤاوکئى پىخ دان.

(۱) ابن تيمية محمد ابو زهرة (ص ۱۰۹ - ۱۱۰).

خەلگەكە چەند كەسكى ديار و عاقلەندىان وەك نۆتەرى خۇيان ديارى كۆردن و لەگەل (شەيخ الإسلام) دا چوون بۇ لاي (قازان)، كاتىك سولتان چاوى پىيان كەوت گوتى ئەمانە كىن؟ گوتىان: ئەمانە سەرۆك و قسە بەدەستى (دىمەشق)، پى پىدان و چوونە لاي، (شەيخ الإسلام) لە پىشيانەو دەپۆشت، ھەركە (قازان) چاوى پى كەوت، خوا سام و ھەبەتتىكى زۆرى شىخى خستە دلىەو، فەرموى كۆرد و لەخۆى نرىك خستەو و داپنىشانە.

(شەيخ الإسلام) سەرەتا دەستى بەقسان كۆرد بە پىچەوانەى راي ئەو كە مەلىكى (كۆچ) زال بكات بەسەر مەسولمانانى دىمەشقدا، وە پى رايگەيانە كە پۇژاندى خوتنى مەسولمانان ھەرامە و لەويارەو نامۇژگارى زۆرى كۆرد، ئەویش بە قسەى كۆرد، بەو شىوئە بەھۆى (شەيخ الإسلام) مەو خوتنى مەسولمانان نەپۇژاو مال و مەندال و ناموسىيان پارۇژراو بوو^(۱).

۱۰ - سەخاوت و بەخشندەيە:

ئىشار^(۲) بەرزەزىن پەلەى سەخاوت و بەخشندەيەو، پىچەوانەى رۇدى و چرووكىيە، ئەو كەسەى ئىشار دەكات كەسكى ئەگەر پىوستىشى بە شتىك پىت وەلەى دەنى بۇ يەككى دىكە، كەسى رۇدو چرووكىش ئەو كەسەى سوورە و ھەلپە دەكات بۇ ئەو شتەى نىەتى، وە ئەگەر شتىكى ھەبوو، سوورە لەسەرى و چرووكىيە دەنوتنى لەوئەى بىدات بەكەسى دىكە، پىغەمبەرمان (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرموى:

(۱) الاعلام العلية ۶۴ - ۶۹.

(۲) إشار: واتە شتى باشت بۇ خەلكى بوئ و لەخۆشى و چاكەدا براكەت بەسەر خوت دا ھەلپۇژرى..

(ایاکم و الشَّخَّ، فان الشَّخَّ أهلك مَنْ كان قبلکم، أمرهم بالبخل فبخلوا، وأمرهم بالقطیعة ففقطعوا)^(۱).

واته: خوٲان له پږدی پیاړن، پږدی نهوانه ی پټش ئیوهی فهوتاند، فهرمانی پټ کردن به چرووکی چرووکیان کرد و فهرمانی پټکردن به پچراندنی په یومندی خزمایه تی پچراندیان.

أ- (الحافظ ابن فضل الله العمری) (رحمتهی خوی لیبت) دویاری سه خاوت و به خشندهی (شیخ الإسلام) (رحمتهی خوی لیبت)، دهلی: (کانت تأتیه القناطیر المقنطرة من الذهب والفضة، والخیل المسومة والانعام والحراث، فیهب ذلك بأجمعه، و یضعه عند أهل الحاجة فی موضعه، لا یأخذ منه شیئا الا لیهبه...) ^(۲).

واته: زړ و زیو و نهسپ و ولاخی نیشانه کراو و مهر و مالآت و زوی و زاری زوړی ده درایه، به لام هه مووی دبه خشیه شوئی خوی و، دمدایه کهسانی شایسته و خاوتن پیوستی، هیچی لی هه لنه ده گرت، مه گهر بو به خشین و، نهوهی لای خوی ده هیشته وه له کاتی خوی دا دمدایه خه لکی.

ب- (الحافظ الذهبي) ش باسی نازایه تی و سه خاوتی ناویراوی کردوه، که سه خاوته که ی به (حاته می طهی) و نازایه تییه که ی به هی (خالد) ناودبات ^(۳).

ج- هه له باره ی سه خاوتی ناویراوه، زانای پایه بهرز (ابو محمد عبدالله ابن احمد بن سعید) دهلی: روژنکیان لای (شیخ الإسلام) دانیشتبوم، یه کیك هاته لای و سه لامی کرد، (شیخ الإسلام) که چاوی پټکهوت، بینی پیوستی به میژهریکه له سهری به سته، بویه بی نهوهی کابرا داوای لی بکات میژهره که ی

(۱) اخرجه ابو داود برقم ۱۶۹۸.

(۲) الکواکب الدریة (۱۵۸) ..

(۳) تذکرة الحفاظ (ص ۱۴۹۶) / ثلاث تراجم نفیسة (ص ۲۳، ۲۵) ..

خۆی دانا و کردیه دوو پارچه و پارچهیهکی دایه کابرا و نهوی دیکهی لهسه‌ری خۆی نایه‌وه^(۱).

د- نیمام (ابن القيم) کاتیک پله‌کانی سه‌خاوت باس ده‌کات له (مدارج السالکین) دا ده‌لی: چواره‌م: سه‌خاوت و به‌خشنده‌یی به زانست، نه‌مه به‌رزترین پله‌ی به‌خشنده‌یی و سه‌خاوته، که له سه‌خاوتی مال گه‌وره‌تره، چونکه زانست له‌مال و سامان به‌رز و به‌پزتره.

وه سه‌خاوت و به‌خشنده‌یی به زانست نه‌وه‌یه: نه‌گه‌ر یه‌کیک پرسیارنکی لی کردی زۆر به‌پوونی و ته‌واویی وه‌لامی بده‌یه‌وه، وه‌لامه‌که‌ت هه‌ر به‌و نه‌ندازه‌یه نه‌بی که پتو‌سته، وه‌ک چۆن هیندیک کهس له وه‌لامدا به‌کورتی ده‌نوسێ (به‌لی، یان نه‌خیر) من له (شیخ الإسلام ابن تیمیة) (قدس الله روحه) م‌بیستوه، کاتیک پرسیاری هوکمیکی شه‌رعی لی کرابایه، له وه‌لامدا نه‌گه‌ر بیتوانیبایه رای هه‌ر چوار مه‌زه‌به‌که‌ی بۆ باس ده‌کرد، و‌پرای شوینی جیاوازی پایه‌کانیان، باسی نه‌و پایه‌شی ده‌کرد که خۆی پتی به‌هیزتره، وه‌باسی نه‌و شتانه‌شی بۆ ده‌کرد که په‌یوه‌ندی به‌و شته‌وه هه‌بوو، که له‌وانه‌یه زۆرجار نه‌مه گرنگتر و به‌سوودتر بووی له نه‌سلێ پرسیاره‌که و پرسیارکاره‌که‌ش دلی زیاتر خۆش ده‌بوو، وه‌لام و فتواکانی (شیخ الإسلام) سه‌خاوت و به‌خشنده‌یی یان تیدا بووه، هه‌ر که‌سیک پرسیاری لی کردبی تاوا یه‌نیوه^(۲).

ی‌گومان لی‌بوورده‌یی و سینه فراوانیش به‌رانبه‌ر نه‌وانه‌ی خراپه‌یان له‌گه‌لیدا‌کرده‌وه جو‌رنکه له سه‌خاوت و به‌خشنده‌یی.

(۱) الاعلام العلية (ص ۶۳) ..

(۲) ته‌ذیب مدارج السالکین ۶۴۴/۲.

۱۱ - ھېزى پىشېنىيى (فراستە):

ھەممۇ ئەوانەى چاكسازى كۆمەلگا دەگرە ئەستۆى خۇيان، پىۋىستە ھېزى پىشېنىيى و فىراستە و دلرۇشنىيان ھەبى، بە شىۋەيكە لە چاۋەكانرا دلەكان و، لە روۋەكاندا جوۋلەى نەفسەكان بخوتننەۋە، بۇ ئەۋەى بتوانن ناخى مەرۋفەكان بدوتنن و، بەۋەى دىيانەۋى بگەنە ھەست و نەستيان.

خۋاى گەۋرە پىشېكى گەۋرەى لە تىگەىشتنى روۋحىي و ھەستكردى نەفسىي دابوۋە (شىخ الإسلام)، ھەر بۆيە قسەى لەگەل ھىچ كۆمەلېكدا نەكردوۋە، مەگەر سەرنجىيانى راكىشاۋە و كارى لە ھەست و ھۇشيان كرددوۋە. مەگەر يەككە كە عىناد و كەللە رەق بوۋىي و، ھەممۇ رېنگاكانى تىگەىشتن و ۋەرگرتنى داخستېي، كە ئەۋكات ئەگەر قسەى ھەقى پى نەگەىشت، خەتاي خۇيەتى، نەك خەتاي ئەۋەى دىدوتنى و قسەى بۇ دەكا، خەلكى ھاۋسەردەمى خۇى و قوتابى و خۇشەۋىستانى شاھىدى زۆر رووداۋبوۋن، كە ياسادېر - خارق العادە- و كەرامەت بوۋن لە ژيانى (شىخ الإسلام) دا و زانايانى پاشىنىش دانيان پىدا ھىتان، ۋە گوتوۋىانە ناكرى ئەۋە نەسەلمىترى، چۈنكە لە زۆر رىگاۋە باسكراۋە و گىپر دراۋەتەۋە، بۇ ۋىنە:

أ- زانای پایە بەرز (بدرالدین العینی) خاۋەنى (عمدہ القاری) شەرحى (صحیح البخاری) لە پەسەندكردەكەى بۇ كىتېبى (الرد الوافر) دا دەلى: (وهذا الإمام مع جلالة قدره في العلوم، نقلت عنه على لسان جم غفير من الناس كرامات ظهرت منه بلا التباس) واتە: ئەۋ پىشەۋايە (ابن تيمية) لەگەل پلە و پایەى بەرزى لە روۋى زانستەۋە، لەسەر زارى خەلكىكى زۆر لى گىپر دراۋەتەۋە، كە چەندەن جار كەپامەتى لى دەرکەوتوۋە بى شك و گومان.

ب- زانای پایە بەرز (على بن سلطان محمد القارى الهروي) كە لە سالى (۱۰۱۴) كۆچى دا لە مەككە ۋەفاتى كرددوۋە، لە كىتېبەكەى دا (المراقبة شرح

المشكاة) دا دەلى: (من طالع شرح منازل السائرین^(۱) تبين له أنهما "يعنى شيخ الإسلام ابن تيمية وتلميذه ابن القيم" كانا من أكابر أهل السنة والجماعة ومن أولياء هذه الأمة"^(۲).

واته: ههركه سێك مواتالای (شرح منازل السائرین) بكات بۆی دهردهكهوئى كه (شيخ الإسلام) و قوتابيهكهى (ابن القيم) له گهوره زانایانى نههلى سوننهت و جهماعهتن و له نهولیا و پیاو چاكانى ئوممهتى ئیسلامن.

ج- يهكێكى ديكه له فیراسهت و پێشبېنیهكانى (شيخ الإسلام) نهويه كه (ابن القيم) باسى دهكا و دهلى: (يىگومان چهند شتىكى سهيرم له فیراسهت و پێشبېنیهكانى (شيخ الإسلام) بينیوه، رووداوهكان لهو بارهوه زۆرن و كتيبيكى گهوره دهبن، جارێكيان لهسالى (۶۹۹)ى كۆچى هاوهلهكانى خۆى ناگادار كردنهوه كه (تهتار) دهگاته شام و سوپای مسولمانان دهشكى، بهلام ديمهشق كوشتارى گشتى و نهسيركردنى گشتى تێدا روو نادات، شهڕ و خراپهكهى له رووى مال و سامانهوه دهیئت، (ابن تيمية) نهو قسهيهى پيش نهوه كردوه كه (تهتار) بيهوئى به جووله بكهوئى بۆ نهوئى.

دواى له سالى (۷۰۲)ى كۆچى كه سوپای (تهتار) بهروو شام بهرپۆ دهكهوئى، (شيخ الإسلام) خهلك و سهركردهكان ناگادار دهكاتوه كه (تهتار) دهوڤرپۆ و دهشكى و بردنهوه و سهركهوتنیش بۆ مسولمانان دهی، ههفتا جار لهسهر نهو قسهيه سوتندى خواردوه كه دیتته دى، پێيان دهگوت بلى: انشاءالله دهیگوت: (انشاءالله تحقيقا لاتعلیقا) واته (انشاءالله) كه به مسوگهرى خوا ديهوئى، نهك به ههلواسراوى و نهگهر و نهگهر. وه دهلى: كه خهلكى بهزۆرى دههاته لام لهو بارهوه، پێم دهگوتن: پێویست ناكات نهوهنده بێن و پیرسن، خواى گهوره له (لوح المحفوظ) دا نووسيوهتى كه نهم جاره (تهتار) دهشكى و سهركهوتن

(۱) كتيبي: (منازل السائرین) كتيبيكه له تهزكيه و تهصووف دا و (ابن القيم) به كتيبي: (مدارج السالكين) شهرحى كردوه..

(۲) المرقاة شرح المشكاة ۴/۲۷، له كتيبي (ابن تيمية للندوي) ش دا هاتوه ۱۶۸ - ۱۶۹.

بۇ سوپاي ئىسلام دەپ، دەلى: پېش دەرچوونيان بۇ رووبەپو بوونەوئى دوژمن شىرنايەتى سەرگەموتىم دابوو بە سەركرده و سەربازەكان. لەو دوو رووداودا كە باسما كوردن، فیراسەتى (شیخ الإسلام) وەك بەرەبەیان ھاتە دى.

د- كاتىك لە (مصر) داواكرا و وىسترا بىكوژن - دواى ئەوئى بەدرۆ شتىان بۇ ھەلبەستبو و پىلانىان لە دژى گىرپابوو ھاوئەكانى بۇ خوا حافىزى لى ى كۆبوونەوو پىيان گوت: ھەوئەكان ئەو دەگەينەن، كە دەيانەوئى بىكوژن، ئەوئى گوتى: سوئند بەخوا قەت ناگەنە ئەو مەرامەيان، گوتيان ئەى ھەس دەكرى ى؟ گوتى: بەلى ھەسەكەم درئزە دەكىشى، دواى دىمە دەرى و لەئو خەلكى بە سوننەت قسە و بانگەوازی خۆم دەكەم.

ھ- دواى ئەوئى (جاشنگىر) - ناھەزى (شیخ الإسلام) - دەسەلاتى وەرگرت، ئەو ھەوئەيان گەيانە شىخ و گوتيان ئەمجارە (جاشنگىر) دەربارەى تۆ گەيشتە ناوات و دەسەلاتى پەيداكرد، (شیخ الإسلام) سەجدەيكى درئزى بۇ خوا برد. پىيان گوت: ئەو سەجدەيت بۆچى برد؟ گوتى ئەو سەرھەتاي زەلىلى و نەمانى عىززەتەتەى و، دەسەلات لە بەين چوونى نرىك بۆتەو و نايمىنى، زۆرى نەبرد ئەوئى (شیخ الإسلام) گوتى ناوا ھاتە دى.

و- جارىكىان (شیخ الإسلام) دەيگوت: ھاوئەكانم و خەلكى دىكەش كە دىنە لام، ھىندىك شت لە چار و روويان دەينم بەلام نايدركىتم.

ز- وە زیاد لە جارىك ھەوئى پىداوم بە چەند شتىك كە تايبەت بەناخى خۆمەو بوو، لەوئى عەزم لەسەر بوو و بە زمان نەمدركاندە^(۱).

ى- (الحافظ ابو حفص البزار) (رەحمەتى خواى لىيىت)، لە كىتەبى (الأعلام العلية) دا كۆمەلەك لەو رووداوانە باس دەكات، كە ئەمە يەككىيانە:

(زانای چاكەكار (احمد ابن الحرىمى) سەفەرىكى خۆى بۇ باسكردم كە بۇ دىمەشق كرددوبوى و دەلى: كە چوومە ئەوئى ھىچ شتىكم لە بژئو پى نەبوو،

کەشیشم لەوێ نەدەناسی، بەبێ تاقەتی و نەشارەزایی بە کۆلانیکیدا دەپۆشستم، پیاویکم بینی بە خێزایی بەرھەر پووم ھات و سەلامی لێ کردم و بەپروویەکی گەشەووە توورەکە یەکی خستە دەستمەوە، کە چەند درھەمیکی تێدا بوو، پێی گوتم: نیستا ئەوانە سەرف بکە و ئەو خەیاڵە مەشغولی کردووی لە میشتکی خۆتی دەربکە، خۆی بەخشەر تۆ بەزایە نادات، دوازی بە رێی خۆیدا گەراپەو، وەك تەنھا لەبەر من ھاتبی وابوو، بەو زۆر دڵ خۆش بووم و دووعام بۆکرد، دوازی لە ھێندێک لەو خەڵکە بێنیم پرسیم: ئەو پیاو کێ بوو؟ یەکی گوتی: دەلێ ی نایناسی! ئەو (ابن تیمیة) بوو، کە ماویەکی زۆر نەمدیو بێژدا پڕوا، وە مەبەستی سەرەکییم لە سەفەرە کەمدا بۆ دیمەشق ئەو بوو کە بە دیداری ئەو بگم، بۆم دەرکوت کە خۆی بەرز ئەوی ناگادار کردۆتەو لەسەر ھال و وەزعی من، دوازی ئەو لە ماوی مانەووم لە دیمەشق پێوستیم بەکەس نەبوو، بەلکە خۆی بێ وێنە بێ ئەو بیری لێ بکەمەو دەرووی خێری لێ کردمەو، لەمەولا بەلگم بەو دەھێنایەو، ھەرکاتێ وێستبام سەردانی بکەم، دەچوو مەلای و ئەویش رێزی لێ دەگرتم و لە ھال و وەزعی دەپرسیم.^(۱)

۱۲ - بەگمەرە گرتنی سوننەت و پشتگیری لێ کردن:

ئەو یە کەم لە ھاوێلانی بەرپێژ (رەزای خایان لێ بێ) رێی دەستگرتن بە کتیی خا و سوننەتی پیغمبەریان (صلی اللہ علیہ وسلم) دەگرتەبەر، بە ھەمان شێوی تابیعین و پێشەوایانی رێنماییکاریش بەدوازی ئەواندا ھەنگاویان ھەڵبێن، لە ھیچ مەسەلە کەدا ھیچ قسە و رای کەس و بۆچوونی عەقل و دەمارگیری مەزھەبیان پێش قورئان و سوننەت نەدەخست، کە لەسەر ئەو ماویە ک بەردەوام بوون.

دوازی ئەو گێروگرفت و رووداو و بەلا و بەسەرھاتی سیاسی پەیدا بوون، خەلکیان پارچە پارچە کرد بە چەند دەستە و تاقم و مەزھەبی، تاوازی

لېهات نهو پېژ و تاقم و مەزھەبانە کەوتنە دىمبەدمە و دژايەتیی کردنی یەكدی، سەرەنجام قورئان و سوننەتیان وەلا نان، بەلام لەگەڵ ئەو هەموو حالەتە نااسایی و خەماویانەش دا، هیچ چاخ و سەرەمێك لە پێشەواى سەرپاست خالی نەبوو، کە خەلکی بانگ دەکەن بۆ گەڕانەو بۆ سەرچاوەی روون و راست و دەستگرتن بە قورئان و سوننەت و، داکۆکیی کردن لەسەر ئەو کە تاکە چارەسەر بۆ گێروگرتەکانی ئەم ئوممەتە و رزگار بوون لەم پارچە پارچە بوونە، پابەندبوونە بەو دوو سەرچاوەو، دەستگرتنە بە رێنمایی خوا و دوور کەوتنەوێه لە بیر و بۆچوونی خوار و خێچ و ئەو مەزھەبانەى پڕووخێنەری دینن و، هیچ پەيوەندییەکیان بە دینەو نە، لە سەدەى حەوتەمى کۆچى دا تاریکیی ئەنگۆستەچاو پەرهى سەندبوو، دژايەتیی و لە یەكدی خوێندن و دەمارگیری مەزھەبیی گەشتبوو نەو پەرى، لەوکاتە ناخۆش و دلەنگییهى کە جیهانی ئیسلامی پێیدا گۆزەرى دەکرد (شیخ الإسلام ابن تیمیة) مەردانە وەك کێو لە بەرانبەر ئەو کارە نادروستانە وەستا و، بانگەوازی دەست پێ کرد و خەلکی ناگادار کردوو، و، کاری بۆ ئەو دەکرد خەلکی بگەڕێنەو بۆ دوو سەرچاوەی راست و بێ گەردی ئیسلام - قورئان و سوننەت - و وازھێنان لە دەمارگیری مەزھەبییو لەسەر کاری بانگەوازی خۆی بەردەوام بوو، کە لەو پێناویدا چەندین گێروگرت و ناپەرھەتیی ھاتونە پێ، بەلام ئەو پشتی بە خوا بەست و سەبرى گرت و بەردەوام بوو، سەرەنجام ئەو پشت بە خوا بەستن و سەبرگرتنەى بەرھەمى باشى لێکەوتەو، لە میانى ئەو راپەرینە زانستییەدا جوولەیهكى لە واقعەكەدا دروست کرد، (شیخ الإسلام) لەو بارەو دەور و کاریگەرییەكى زۆرى ھەبوو، کە تا ئەمڕۆش ھەر درێژى ھەبە و بەردەوام، ئەوانەى لەسەر دەمى ئەودا ژیاون باسیان لەو کردووە کە (شیخ الإسلام) زۆر گرنگی بە سوننەت داووە و بە گەورەى گرتووە و ھەولێ سەرخستنی داووە، لەو پێناویدا چەندین نازار و مەینەتى بینووە، و، سەبرى لەسەر گرتووە. کە زۆر لە زانایان شایەدى ئەو مەسەلەیان بۆ نمونە:

أ- زانای گەورە (المزى يوسف بن عبدالرحمن) دەلێ: (ما رأيت احدا أعلم

بکتاب الله وسنة رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ولا أتبع لهما منه^(۱) واته: کەسم نەدیوێ له (شیخ الإسلام) زانتریی به قورئان و سوننەت و لەو پێیانەوێ پابەندتر بێ.

ب- نیام (الذهبي) دەلێ: (ولقد نصر السنة المحضة، والطريقه السلفية، واحتج لها ببراهين ومقدمات وامور لم يسبق اليها)، واته: پشتی سوننەتی ساغ و رێی پێشینى گرتو، نەمەش بە بەلگه و پێشەکی بۆ هێتانهوێ.... دیسان دەلێ: لەسەر خوا و دەستگرتن بە سوننەتەو، زۆر نازا دراوێ و ئیھانەى پێ کراوێ و بەسووک تەماشای کراو، تا خوا بەرزى کردوێ و دلی خەلکی تەقوادارى لەسەر خۆشەویستیی و دووعا بۆ کردنی کۆکردوێ و دوژمنانی نابوت کردن، خەلکیکی زۆر له ئاین و نەتەوێکان لەسەر دەستی ئەو هیدایەت دران، وە دلی مەلیک و فەرماندەکانی بەلای ئەودا پراکێشا کە بۆ زۆر شت گوێ پرایەلی بن و، کە شام بەلکو ئیسلامی پێ زیندوو کردوێ، دواى ئەوێ خەریک بوو کەلینی تی بکەوێ، بەتایبەتی بەهۆی پەفتارەکانی (تەتار)وێ^(۲).

چەند نموونەیک لە بە گەورەگرتنی (شیخ الإسلام) بۆ سوننەت:

أ- فۆشەویستیی و گەورەیی بۆ پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم):

لەو بارەوێ قوتایی خۆی (ابو حفص البزار) ئاماژەى پێدەکا و دەلێ: قەت (شیخ الإسلام) ناوی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)ی نەهێتاوێ مەگەر سەلەواتی لەسەر لێداوێ، سوێند بەخوا کەسم نەدیوێ لەو زیاتر پێغەمبەری (صلی الله علیه وسلم) خۆشویستیی و سوورتر بوویی لەسەر پابەندی بەرێ و شوێنەکەى و پشتی گرتیی... وە دیگوت: (کل قائل انما يحتج له لا به الا الله ورسوله)^(۳).

(۱) الرد الوافر ۲۲۹.

(۲) مجمع شیوخ الذهبی ۸۱/۶.

(۳) الاعلام العلیة (۲۸، ۲۹).

واتە: ھەموو كەس بەلگە بۇ قەسكەى دەھىترتەو - راستە يا نا؟ - نەك بەلگە بە قەسكەى بەھىترتەو، تەنھا خوا و پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) نەبى، كە فەرمودەكانى ئەوان بەلگەيان پى دەھىترتەو و بەلگەيان لەسەر ناھىترتەو.

ب- گەنگى دانى بە لەبەركەرنى ھەدىس و نووسىنەو:

(شىخ الإسلام) (رەھمەتى خواى لىبىت)، زۆر گەنگى بە ھەدىسى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) داو، شەش كىتەبەكەى ھەدىس و موسنەدى نىمام ئەھمەدى چەند جارەن بىستەو و موتالائى كەردون، وپراى (المعجم الكبير للطبراني) و چەندىن كىتەبى دىكەى زۆرى جۇراوچۇر و لەگەل نووسىنەو چەند جوزئىك، سەردانى چەندىن زانائى كەردەو و ھەدىسى ساغ كەردوونەو و لە ناسىن و ھەلسەنگاندنى كەسەكان دا شارەزائى ھەبوو، ھەدىسى تاتوئى كەردەو و تەى گەيشتەو، بەشۆمەك ئەوئى ئەو پى گەيشتەو كەسانى دىكە نەيانتوانىو پى بگەن، ئەو يەكەك بوو لەو پىشەوايانەى رەخنەيان گەرتەو لە زۆر تىگەيشتن و بىر و بۇچوون. كەم كەس ئەوئەندەى ئەو ھەدىسى لەبەر بوو كە بەزنجىرە بىگەپىتەو بۇ سەر ئەسلەكەى، وە يەكەك بوو كە زۆر زوو لەسەر ھەرشىك مەبەستى بووايە ھەدىسى وەك بەلگە دەھىنايەو، وە لە فىقھەر راجىيائى مەزھەبەكان و فتوائى ھارەلان و تابەين لەسەر ووى خەلكى دىكەو بوو و شارەزاتر بوو، بە شۆمەك كە فتوائى دەدا بە مەزھەبەكەو پابەند نەدەبوو، بەلكو پابەند بوو بەو پرايەى دەلىلى بەھىترى لەسەر ھەبوو.

ج- سەرەفۇيى لە ھەركەرنى (فەقە) لە قورئان و سوننەتدا:

(شىخ الإسلام) (رەھمەتى خواى لىبىت)، قورئان و سوننەت و شۆنەوارى پىشىنى چاكى بە شۆمەكەى گەشتگىر و بەقوولئى تەرتىبەتەو و لىيان ورد بۆتەو، دوایى ئەوئى ھەلباردەو كە بەپى زانيارى خۆى قورئان و سوننەت پالەشتىيان كەردەو، بەو شۆمەش پراى خۆى راگەياندەو، پى ئەوئى گوى

بداتە ئەو پېشەوايانەى پېشوو كە بە پېچەوانەى راي ئەو قەسيان كەردە، ناویراو دەلیل و بەلگەى بەهیز لەكۆى بووایە دوای دەكەوت.

(ابن الوردی) (رهحمەتى خواى لیبت) دەلى: (له باع طویل في معرفة مذاهب الصحابة والتابعين، قل ان يتكلم في مسألة الا ويذكر فيها المذاهب الأربعة، وقد خالف الأربعة في مسائل معروفة، وصنف فيها واحتج لها بالكتاب) ههروهه دهلى: (وبقى سنين لا يفتي بمذهب معين، بل بما قام الدليل عليه عنده....)^(۱).

واتە: (شيخ الإسلام) دەستىكى بالا و توانايەكى زۆرى هەبوو لە زانینى مەزەهەبى هاوولان و تابعین دا، كەم وا هەبوو باسى مەسەلەیهكى كەردى، مەگەر راي هەرچوار مەزەهەبەكەى تێدا گوتە، وە لە چەند مەسەلەیهكى زانراویشدا لەگەڵ هەرچواریان دا راي جیاوازی هەبوو، كە راي خۆى لە بارەیانەو نووسىو و بەلگەشى بە قورئان هێناوێتەو (ههروهه دهلى: (ماوهى چەند سالىك بە مەزەهەبى ديارىكراو فتواى نەداو، بەلكو فتواى بەوێدەو كە لەلای ئەو بەلگەى بەهیزی لەسەر بوو).

د- بانگەشەى گەڕانەو بە قورئان و سوننەت:

رێباز و رێپەوى (شيخ الإسلام) (رهحمەتى خواى لیبت)، رێپەوێكى زانستى یەو، ئىسلامى بە عەقیدە و بنچینهكان و بنەماو لقەكانى یەو، بۆ چاخى یەكەم گێڕاوتەو، هەركاتێك قەناعەتى دەهات و مسۆگەر دەبوو لەوێ ئەوێ دەلی و دمیكا ئەوێ كە هاوولان لەسەرى بوون، بە بەلگە و دەلیل بەرگری لێ دەكرد و ئەوێ لەتوانای دابووێ لەو رێیەو بەكارى هێناو، لەسەردەمى خۆى دا زانیانی سەرسام و ئەهلى بیدەتى تووێ كەردە، بە هیواى پاداشت كە لەسەر ئازاردانى لەو پێناوێدا، دەستى دەكەوێ.

(شيخ الإسلام) دەلى: بابزانێ كە هیچ پېشەوایهكى راست و پەسەندكراو بە شیوێهەكى گشتى لەلای ئوممەت، بە ئەنقەست لە هیچ شتێكدا پېچەوانەى

سوننەتى پېغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ناجولتتەو، بچووك بى يان گەورە، يىگومان ھەموويان يەك دەنگن لەسەر پىئوست بوونى شوئىچى ھەلگرتنى پېغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ۋەلەسەر ئەو كۆكن كە ھەموو تاكىك لە ئىنسانەكان قسەى لى ۋەردەگىرى ۋ بەسەرىدا دەدرتتەو جگە لە پېغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم)^(۱).

وہ دہلی: (ولیس لاحد أن يعارض الحديث الصحيح عن النبي صلى الله عليه وسلم) بقول احد من الناس، كما قال ابن عباس (رضى الله عنها) لرجل سألہ عن مسألة فأجابه فيها بحديث، فقال له: قال أبو بكر و عمر، فقال ابن عباس: يوشك ان تنزل عليكم حجارة من السماء، أقول: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وتقولون قال أبو بكر و عمر^(۲).

واتە: بۆ كەس نى پىچەوانەى ھەدىسى صحيحى پېغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، رەفتارىكا لەبەر قسەى يەككى دىكە لە خەلكى، ۋەك چۆن دواى ئەو پىاوتك پىسارى مەسەلەيەكى لە (ابن عباس) كوردبوو، ئەوئىش بە ھەدىس ۋەلامى داپۆزە ۋ كابرەش گوتبوو: ئاخىر ئەبەيەكر ۋ عومەر ئاوا دەلێن، (ابن عباس) ئىش پى گوتە: لەوانەى لە ئاسمانەو بەردتان بەسەر دا ببارى، مەن دەلێم پېغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ئاوا دەفەرموى، ئىوئەش دەلێن ئەبەيەكر ۋ عومەر ئاوا دەلێن.

هـ- دژايەتلى كردنى بۆ بىر ۋ باوەر ۋ مەزھەبە لادەرەگان (افيزە بە نموونە:

لەسەردەمى خۆى دا (شيخ الإسلام) زۆر شارەزا بوو بە ناشىركاردنى ئەو مەزھەبانەى لايدانەو، ھەموو مەبەستىشى لەویدا ئەو بوو پاكىي ۋ پىكە پىكىي بۆ ئىسلام بگەپتتەو، باتل ۋەلانئى ۋ خراپەكەى دەرکەوى، ئەمەش

(۱) رفع الملام عن الأئمة الأعلام (ص ۱۰).

(۲) رفع الملام عن الأئمة الأعلام (ص ۵۴).

لە ميانەى ئاشكرا بوونى خراپە و لادانى كۆمەل و پىرە پوچ و بەتالەكان دا،
 كە دەيانوستان عەقىدەى پاكى ئىسلام و شەرىعەتە خاوتنەكەى بشوئىنن، بۆيە
 ھىرشى دەكرە سەر ھەموو پىر و تاقم و مەزھەبە لا دەرەكان كە لە قورئان و
 سوننەت لاياندا بوو.

لەوبارەو (الحافظ البزار) (رەحمەتى خواى لىيىت) دەلى: (يەككە لەو
 تايبەتمەندىيانەى خواى بەرز پىچى بەخشىبوو، دژايەتتىي كردنى ئەھلى
 بىدعەت، لە كردنى بىدعەت دا و، ئەھلى ھەوا لە كارى نابەجىيان دا و،
 بەرپەرچ دانەو و پوچاندنەوئى قسە و درۆيەكانى خۆيان و ھاوشوئەكانيان و
 ھەلۆشاندنەوئى بىرۆكەكانيان و ھەللام دانەوئى بۆ گومانە شەيتانىيەكانيان
 بوو، و ھەللامدانەوئى بوو بۆ ئەو دژايەتتىيەيان كە بۆ شەرىعەتى ئىسلام پىچى
 ھەلەدەستان، ئەوئەش بەو ھىز و تواناى زانستى و سەبر و نارامگرتن و ھىكمەت و
 لىزانىنەى بوو كە خواى بەخشەر پىچى بەخشىبوو، تا سەرەنجام رووى گەشى
 ھەق، زياتر دەرگەوت و...) ^(۱).

وئىراى سىنگ فراوانى و لىبووردەئى (شىيخ الاسلام) لەگەل زانايان و بە
 دادگەرەنە مامەلە كردنى لەگەل پىر و تاقمەكان دا كە چاكەكانى بىنيوون، بەلام
 لە لايەكى دىكەوئە زۆر بە جەددى و بىچ سازش كردن و بەراشكاوانە بەرپەرچى
 ھەلۆستە ئاشەرى و خراپەكانىيانى داوئەتمەو، كەواتە لەلايەكەوئە ھەك چۆن
 بەرپەرچى عەقىدەى باطللى نەصرانىيەكانى داوئەتمەو و راستىيەكانى دەريارەى
 (مىسح، عىسا) و زۆر شتى دىكە بۆ خۆيان و مسولمانان روونكر دۆتەو، بەھەمان
 شوئە سەبارەت بە قسە و تىروانىنى ھەلەى پىر و تاقمە بىدعەتچى و لادەرەكانى
 ھەك شىعەش قسە و راى خۆى ھەبوو ھەك لەم چەند دىرەدا باسى دەكەين:

دواى ئەوئەى زاناي شىعە مەزھەب (ابن المطهر الحلي) كىتەبىكى گەورەى لە
 دژى (أهل السنة والجماعة) دانا بەناوى (منهاج الكرامة في معرفة الامامة)
 كە ئەوئەش بۆ مەرايى و دلخۆشكردنى مەلىك (اوليجاخدا بىندەخان)ى تەتارى

بوو كە بە ھەولى ((ابن المطهر) ببو بە شیعە، (ابن المطهر) لە كىتەبە كەيدا زۆر بى ویزدانانە و داخ لە دلانە لە دژى ھاوەلانى پىچەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بە گشتى و سى جىنشینه سەرپراستەكان نووسىویەتى و باسى بى گوناھى و مەعصومیەتى ئەھلى بەیتى كەردووە و لە كاردانەوى ئەو و بۆ دەرکەوتنى راستیەكان، مسوڵمانانى (أهل السنة) داویان لە (شیخ الاسلام) كەرد كە ھاوینى زانیاریەكى فراوان بوو، بەرپەرچى (ابن المطهر الحلی) بداتەو، ھەربۆیە ئەویش وەكو وەلامىك كىتەبىكى نووسى بەناوى (منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة والقدرية)^(۱). كە تىیدا شیخ الاسلام بەرپەرچى ھەموو ئەو درۆ و دەلەسانەى داوئەو كە (ابن المطهر) بە بەلگە ھىناونى و دەرى خستو كە ھەموو ئەو رىوايەتانەى (ابن المطهر) بە ھى (صحيحين و احمد بن حنبل) لە قەلەم داو، درۆن و (ابن المطهر) ھەللى بەستوون. شیخ الاسلام لەو كىتەبەدا لەباسى گەورەى پەلە و پایەى ھاوەلان و ھەلوستى رافیزە بەرانبەریان دەلى: (وهذه الامة خير الامم، وخيرها القرن الاول..... وهؤلاء المفترون وصفوهم بنقيض ذلك بانهم لم يكونوا يعلمون الحق ويتبعونه، بل كان اكثرهم عندهم يعلمون الحق ويخالفونه)^(۲)

واتە: ئەم ئوممەتى ئىسلامە باشتەرى ھەموو ئوممەتانە باشتەرى ئوممەتى ئىسلامیش سەدەى یەكەمە... ئەو شیعە درۆزانەش بە پىچەوانەى ئەوە باسیان دەكەن و دەلێن - ھاوەلان - ھەقیان نەزانیووە و بەدواى كەوتەن، بەلكو لاى وان زۆریەیان ھەقیان ناسیووە و بەدواى نەكەوتوون و پىچەوانەى وەستاو.

ھەر لەویارووە شیخ الاسلام دەلى: (فانهم عمدوا الى خيار أهل الارض من الاولين بعد النبيين والمرسلين والى خیرامة اخرجت للناس فجعلوهم شرار الناس، وافتروا عليهم العظائم وجعلوا حسناتهم سيئاتهم..... ليس في جميع الطوائف

(۱) منهاج السنة: چوار بەرگ و نزیکەى (۱۲۱۴) لاپەرپیە، الحافظ الذهبى كورتى كەردۆتەو بەناوى (المنتقى).

(۲) منهاج السنة ج ۱ ص ۵۲

المنتسبة الى الاسلام مع بدعة وضلالة شر منهم، ولا أجهل ولا اكذب ولا أظلم ولا أقرب الى الكفر والفسوق والعصيان وابتعد عن حقائق الايمان منهم)^(۱)

واته: شیعهی رافیزه دهربارهی باشتیرینی خه لکی سه رزهوی دواى پیغه مبه رانی خوا و دهربارهی باشتیرین کۆمه ل که بو خه لکی پهیدا کراون ده لێن خراپتیرینی خه لکن و درۆی گونا هێ گه وره یان بو هه لده به ستن و چاکه کانی ش به خراپه و گونا ح ده زانن.. له تیکر پای نه و کۆمه ل و ده ستانه ی پالدرانه لای ئیسلام و بیدعه و گومراییان هه یه له وانی خراپتر تیدا نی یه، وه کهس له شیعه نه زانتر و درۆزتر و زالمتر و نزیکتر له بی باوهری و گونا هو له ری دهرچوون و دوور که و تنه وه تر له راستی یه کانی ئیمان نی یه.

شیخ الاسلام قسه یه کی (الامام الشعبی) دینیته وه که ده لێ: له یه هودیانیان پرسى کێ له شو ئنکه وتوانی دینی ئیوه له هه موو کهس باشته؟ وتیان ها وه لانی موسا. وه له (نصرانیانیان) پرسى کێ له شو ئنکه وتوانی دینی ئیوه له هه موو کهس باشته؟ وتیان ها وه لانی عیسا. له رافیزیان پرسى کێ له شو ئنکه وتوانی دینی ئیوه له هه موو کهس خراپتره؟ وتیان ها وه لانی (محمد) که داوایان لیکراوه داوای لیخو شبوون بکه ن بۆیان به لام جنیویان پێ دده ن.^(۲)

به هه مان شیوه (شیخ الاسلام) باسی هه لو ئستی خراپی شیعه ده کات که له دژی مسو لمانان هاوکاری جوله که و نصرانیه کان بوون، ده لێ: (وهذا دأب الشيعة دائما يتجاوزون عن جماعة المسلمين الى اليهود والنصارى والمشرکین في الأقوال والموا لاة والمعونة والقتال وغير ذلك، ومن أضل من يقوم يعادون السابقین الاولین من المهاجرین والانصار ویروالون المنافقین والکفار)^(۳)

واته: وه هه موو کات نه وه عاده تی شیعه بووه که به قسه و دۆستایه تی و یارمه تی دان و جهنگ و ... ریزی مسو لمانانی جێ هیشتووه و چونه به ره ی

جولەكە و نصرانى و ھاوبەشدانەران. ئايا كى لەوكەسە گومرا و سەرلىشىۋاتىرە
كە دژايەتى پىشىنە يەكەمەكان لە كۆچكەران و پشتىوانان دەكەن و پشتى
دەغەل و كافران دەگرن. كەچەند نموونەيەكى زىندوو لەو بارەو دىنئىتەو وەك:
ھاوكارىكردنى نەصرانى يەكان لە شام و ...

ئەوئى پابرد چەند سيفەتتىكى (شىخ الإسلام ابن تيمية) بوون، كە وئەيەكى
رۆشنمان دەداتى لە كەسايەتتى ئەو پىشەوا گەورەيە و، ئەو دەسەلمىنى كە
قسە و كەدەوى ناوبرا و يەكيان گەرتۆتەو و خو و رەوشت و ھەلۆستەكانىشى
بە پى شەرىعت بوون، وە دەردەكەوى كە (شىخ الإسلام) (رەحمەتى خواى
لىيىت)، باشتىن نموونەى زانائى خاوەن كەدەويە بە پى شەرىعت و ويستويەتى
لە قورئان و سوننەت لاندەدا و، بۆ تىگەيشتن لىيان رى پىشىنى چاكى
گەرتەو.

بهشی پینجهم

ریبازی (شیخ الإسلام) له بانگهواز و چاکسازی له نیوان تیۆر و جی بهجی کردندا

له کاتیکدا (شیخ الإسلام) هاته دنیاوه که خەریک بوو، مسولمانان نیشانه و قوچکهکانی سەر ئەو رێیە که رێنمایان دەکات بۆ هەق و راستیی، لەنیۆ بەلا و گرفت و ناخۆشییهکاندا ون بکەن، ئەو بە ئەرکی گرانی چاکسازی له هەل و مەرجینکی ئاوا تفت و تال دا که نۆممهتی ئیسلامی پیندا تیندەپەری، هەستا، دواي ئەوەی تووشی پراوەستایی و دۆگمایی بوون بوو، گیانی بەبەر بیر و هزری ئیسلامیی دا کردەوه که خەریک بوو نیشانه و درووشمەکانی بکوژێنەوه.

(ابن تیمیة) وەك یەکیك له زنجیرە پیاوچاکانی میژووی ئیسلامیی هاته ژیاڵەوه و ئەو کات کۆمەلگەی ئیسلامیی گەیشتبوووە ناست و قۆناغێک که قەلەم ناتوانی وێنای بکا، لەبەر ئەو گەندەلایی سیاسی و کۆمەلایەتییی یە ی تیی کەوتبوو، وێرایی پارچه پارچه بوون له رووی مەزھەبییەوه، چەند سەرکردەیهك دەستیان بەسەر کاروباری خەلکی دا گرتبوو، له سیبەری نەزانیی خەلکەکه دا بۆ تیرکردنی هەوا و ئارەزووی خۆیان دەژیان، بەو شیۆمە بەلا و ناخۆشیەکان هەموو لایەکیان گرتبوو، وای لێهاتبوو خەلکی هەستی بەرەنگاریبوونەویان نەمابوو، دەیانبینی، بەلام عەقلیان پێی نەدەشکا، دەیانبیست، بەلام تێینەدەگەشتن، لێیان

دەخوپىن و بەخۇيان نەدەزانى، لە ھەلومەرجىكى ئاوا خراپدا، كە (تەتار) یش ھېرشى كىردبۇو سەر ولاتانى مەسۇلمانان و داگىرى كىردبۇون و، لە بارودۇخىكى رووخاوى ئابورى ئاوا و تىكچوونى كۆمەلەيەتتىدا، كۆمەلگا پىوستى بە بانگخوازىكى لىھاتوو ھەبوو، كە بتوانى سەرپەرشتى بارودۇخەكە بىكات و پىش ئەوى دەست بىكات بەو كارە چاكسازىيانە، ھەلىبەسەنگىتى و تى بگا و بىتۆرتىتەو، چونكە رى كىردن بە پىچەوانەى رىپەوى راستى و چارەسەرى وەزەكە، دەيتتە ھۆى درووست بوونى پەرچ و لەمپەر، ئەگەر نەيتتە مايەى بە زايە چوونى ھەول و كىرد و كۆششەكان.

(ابن تيمية) (رەھمەتى خاى لىيىت)، ئەو بانگخوازە لىھاتوو و ئىنسانە چاكسازە ھەلكەوتوو ھەبوو، كە توانى جولەيەكى بەھىز لە ژىنگەى وەستاوى سەردەمى خۇيدا بەرپا بگا، وە ژىنگە خىزانىيەكەشى كە لە بنەمالەيەكى زانستى و دىنىي دا پەرورەدە ھەبوو، يارىدەدەرى ھەبوو لەو بوارەدا، وىپراى چەند سىفەت و توانايەكى دىكەش كە خاى كارەجى پى بەخشىبوون، لە زانىارى و تواناى زۆر لەبەر كىردن و نازايەتتى و نەترسان و ھەقىيىتى و چەسپارى و ئارامگىرتن لەسەر وەستۆگىرتنى بەرپىسارىيەتى و ئەو دەرھانىشتانەى تووشىان بوو لەو رىيەدا لە ئەزىت و نازار و ئەشكەنجە و دەرەدەرى كە لە پىئاو پەزەمەندىي خوادا سەبرى لەسەر گىرتوون، وىپراى خۇيەكلا كىردنەوى و سىنگ فراوانىي و ھەبوونى تەقوا و دىنا بە كەمگىرتن و عىبادەتى زۆر و ... ھتە، كە ھەموو ئەوانە پاش چاكە و يارمەتى خوا، ئامادەيان كىرد كە بىيىتە چاكەخوازىك و چاكسازىك بۇ ئەو ھەلومەرج و بارودۇخە خراپ و ناھەموارى كە مەسۇلمانان لەو كاتەدا تىيدا دەرپان.

(شىخ الإسلام) ھەستا بە پشتگىرتنى دىنىي خوا و گىپرانەوى مەتەنە بۇ دلى مەسۇلمانان و، دژايەتتى كىردنى ترس و دىلەپاوكى كە دىلەكانى پىر كىردبوو، وە سەرلەنوى درووست كىردنەوى ئەوى كە خەرىك ھەبوو سەرلەبەرى ھەلتەكى، لە بىناى فەكرى و سىياسىي و كۆمەلەيەتتى و ئابورىي، بۇ ئومەمەتى ئىسلامىي، وە ئەوى لە توانايدا ھەبوو لەو پىئاو ھەدا كىردى، بەلام با بزەنن چوونى كىرد و بنچىنەكانى پىرۆزە چاكسازىيەكى چى و چى بوون.

يەكەم، بىنچىنەكانى بەرنامەك بانگەوازیى لای ئىنوتەیمىیە:

خوای میهربان (ابن تیمیة)ی سەرخت بۆ کارکردن لەسەر زیندوو کردنەوهی بانگەواز لە دەروونی خەلکی دا، بەروو هەق و راستیی، وە بۆ لابردنی ئەو پەلە و تەم و مژەى لە حال و وەزعیان ئالابوو، کە بنەماکانى ئىسلامى بەپێزىان لە زۆر کەس و نەکردبوون، هات و چەند بىنچىنەیه کى بۆ بزوتنەوه بانگەوازییه کەى لە نێواندا دانار، لەوێو دەستى پێ کرد، بۆ ئەوهى بگاتە مەبەستەکانى، لە گێڕانەوهى متمانەى خەلکى بە پەرورەد گاریان و پەيوەندى پەرپاویان لە گەلى دا چاک بکەنەوهو، دەستیان بگري بەرۆ سەرپەرزى دنیا و قیامەت بیانبات. لەو بىنچىنەکانى پشتى پێ دەبەستن:

۱- دەست گرتن بە قورئان و سوننەت:

(ابن تیمیة) یەکیك بوو لە داکۆکیکارترین کەس لەسەر دەستگرتن بە قورئان و سوننەتەوه، بانگەشەى بۆ دەکرد و هەرشتيك پێچەوانەى ئەوان بوایە، وەلاى دەنا و یەکیك بوو لەو کەسانەى کە باشتەین شوێنکەوتەى قورئان و سوننەتن، لە هەموو هەلسووکەوتیکیاندا.

(الحافظ أبو حفص البزار) دەلى: (كان اذا وضع له الحق يعض عليه بالنواجذ، والله ما رأيت احدا أشد تعظيما لرسول الله (صلى الله عليه وسلم) ولا احرص على اتباعه ونصر ما جاء به، منه...) (۱).

واتە: (هەركاتيک هەقى بۆ دەرکەوتبايە بە ددانان دەيگرت - واتە بە توندی دەيگرت - سوتند بەخوا کەسم نەديوه لەو زیاتر پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ی بە گەورە گرتی و داکۆکی کارتر بووی لەسەر شوێن پێ هەلگرتنى و پشتگرتنى

ئەھەدى ھىتاۋىيەتى). ھەروھە دەلى: (واذا نظر المنصف اليه بعين العدل، يراه واقفا مع الكتاب والسنة لا يميله عنهما قول أحد كائنا من كان...).

ۋاتە: (ئەگەر يەككىك بە چاۋى دادگەرەنە سەيرى (شىخ الإسلام) بىكەت، دەبىنىي كە ئەو لەگەل قورئان و سوننەت راۋەستاۋە و قەسەى ھىچ كەسكىك ھەر كەسكىك بوۋىي لە قورئان و سوننەتى لانەداۋە و گونىي نەداۋەتە كەس و لە ھىچ ئەمىر و سولتان و ھەر شەيەك نەترساۋە و، بۇ قەسەى كەس ۋازى لەۋان نەھىتاۋە دەستگرتوۋ بوۋە بە ئىسلام). ۋەدەلى: (وما سمعنا انه اشتهر عن احد منذ دهر طويل، ما اشتهر عنه من كثرة متابعتة للكتاب والسنة..)

ۋاتە: ماۋىيەكى زۆرە نەمان بىستەۋە كەس ناۋىيانگى زىاتر بوۋىي لە (ابن تيمية) لەزۆر بەدۋا كەۋتنى قورئان و سوننەتدا.

لە قەسەكانى خۇي و ئەۋەش دا، كە رابرد، دەرەدەكەۋى كە (شىخ الإسلام) شۈننكەۋتنى قورئان و سوننەت و فەرمانبەرى تەۋاۋ بۇ خوا و پىغەمبەرەكەى، بە فەرز و پىۋىست زانىۋە، ۋە پرواى ۋابوۋە ھىچ كەس دۋاى پىغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) پارىزراۋ نىيە لە ھەلەۋ كەموكۋىي، بۇيە لەدۋاى ئەۋ پىۋىست نىيە ھىچ كەس لە ھەموو شىكدا فەرمانبەرى بۇ بىكرى، چۈنكە فەرمانبەرى رەھا تەنھا بۇ خوا و پىغەمبەرە(صلى الله عليه وسلم) لە ئەمر و نەھى دا.

۲- داکۇكىي كىرەن لەسەر يەكپارچەيى ئوممەت :

ئەۋ داکۇكىي كىرەنە لە چەند شىكدا لە (شىخ الإسلام) دەر كەۋتوۋنە لەۋانە:

۱- گىرەنگىي (يەك دەنگىي) لە ئىسلام دا:

لەۋبارەۋە (شىخ الإسلام) دەلى: (وهك دهزانن يەككىك لە بنچىنە گىرەنگەكانى دىن، يەكخەستى دلەكان و يەكدەنگىي و چاككردىنى پەيۋەندىي نىۋان خەلك و كەسەكانە، خۋاى بەرز دەفەرمۋى:

﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ﴾ الانفال: ۱

واتە: پارئزله خوا بکەن و نىوانى خۆتان چاک بکەن. وەدە فەرموى:

﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ ال عمران (۱۰۳)

واتە: (هەمووتان دەست بگرن بە رەسمانى خواوە و پەرتەوازە مەبن). وەدە فەرموى:

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ال عمران (۱۰۵)

واتە: (وە وەکو ئەوانە مەبن -لە جوولەكە و گاوەرەكان- كە پەرتەوازە بوون و ناكۆكییان كەوتە نىوان، دواى ئەوەى بەلگە و نیشانەى ناشكرايان بۆ هاتن، وە ئەوانە سزای گەورەیان بۆ هەبە).

وە وەتەنى ئەو دەقەنە زۆرن كە فەرمان بە كۆمەل بوون و یەكپەریزى دەكەن و، نەهەى دەكەن لە پارچە پارچەیی و ناكۆكیی، ییگومان شوێنكەوتوانى ئەم بنچینەبە ئەهلى كۆمەل و جەماعەتن، هەروەك دەرچوان لى ئەهلى پەرتەوازەیی و لىكترازان^(۱).

ب- دەستپێكردنى لە (یەكبوونی قەسە و یەكفەستى دڵان)هەوە:

(شیخ الإسلام) لەوبارەو دەلى: (یەكەم شت كە دەمەوى ئەم بنچینەبە دەستى پێ بکەم، ئەوێبە كە پەيوەندى بە خۆمەو هەبە، ئێو دەزانن - خوا لىتان رازى بێ- من پێم خۆش نىە و نامەوى هیچ كەس لە مسولمانان - چ جاي هاوێلانمان- قەت بە هیچ شتێك نازاریدرئ، نە نازاردانى ناشكرا نە پەنھان، وەمن رەخنە و گلەبیم لە هیچ كەسێك نىە، بەلكو ئەوان چاكە و خۆشەویستى و گەورەبیاى بەسەرمەو هەبە، هەر كەسە بەپێى خۆى، وە ئىنسان یان موحەبەبێكە و پێكاوێتێ، یان بە هەلەدا چووە، یان گوناھبارە، یەكەمیان خاوەن پاداشتە و سوپاسكراوە، دووهمیان لەگەڵ هەبوونی پاداشت لەسەر ئىجتەهەدەكەى عەفو كراوە و خوا لى خۆش دەبێ، سێهەمیان خوا لە

ئىمە و ئەو و باقى مۇسۇلمانان خۇش بىچ، قسە كىردن لەسەر پىچەوانەى ئەم
بىچىنەى دەپىچىنەو و كۇتايى پىچ دىنن^(۱).

۵- بە ناھق قسە كىردن لە دۇرى يەكدى بىچىنەى پارچە پارچە بوونە:

(شەيخ الإسلام) دەلى: (قسە كىردن لەسەر پىچەوانەى ئەم بىچىنەى شە
دەپىچىنەو، وەكو ئەوئەى يەككە بلى: فلان كەس كەمتەرخەم بوو، فلانكەس
ئىشى نەكرد بەھۇى فلانكەسەو، (شەيخ الإسلام) توشى نازارىو، فلانكەس
ھۇكارى ئەو مەسەلەىە بوو، فلانكەس قسەى لە دۇرى فلان دەكرد، لەو جۇرە
قسەنە كە زەمەم و رەخنى تىدایە بۇ ھىندىك لە برايان و دۇستان، مەن رى نادەم
كەس نازارى يەكدى بدات^(۲).

۳- رەچاۋە كىردى فېقھى لە پىشتىرەكان - فەقھ الاولويات - و پەلە پەلىى - تەرج - لە پەروەردە كىردا:

پىشىنى چاك (رەزى خاىان لى بىچ) بەھۇى تىگەىشتىنى راستيان لە دىن، چاك
دەيانزانى لە پىشتىرەكان چۆن دىارى بىكەن، وە چۆن ژيانيان رىك بىخەن لە ميانەى
ئەو دىارى كىردەنەدا، ئەگەر يەككە لە نىويان پەيدا بوو يەى و چۆنىەتى رىكخستىنى
لە پىشتىرەكانى چاك نەزانىباىە، دەچوونە لای و دىلۇزىيان بۇ دەواند و بۇيان
رووندە كىردەو كە دەقە شەرىعیەكان ھىندىك جار- بەرۋالەت- لەلای مۇسۇلمانان
دۇراىە تىيان لە گەل يەكدى دا ھەىە، بەلام بە گەرپانەو بۇ تىگەىشتىنى لە پىشتىرەكان،
زانىنى گىرنگىر دواىى گىرنگ، پىوستىر و پىوست، ناسان دەى، بەلام بەھۇى
نەبوونى تىگەىشتىنى راست و دروست بۇ ئىسلام و، تىنە گەىشتىنى چاك لە فېقھى
لە پىشتىرەكان ناكۇكىى پەيدا دەى و ئەو بە يەككە لە گىرنگىرەن ھۇكارەكان
دەمىردى، كە سەر دەكىشى بۇ دروست بوونى ناكۇكىى لە نىو مۇسۇلماناندا.

یئگومان رنکخستنی له پشتهکان له لای مسولمانان و ریزه‌ندی و دیاریکردنی گرننگر نجا گرننگ، نه‌کیکی گرننگ و کاری مسولمانی ناسایی نه، به‌لکو نه‌کی زانیانی متمانه پیکراوی نه‌م نوممه‌ته‌ن، هه‌ر بۆیه زانی گه‌وره (عبدالوهاب خلاف) ده‌لی: (ان تقدير الضرورة التي يعدل به عن حكم النص، وتقدير المصلحة التي يبنى عليها الحكم فيما لانص فيه يجب أن يكونا من اختصاص الجماعة التشريعية في الأمة المكونة من العدول ذوي البصيرة النافذة بأحكام الشريعة ومصالح الدنيا ولا يوكل أمر واحد منهما الى فرد أو أفراد، فان الهوى قد يغلب على العقل فيقدر الكمالى ضروريا، ويقدر المتوهم قطعيا ويقدر المفسد مصلحة).

واته: یئگومان دیاریکردنی حاله‌تی ناچارى که به‌هۆیه‌وه له رواله‌تی حوکمی ده‌ق لاده‌دری، وه‌دیاریکردنی نه‌م به‌رژوه‌ندییه‌ی که له‌سه‌ر شتی که ده‌قی له‌سه‌ر نه‌یه بنیات ده‌نری، هه‌ردووکیان مافی تاییه‌تی ده‌سه‌لاتی یاسادانان له نیو ئۆمه‌ته، که ده‌بی له‌که‌سانی داد‌گه‌ر و شایسته و به‌رچاروون و شاره‌زا به یاساکانی شه‌ریعه‌ته و به‌رژوه‌ندییه‌کانی دنیا پیک بیته. وه‌هیچ کام له‌و دووانه‌ش به‌که‌سیک یان چه‌ند که‌سیک ناسی‌د‌درین، چونکه زۆرجاران ئاره‌زوو به‌سه‌ر عه‌قل دا زال ده‌بی و، نه‌وه‌ی که ته‌واوکه‌ره به‌ پیوست و، شتی وه‌می به‌یه‌قین و خراپه به‌ به‌رژوه‌ندی داد‌ه‌نری.

(شیخ الإسلام) (ره‌حه‌تی خوی لیبیت)، یه‌کیکه له‌گه‌وره‌ترین که‌سایه‌تییه‌کان به‌ درێزایی می‌زوو که له‌ نامانجه‌کانی شه‌ریعه‌ته و ریزه‌ندی له‌ پشته‌کان (مقاصد الشريعة و ترتيب الأولويات) له‌ کاره‌کاندا به‌ باشی تیگه‌یشتوه، وێرایی نه‌و زانیارییه زۆر و ناگادارییه فراوانه‌ی خوی زانا پێی به‌خشیوه له‌باره‌ی شه‌ریعه‌ته و راجیایی مه‌زه‌به‌کان و قسه‌ی پشه‌وايان، که بۆته مایه‌ی په‌یدا کردنی توانایه‌کی زۆر له‌سه‌ر رنکخستنی شته له‌ پشته‌کان بۆ کاره‌ بانگه‌واز و هه‌ولێ چاکسازییه‌کانی، هه‌ر بۆیه کارکردن به‌ فیه‌قی له‌ پشته‌کان، گرنگییه‌کی زۆری هه‌بووه له‌لای نه‌و وه‌ک له‌ داهاتوودا که‌می‌ک باس له‌و مه‌سه‌له‌یه ده‌که‌ین.

أ- گرنگی تیگه یشتن له (مقاصد الشریعة) ئامانجه کانی شه ریهت:

(شیخ الإسلام) (رهحمتهی خوی لیبت) دهلی: (ههه کەسێک بیهوی شه ریهت وهه خوی و له چوارچێوهی دهقه کان و ئامانجه کاندای بیخوئیتیه وه، ده زانی که شه ریهت له سهه نایه تی:

﴿فَمَنْ أَضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾ البقرة (۱۷۳).

واته: (ههه که سهی به راستیی ناچاریی و به نه ندازهی زهه ریهت و بی زنده پرۆیی هه پام بخوات، نه وه گونا هی ناگاتی). وه نایه تی:

﴿فَمَنْ أَضْطَرَّ فِي مَخْصَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ المائدة (۳).

واته: (ههه که سێک ناچاریی له برسان، بی نه وهی مه به سستی زیاده پرۆیی و گونا هه کردن بی، بۆی ههیه هه پام بخوا و لێی هه پام نیه، خوا لیخوئشبووی به به زه میه). بنیات نزاهه، که واته هه رشتیک ئینسان بۆ پاراستنی ژبانی خوی له مردن پیوستی پی ی هه بی، و مه به سستی کردنی گونا هیش نه بی - وهه نه کردنی واجبیک، یان کردنی هه پامیک - نه وه هه رام نابێ له سه ری، چونکه نه وکات له هوکم و مانای تیگی راو (مضطر) دایه که به ناچاریی و به پی پیوست دهیکات)^(۱).

ب- وردیی (شیخ الإسلام) له ریزه ندیی کردنی له پیشتزه کان دا:

پیشه وا (ابن القيم) (رهحمتهی خوی لیبت)، که میک له تیگه یشتنی قوولی (شیخ الإسلام) بۆ نیسلام و وردینییه که ی له ریزه ندیی کردنی له پیشتزه کان، باس دهکا و دهلی:

(سمعت شيخ الإسلام ابن تيمية يقول: مررت أنا وبعض أصحابي في زمن التتار بقوم منهم يشربون الخمر، فأنكر عليهم من كان معي، فقلت له: إنما حرم الله الخمر لأنها تصد عن ذكر الله وعن الصلاة، وهؤلاء تصدهم الخمر عن قتل

النفوس وسبی الذریة وأخذ الأموال، فدعهم^(۱).

واته: (گوتیم له "شیخ الإسلام ابن تیمیة" بوو دهیگوت: من و هیندیک له هاوه لانی له سهردهمی ته تاره کاندای به لای خه لکیکی نهواندا تیپه رین که شه را بیان ده خواردهوه، نهوهی له گه لمدای بوو وستی نه هیلی ته وکاره خراپه بکه، منیش پییم گوت: خوا تاره قی بویه حه رام کردوه چونکه له یادی خوا و نریژ پینا گایان ده کات، به لام نهوانه تاره خواردهوه که یان له کوشتنی خه لک و بردنی مال و به دیل گرتنی خه لکی بی نا گایان ده کات، لییان گه ری با بخونهوه). هه ره له وباروه (ابن کثیر) ده لی: (خه لکی باسی نهوه یان ده کرد که جهنگ له گه ل (ته تار) چونه و چ حوکمیکی ههیه؟ چونکه نهوان خویان به مسولمان ده زانن و له نیمامیش هه لئه گه راونهوه، که پیشتی گوی رایه لی بووین و دواپی به قسه یان نه کردی؟ (شیخ تقي الدين ابن تیمیة) گووتی: نهوانه وه (خه واریج) وان، که دزایه تی (علی و معاویه) یان ده کرد و پییان وابوو خویان چاکترن لهوان و له هه ردووکیان شایسته ترن بو کاروبار به ریوهردن، وه نه مانهش (ته تار) واده زانن له مسولمانان شایسته ترن، له پیاده کردنی هه ق و راستی دا، وه به شتی که ره خنه و عه بیبه له مسولمانان ده گرن، که خویان پیوهی گیرۆده بوون، له گوناوه زولم و ستم، به لکو له مسولمانان زور زیاتر زولم و تاوانیان ههیه، زانایان و خه لکی به گشتی ناگادارن و نهو شته ده زانن.

وه به خه لکی ده گوت: نه گه ر منتان بینی له به ره ی نهوان دا بووم و قورپانیکم له سه ره سه ربوو، بمکوژن، به وه خه لک هانده درا بو جهنگ کردن له دژی ته تار و نیهت و دلیان به هیژ ده بوو^(۲). هه ره له و باروه (ابن اکثیر) باس له هاندانی (شیخ الإسلام) به شکاندنی رۆژوو ده کات له ره مه زاندا، که له جهنگ دابوون له گه ل (ته تار) دا، بو نهوهی هیژ و پیزیان هه بیج و پییه ژ نه بن، به هه مان شیوه وه پیشتی باسمان کرد (شیخ الإسلام) له جهنگی (شقه ب) دژی (ته تار) پازی

نەبوو له ژێر ئالای سولتاندا بجهنگی و چاکتر له لای ئەو ئەو بوو، که له گەڵ شامیه کان و له ژێر ئالای شام دا بی^(۱)، هه مو ئەمانه زانایی (شیخ الإسلام) له ریزه ندیکردنی له پیشتره کان دا دهسهلمینی.

هـ- نه کردنی واجبیگ له پیناو کردنی واجبتیریگ، یان بیددهنگی له فراپیهکی له پیناو لابردنی فراپتیریگ دا؛

(شیخ الإسلام) (رحمتهی خوی لیبیت) دهلی: (ئه گهر دوو شتی واجب کۆبوونهوه و نه ده کرا ههردووکیان بهیه کهوه بکرن، ئەوێ واجبتیره پیش دهخری و، ئەوێ دیکه لهو کاته دا واجب نای، وه ئەو که سهی ئەو واجبهی تهرک کردوه له پیناو کردنی شتیکی واجبتیردا نایته چوئهری واجب، به هه مان شیوه نه گهر دوو شتی حه رام بهیه کهوه کۆبوونهوه و، به کردنی حه رام که مه که نه بوایه حه رامه گه وره که وازی لی نه ده هینرا، ئەو له و کاته دا کردنی حه رامه به چو و که به حه رام دانانری، هه رچه نه ئەوێ پیشو پینی ده گوتری نه کردنی واجب و نه مه ش پینی ده گوتری کردنی حه رامکرا، وه له م حاله ته دا گوتراوه: نه کردنی واجب له بهر هه بوونی عوزر و، کردنی حه رام له بهر بهر ژه و نه دییه کی مسۆگهر یان پیوست یان بۆ لابردنی شتیکی حه رامتر^(۲).

د- یه کفستنی دلّه کان له پیشتره له ئاکۆکی له شته فه رعیه کان دا؛

پیشتر باس مان کرد که (شیخ الإسلام) چهند داکۆکی کردوه له کۆکردنه وێ قسه و گوتاری مسولمانان و یه کبوونی بهیداغ و یه کخستنی دلّه کان یان، وه کاتیک قسه له تیگه یشتنی له پیشتره کان (فقه الاولیات) له لای (شیخ الإسلام) ده کهین، ده بینین ئەو زۆر داکۆکی له سه ر ئەو مه سه له یه ده کات و رینگاکانی وه ده سه تهینانی روون ده کاته وه، ئە گهر سه ریش بکیشی بۆ نه کردنی چهند سونه تیکیش، ئەمانه ی خواره وه چهند نمونه یه کن له و یاره وه:

(۱) البداية والنهاية ۱۴ / ۲۵ - ۲۶.

(۲) مجموع الفتاوى ۵۷/۲۰.

* نهکردنی هیندیگ سونته له پیناو یه کخستنی دله کان دا:

(شیخ الإسلام) دهلی: (وِستحب للرجل أن يقصد الى تأليف هذه القلوب بترك هذه المستحبات، لأن مصلحة التأليف في الدين أعظم من مصلحة فعل مثل هذا، كما ترك النبي (صلى الله عليه وسلم) تغيير بناء البيت لما رأى في إبقائه من تأليف القلوب، وكما أنكر ابن مسعود على عثمان إتمام الصلاة في السفر ثم صلى خلفه متما وقال: الخلاف شر)^(۱).

واته: (پهسەند ئهوهیه پیاو کار بۆ بهیه کهوه جۆشدانی ئهوه دلانه بکات، به نهکردنی هیندیگ شتی چاک و پهسەند، چونکه بهرژوهندیی یه کخستنی دله کان له دیندا گه وره تره له بهرژوهندیی کارئکی لهو شیویه، وهک چۆن پیغه مبهه (صلى الله عليه وسلم) بینای که عبهی نه گۆپی و نه یخسته وه سهه بناغه ی نهسلێ خۆی، نه وه کو ناکۆکیی بکه و یتته نیوان خه لکه که که تازه مسولمان بوو بوون، چونکه زانی به هیشتنه وهی بهم شیویه یه کخستنی دله کانێ تیدایه، وه وهک چۆن (ابن مسعود) نارازی بوو (عثمان) (رهزای خوای لیبت) له سه فه ری دا نوێره کان به تهواوی (بی کورت کردنه وه) بکات، به لام دوا یی له دوا یه وه نوێزی به تهواوی کرد و گوئی: ناکۆکیی خراپه.

* ناکۆکیی له ورده بابتهی عه قیده یی دا نایه ته مایه ی په رته وازیی:

له چوار چیه ی دیاری کردنی له پیشت ره کان ناکۆکیی و راجیایی له مه سه له ورد و فه رعیه کانێ عه قیده دا، نابێ په رته وازیی و دژایه تی له نیوان مسولماناندا دروست بکات، وه نابێ سهه بکیشی بۆ دروست بوونی کیشه و فیتنه، به لکو پیوسته زمانه کان له قسه ی خراپ خۆ بگر نه وه و، دله کان یه ک بن و، نه فه سه کان یه ک ریز بن، به شیویه ک لهو نامه یه ی دا که ناراسته ی نه هلی (به حریم) ی کرد بوو دوا ی ئه وه ی راجیاییان که وت بووه نیو له مه سه له یه کی بچوو کی عه قیده یی دا، که بریتی بوو له (بێنرانی خوا له لایه ن کافرا نه وه) و کیشه و دمبه دمبه له نیواندا دروست بوو بوو، تاوا ی لیها ت قسه یان له یه کدی دا بری و هیندیکیان نوێزیان

له دواى هیندیکیان نه ده کرد، (شیخ الإسلام) (رحمتهى خواى لیبت) دهلی: (ئهوهى پیوستیکرد ئهم نامهیه بنووسم بریتى بوو لهوهى کاتیک نێردراوه که تان هیندیك شتى بۆ باسکردم، له تهفرقه و ناکوکیی نێوانتان، باسیان لهوه کرد که کار گهیشته نزیك شهپرکردن بهیه کهوه، و گوتیان: که هوئى ئهوه تهفرقه و ناکوکییهش مهسهلهى (بیرانى خوا له لایهن کافران) هویه، وه ئیمه نه مانده زانی که کار لهوه مهسهلهیه دا دهگاته ئهوه راددهیه، چونکه ئهوه شتیکی بچووکه، بهلکو ئهوهى گرنگه و پیوسته ههموو مسوڵمانیک باوهری پێى ههیه ئهویه که (أَنْ الْمُؤْمِنِينَ يَرُونَ رَبَّهُمْ فِي الدَّارِ الْآخِرَةِ فِي عُرْصَةِ الْقِيَامَةِ وَ بَعْدَهَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ) واته: ییگومان ئیمانداران له رۆژى دواى دا له گۆرپه پانی وهستاندا پهروهرد گاریان دهبینن و ئنجا دهچنه بههشتهوه. دواى دهلی: به کورتى مه بهستم ئهوه نیه له نامهیه دا قسهى تهواو له سه ره ئهوه مهسهلهیه بکه، چونکه ئهوه زۆر ههله گرئ، بهلکو مه بهستم روونکردنه وهى ئهویه که ئهم مهسهلهیه لهوه مهسهله گرنگانه نیه که زۆر باسی بکری و، بخرته سه ره زارى ههموو کهس له خه لکی گشتی و تایبه تی و بیته دیاردیه که و مایه ی لیکنرازانى ده لکان و پارچه پارچه بوونی ویست و ئاره زوو مه بهسته کان^(۱).

* راجیایی له ورده بابته فیهی یه کان دا نایته مایه ی په رته وازه یی:

ئه گه ر راجیایی له ورده بابته عه قیده دا نه یته مایه ی په رته وازه یی و لیکنرازانى مسوڵمانان، ئه وه راجیایی له ورده بابته فیهی یه کاند، زیاتر ئه وه هوکمه ی به سه ردا ده چه سه ی و (ابن تیمیه) له و باره وه ده لی: (وَأَمَّا الْإِخْتِلَافُ فِي الْأَحْكَامِ فَكَثُرَ مِنْ أَنْ يَنْضَبَطَ وَلَوْ كَانَ كَلِمَا اخْتَلَفَ مُسْلِمَانُ فِي شَيْءٍ تَهَاجَرَا لَمْ يَبْقَ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ عَصَمَةٌ وَلَا اخْوَةٌ)^(۲).

واته: به لام راجیایی له هوکمه فقهیه کان دا له وه زیاتره کوئترۆل بکری، خو

ئەگەر ھەركاتىڭىز دوو مەسئۇلمان لە دووشت دا راجىيائىن ھەببۇ، لىكداپران دروست بىي، ئەو لە نىوان مەسئۇلمانان دا، يەكپىزىي و برايتىي نامىي.

(شەيخ الإسلام) زۆر دۇرى ئەو ھەببۇ راجىيائى ھىندىك بابەتى فەقىھىي، ناكۆكىي و لىكداپران دروست بىي و لەوباروھ دەلى: (چۆنىەتى نوپۇزى كە يەككە لە درووشمەكانى مەسئەلەى (بسم الله الرحمن الرحيم) خەلىكى لەوباروھ كە ئايا ئايەتتىكە لە قورئان يان نا، ناكۆكن؟ وە لە خوتىندەھى لە نوپۇزدا بە ھەمان شىو، لە ھەرلەيەك چەند شىك لەو باروھ نووسراون، كە لە ھىندىكىيان بەرانبەر ئەوى دىكە جۆرىك لە نەزانىي و زولمى تىدايە، لە كاتىكدا كارەكە بچووك و ئاسانە^(۱).

* راجىيائى بەبى لىكقازان:

(شەيخ الإسلام) (رەھمەتى خاى لىبىت)، دەلى: (مەسئەلەى راجىيائى-وەك من بزائم- لەو شتانەدا نىيە، كە بىنە ھۆى لىك داپران و پەيۋەندىي پەچراندن لەگەل يەكدى دا، ئەوانەى پىش ئىمە قەسيان لەو كەردو، ھەمويان لە ئەھلى سوننەت و شوتىپ ھەلگىرى شەرىعت بوون، زۆر كەس راجىيائى لە مەسئەلەيەكدا ھەببۇ و لىكىش نەترازون و پەيۋەندىشىيان لەگەل يەكدى نەپچراندو، وەك چۆن ھاۋەلان (رەزاي خاىيان لى بى) و خەلىكىش دواى ئەوان، راجىيائىن ھەببۇ لەو دا كە ئايا پىقەمبەر لە دىيادا خاى بىنيو يان نا؟ كە ھىندىكىيان قەسى توندىا لەوباروھ كەردو، بۇ نمونە دايكى ئىمانداران (عائشە) (رەزاي خاى لىبىت) لەوباروھ دەلى:

(من زعم ان محمداً رأى ربه فقد أعظم على الله الفرية)^(۲)

واتە: ھەركەسىك وا بزائى كە محمد (صلى الله عليه وسلم) پەرۋەردگارى لە دىيادا بىنيو، ئەو قەسيەكى زۆر ناراستىي لەسەر خوا كەردو، لەگەل ئەو شەدا

(۱) القواعد النورانية الفقهية (ص ۴۳).

(۲) رواه البخاري برقم (۳۲۳۴) ومسلم (۱۷۷).

ئەو ئاكۆكىيە سەرى نەكىشاۋە، بۇ پەيۋەندىيى پەچران و لىكداپران. بەھەمان شىۋە (ئىمام احمد) (رەھمەتى خاى لىبىت)، موناۋەشەى لەگەل خەلگىكى زۆر لە نەھلى سوننەت دا كىردە لەسەر شاىەدىيى دانى پىغەمبەر (صلى اللہ علیہ وسلم) بۇ (۱۰) دە كەسەكە (كەدەچنە بەھەشتى) ھەتا موناۋەشەكە گەشىتۋتە راددەيەك دەنگ بەرز كىردنەۋەى بەسەر يەكدى دا تىيدا پەيداۋە، كە ئىمام احمد و خەلگىكى دىكەش ئەو شاىەدىيەيان بەراست زانىۋە و دەنگ و پەيۋەندىشىيان دانەپرىۋە و نەپچراندە، لەگەل ئەۋانەى ئەۋمىيان نەسەلماندە، ۋە زۆر نمونەى دىكەش لەو شىۋە ھەن^(۱).

* راجىيائى لە سىنەرى خۇشەۋىستى دا:

(شىخ الإسلام) (رەھمەتى خاى لىبىت)، دەلى: زاناىان لە ھاۋەلان و تابىيەن و دۋاى ئەۋانىش، ئەگەر لە شتىكدا ئاكۆكىيان ھەبۋاىە، دەگەرپانەۋە بۇ فەرمانى خوا كە دەفەرەمۋى:

﴿فَإِنْ نَزَعْنَاهُ فِي شَيْءٍ فَردُّهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ النساء (۵۹).

ۋاتە: (ئەگەر لە شتىكدا ئاكۆك بوون، ھۆكەمەكى بگىرپنەۋە بۇ لای خوا و پىغەمبەر - بزەن ئەۋان چى دەلەن لە قورئان و سوننەتدا- ئەگەر ئىۋە ئىمانتەن بە خوا و رۆژى دۋاى ھەيە، ئەۋە باشترە و باشترىن سەرەنجامە. دۋاتر (شىخ الإسلام) دەلى: (ۋكانوا يتناظرون في المسألة مناظرة مشاورة و مناقحة، و ربما اختلف قولهم في المسألة العملية والعلمية مع بقاء الألفه والعصمة وأخوة الدين).

ۋاتە: (زاناىان كە مشتومرىان دەۋو لە مەسەلەيەكدا مشتومرى راپۋىژ و دلسۋزى بوو بۇ يەكدى، ۋە ئەۋان جارى ۋا ھەبۋە لە مەسەلەيەكى زانستى يان كىردەى دا، راجىيائىان ھەبۋە لەگەل مانەۋەى خۇشەۋىستىيى و براىەتىيى

دىنىي و پەرۋىشى دا بۇ يەككى. ديسان دەلى: بەلى ھەركەسىك پىچەوانەى قورئان وسوننەت رەفتار بىكات، يان ئەوۋى پىشىنى چاك لەسەرى كۆك بوون، بە شىۋىيەك ھىچ عوزرىشى نەبن، ئەوۋە ئەوكاتە وەك چۆن ھەلسوكەوت لەگەل ئەھلى بىدعەت دەكرى، لەگەل ئەوۋىش بەھەمان شىۋە مامەلە دەكرى^(۱).

ھ- جىاۋازى پلەى كىرەۋە، بە پى جىاۋازى بارودۇغ:

(شىخ الإسلام) (رەحمەتى خاى لىيىت) دەلى: (يەك كىرەۋە ھىندى جاركردى سوننەت و پەسندە، ھىندىك جارىش نەكردى سوننەت و پەسندە، ئەۋەش لەبەر ئەو بەرژۋەندىيەى بە پى ى دەلىلى شەرىعى لە كىردى يان نەكردى دا دىتە ئاراۋە، مەسۇلمان ھىندىك جار شىتىكى پەسەند ناكات، ئەگەر بە كىرەكەى خراپەيەك دروست بىي بۇسەر بەرژۋەندىيەى يەكى شەرىعى، وەك پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دروستكىرەۋەى كەعبەى لەسەر بناغەى (ئىبراھىم) ى عليه السلام، ۋاز لى ھىتا و بە (عائشە) ى (رەزى خاى لىيىت)، فەرمەۋ:

(لولا حداثة قومك بالكفر لنقضت البيت ثم لبنيته على اساس ابراهيم....)^(۲).
ۋاتە: (ئەى عائشە) ئەگەر قەۋمەكەت - قورمىش- تازە مەسۇلمان نەبوۋيان و لەسەردەمى بى باۋەرى و جاھىلىيى نىك نەبوۋنايە، ئەۋە كەعبەم ھەلدەۋەشاند و لەسەر بناغەى ابراھىم دامەننايەۋە و دروستم دەكرەۋە.. كەۋاتە پىغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ئەۋكەرى نەكر، كە لەلاى ئەۋ نەكردى باشتىر بو، چۈنكە قورمىش تازە مەسۇلمان بو بوون و ئەگەر ۋاى كىرەبى و دەستكارى كەعبە كىرەبە، ئەۋە لەدىن دوۋر دەكەۋتەۋە، ھەر بۇيە ھىشتەۋەى لەسەر ھالەتى خۇى و نەگىرەۋەى بۇ سەر بناغەى (ابراھىم)ى تەرجىي دا بەسەر دەستكارى كىرەبە، كە بەھۋى تازە مەسۇلمان بوۋنايەۋە دەستكارى كىرەبە ھەلى كىشەى لى دەكەۋتەۋە.

ھەر بۇيە پېشەوايان بە باشيان زانىوہ - ئەھمەد و خەلکى دىکەش- کە ئىمام واز لەوہ يىتىج کە لەلای خۆى چاکترە، ئەگەر لەوہدا يەکرپىزى مسولمانان ھەبى، بۇ نمونە: ئەگەر بەلایەوہ جیاکردنەوہى يەك پکات وەتر، بەوہى کە دوو پکات بکات و سەلام بداتەوہ و، دواى يەك پکات بکات، باشتىرى، بەلام ئەو پېشنوژى بۇ خەلکىک دەکرد کە پېيان باشتىروو يەك رکاتەکش لەگەل دوو رکاتەکە بەيەکەوہ بن، جا ئەگەر نەيتوانى ئەوہى خۆى پى باشتىرى پېيان بسەلمىنى، ئەوہ بەرژوہندىي لەوہ دايە بە قسەى ئەوان بکا و، ھەرسىک رکاتى (وئە) بەيەکەوہ بکات، کە ئەوکات ئەوہ باشتىرى لەوہى لىکيان جىابکاتەوہ و سەرەنجام خەلکەکە پېيان ناخۆش بى و نوژى لەدواوہ نەکن. وەدەلى: (ئەو شتانە ھەرچەندە يەکىکيان باشتىرى لەوہى دىکە، جا ئەگەر يەکىک (مرجوح) ە کەى کرد ئەوہ بۆى دروستە، جارى واش ھەيە کردنى ئەو (مرجوح) ە چاکترە لەبەر ئەو بەرژوہندىيە زۆرەى تىيدايە، ھەرۆک جارى واش ھەيە نەکردنى باشتىرى، باشتىرى لەبەر بەرژوہندىيەكى گەورە، وە لەھەموو کردەوہکان دا ئاوايە، کردەوہى وا ھەيە باشتىرىنە، بەلام لە ھىندىک شوین و کاتى دىکەدا شتىکى دىکە لەو باشتىرى دەي^(۱).

و- مەولانەوہ بەپېچەوانەى بى پېوايان لە ھەلسۆکەوتى (والەتپيان) دا بە پى کات و شوپن و ھاتنەدى ئامانجەکانە:

(شىخ الإسلام) (رەھمەتى خاى لىبىت)، دەلى: پېچەوانەکردنى کافران تەنھا کاتىک دەکرى کە دىن لە بەرزى دايە و سەرکەوتوو بووي بە سەر ياندا و مسولمانان ملکەچيان کردبن بەدانى سەرانە (جزية)، کاتىک مسولمانان لەسەرەتاي کارياندا بوون و لاواز بوون، پېچەوانە جوولانەوہى مسولمانان بۇ کافران واجب نەکراوو، بەلام دواى ئەوہى دىن زال بوو و سەرکەوت، ئەوکات ئەوہ واجب کرا، ئەمپۆش بەھەمان شىوہى، ئىستا ئەگەر مسولمان لە (دارالحرب) يان دارالکفر) نشتانىک، کە شەرى تىدايت لە نىوان مسولمان و کافران يان لە

نىستمانى كافران دايى، ئەو فەرمانى پىنەكراو بە دژايەتتى كىردنى كافران لە ھەلەسكەوتى روالەتتايان دا چونكە ئەو بە زيان دەگەرپتەو بۆ سەرى، بەلكو ھىندىك جارپەسندە، يان واجب دەيى، ئەگەر مەسۇلمان بەشەرييان بىكات لە ھەلەسكەوت و رەفتارى ئاشكرايان دا بە مەرجىك لەو دا بەرژوھەندىيەكى دىنى تىدەيى، بەوھى بەرھو دىن بانگيان بىكا، يان بۆ ئەوھى شارەزايى بەكار و كىردوھ و نىش و پىشەيان و، دوايى مەسۇلمانانى لى ئاگادار بىكاتەو، يان بىيەتە مايەى دوورخستەوھى زەرەر و زىانيان لە مەسۇلمانان، يان شىتەكى دىكەى وەك ئەو ئامانجە پەسندانە.

بەلام لە ولاتى ئىسلامىي (دار الإسلام) دا كە خاى دادگەر دىنى خۆى تىدا بالادەست كىردوھ و كافرانى بى دەسەلات كىردوھ، بەدانى، سەرانە (جزية)، لە وىدا پىچەوانە جوولانەوھى كافران بىريارى لەسەر دراوھ. ^(۱) كەواتە بەپىي زەمان و كات و شوئەن دەگۆرپ.

۵- گشتگىر بوونى بەرنامەى بانگخوازى و

چاكسازى (شەيخ الإسلام) :

بەرنامەى بانگخوازى (شەيخ الإسلام) بە گشتگىرى پىناسە كراو، كە ھەموو لايەنە جىاوازەكانى ژيانى گىرتۆتەو، (شەيخ الإسلام) خاوەنى عەقلىكى كراو و بىرىكى ناوازەى ھەلكەوتووى فراوان بوو، بە فەراسەت و پىشەينى تەماشائى شەكەكانى دەكرد، لەومىانەدا ئەوھى، كە لە رۆژانى داھاتوودا رووى دەدا، دىيىنى، ئەو لەژيانى دا يارمەتى لەو پەيوەندىيە بە ھىزەى وەرەگرت، كە لە گەل خاودا ھەيىو، رۆژەكەى بە بانگەوازی بۆ لای خوا بەسەردەبرد و شەوھەكەشى تەرخان دەكرد بۆ خوا پەرسىتى، خاى زانا زانىارى و سەرپاستىي پى بەخشىبوو، دلى بىدار كىردبۆو و بەرچاو پرونىي پى دابوو، زۆر شتى شاراوھى بۆ دەرەكەوت، ئەوھى ئەو دىيىنى لە حال و وەزەى مەسۇلمانان،

كەسانى دىكە دەرگىيان پىچ نەدەكرد، بۆيە بىرپارى دا كە گۆرپانكارى و چاكسازى لەنيۆ كۆمەلدا بىكات، كە بەرۈيۈمەكەى بىرتى بوو، لەو بەرنامە تىر و تەواۋەى كە ھەمۈو لايەك و كايە جياۋازەكانى ژيانى گرتبۆۋە، تا خراپەكانى چاك كىردن و خوار و خىچىيەكانى راست كىردنەۋە و، بە روۋحى ئىسلامى بى ھەلە و پەلە مەسۇلمانانى زىندوۋ كىردنەۋە^(۱). كە ھەلە چاكسازىيەكانى ھەمۈو لايەنەكانى گرتبۆۋە، ۋەك:

يەك: بۈۈرگ سىياسى

كە لەو بارەۋە ھەۋلە چاكسازىيەكەى، دوو لايەنە لەخۇ گرتبۆۋ:

أ- دروستكىردنى تىرۋانلىكى راست بۆ مەكمۇرائى:

نەمەش لە ميانەى روۋنكىردنەۋەى راستىيەكى گىرنگ، كە بىرتىيە لەۋەى ئەۋەندە بەس نىيە دەۋلەت بە تەنبا لە لايەنە ئىدارى و بەرپۆۋەردنەۋە بە ھىز بىت، بەلگۈ پىرستە ئەۋ ئىدارەدانە لەگەل مانا و تىرۋانلىق شەرىيەكان و بىنچىنە نەگۆرەكان لە قورئان و سۈننەتى پىغەمبەردا (صلی اللہ علیہ وسلم) بىگۈنچىن. (شىخ الإسلام) دوو كىتەبى (الحسبة) و (السياسة الشرعية) ى نوۋسىۋن كە زۆر لە راۋ بۆچۈنەكانىيە تىدان، سەبارەت بە مافەكانى بەرپىرسان و جەماۋەر، ۋە چۆن دەۋلەتى ئىسلامى دروست بوۋە، وىراى ياساى راۋىز و لىپرسىنەۋە و دژايەتتى كىردنى بەرتىل، كە لەسەردەمى ئەۋان دا زۆر لە نىۋ فەرمانبەرانى دەۋلەتدا بىلاۋ بوۋ بۆۋە^(۲).

لە پىنار ھىنانە دى ئەۋ مەبەستەى دا، بىرپارى دروستكىردنى پەيۋەندىيەكى بە ھىزى لەگەل سۇلتان دا و رىنمايى دەكرد و شتى فىر دەكرد، ھىندىك شتى بۆ پروۋ دەكردەۋە، كە لەلەى ئەۋ شارۋە و نەزانراۋ بوۋ، ۋە داۋاى لى دەكرد

ئەۋەي ۋالى و ئەمىرەكان خراپيان كوردبوو چاكيان بىكاتهۋە، ۋە خۇي سەرپەرشتى ھىندىك گۇرپانكارىي كورد و بەدەستى خۇي خراپەكانى لادەبردن^(۱).

ب- ھەۋلدانى بۇ بىياتنانى مەۋەتلىكى بەھىز:

ھەر لەۋ پىناۋەدا پەيۋەندىيەكانى خۇي لەگەل ئەمىرە كۆيلەكان (أمراء المماليك) و سولتان ناصردا بەھىز كورد، ھەۋلى دا قەناعەتپان پىي بىنى بە پابەندىي بە قورئان و سوننەتەۋە لە ھۆكمرانىيى دا، تا ۋاي لىھات بە ھىندىك لەۋ ئەمىرانە بىگوترى قوتايى و شونىكەۋتەي (شيخ الإسلام) لەۋانە: (زين الدين كاتوبغا المنصورى) كە دەسەلاتدارى (حماہ) بوو، ۋە (ارغون الناصرى) كە پەلى جىگىرى سولتانى، لە مىسر و ھەلەب و دىمەشق پىدراپوو، ۋە ئەمىر (سلار) كە ئەۋىش جىگىرى سولتان بوو، ۋە ئەمىر (حسام الدين مہنا ابن عيسى الطائي) كە عەرەب بوو لە سالى (۷۰۷)ى كۆچى دا ۋەك بە گەۋرەزانىن و رىز لى گرتن (شيخ الإسلام) ى لە بەندىخانە ھىتايە دەرى، ۋە سولتان (ناصر محمد بن قلاوون) كە لە سالى (۷۰۹)ى كۆچى دا گەپرايەۋە بۇ سەر تەختى دەسەلات، دۋاي ئەۋەي (جاشنگىر) كوزرا، يەكەم ئىشى ئەۋە بوو (شيخ الإسلام) كە نەفى كرابوو بۇ (ئەسكەندەرىيە)، ئازادى كورد^(۲).

دوۋ: بۋارى ئابوورىي

دۋاي كىشانەۋەي (تەتار) كە لەسەردەمى ئەۋاندا خراپە و گەندەلىيەكى زۇر بىلاۋ بوو بۆۋە (شيخ الإسلام) خۇي سەرپەرشتىي بەرەرنىگار بوۋنەۋە و نەھىشتىنى ئاسەۋارى ئەۋ خراپىي و گەندەلىيەكى دەكرد، چۈنكە ئەۋكات لە دىمەشقىدا ھىچ ھاكىم و كار بەدەستىك نەما بوو كە لە لايەن سولتانەۋە دانرايى، بۆيە (شيخ الإسلام) خۇي بە ھاكىم و بەرپرسى ۋلات دانا و بەرەنگارى ئەۋ فەساد و خراپانە

بۆۋە، باپ و مەيخانە و شوئنى فرۆشتنى شەپاب كە زۆر بىلاو بووبونەوۋە لە گىرنگىزىن سەرچاۋەى داھاتى ھوكمىرانى پىشور بوون لە ۋىلاتدا، (ابن تىمىيە) دانى بەوۋەدا نەھىنا و بىرپارى دا كە ئەوانە مالى ھەپامن و ناكىر بىنە سەرچاۋەى داھاتى (بيت المال)ى مەسولمانان، بۆيە خۆى و ئەوانەى لەگەلى دا بوون، ھەستان بە داخستنى ئەو شوئنانە و شكاندننى ئەو كوپ و گۆزانەى كە شەپايان تىدابوو و پزاندىننى شەپابەكەيان، ھەرچەندە بەمە ۋىلات بى بەش بوو لە سەرچاۋەىكى گىرنگى داھات و ھاوكارى^(۱).

ئەوكات دانىشتۋانى شاخەكانى (الجىر و كىسروان) يارمەتى (تەتار) يان دابوو بۆ داگىر كىردنى شام، دۋاى ئەۋەى سوپاى شام شكا، و ئەوان زال بوون، ھەرچى مال و سامان و ۋىلاغ و سىلاح بوو لىيان ستاندىن و زۆر لە مەسولمانانىان كوشتن، ئىنجا دۋاى ئەۋەى بارودۋخەكە ئارام بۆۋە، (شىخ الإسلام) وىستى ئەو خەلكە خراپ و ھەلگەپراۋانە تەمبى بىكات، خۆى و خەلكىكى زۆرى خۇبەخش بۆيان چوون و بەسەريانداۋان و تۆبەى پى كىردن و ناچارى كىردن بە گىپرانەۋەى ھەموو ئەو سەرۋەت و سامانەى كە لە مەسولمانانىان بىرېو، مال و سامانىكى زۆرىشى لەسەر پىۋىست كىردن كە بۆ (بيت المال)ى مەسولمانانى بىتن^(۲).

كاتىك بۆ جارىكى دىكە (تەتار) روىكردەۋە شام، خەلكەكە ئۆقەيان لى ھەلگىرا و نارەھەت بوون و بىريان لە ھەلاتن و رۆيشتىيان لە شام دەكردەۋە، لەوكاتەدا (شىخ الإسلام) بەچرى دەستى كىرد بە وتاردان و دەرس گوتتەۋە لەو بارەۋە و ۋەى دەدايە بەر خەلكەكە و ترسى لە دلىان دەرېۋاندەۋە، ۋە تى گەياندىن كە ھەلاتن عەيب و شوۋرەى يە و بىرۋكەيەكى نابوۋرى بۆ پىشنىار كىردن، كە لەو باۋەرەدام شتى لەو بابەتە پىشتىر نەكرابى، كاتىك پى ى گوتن: ئەۋەى ئىمە خەرجى دەكەين لە كىرى ھەلاتن، نەگەر خەرج بىكرى لە مۇجاھىدەكان و

(۱) رجال الفكر والدعوة ۲ / ۵۴ استمرارية الدعوة ۹۵.

(۲) استمرارية الدعوة ۹۵ - ۹۶.

سىلاھى پىچ بىكۈن و شەپى پىچ بىكەن لە گەل دوزمناندا، ئەو لاي خوا باشتە و پاداشتى گەورەترە و مايەى سەرکەوتنى مۇسۇلمانە مۇجاھىدەكانە بەو شىۋىيە دلەكان نارام وجىگىر بوونەو و بارودۇخەكەش ھىۋر بۆۋە^(۱).

س: بۈۋارى فەكرى و پەرۋەردەيى

لەبەر گىرنگى و بايەخى ئەو بۈۋارە (شەيخ الإسلام) ھەۋلەكانى چىر كىردنەو بۆ قوۋل كىردنەۋى مانا و مەبەستەكانى فەكرى راست و دروست، وە روون كىردنەۋى قوچكە و نىشانەكانى كە چلك و چەپەرى تەقلىد و چەۋاشەكارى و فەيلەسووف و ھىندىك لەۋانەى زۆر بە زانستى كەلامەۋە خەرىك بوو بوون و پىر و تاقمە گومراكان، داپۇششېبون، ھەر بۆيە پرووى كىردە دوو لايەنى گىرنگ:

أ- چاكسازى عەقىدە و نۆي كىردنەۋەى نىشانەكانى (پىيازى راست):

ئەم مەسەلەيە بەشىكى زۆرى لە فەكرى (شەيخ الإسلام) داپۇششېبو، چۈنكە ئەو ئامانجى يەكەمە لە نىررانى پىغەمبەران (عليهم السلام) و بناغەى كارى نىسلامىي لە بەرنامەى نىسلامىي دا پىك دىنى، وە لەبەر ئەۋەى پرونىي و خاۋىنىي عەقىدە بەھۋى ھەبوونى زۆر تەۋزىمى (عەيلى كەلام) كە بە ھەق وناھەق دەربارەى دەۋان تەمومۇزى لىھالابو، (شەيخ الإسلام) ھەۋلەكانى چىر كىردبوونەۋە لەسەر دەرختىن و باس كىردنى ھەلەى (المتكلمين) ئەۋانەى قەسەيان لەسەر عەقىدە كىردبوو، وە لە چارەسەركىردنى مەسەلەكانى عەقىدە دا، بە ئەركى روون كىردنەۋەى بىنچىنەكانى عەقىدەى راست، كە دىن باسيان دەكات، ھەلنەستابوون، وە ئەۋمەدىيان كەرەسە و زانىن نەدابوۋە مۇسۇلمانان، كە بتوان بەرپەرچى خوانەناسانى پىچ بدەنەۋە، ئە نىسلاميان سەرختىبوو نە دوزمنانىشيان تىكشكاندېبون، لە بەرانبەردا (شەيخ الإسلام) بەرنامەى زانايانى پىششى دانا لە خستىنە پرووى مەسەلە عەقىدەيەكان دا، چۈنكە ئەۋان لە بەلگە ھىئانەۋە دا پىي

قورئان ده گرنه بهر و دهقهكان له سهر مانای ناشكرای خۆيان كه شياوه دینن، بهیچ چۆنیهتی و لادانی ماناكه یان (من غیر تکیف ولا تأویل)^(۱).

ب- نوێگرددنهوهی (انسته شه عییهكان له میانى ههلوێستى له كۆششكردن (اجتهاد) و لاساییگرددنهوه (تهقلید) دا؛

هه ره له سه رهتای سه رهه لدانى زانستییه نه یه وه (شیخ الإسلام) پشتی به و بناغانه ده به ست كه نه هلی همدیس له نیجه تهاد كردندا له سه ری ده وه ستان، كه بریتیه له هه لسو كه وت كردن له گه ل قورئان و سوننه ت دا وه ك خودی نایین و پیشخستنیان به سه ره غهیری خۆیان دا، ئنجا فتوای هاوه لآن كه نه وانیه لی هه لده بژاردن كه قه ناعه تی وابوو نزیکترینیان له قورئان و سوننه ته وه و له کاتی ناچارى دا نه بوویه، په نای نه ده برده بهر (قیاس)، وه له کاتیکدا كه ده قیکی راست (صحیح) یان باش (حسن) نه بوویه کاری به قیاس ده کرد.

له سه ره تاوه (شیخ الإسلام) پشتی به مه زه به یی هه نه لیه ده به ست و پیشی ده خست له سه ره راو مه زه به کانی دیکه، چونكه قه ناعه تی وابوو كه له هه موویان له قورئان و سوننه ت نزیکتره و، له ویا ره وه چاوی له بنه ماله و باب و باپیرانی خۆی ده کرد، به لام زۆری نه خایاند پینگه یشت و له کۆتی ته قلید ده رچوو، ده ستی گرت به ده قی وه حی یه وه، مادام له یه کیکی پارێزرا وه وه - پیغه مبه ر- (صلی الله علیه وسلم) وه رگیرا وه و له وه لای نه ده دا بۆ قسه ی هیچ كه سیك، هه ركه سیك بووی، وه له بانگه شه كردنی بۆ كردنه وه ی ده رگای نیجه تهاد و وه لانانی لاسایی كردنه وه دا، ریه کی هاوسهنگی گرت بهر كه ده لی: (وتقلید العاجز عن الاستدلال للعالم يجوز عند الجمهور)^(۲). واته: وه لاسایی كردنه وه - تقلیدى یه کیك كه بی توانایه له به لگه هینانه وه دا، بۆ زانا دروسته له لای زۆریه ی زانیان.

وہ دہلی: (اتباع شخص لمذهب شخص بعینه لعجزہ من معرفة الشرع من غیر جہتہ انما ہو مما یسوغ لہ لیس ہو مما یجب علی کل أحد اذا امکنہ معرفۃ الشرع بغير ذلك الطريق، بل کل احد علیہ ان یتقی اللہ ما استطاع، ویطلب علم ما أمر اللہ بہ ورسولہ، فیفعل المأمور، ویترک المحذور، واللہ اعلم)^(۱).

واتہ: بەدواکەوتن -اتباع-ی یەکیک بۆ مەزھەبی یەکیکی تایبەت بەھۆی ئەووە کە نەتوانی شەرع لہ کەسیکی دیکە وەرگری و بیزانی، ئەوہ پڕی بەو دەدری، بەلام ئەوہ لەسەر ھەموو کەس پۆست نابێ، نەگەر بتوانی شەرع لہ پڕیەکی دیکەوہ وەرگری، بەلکو ھەموو کەسیک پۆستە لەسەری بەپڕی ی توانا پارێز لہ خوا بکات، وە ئەو زانیاریەدی خواو پیغەمبەرەکەدی فەرمانیان پڕ کردوہ، داوابکات، وە ئەوہی فەرمانی کردنی دراوہ بیکار و، ئەوہی قەدەغەشکراوہ نەیکات، خواش زانائەرہ.

دەربارەدی ھۆ و پاساوہکان کە دروستە زانا و پیشەوا تەقلید بکات، (شیخ الإسلام) (رەحمەتی خوای لیبت) دہلی: (بۆ ئەو حوکمانەدی زۆر لہ خەلکی نایانزانن، دەگەرپێنەوہ بۆ لای یەکیک سی شارەزا- کە فێریان بکات، چونکە ئەو کەسە زانائەرہ بەوہی پیغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم) دەپلی و مەبەستیەتی، پیشەوا و زانایانی مسولمانان کە خەلک دوايان کەوتوون ھۆکار و بەلگەدی نیوان خەلک و پیغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم)، ئەوہی پیغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم) دەیفەرموئ ئەوان بەخەلکی رادەگەینن و لہ مەبەستەکان تییان دەگەینن، ئەوہش بەپڕی توانای زانستی و ئیجتہادی خۆیان. ییگومان خوای زانا زانایەک شارەزا دەکات بە زانیاریەک کە لای یەکیکی دیکە نیہ، کە لەوانیہ زانیاری مەسەلەیکەدی دیکە لای یەکیکی دیکە ھەبێ، کە لای ئەمیان نەبێ)^(۲).

دەربارەدی بۆچوون و تێروانیی خەلک و مەزھەبەکانیان لەسەر ئیجتہاد و تەقلید، (شیخ الإسلام) دہلی: (من غالبية المتکلمة والمتفقہ من یوجب النظر

والإجتهداد فی المسائل الفرعية علی کل احد حتی علی العامة، وهذا ضعيف لأنه لوکان طلب علمها واجبا علی الأعیان فانما یجب مع القدرة، والقدرة علی معرفتها من الأدلة التفصیلیة تتعذر أو تتعسر علی أكثر العامة. و بازائهم من اتباع المذاهب من یوجب التقليد فیها علی الجميع من بعد الأئمة: علمائهم و عوامهم، والذي علیه جماهير الأمة ان الإجتهداد جائز فی الجملة، والتقليد جائز فی الجملة، ولا یوجبون الإجتهداد علی کل أحد و یحرمون التقليد، ولا یوجبون التقليد علی کل احد و یحرمون الإجتهداد، وأن الإجتهداد جائز للقادِر علی الاجتهداد، والتقليد جائز للعاجز عن الاجتهداد^(۱).

واته: هندیك له تییه پرنه ران له زانایانی که لام و له شه رعزانان تی پرامان و نیجتهداد له مهسه له فهرعییه کان دا له سر هه موو که سیك به پیوست ده زانن، هه تا له سر خه لکی نه خوینده واریش، که نه مه رایه کی لاوازه، چونکه نه گهر نهو زانینه له سر هه موو که سیك واجب بیئت، نهو واجب بوونه له گدل توانا هه بوونه، به زانیاری له باره ی سرچاوه و به لگه شه رعیییه کانه وه و بیگومان نه وهش نهک هه قورس بگره زور زه حمه ته بو زوریه ی خه لکی گشتی.

ئنجا له به رانبهر نهو رایه دا که باسما ن کرد، به پیچه وانه وه هندیك له وانه ی به دوای مه زب که وتوون، لاسایی کردنه وه و تهقلید له سر هه موو کهس به پیوست ده زانن، له دوای پیشه واکان، زاناکان و خه لکی دیکهش، به لام نه وه ی جه ماوه ری نوممه ت له زانایان له سهریه تی نهویه که به شیویه کی گشتی نیجتهداد دروسته و تهقلیدیش به شیویه کی گشتی دروسته، زانایان نیجتهداد به پیوست نازانن له سر هه موو تاکیک و تهقلید هه رام بکه ن، وه تهقلیدیش به واجب نازانن له سر هه موو که سیك و نیجتهداد هه رام بکه ن، به لکو نیجتهداد دروسته بو که سیك که توانای نیجتهدادی هه بی، تهقلیدیش دروسته بو یه کیک توانای نیجتهدادی نه بی.

(ابن تیمیة) (رحمتهی خواى لیبت)، ئەوەی هەلژاردووە کە لە گەڵ بەلگە و دەلیل یی لە هەر کۆی یی، وە لە گەڵ دەقەکانی قورئان و سوننەت دا دەهات و دەچوو، لە عەقیدە و حوکمەکانی حەلّال و حەرام و.. هتد دا، یی ئەوەی پابەندیی بە مەزھەبیکی دیاریکراووە، وەك دەلی: (من له ژياندا تا ئەم کاتەى ئیستام هیچ کەسیک بەلگە نەکردووە لە بنچینهکانی دیندا بۆ پابەندبوونی بە مەزھەبی حەنبەلییە، یان بۆ غەیری حەنبەلیی، پشتی ئەوەش ناگرم و لە قسەکانیشم دا باسم نەکردووە، شتێک نالیم جگە لەوەی پیشینی چاک و پیشەوایانی ئوممەت لەسەری کۆکن، زیاد لە جارێک پێم گوتن: من سێ سالان مۆلەتی ئەو کەسە دەدەم کە پێچەوانەى پرایەکانی منە، ئەگەر یەك پیتی هێنا لە یەكێک لە پیشەوایانی سێ سەدەکان و پێچەوانە یی لە گەڵ ئەوەی من گوتوومە، ئەو دانى پێدا دێم و دەیسەلمێم، بەلام ئەوەی من دەیلێم ئەوێە کە پیشەوایانی سێ سەدە کە گوتوویانە بە لەف و وشەى خۆیان و لەفزی ئەو کەسەى کۆدەنگی ئەوانی گواستۆتەو لە تێکرای کۆمەلەکان^(۱).

و لە پێناو هاتنەدی ئەویدا چەندان خۆتەنگای کردوونەو و دەرسی گوتوونەو و وتاری داو، وە پێی بە عەقلەکان داو بەس و لێکۆڵینەو و تورژینەو ئەنجام بەدن و، لە دەرگای داخراوی ئیجتەهاد بەدن و بیکەنەو، وە لەو بارەو بگەنە ئەو شۆتەى دەشی عەقلی بەشەر یی بگات، لە کاتێکدا (شیخ الإسلام) دەور و قورسایى عەقلی لە شەرعدا دیاری کردووە، بەلام بە شیوەیەکی هاوسەنگ و یی بەزایەدان و تێپەراندن -افراط وتفریط- نەك وەك کەسانێک کە دەرپەرەى عەقل تێپەراندووە و بە ئەسلیان داناو، و، شەرعیش بەفەرە و پاشکۆی ئەو، بە پێچەوانەو خەلکیکیش عەقلیان وەلاناو و هیچ بەهایەکیان بۆ دانەناو، بەلام (شیخ الإسلام) بە یی ی خۆی هەقی پێداو و رێزی لێ ناو، کە عەقل هەموو شتێک نیە و، ناکرێ هیچ حیسابیشی بۆ نەکرێ، وەك دەلی: (العقل شرط في معرفة العلوم، و کمال وصلاح الأعمال، و به يكمل العلم والعمل، لکنه ليس مستقلا بذلك، فهو غريزة في النفس، وقوة فيها بمنزلة قوة

البصر التي في العين، فان اتصل به نور الإيمان والقرآن، كان كنور العين اذا اتصل به نور الشمس^(۱).

واته: (عقل مهرجی زانینی زانیاریه کان و چاکیی و تهوایی کردهوه کانه، وه به عقل زانیاری و کردهوه کان تهواو دهن، به لام لهویارهوه سدریه خو نییه، عقل غهریزیه که له نه فس دا و هیژنکه، له شوینی هیژی بینینه له چاودا، نه گهر پوژشایی نیمان و قورناتن په یومندی به عقلهوه کرد، نهوه وهک پوژشایی چار وایه نه گهر پوژشایی خوژ په یومندی پیوه بکا. وه ههر سه بارهت به عقل دهلی: (لکن المرفون فيه قضا بوجوب أشياء وجوازها وامتناعها، لحجج عقلية بزعمهم اعتقدوها حقا وهي باطل، وعارضوا بها النبوات وما جاءت به، والمعرضون عنه صدقوا بأشياء باطلة، ودخلوا في أحوال واعمال فاسدة، وخرجوا عن التمييز الذي فضل الله به بني ادم على غيرهم، وقد يقترب من كل من الطائفتين بعض أهل الحديث تارة بعزل العقل عن محل ولايته، وتارة بمعارضة السنن به)^(۲).

واته: نهوانه ی زیاده پوژی ده کهن دهریاری عقل و بریاری واجب بوون یان دروستی یان قه دهغه بوونی هیندیک شت ددهن، به گومانی خو یان له بهر چهند به لگه یه کی عقلی که به پراستیان ده زانن، به لام پو وچن، بهو به لگانه دزایه تی پیغه مبه رایه تی پی نهوه ی پی ی هاتووه، ده کهن.

نهوانه ش که دزایه تی عقل ده کهن، باوهر به شتی پو وچ دینن و کهوتوونه ته کارو کردهوه و حال و وه زعی هه له و ناراسته وه و لهو جیاوازی و پلهو نیستیاژه، چوونه دهری، که خوا ناده میزادی پی بهرز کردو ته وه به سهر غهیری خویدا که - عقله - وه لهوانه یه زور جار هیندیک له (نه هلی حه دیس) یش لهو دوو پاو بوچوونه - له سهر عقل - نزیک ببته وه، جارنکیان به لادانی عقل له شوین و پله ی خو ی و، جارنکیش به عقل دزایه تی کردنی سوننه ته کانی ژیان.

(۱) مجموع الفتاوی ۳/۳۳۸.

(۲) مجموع الفتاوی ۳/۳۳۹.

چوار، بوارى جەنگ و جيهاد:

(شيخ الإسلام) (رحمتهى خاى لىيىت)، گرنگىي زۆرى بەو لايەنە داو،
 كە لە ئىسلامدا جيهاد و بەرەنگارىيەنەوئى سەمكار و دوژمنانى ئىسلام،
 لە پىناو بەرقەرارىي حوكمى خواو لاپردنى سەم و چەوساندەنەو، پەلە و
 پاىيەكى گەورەي هەيە، بەتايبەتى لەو هەلومەرج و قۇناغەدا كە ئەوى
 تىدا ژياو و نۆمەتى ئىسلامىي تووشى هېرشى يەك لەدواي يەكى (تەتار) و
 سەلبىيەكان و هاوپەيمانانىان لە (اهل الجبل) و (نصيرىيە شىعەكان) بوو بوو،
 وەسەر و مالى و نامووسى مسولمانان كەوتبۆ بەر هەرەشەي دوژمنان، بۆيە زۆر
 باسى پاداشتى موحاممەدان و ئەوى خوا بۆ شەهيدانى نامادە كەردە، دەكرد.
 وئەراي ئەوى خۆشى بەكردەي بەشدارى لە جيهاد و جەنگ دژى لەشكرى
 (تەتار) دا كەردە و بەقسە و بەكەردەو بى باكانە و پشت نەستور بەخوا، ئەوى
 لەدەستى هاتىچ كەردوويەتى، و ويستوويەتى لە بەرنامەي كارى ئىسلامىي دا
 گەشتگىرانە رەفتار بكا و بىروانىيەتە هەموو لايەنەكانى و هېچ لايەنىك فەرامۆش
 نەكات. يەكەك لەو هەلۆستە جوامىرانەي ئەو بوو كاتىك سالى (۶۹۹ى)
 كۆچى سولتانى تەتار (قازان) هېرشى كەردە سەر دىمەشق و مسولمانانى كوشتن و
 خستە سەغلەتتىي يەو و لى ي بەدىل گرتن، (شيخ الإسلام) لە گەل چەند زانا و
 كەسايەتتىيەك چۆتە لاي (قازان) و زۆر بەتوندىي و بى باكانە قسەي لە گەل
 كەردە و داواي لى كەردە كە نازارى مسولمانان نەدات و نىشتەمانيان چۆلبكا و
 دىلەكانيان بەرىدات، كە يەكەك لە قسەكانى ئەو بوو كە بە تەرجومانەكەي
 گوتە (بە قازان) بلى: تۆ وادەزانى مسولمان و زانا و قازى دىندارت لە گەل و
 هاتووي و لاتمان داگىر دەكەي؟ باب و باپىرت كە كافىر بوون، بەلام ئەوى
 تۆ دىكەي ئەوان نەيانكەردە، ئەوان كە وەعدىان دابايە دىيانبەردە سەر، بەلام
 تۆ وەعدت دا و نەدەردە سەر و ئەوى گوتت جى بەجىت نەكرد، دوايى قازان
 قسەكەي لى وەرگرت و خەلكىكى زۆرى نازاد كەرد.

(قاضي القضاة ابوالعباس) كە لەو سەردانى (شيخ الإسلام) بۇ لاى (قازان) لە گەلدابووە دەلى: كە چوینە لاى (قازان) كاتىك خواردنیان بۇ هینان، ھەموومان خواردمان جگە لە (ابن تیمیة) پێیان گوت بۇ ناخۆی؟ (شيخ الإسلام) گوتى: چۆن خواردنى ئیوە بخۆم كە گوشتەكەى مەرى خەلكە تالانتان كردووە، بە ئاگرىك لیتان ناوہ كە دار و درەختى خەلكى یەو بە زولم بریوتانە و ئاگران پێكردۆتەوہ.

پێنج: بواری خوو و رەوشت (اخلاق):

(شيخ الإسلام) ھاوڵەكانى ھەلدەنا و ھان دەدا بۇ خۆپازاندەوہ بە خوورپەوشتى بەرزى ئىسلامى، لە سنگ فراوانى و لیبوردەى و ھەلس و كەوت و مامەلە كردنى باش لە گەل خەلكى دا، و سوور بوون لەسەر یەكبوونى مسولمانان و یەكخستنى دلەكان و یەكدەنگى و.. ئەو گشتگیرى (شمولى) یەى (شيخ الإسلام) لە بەرنامەى كارى بانگەوازی خۆى دا پیادەى كردوہ، بەلگەىە لەسەر ئەوہ كە خواى بەخشەر چاكەى خۆى بەسەردا پرستوہ و دوور بینى و تیگەیشتنى زۆر و فراوانى ئاسۆى بیر و ھۆشى پێ بەخشىوہ كە شایستەى ئەوہى نوێكەرەوہى تیگەیشتن لە دین پێ لەسەدەى ھەشتەمى كۆچى دا.

دوۋەم، كارى بە كۆمەل و فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە و شوپىيان لە بەرنامەى چاكەخوازى (شىخ الإسلام) دا:

پىڭگومان فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە كاكلى خواپەرستىيە، پىنئاسەى تەوايش بۆ خواپەرستىيى برىتى يە لە: كردنى ھەرشىك كە خوا پىي خوش بى لە قسە و كەردەھەكان، ۋە سەرەنجام خوا پەرستىيى ئەو ئامانجەيە كە خوا ئىنسانى لە پىناۋدا دروستكردۈە و ئەو ئەمانەتەيە ئاسمانەكان و زەوى و شاخەكان دەستەۋستان بوون و نەيانتوانى ھەلى بگرن و ئىنسان ھەلىگرت، ۋە لەبەر ئەۋەى فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە گىرنگىي خۇيان ھەيە، مەۋدايەكى گەۋرەى لە بەرنامەى بانگخوازى ئەۋدا داگىر كەردە، ۋە لەمەۋلا ئەو گىرنگىي پى دانەى لە ميانى قسە و ھەلۋىستەكانى دا زەق دەكەينەۋە:

۱ - گىرنگى فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە:

(شىخ الإسلام) دەلى: (ئەگەر چاك بوونى بەندەكان، بە فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە بى، ئەۋە چاكبوونى ژيان و بەندەكان، لە فەرمانبەرىيى خوا و پىغەمبەرەكەى (صلی اللہ علیہ وسلم) دايە، كە ئەمەش نايەتە دى مەگەر بە فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە، ۋە ھەر بەۋىش ئەو ئۆمەتە - ئۆمەتتى ئىسلام - بۆتە باشتىر ئۆمەت كە بۆ خەلىكى پەيدا بوون، خواى بەرز دەفەرمۇى:

﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ..﴾

ال عمران (۱۱۰).

ۋە دەفەرمۇى:

﴿وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ ال عمران (۱۰۴).

وہ دہ فرموی:

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ التوبہ (۷۹).

وہ دہ بارہی بنی نیسرائیل دہ فرموی:

﴿كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ المائدہ (۷۹).

وہ دہ فرموی:

﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ الاعراف (۱۶۵).

لیرہدا خوی بہرز و مہزن ہموال دہدا کہ کاتیک عہزایی خوا دابہزیوہ، نوانہی رزگار کردوون و نہجات داون، کہ رینگریان لہ خراپہ کردوہ و، ستمہکارانیش -کہ خراپہیان کردوہ و رینگر نہبوون لہ خراپہ سزا و عہزاییکی بہ نیشی داون^(۱).

وہ دہلی: (ناشکرایہ کہ فرمان بہ چاکہ و رینگری لہ خراپہ و تمواو کردنی بہ جیہاد، لہ گہورترین چاکہکانہ کہ خوا فرمانی پی کردوون، وہک گوتراوہ: (لیکن آمرک بالمعروف بالمعروف ونہیک عن المنکر لا بالمنکر)، واتہ: با فرمانکردنت بہچاکہ بہشیوہکی چاک پی و رینگریست لہ خراپہ بہ شیوہکی خراپ نہپی.

جا نہگہر فرمان بہ چاکہ و رینگری لہ خراپہ لہ گہورترین واجب و شتہ پەسەندکان پی، پیوستہ واجب و شتہ پەسەندکان بہرژموندیان تیدا پەچاویکری و باویدری بہسەر زیان و خراپہدا، چونکہ پیغہمبەران (علیہم السلام) ہەر بۆ ئەو مەبەستە نێردراون و کتیبەکانیش ہەر بۆ ئەوہ ہاتوونہ خوار و، خوی دادگەر خراپہی خویش ناوی (واللہ لایحب الفساد) و ہەرچی فرمانی پی دہکات چاکہیہ^(۲).

(۱) مجموع الفتاوی ۳۰۶/۲۸.

(۲) مجموع الفتاوی ۱۲۶/۲۸.

۲- پەلەكەنى فەرمان بە چاكە و پىنگرىي لە خراپە:

(شەيخ الإسلام) (رەحمەتى خواى لىبىت)، لەو بارىو دەلى: (هينديك جار فەرمان بە چاكە و پىنگرىي لە خراپە بەدل دەيى و، هينديك جار بە زمان و، هينديك جار بە دەست دەيى، ئەوئى بە دل دەكرى، پىوستە ھەموو كاتىك ھەيى، چونكە لە كرىندا ھىچ زىاتىك روونادات، وە ئەوئى نەيكا ئىماندار نە، وەك پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرموى (وذلك أضعف الإيمان)، لىرەدا دوو جۆر لە خەلكى بە ھەلەدا دەچن:

جۆرى يەكەم:

ئەوئى كە پىوستە لە فەرمان بە چاكە و پىنگرىي لە خراپە وازى لى دىنن، كە ئەم ئايەتە تەئویل دەكەن، وەك (ابوبكر الصديق) (رەزای خواى لىبىت)، لە وتارىكىدا دەلى: ئىئو ئەم ئايەتە دەخوئىننەو:

﴿عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ المائدة (۱۰۵).

واتە: ئاگاتان لە خوتان بى ئەگەر ئىئو رى راست بگرن ئەوئى سەر گەردان و رى لى تىكچوو، زىاتان بى ئاگەيەنن. بەلام ئىئو لە شوئى خۆى دا داینائىن، وە من گوئم لە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بوو دەفەرموو:

(ان الناس اذا رأوا المنكر فلم يغيروه، أوشك ان يعمهم الله بعقاب منه)

واتە: ئەگەر خەلكى خراپەيان بىنى و ھەولى گۆرپىيان نەدا، نزيكە خوا ھەموويان تووشى سزىبات.

جۆرى دووھەم:

يەكەك كە بىھوى فەرمان بە چاكە و پىنگرىي لە خراپە بكات بەزمانى يان بە دەستى بە شىوئەكى رەھا، بەيى تىگەيشتن و ئارامىي و تىروانىن، لەوھدا كەچى باشە و دەگونجى و چى ئاگونجى، وە ئايا تواناى بەسەرى دا ھەيە، يان تواناى بەسەرى دا نە، دەست دەكا بە فەرمان بە چاكە و پىنگرىي لە خراپە و قەناعەتى وایە لەو رووئو فەرمانبەرى خوا و پىغەمبەرى خواى (صلی اللہ

عليه وسلم) كرده، له كاتىڭدا كە سنوره كانى شكاندون^(۱).

۳- چۆنچەتىن فەرمان بە چاكە و رېڭىرىى له خراپە :

(شيخ الإسلام) (رحمتهى خواى لىبىت)، دەلى: سەرەتا و بەر له هەرشتىك پىۋىستە زانىارى ھەيى بە چاكە و خراپە و جياوازى نىۋانىان، وە پىۋىستە زانىارى بىى بەۋى فەرمانى پى دەكرى و رېڭىرى لى دەكرى، وە چاك وايە بە رېدەكى راست و روون فەرمان و رېڭىرىيەكە بىكات، كە نىزىكتىرىن رى گەيشتنە بەمەبەست، وە پىۋىستە لەۋەدا نەرمىى و بەزەيى بنوتنى، وەك پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموى:

(ماكان الرفق في شيء الا زانه، ولا كان العنف في شيء الا شانه)^(۲).

واتە: نەرمىى و نىانىى لە ھەرشىڭدايى جوانى دەكاو، توندوتىزىش لە ھەرشىڭدايى، ناشىرىنى دەكات، وەدەفەرموى:

(ان الله رفيق يحب الرفق في الأمر كله، ويعطي عليه ما لا يعطى على العنف)^(۳)

واتە: خوا نەرم و نىان و بەبەزەيە و نەرم و نىانىى لە ھەموو شتىك دا خۆش دەۋى، وە نەۋەي بەھۋى نەرم و نىانىى يەۋە دەيدات بە ھۋى توندوتىزىي يەۋە نايدات.

ھەروھە پىۋىستە زۆر ھىمن و نارامگىرىى لەسەر نازار و ناخۆشىيەكان، چونكە يىڭومان نىنسان لەو رېيەۋە توۋشى ناخۆشىي دەيى، خۆ نەگەر ھىمن و نارامگەر نەيى، نەۋەي خراپى دەكا زۆرتەر دەيى لەۋەي چاكى دەكات، وەك لوقمان بە كۆرەكەي خۆى گوت، كە خوا بۆمان دەگىرەتەۋە:

﴿وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزَمِ الْأُمُورِ﴾

لقمان (۱۷)

واتە: ۋە فەرمان بەكە بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە بەكە و ئارامگىرە لەسەر ئەۋەى توۋشت دىت، كە ئەۋە لەو كارانەيە كە پىۋىستى بە عەزم و ئىرادەى بەھىزە، ھەر بۆيە خوا فەرمانى ئارامگرتنى بە پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) كىردە كە پىشەۋايانى فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپەن، كەۋاتە بۆ فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە، ئەۋ سى شتە پىۋىستى:

- أ- زانىارى: پىش فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە.
 - ب- بەزەيى و نەرم و نىانى: لەكاتى فەرمان كىردن بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپەدا.
 - ج- ئارامگرتن: دۋاى ئەنجامدانى فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە.
- ھەرچەندە دەشگونجى ھەرسىڭيان لەيەك كاتدا بەيەكەۋە كۆبىنەۋە.

۴- كارى بە كۆمەل، جىمەنلىكە لە جىمەنلىكانى فەرمان

بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە:

كارى بە كۆمەل شتىكى پىۋىستە بۆ ئەنجامدانى فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە و بانگەۋاز بۆ لاي خوا، ۋە ھىچ مەسۇلمانىك ئەۋەى پىۋىستە بۆى ناكى بۆ بەرزكىردنەۋەى وشەى خوا مەگەر لە گەل كۆمەلنىكى ئىمانداردا بىكا، لەۋ بارەۋە (شيخ الإسلام) دەلى: (پىۋىستە بزانى كە سەرپەرشتى كىردن و بەرپەرشتى كاروبارى خەلىكى لە گەۋرەترىن پىۋىستىيەكانى دىنە، بەلكو كارى دىنىي و دىيائى بەۋنەبى راۋەستاۋ و مەيسەر نابى، ۋە خەلىك بەرژۋەندىيەكانىيان نايەنە دى مەگەر بە كۆك بوون و كۆبۈنەۋەيان، لەبەر پىۋىستى ھىندىڭيان بە ھىندىڭيان، ۋە پىۋىستە لەكاتى كۆبۈنەۋەياندا، سەرىڭيان ھەبى، ۋەك پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرمۇى:

(إذا خرج ثلاثة في سفر فليؤمروا أحدهم) ^(۱) رواه ابوداود.

واتە: ئەگەر سى كەس چۈۋنە سەفەرى، بايەكىڭيان بەكەنە گەۋرەى خۇيان لە

نېوخۇياندا. ۋە ئىمام (احمد) لە (مسندى خۇى دا لە (عبداللە بن عمرو) دەگىرېتەۋە كە پېغەمبەر (صلى اللە عليه وسلم) فەرموۋىتەتتى:
(لايحل لثلاثة يكونون بفلاة من الأرض إلا أمروا عليهم أحدهم).
ۋاتە: دروست نىيە سىچ كەس لە دەشت و دەر - يان سە فەر- بن، مە گەر يە كىنكىيان لەسەر خۇيان بىكەن بە بەرپرس و براگەرە .

لېرەدا پېغەمبەر (صلى اللە عليه وسلم) لە كۆمەلنىكى كەمدا و لەسە فەرېدا پىۋىستى كىردە كە يە كىنكىيان بەرپرس بىچ، كە ئەۋە ئاگادار كىردنەۋىيە بۇ ھەموو كۆمەل بوۋىنك، كە زىاتر و گەرەتر بىچ، چۈنكە خۋاى كارىبەجى فەرمان بە چاكە و رېنگىرى لە خراپەى واجب كىردە، ئەۋەش بە ھىز و دەسەلات و كۆمەل بوۋن نەبى نايەتەدى^(۱).

۵- دىكۇكىي كىرۋى ئىسلام لەسەر كارى بە كۆمەل، لە ھەموو ھالەتمەكان دا :

باشترىن كىردەۋە لە ھەموو كاروبارەكاندا ئەۋىيە كە بە كۆمەل بىچ، ئەۋەتا نوپۇزى بە كۆمەل خېرى زىاترە لە نوپۇزى بە تەنيا، ھەج لە گەل مەسۇلمانانى زۆر دەكرى، نوپۇزى جومعە بە كۆمەل نەبىچ دروست نىيە، ھەرچەندە لېپىرسىنەۋە لەسەر تاعەتەكان و سەرپىنچىيەكان تاكە كەسىين، بەلام كە كارىكى خېر بە كۆمەل بىكرى، چاكە و پاداشت زىاد دەكا، كە ئەۋە گەرەمى كۆمەل بوۋن دەگەينەن لە ئىسلامدا. ئەگەر بە وردى تەماشائى ھەموو عىبادەتەكان بىكەين، مەسەلەى كۆمەل بوۋن بە ئاشكرا ھەستى پىچ دەكرى ۋە مەسەلەى كۆمەل بوۋن لەۋە فراۋاترە كە بە تەنيا لە خواپەرستىيەكاندا بىچ، بەلكو ئەۋە سۈننەتتىكى خۋايە لە دروستكراۋەكان دا، شتىكە بەرژمەندى دىن و دىنيا دىخۋازى، ھەربۇيە گىيانى كۆمەل بوۋن ئاشكرايە لە ھەلس و كەۋتەكان و عاداتەكاندا، لەۋبارەۋە (شىخ الإسلام) دەلى: (ۋەجەى ئادەم لە دىنيا و قىيامەتدا بەرژمەندىيەكانىيان نايەنە

دى بە كۆمەلبوون و يارمەتى و پشت گرتنى بەكدى نەبى، يارمەتى دانى يەكدى بە مەبەستى و دەستەپننى سود و قازانچ و پشتى يەكدى گرتنىش لە پىناو لادانى زەرەر و زىانيان، ھەر بۆيە گوتراو: ئىنسان بە سروشت -مدنىي- شارستانىي يە، ئىنجانە گەر كۆبوونەو دەبى كارىك بىكەن كە بەرژوھەندىيەكى پى و دەست پىنن، ھىندىك كارىش لى ي دورر دەكەونەو كە خراپەى تىدايە بۆيان، گوى رايەلن بۆ فەرمانى يەكىكيان بە كردنى ئەو ئامانجە چاكانە و نەكردنى ئەو شتە خراپانە، كە ھەموو وەجەى ئادەم فەرمان بە كردن و نەكردنى شت دەكات لە ژيانى دا^(۱).

۶- ھەبوونى بەرپرس (الإمارة) پايمەكە لە

پايمەكانى كارى بە كۆمەل:

كۆمەل بوون بەبى بەرپرس و سەركرەدە نايەتە دى، ئەمە سوننەتىكى خواپە لە ھەموو دروستكرائەكانى دا، سەبارەت بە ديارى كردنى بەرپرسان و كاربەدەستان لەسەر خەلكى و شىوازى رەفتاريان و كار و پىشە و دەسلەتايان كە بەرپاكردنى دادپەروەرىيە لە نىتو خەلكى دا، (شىخ الإسلام) لە زۆر شوئىن دا باسى ئەو مەسلەيەى كردو، جا ئەگەر ھەبوونى گەورە و سەركرەدە يان پىشەنگ، سوننەتىكى خواپى بى، بۆ ھەموو دروستكرائەكانى خوا ھەر لە مەر و مالا تەو كە بەدواى يەكىكيان دەكەون و رى دەگرنە بەر، تا ماسىيەكان لە دەريا دا و بالندەكان لە ئاسمان و ھەنگ لە (خەلىف) و مېروو لە شانە مېروولەدا و ھتد.. كە بەپىي ئەو سوننەتە و بەھۆى ھەبوونى گەورەيك كارەكانيان رادەپەرپىنن، بە ھەمان شىو دەبى ئەو سوننەتە كەونىيە لەسەر ئىنسانەكانىش جى بەجى بى، بە ھەموو رەنگ و زمان و مەزھەبەكانەو، كە پىويستە ھاوكارى و پشتگرتنى يەكدى ھەبى، بۆ ئەو مەبەستەش دەبى فەرمانكردن -أمر- و رىنگرىي كردن -نەهى، - ھەبى، كە پايمەى ھەبوونى سەركرەدە و ئامانجى دانانى فەرماندەيە.

(شەيخ الإسلام) لەو بارەو دەلى: (هەموو ئىنسانىيەت لىسەر زەوى (نەمر و نەهى) ھەيە و دەيى فەرمان بە کردن و نەکردن بکات، تەنياش بى، فەرمان بە نەفسى خۆى دەکات بە کردن يان نەکردن، بە چاکە يان بە خراپە، وەك خۆى مەزن دەفەرموى:

﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ﴾ يوسف (۵۳).

وہ وچەى ئادم بە کۆبوونەوہ و کۆمەلبونيان لە گەل يەکدى نەبى، ناژين، جا نەگەر دوو کەس يان زياتر بەيەکەوہ کۆبوونەوہ، دەيى يەکک لەوانە گەرە بى و فەرمانى ھەيى، بە کردن يان نەکردن، ھەريۆيە کەمترين نوژى بەکۆمەل دوو کەسە، وەك گوتراوہ (دوو کەس بەسەرەوہ دەيتە نوژى بە کۆمەل)، بەلام لە کاروبارى دیکەى رۆتىنى دا لە سوننەتدا ھاتوہ کە پيغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرموى: (دروست نيە سى کەس لە سەفەرى دا بەرپرسىکيان نەبى) (۱).

۷- گوڤ رايەلى و فەرمانبەري پايمە جەھەمى کارى بە کۆمەل :

نەگەر ھەبوونى بەرپرس بنچينە بى بۆ کارى بە کۆمەل و کۆمەلبون، کە فەرمانبەرى بۆ نەکرى، پاساوى بوونى نامىنى، فەرمانبەريش لە شەريعتى ئىسلام دا تەنيا لە شتى چاکە دا، وە لە بارەى واجب بوونى فەرمانبەرى بۆ سەرکردە و براگەرە ھەديسى زۆر ھەن، جا چ لەسەفەردا بى، کە کردەوہکانى بانگەوازی بۆ ھاتنە دى فەرمانبەرى خوا، لەسەر قياس دەکړن، يان لە غەيرى سەفەردا بۆ ئەوہى ھەموو کار و بارەکان لەسەر يەك راو ږچە بږۆن، لە گەل ئەوہشدا نايەت و ھەديس زۆر لەسەر واجب بوونى فەرمانبەرى ئەمير لە کردەوہ بانگەوازیيەکاندا، لەوبارەوہ (شەيخ الإسلام) (رەحمەتى خۆى لىيىت)، دەلى: (کاربەدەستان: ئەوانەن کە خاومنى فەرمانن، وە ئەوانەن کە فەرمان بەسەر

خەلكى دا دەكەن، كە ئەمە (دەسلەتدار و بەتواناكان و ئەوانەى زانا و شارەزان) تىياندە بەشدارن.

كەواتە كارىدەستان دوو چىن و توئۇن: زانايان و حوكمرانان، جا ئەگەر ئەوان چاك بن، خەلكىش چاك دەبن، ئەگەر خراپىش بن خەلكىش خراپ دەبن، وە ھەر كەسك خەلكى دواى بكموئ، ئەو كارىدەستە، جا پئويستە ھەرىك لەوانە فەرمان بە شتىك بكا كە خوا فەرمانى پىي كەردو، وە پئىگىرى و پئىشگىرى لە شتىك بكا كە خوا پئىگىرى لىي كەردو، وە لەسەر ئەوانەش پئويستە كە گوئراپەلىي و فەرمانبەرى دەكەن فەرمانبەرى لە شتىكدا بكمەن كە فەرمانبەرى خواى تىداپەو، لە پىچەوانەى فەرمانى خوادا گوئراپەلىي و فەرمانبەرى نەكەن^(۱).

(شەيخ الإسلام) بە كەردەو بە كۆمەلى كەردو:

ھەر كەسك بە وردى ژيانى (شەيخ الإسلام) بخوئىتەو، بۆى دەردەكەوئ كە ئەو ھەر بەلەينى تىوئى و دانانى بەرنامە و بنچىنەكانى شەرىعى بۆ كارى بە كۆمەل و، باسكەردنى لایەنە باش و جوانەكانى و داكۆكىي كەردنى ئىسلام لەسەر ئەوشتانە، وازى نەھىناو، بەلكو بەكەردەو سەركەردەى كۆمەلئك بوو، كە ئەو كۆمەلە بە قەسەى كەردو و بە راوئىزى ئەو كارى كەردو و لە خوئىشى و ناخوئىشىەكاندا لەگەلئى دا ژيان، لە نامەيەكدا كە لە بەندىخانەى (اسكەندرىيە) وە ناراستەى كۆمەلەكەى كەردو دەلئ: (... من خوئىشى و كامەرانىيم بۆيان دەوئ و ئەو نىعمەتانەى چاويان پىيان پرووناك دەبنەو، وە دەمەوئ دەرگای ناسىنى خاويان بۆ ببىتەو، وئراى فەرمانبەرتىي خوا و تىكۆشان لە رىي ئەودا، كە پىي ي دەگەنە بەرزەرتىن پلەكان^(۲)).

وە دەلئ: (مەبەستم ھەوآل دانە بە كۆمەل و جەماعەتەكەم كە ئىستا نىعمەتەكانى خوا لەسەرمان زۆر زىاتەرن لە پىشوو، وە سوپاس بۆ خوا نىعمەتەكانى

ئەو بۇ ئىمە لە زیاد بووندان، وە ئەگەر نەشگونجى پىيان بگەم و لە نزيكەو خزمەتى جەماعت بگەم، ئەو بە شەو و بە رۆژ دووعايان بۇ دەكەم، كە بەرانبەر ھەقى ئەوان كەمىك بە ئەركى خۆم ھەستام، وە بەمەبەستى نزيك بوونەو لە خوا، كە بەرانبەر بەوان دىكەم^(۱).

ثنا (شيخ الإسلام) رَتَمَايِيَان دَهْدَاتِي وَ تَهْمَرِيَان يِي دَهْكَاو دَهْلِي: (والذي أَمَرَ به كل شخص منهم أَنْ يَتَّقِيَ اللَّهَ وَيَعْمَلَ لِلَّهِ مَسْتَعِينًا بِاللَّهِ، مُجَاهِدًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَيَقْصِدُ بِذَلِكَ أَنْ تَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعَلِيَا، وَأَنْ يَكُونَ الدِّينُ كُلَّهُ لِلَّهِ، وَيَكُونَ دَعَاؤُهُ وَغَيْرُهُ بِحَسَبِ ذَلِكَ كَمَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ وَرَسُولُهُ)^(۲).

واتە: وە ئەو ەى مەن فەرمانى بە ھەموو كەسكى ئەوان يى دەكەم، ئەو ەى كە پارىز لە خوا بكا و كار بۇ خوا بكا و داواى يارمەتى لە خوا بكا، تىكۆشەرىي لەرپى خوا، مەبەستى بەس ئەو ەى، كە وشەى خوا بەرز يى، وە ملکہچىي تەنيا بۇ خوابى، وە دووعاو پارانەو ەى و شتى دىكەى بەو شىو ەى، كە خوا و يىغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم) فەرمانيان يى کردوہ.

۸- جەماعتى (شيخ الإسلام) ھىلەك جاز لایرەنى خراپەيان

بە دەست جات بەجەت دەکرد:

زانای گەمورە (ابن کثیر) لە رووداوہکانى سالى (۶۹۹) ى کۆچى دا دهلې: (لە بەرمەيانى رۆژى جومعهى (۱۷) ى (رەجەب) ى ئەوسالەدا (شيخ الإسلام) و ھاوئەکانى بەسەر شەراب فرۆش و نادى و شوئنى خراپيان دادا و قاپ و گۆزە و کوپەى شەراپيان لى شکاندن و شەراپەکانيان پشتن و خاوەنەکانيان - كە ئەو کارە خراپەيان دەکرد- تەمبى کردن و سزايان دان، كە خەلك بەو پەفتارى (شيخ الإسلام) و ھاوئلانى زۆر دلخۆش بوون)^(۳).

(۱) مجموع الفتاوى ۴۴/۲۸.

(۲) مجموع الفتاوى ۴۴/۲۸ - ۴۵.

(۳) البداية والنهاية ۱۴/۱۶.

ئەو دەقئىكى پۈۈن و ئاشكرايە لەسەر ئەوئى كە (شەيخ الإسلام) خۇى و ھاوئلانى بە دەستى خۇيان سزاي خەلئىكى سەرىپچى كار و خراپەكارىان داوہ و تەغزىريان كرددوون، وە ئەو كارىيان سەلمىنەرى ئەوئى كە (شەيخ الإسلام) كۆمەل و يارمەتیدەر و پشتىوانانى خۇى ھەبوون، كە بەدوای كەوتوون و فەرمانىان جى بەجى كرددو، يىگومان ھەموو خەلئىك بەوئى (شەيخ الإسلام) دىكرد پازى نەبوون، كە وایاندەزانى ئەو تەنھا زانايە كە وەك چاودىرئىك و، لە دەولەتدا فەرمانبەر نىہ و سەر بە ھىچ ئەمىرنكىش نىہ، چۆن ئەو كارانە دەكات؟ ھەر بۆيە لەو زانايانەى لە رووى زانىارى و كرددوہ و بەخشىندا لاواز بوون، ھەسودىيان پى دەبرد، وپراى كەسانى خراپەكار و تىكەل و پىكەل كە بە ھەموویانەو پىلانى خراپان لە دژى دادمپشت بۆ لاوازكردنى پلە و پاىہ و كەسايەتتى ناوبراو و زىان پى گەياندى، وەك (ابن كئىر) لە رووداوہكانى سالى (۷۱۰)ى كۆچى دا دەگىرپتەوہ و دەلى: (لە مانگى (شەووال)دا كۆمەلئىك لە خەلئى ھەسوود لە دژى (شەيخ الإسلام) ھەستان و نارەزايان دەردەبرى بەوئى (شەيخ الإسلام) سزا شەرعیيەكان (حدود) بەسەر خەلئى دا جى بەجى دەكا و تەغزىريان دەكات و..... ھتە، ئەوئى قسەى خۇى دەكرد و وەلامى دەدانەوہ و ھەلەكانى بۆ پرووندەكردنەوہ، دوایى كۆتابى بە شتە كە ھات)^(۱).

ئەو دەقەش بەلگەيە لەسەر ئەوہ كە (شەيخ الإسلام) جى بەجى كرددنى سزا شەرعیيەكان (حدود)ى بە شەرعیى و پىۈست زانىوہ، وپراى تەغزىز كرددنى ئەوانەى لە ھوكمى قورئان و سوننەت دەردەچن، يىگومان ئەوئى لە كاتئىك دا كرددوہ كە زۆر لە خەلئى ئەوئىان قىبوول بووہ و كۆمەلئىكى زۆرى ھەبووہ كە بە قسەيان كرددوہ و ئەو كارانەيان ئەنجام داوون و خۇشى سام و رىز و ھەبىبەتئىكى زۆرى لای ھىندئىك لە دەسەلاتدارەكان ھەبووہ، ئەوانەى لەسەر مەزھەبى ئەھلى سوننەت و جەماعت بوون، يان مەیلیان بۆى ھەبووہ^(۲).

۹- ھىندىك لە ھەلسوگموتەكانىي لە

گۇرپنى خراپە و بىئ شەرىعى دا:

ا- لە سالى (۷۰۴)ى كۆچى دا رۇژىكىان (شىخ الإسلام) بانگى (محمد الخباز البلاسى) كرد و تۆبەى پىي كرد لە خواردنى شتى ھەرام و تىكەل بوونى بە (أهل الذمة) و بېيارىشى دا كەنابى لەمەولا قسە لەسەر لىكدانەوہى (خەون) بكات، ھەرشىكى دىكەش كە زانىارى دەربارى نەي^(۱).

ب- لە مانگى (رجب)ى سالى (۷۰۴)ى كۆچى دا، پىارنىكى پىر ھاتە لای (شىخ الإسلام) بەناوى (المجاهد ابراهيم القطان)، كەولنىكى گەورەى لەبەردابوو، دىمەنىكى نا ئاساى ھەبوو، (شىخ الإسلام) فەرمانى كرد ئەو كەولەى لە بەردا بدېتىن، خەلكەكە لە ھەموو لاوہ تى ھالان و لە بەرياندا دپاند، فەرمانى كرد سەرىشى بتاشن و نىنۆكەكانىشى كورت بكەنەوہ كە زۆر درىژ بوون، سەيلىشى كە زۆر درىژ بوون و ھاتبەونە نىو زارى كورتىان كردنەوہ، تۆبەشى پىكرد لە قسەى خراپ و ناقوللا و خواردنى ئەوہى عەقل تىك بدا، وەك (حەشىش) و ھەرشىكى دىكەى ھەرامىش^(۲).

ج- لە ھەمان مانگ دا (شىخ تقي الدين ابن تيمية) چوو بۆ مزگەوتى (النارنج) فەرمانى بە ھاوہلانى كرد كە بەردتاشيان تىدابوو بە شكاندنى بەردىك لەوئ لە پووبارى (قلوط) كە بۆ پىروژى دەچوونە لای و، نەزريان بۆ دەكرد و ھەيوانىان بۆ سەردەبرى، بەردەكەى شكاند و مسولمانان لە دەستى ھەسانەوہ، كە بەھۆيەوہ خەلكىك تەوشى (شرك) بوو بوون، ئەو بەلا گەورەيەى لە كۆل كردنەوہ كە شەپ و خراپەكەى زۆر گەورەبوو^(۳).

د- شكاندى بتهكانى دەرگای بچووك له (درب النافدانين) وه بتي (قبه اللحم و فراش الطاحون).. بهوه گومانى له دلى مسولمانان لابرده كه خەريك بوو نيمان و عەقیدەیان هەلۆهشینی^(۱).

ه- قسه كردنى (شیخ الإسلام) له گەڵ سولتاندا بۆ لابرەنى ئەو باجەى لەسەر مەلک و مال و وهقههكانى خەلکى شام دانرابوو، وه لابرەنى (والى) ئەوێش، سولتانیش پەزماهەندى لەسەر داوايەكەى (شیخ الإسلام) دەرپى و جى بەجى ى کرد^(۲).

سێهەم: سێفەتەكانى بانگخوازى سەرکەوتوو. تاجەند له (شیخ الإسلام) دا هاتووونە دى:

بانگەواز بۆ لای خوا و بەرنامە تێر و تەواوەكەى، ئەرك و كارێكى گەرنە، خۆى گەورە خستووێتە سەر شانى بەندە باشەكانى خۆى، ئەوانەى بەهره و توانای پێ بەخشیون، كه دڵ گەورە و عاقلەند و هێمەت بەرز و ورە بەهێزەكان نەبن، ناتوانن بەو كارە هەستن و ئەنجامى بدەن، هەربۆیە ئەو كارە گەرنە كارى پێغهەمبەران (عليهم السلام) و جێنیشنه رەسەنەكانیانە، له زانایان و ئەوانەى خاوەنى فێكر و تێگەشتن و، سەرپاست و خاوەنن، چونكه پەيامى بانگەواز بۆ لای خوا كه تايبەتەهەندىكى گەرنە هەبە، شتێكى ئاساییە كه تەنیا، كەسانێك هەلى دەگرن و پێ ى هەلەستن، كه شایستەى ئەو ئەركە بن و بتوانن بەباشى جێ بەجى ى بكەن و بەرهو پێشى بەرن.

یەگومان (شیخ الإسلام) كه زۆر لەو سێفەتە بەرزانهى تێدابوون، شایستەى ئەو بووه بێتە نمونەىكى زیندوو و سەرکەوتوو بۆ بانگخوازانى رێ ى خوا،

(۱) شذرات الذهب ۹/۶

(۲) البداية والنهاية ۶۲/۱۴.

لەو چاخە وشك و چەقبەستە فەكرى و دىنىي يەدا و لەو بوارەدا (شىخ الإسلام ابن تيمية) وەك كەسايەتتەكى ئىسلامىي ھەلەكەتتە بىر فراوان، شارەزا و لىزان، دادپەرۋەرى لىبۇردە، دىلسۆز و خۇشەويست، بە پەرۋش و فەركار، دەبىئىي، و وەك بانگخوازنىكى سەركەوتتە خاۋەنى چەندىن سىفەت بوۋە لەوانە:

۱ - پەيغەمبەردىن بەھىزى بە خاۋە:

پەيغەمبەردىن بەھىزى و توندوتۇلۇل لەگەل خاۋى پەرۋەردگاردا، يەكەم پاھە و بىنچىنە پەتەۋى ھەلەكەتتە بانگخوازە، كە لىيەۋە دەست بە بانگەۋازەكەيان دەكەن و ھەنگاۋى بۇ دەنن، كە ئەۋە پىۋىستى بە ناسىنىكى باشى خاۋا ئىمان پىۋىستى ھەيە، چۈنكە ناسىنى خاۋى پەرۋەردگار ئىمان پىۋىستى بە شىۋىيەكى راست و دروست، بىنچىنە بانگەۋازە، خۇ ئەگەر ناسىنى بانگخواز بۇ خاۋى پەرۋەردگار لاۋاز و وەك پىۋىست نەيى، ناتوانى ئەركى بانگەۋازى بۇ لاى خاۋا ۋە ئەستۇ بىگىزى، با لىرە دا سەرنجىكى زىيانى (شىخ الإسلام) بەيىن:

لەگەل ئەۋەدا كە (شىخ الإسلام) بەردەۋام سەرقالى دەرس گوتتەۋە و پەرۋەردەكەرن و تىگەياندەننى خەلەك و چاككەرنەۋەي ۋەزەي نالەبارى كۆمەلگا، جىھادكەرن بوۋ بە دىل و زمان و قەلەم و دەستى، بەلام پەيغەمبەردىن توندوتۇلۇل بە پەرۋەردگارەۋە بەردەۋام بوۋە و پىشتى ھەم بەۋە بەستەۋە و، يارمەتى لەۋ خاۋستە بە جۇرتك ھەركاتى مەسەلەيەكى نەزانىبا يان تىي نەگەيشتەيە بە نىيازنىكى راست و ساغ دەۋىشتە مزگەۋىتىكى لاجەيى ئاۋەدانى و نىۋچەۋانى لەسەر خۇل دادەناۋ دەيگوت: (يامعلم ابراهيم فهمي) وەك لە دەقەكانى پىشۋوتى زانايان دا ھىئامانەۋە كە (شىخ الإسلام) لە طاعەت و عىبادەتە فەرزەكان و لە شەۋنۋىز و پۇژۋى سۈننەت و چاكەخۋازىي و فەرمان بە چاكە و پىنگىزى لە خراپە و تىگەياندەننى خەلەك و پۈۋىكەرنەۋەي مەسەلە شەرىئىي يەكان و پارازەۋە بە سىفەتە جوان و بەرزە ئىسلامىيەكان دا نەۋىنەي كەم بوۋە، ۋە ئەۋ تىگەيشتەن و پارازەۋە و خالە پۈۋىيە بەھىزى و بەرزى و جوانەي ۋاى لى كەردبوۋ كە ھەمۋىكات ھەست بەۋە بىكات لە پەناي خاۋا دايمە ئەۋ خالەتە بەسەر

هه موو ژيانی دا زال بوو، به شیویهك خۆشی و چێژی راسته قینهی له ناسینی راست و ساغیی پهروهردگار و په رستنی دا دهینی، هه ر بۆیه له بهندیخانه دا بێزار و ماندوو نه ده بوو، به لكو كه له پێناو خوادا تووشی ده بوو پیشوازی و به خێرهاتنی لی کرد، نه وکات یه کلا ده بۆوه بۆ زیکر و طاعت و بیرکردنه وه و ملکه چیی زیاتر، نه و قه ناعه تی وابوو نه و كه سه زیندانی و چه سه كه له یادکردنی خوا بچ به شه، ناوبراو وێرایی نه وه كه خۆی زۆر گرنگیی به لایه نی رووحیی و پابه ند بوون به قورئان و سوننه ت ده دا، فه رمانیشی ده کرد به خه لکی به گشتی و شوتنه كه وتوه كانی به تایبه تی، كه نه و مه سه له یه له ژیانیدا به زه قی رهنگ بداته وه.

۲- زانیی و ره شنیرییه:

یه کێکی دیکه له سیفه تانه ی وای کردبوو كه (شیخ الإسلام) بیته نمونه یه کی ناوازه و لیها توی سه ركه وتوو له بانگه واز بۆلای خوا دا، بریتی بوو له زانیی و به ناگا بوونی له هه موو زانسته کان و هه بوونی بیر و هۆش و تیگه یشتنێکی فراوان، به شیویهك له زانیاریه کان دا پێهه لاچوو بوو، كه ئیجتیهادی ده کرد و راو توێژینه وه ی تایبه تی خۆی هه بوو بۆ زۆر مه سه له و چاك و خراپی له یه کدی جیا ده کرده و له زانسته ئیسلامیه کان و زمانی عه ره بی دا به نه ندازه كه شارمه زابوو كه میژووی زانستی ئیسلامی شانازی پێوه ده كا و چه ندین زانای گه وه شهیدی زانیی نه ویان داوه وهك (ابن دقیق العید، ذهبی، ابن سیدالناس، الزملکاني) و چه ند زانای دیکه، وهك پێشتر باسمان کردن.

به شیویهكی گشتی زۆر شارمه زابوون و به رزبووه وه ی توانای زانستی و فکری و ره شنیرییه له سه ر ئه م پایه زانستیانه ده وه ست:

- * زانیاریه کی چاك و فراوان به هه موو زانسته كانی قورئان و سوننه ت.
- * ناگاداریبوون به میژووی ئیسلامی و ئینسانی.
- * توێژینه وه ی پێپه وه كانی زانسته كانی ده رووناسیی و لقه كانی.

- * شارەزايى بە زانستەكانى بوونەوەر و جوگرافيا و ژيان.
 - * زانيارى تەواو بە مەزھەبە فەلسەفيە جياوازەكان.
 - * ئاگاداربون بە زانستەكانى زمان و ئەدەبىي عەرەبىي.
- كە (شىخ الإسلام) لەو بارانەوە خواى بەخسەر پشكىكى گەورەى پى بەخشىبوو.

۳- ساغ بوونەوە بۇ فيكرە و يىروباوم:

يىنگومان ساغ بوونەوە و دلسۆزى تەواو بۇ بىر و باوم، نەيتى سەرکەوتن و بەرگرتنى بانگەواز و بزوتنەوە چاكسازىيەكانە، چونكە ساغىي و نيەت پاكىي بۇ پەروەردگار، كار و كردەوەكان بەرز دەكاتەوە و دميانكاتە عيبادەت، وەك چۆن دل و دەروون پىسىي، خواپەرستىيەكان دىنيەتە خواري و دميانكاتە گوناھو، خاوەنەكەى دواى ماندوو بوون جگە لە زەرەمەندىي و خاكەسارىي هيچى ديكەى دەست ناكەوي!

پىشتەر دەربارەى خووپروشتى ناوبراو هينديك شتمان باس كرد، كە نيشانەى ساغىي و دلسۆزى و نيەت پاكىي (شىخ الإسلام) بوون بۇ خوا و دينەكەى، ئەو ناحەزى زۆرى هەبوون كە فشاريان دەخستە سەرى و نازاريان دەدا، دميانويست لە گوتنى قسەى هەق بى دەنگى بكەن و دەنگى بىستراوى كپ بكەن، بە چەندان شيوە پيلانيي ناپروايان بۇ دادپرشت، زۆرجاران تواناي بەرپەرچ دانەوەى هەبوون، و دەيتوانى زەرەريان لى بدات، بەلام بەخشندەي بەرانبەر دەواندن و چاكەى لە گەل دا دەكردن، بەرگرى لى دەكردن و عوزرى بۇ دەهينانەوە، نامەى بۇ قوتابىيەكانى دمنوسى و ئاگادارى دەكردنەوە، كە بەھوى نازاردرانى ئەووە كەس نازار نەدن، دىگوت: نامەوي كەس لەبەر ئەوەى درۆى لە دژى من كردو، يان زولمى ليكردووم و نازارى داوم، تۆلەى لى بكرتەوە و نازارى بدرى، من گەردنى هەموو مسولمانيكەم نازاد كردو، خىر و چاكەم بۇ مسولمانان دەوي، يىنگومان ئەو ساغىي و دلسۆزى يە بۇ دين و يىروباوم لە بەرزترين ئەو سيفەتانەيە كە خو و روشتى بانگخوازاني پى پىناسە دەكرى، خو روشتيك كە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) وەچە

(جیل) یه که می له سەر پهروهده کردوه، که پیشبرکیان بۆ ئیسلام و بهرگری لئ کردنی کردوه و، چاوهروانی هه موو ئیش و نازارتک بوون لهو پیناوه^(۱).

۴- نازایهتی و بهردهوامانی لهگوتنی ههق دا:

ئىسلام دژى ترسنۆكی و راپایی یه، له گهڵ نازایهتی و وره بهرزى و لیبرانه، بهرنامه و پایه مه گهوره و پیروژهكان خهلكی ئازا و خاوهن وره و ئیرادهی بهرز نهی، پشتی ناگرن و سهری ناخن، ترسنۆكی بهرنامه و مهدهنه بالاکان بئ نرخ دهكا و، ههق دهمرتئ و ژیر گلی دهخا و، زوڵم و ستم سهردهخا و مهرامه پهستهکانی دینیتیه دی، (شیخ الإسلام) به نازایهتی زۆر بهناویانگ بوو، له هههههه و گورهههه کهس نهدهترسا و ههقی راده گهیانده و بانگهشهی بۆ دهکرد، سهبری دهگرت لهسهر ئهو ناخۆشیاندهی دههاتنه پئی، ئهو ههر لهسهرهتای گهنجیهوه ههستی به بهرپرسیاریهتی دینی کردوه و به پهروش بووه بۆ ئوممهتی ئیسلامی، که له زۆر پرووه تووشی گرفت و ناخۆشی و نارههتی بووه، ههر بۆیه خهمی لئ خوارد و کاری کرد بۆ لادانی لهمپههههکان و وهه سهرکردهیهکی دیاری دینی بوو به پیشهنگ بۆ گێرانهوهی کۆمهلگا بۆ سهر راسته شهقام و، ئهو راستیاندهی له ئیو ناخۆشی و نهزانی و نهفسانه و خورافاتدا ون بوو بوون، (ابن تیمیة) ههر بهوهنده نهوهستا که کارهکهی تهنها بریتی بئ له دهرس گوتنهوه له مزگهوت و خوێندنگاكان دا، بهلكو قهناعهتی وابوو که دینهکهی داوای لئ دهكا ههنگای کردمی بنئ بۆ جئ بهجئ کردنی ئهو زانیاریهتی ههیهتی و چاکسازی پئی بکات له ئیو کۆمهلدا، بهتایبهتی له بواری عهقیده، چونکه بنچینهی هه موو کردهوهیهکی ئینسانهکانه، بهو پیه بانگهشهی بۆ چهسپینی عهقیدهی ساغ و کاره باشهکان کردو وستی زۆر شت که بهناوی ئیسلامهوه دهکراو ئیسلامیش لئی بهری بوو، لای بهریت و زۆر شتیش که خۆی بهشهرعی و پهوای دهزانی، ههرچهنده پێچهوانهی پای زانیانی دیکه بوو، بهتایبهتی ئهوانهی کهوتبوونه ئیو چوارچێوهی

تەقلید و لىي دەرئەدھاتن، بىچ گوی دانە قەسە ئەوان وخەلکى دىکە و دەسەلاتى مەلىک و سولتانەکان، بە خەلکى پادەگەمیاندى بەعەزمەو دەلىلى ئەوانى بەدەلىل وەلادەنا و، بەرپەچى گومان و رەخنەى لاوازیانى بەبەلگەى قورئان و سوننەت دەدايەو، ھەرچەندە ناحەزەکانى بەژمارە زۆر و بەدەسەلات و - چونکە لەگەڵ سولتان بون- لەو بەھێزتر بون، بەلام لەمەیدانى وتووێژو موناقدەشى زانستى دا ھىچیان لەبەرانبەر (شیخ الإسلام) دا پى نەدەکرا، تا سەرەنجام بەناپەوا لای سولتان شکایەتیان لى کردو بەگرتیان دا، ھەرچەندە دەگیراو زۆر لە بەندىخانەدا دەمایەو بەلام زانیارییەکەى بەند نەدەکرا، و پراو سەرەنجامەکانى لەوتۆ دەگەیانە زۆر کەس لەدەرەو، دواى ھاتنە دەرەو لە سەجە گەپایەو بۆ دەرس گوتنەو ئەمجار لەگەڵ فەیلەسووفەکان و شیعەى باطنى و پافزەو سۆفى و ھىندىک لە زانایان کەوتە دەبەدەمەو موناقدەش، بەرانبەرەکانى لە مەیدانى وتووێژى زانستى دا شکستیان دەھێنا، بۆیە پەنايان دەبردە بەر قەسە ھەلبەستەن و ئازاردانى، بەلام ئەو لە ھەموو حالەتەکاندا پەچاوى لایەنى شەرىعى دەکردو وەلامى خراپەى بە خراپە نەدەدايەو بەورەى بەرزو دلکى ئارامەو بەرانبەریان دەوستانەو.

۵- تىگەيشتنى ورد لە دىن و شارەزايى لە واقع:

بانگخواز کاتىک بەراستگۆو لىپراو بۆ کارى ئىسلامى و بانگەوازەکەى دادەنرێت، کە ئەوپەرى توانای خۆى بخاتە کارو بەردەوام تىبکۆشیت لەسەر تىگەيشتنى کاکل و نىوەرۆکى دىن و، دەقەکانى و ئامانجەکانى. دەبیت بانگخواز بتوانیت لە ژيان و حالو وەزعى خەلکى بگات و ئاگادارى گۆرپانکاریەکان و پىشھاتەکان بى، وە واقعى ژيان و دەرووبەرى وەك خۆى ببینى، چونکە چوونە ژوورەو لە دەروازە پراستەکان بۆ گۆرپانکاری لە کۆمەلدا بە ئاگاداربون و بەدواداچوونى کىشەکانى خەلک و دلسۆزى نواندن و بەشداری کردن لە چارەسەرکردنەکان دا دیتە دى، کاتىک کە خەلک ھەست بە دلسۆزى و خەمخۆرى بانگخواز دەکات، متمانەيان زیاتر پى دەبیت و چاکتر گۆی بۆ دەگرن و بەقەسەى دەکەرن.

بانگخوазى لىزان و ھەستىيار ئەو كەسەيە كە دەتوانى نەخۇشىيەكانى كۆمەلگا دەست نىشان بكاو دەرمانى پىۋىستى بۇ دىيارى دەكات، (شىخ الإسلام) ئەو بانگخوازه زاناو شارەزايە بوو كە بەوردىيى و قوۋلىيى و بە شىۋىيەكى گىشتگىر لە دىن تىگەيشتىبوو، وەك (الزىملىكانى) دەلى: خوا زانستەكانى بۇ نەرم كىردبوو، وەك چۇن ئاسنى بۇ داوود (عليه السلام) نەرم كىردبوو، وىپراي ئەو زانىيارى ھەبوو بە كىشەو گىروگرفتەكانى خەلك و ئاگادارى بارودۇخى ھەمەلايەنەى سەردەمى خۇى بوو، كە ئەو ەواى كىردبوو بتوانى دەرمانى پىۋىست بۇ چارەسەرى نەخۇشىيەكان دىيارى بكات و وەك مامۇستايەكى كارامەو خەمخۇرئىكى راستەقىنە بناسرى، ھەموو مەزھەبەكانى عىلمى كەلامى موتالا كىردبوون، كە مەترىسيەكانى لە ژيان و واقىعى مسولماناندا دەرەكتىبوو، بەو ەى عەقىدەى خاوتنى خەلكەكەيانى تىك دابوو، يەك رىزى مسولمانانان نەھىشتىبوو، (شىخ الإسلام) بە زانايى خۇى دىۋىست نىۋەرۇك و نەيتنى شتەكان بزانى و بەرپەرچى گىچكە و گەورەى كارە نارەواكانيان بداتەو ە، بە دەلىل و بەلگەى بەھىز درۇ و دەلەسەكانىيانى پوكاندەو، ناویراۋ چەندان كىتەب و نووسراۋى نووسىون كە چارەسەرى پىۋىستىيان بۇ گرفت و نەخۇشىيەكانى كۆمەلگا لەخۇ گىرتوون.

۶- گىرنگىي دان بە بارودۇخى مسولمانان و

ژيان لەگەل رەۋادەكان دا:

بانگخوазى راست و بەجى نايىت خۇى دورە پەرئىز بگرى و دوور لە مسولمانان بژى، بەلكو پىۋىستە گىرنگىي بدات بە حال و ەزەيان و، ئەو يەكەك بىچ لە كار و مەبەستە گىرنگەكانى و، كاكلى بەرنامە بانگخوازىيەكەى كە گۇرپانكارىيەكان كاريان تىناكەن، (شىخ الإسلام) چاۋەكانى كراۋە بوون، ئەو كىشانەى دەيىنن كە خەلكى بەدەستىانەو دىاننالاند، لە ئىش و ژانيان بەشداربوو، لەگەل خەم و خولايى كۆمەلگا كەيدا دەژيا، لە خۇشىي و ناخۇشىي دا لە گەلىاندا بوو، لە سالى (۶۹۹)ى كۆچى دا كە (تەتار) دەورى دىمەشقى دابوو خەلكەكە دەترسان، كارىەدەست و سەركردە و زۆرىەى زانا و كەسە ديارەكان

ھەلاتى، دىمەشق بىچ سەرۆك و دەسەلات مایەو، تاوانبار و خراپەكارەكان بەندىخانەكانىيان شكاندن و ھاتنە دەرى و كارى خراپ و نا قۇلايان ئەنجام دا، لەو كاتەدا (ابن تىمىيە) قارەمانانە ھەلۆستى نواند كە كسانى قسە رۆيشتوى ئەوئى كۆكردنەو و رىككەوت لەگەلىان كە خەم لە كاروبارەكانى ولات بخۆن و بارودۆخەكە كۆنترۆل بكەنەو، دواتر رۆيشت بۆ لای (قازان) و داواى لىكرد ئەو ترسەى لەسەر خەلكى دىمەشق درووستى كردو نەيھىلەت و دەورى شار چۆل بكا و مەبەستەكەى ھاتە دى، ئەمەوجەندەن ھەلۆستى دىكەى (شىخ الإسلام) ەك بەشدارى لە جەنگ و كۆكردنەوئى خەلك و مەشق بىچ كردنىان و بەدواداچوونى بۆ كاروبارى مەسولمانان لە زۆر شوئندا، بەلگەى گەنگى دانىەتى بە بارودۆخى مەسولمانان بە شۆبەكەى كردەى.

۷- دىيا بەكەمگەرتن:

بەكەنگى دىكە لەو سىفەتانەى بانگەواز دەخاتە دلى خەلكەو و قسەكانى كارىگەرىيان دەبى و لى و ەردەگەرن، دىيا بەكەمگەرتن و خۆ دورگەرتنە لى، بە شۆبەكە عەقل و دل و ئەندامەكانى بەكلا بكاتەو بۆ زانست و زانىارى و ئەو مەبەستە گەورەى ھەيەتى، ئنجا ھەموو خەلكى سەردەمى خۆى بەك دەنگ بوون لەسەر دىيا بەكەمگەرى (ابن تىمىيە) و گوى ئەدانى بە لەزەت و خۆشەيەكانى دىيا، كەس ھەستى بىچ نەكردو بۆ ەدەست ھىنانى سەرەت و سامان، سەرقالى كارى دىيائى بىچ، نەزانراو كارىكى پەسىمى دەولەتى بووبى و كرى لەسەر كارەكانى ەرگەرتى، بەلكو ھەموو زىيانى خۆى لەگەل زانىارى و لە رى بانگەواز بۆلاى خوا بەسەر بردو، خاوەنى (الكواكب الدرىة) دەلى: (شىخ الإسلام) كرىن و فروشتن و شەرىكەيتى و بازەرگانى و ەتدى نەكردو و دىنار و درھەم و خواردن و كەل و پەلى پەزمەندە نەكردو، لەماوى زىيانى دا، لە داوى مەردنىشى مەراتەكەى برىتى بوو لە زانست و زانىارى، ەك شوئى بىچ ەلگەرتنى پىغەمبەر (صلى اللہ علیہ وسلم) كە فەرمووەتى:

(ان العلماء ورثة الأنبياء والانباء لم يورثوا ديناراً ولا درهما ولكن ورثوا العلم

فمن أخذ به، فقد أخذ بحظ وافر^(۱).

واتە: يىگومان زانايان مىراتگرى پىغەمبەرەنن، پىغەمبەرەننىش دىنار و درەھمىيان بە مىرات بەجى نەھىشتوۋە، بەلكو زانايان بە مىرات بەجى ھىشتوۋە ۋە ھەر كەسىك زانايارى بە مىرات بگرى ئەوا پشك و بەشى باشى پىپراۋە.

چۈارەم: بۈارەكانى كارى بانگەۋازىي (ابن تيمية)

(شيخ الإسلام) ۋاى دەبىنى كە بۈارەكانى كار كىرەن زۆرن و جىۋازن، گۆرەپانەكەش ھىچ سۈرچاكى تىدا نىن و دوژمنانىش رىمبازنى تىدا دەكەن، ھەستى بەۋە دەكرد كە ھەموو ئەو شتانەى لە دەۋرۈرەننى، پىۋستىيان بە چاكسازنى ھەيە:

- * خەلكى بە گشتى پىۋستىيان بە پەرۋەردە و فېركردن ھەيە .
- * زانايان پىۋستىيان بە ۋەبىر ھىتانەۋە و وشيارىۋونەۋە ھەيە.
- * كاربەدەستان پىۋستىيان بە ھەستانەۋە و ئامادەكارى ھەيە.

لەكاتىكدا دوژمنان لە (تەتار و سەلىبىيەكان) خراپە و فەسادىيان لە زەھىدا دەكرد بەبى ئەۋەى روۋبەرۋى ھىچ پەرچ و بەرەنگارىيەك بىنەۋە، (شيخ الإسلام) قەناعەتى ۋابو كە لەچەند لاۋە لەنىو كۆمەلگەدا گۆرپانكارى پىۋستە، زەحمەت و گەۋرەي و فراۋانى كارەكەى ھەست پى دەكرد، بەلام ئەۋە لە عەزم و ئىرادەى كەم نەدەكردەۋە، دېندەي دوژمنانى لەلا پروون بوو، بەلام سوور بوو لەسەر روۋبەرۋىۋونەۋە و بەرەنگارىيە، قەناعەتى ۋابو مادام ئەو كار و بانگەۋازە بۆ خوايە، خواى گەۋرە پشتى بەرنادا و يارمەتى دەدا، داۋاى يارمەتى بۆ ئەنجامدانى ئەو كارە سەختە بە زىكر وخوا پەرستىيە لە پەرۋەردگار دەكرد، لەدۋاى نوژنى بەياني لە شوئنى خۆى دەمايەۋە و تا چىشتەنگاۋ ھەر

(۱) أخرجه الترمذى و ابن ماجه، من نماذج الدعاة لرجون ص ۹۱.

يادى خۇاى دەکرد. (شەيخ الإسلام) قەت كاتى بەزايە نەداو، يان چاوپروانى ھاوکارىك نەبوو، ئەو باۋەپرى ۋابوو كە كات ژيانە، ھەر ساتىك كە بەيى كار پادەپرى زىانبارىيە ۋ قەرەبوو ناكىرتتەو، چونكە ئەو كاتەى ژيان دەپروا ۋ بەسەر دەچى ۋ ناگەرپتتەو، ۋە باۋەپرى ۋابوو كە ھەر خوا يارمەتى دەرىەتى، جگە لەو شتەكانى دى ھەموو ھۆكارى پۋالەتتىن، خۇاى كارىەجى مەيسەريان دەكات بۆ ھەر كەسىك لە بەندەكانى كە خۆى بىەوئى، لە پاستىشدا يارمەتى ۋ سەرکەوتن ھەر لە خواۋەيە^(۱).

۱ - چاكسازىي خەلكى بە گشتى:

(شەيخ الإسلام) زۆر داكۆكىي لەسەر چاكسازىي لەنىو خەلك بە گشتى كەردو، ئەۋىش لە پرى ى فېركەردنىكى راست ۋ دروستى دىن ۋ، باسكەردنى ئىسلام بەگشتى ۋ، روونكەردنەۋى ھەرام ۋ ھەلال ۋ پېشخستنى لە پېشتەرەكان، نەۋەش لە ميانى چاندنى عەقىدەيەكى راست ۋ ساغ ۋ دروست لە دل ۋ دەروونى خەلك دا ۋ پوۋچەل كەردنەۋى گومانى لاپىكان ۋ بەرپەرچدانەۋىيان، باسى عىبادەتى ساغ ۋ ھوكمەكانى جىھادى بۆ دەكەردن ۋ بە قسە ۋ كەردەۋە تى ى دەگەيانندن ۋ بەكەردەۋە بەشدارى ھەر كارىكى خىرى دەكەرد كە سوودى ھەبوو بى، ۋىراى نەۋە داكۆكىي دەكەرد لەسەر ئىسلامى گشتگىر، كە ھەموو لايەنەكانى ژيان دەگىرتتەو، ھەۋلى دەدا ئەو مانايە لە خەلكە كە بگەيەنى ۋ ۋىژدانىيان بەخەبەر بىتنى، بۆ نەۋەى بە جوۋلە بگەون بۆ كار ۋ پرايانپەرپىنى بۆ جىھاد، كە سەرەنجام دۋاى ھەۋل ۋ تىكۆشانىكى بى پسانەۋە، توانى بە يارمەتى خوا بگاتە ئەو مەبەستەى كە كارى بۆ دەكەرد ۋ دەپوست، كە كارىك بوو ۋەستاۋى بە جوۋلەخست ۋ، نووستۋى بە خەبەر ھىنا ۋ لە نىو جەرگەى ۋەستاۋى ۋ چەقبەستۋى دا كە ھەردووكيان لەسەر دللى بانگخۋازى دلسۆزدا قورسەن، جوۋلەى دروست كەرد.

ئەو زۆر داڭلىقكار بوو لەسەر پتەوکردنى رىزى براپەتى و، دَل بەيەكەو
جۆش دانى مەسۇلمانان و يەك ھەلۋىستى و كردنى ھەر شەيخ كە سوودى
بۇ مەسۇلمانان بووى، زۆر چاكەكار بوو، خۇي بە قورىانى دوورخستەو
مەترىيەكان لەسەر ئوممەت، دەکرد.

۲- چاكسازى زانايان:

ئەمەش لە ميانى بىرھىنانەويان بەوى دەي بە ئەركى سەرشانى خۇيان
ھەستەن، كە خۇاي پەروردگار پىچى راسپاردوون و فەرمانى پىچى كەردوون، زانا
زۆر بوون بەلام لە بوارى زانايارى بۇ بانگەواز و چاكسازى لە خەلكى دىكە
جيا نەدەكرانەو، زانايارى عەقلىانى پىر كەردبوو بەلام وىژدان و دەررونيانى بە
جوولە نەخستبوو، سەرقالبوون بە پەلە و پاىەى ژيانيان و لە جوولەى خستبوون،
نزىكيان لە سولتان و كاربەدەستان شانازى بۇ دروست كەردبوون و زمانيانى لە
گۆ خستبوو، بۆيە لە ھىچ شەيخدا لە خەلكى باشتەر نەبوون .

زانايان قەسيان يەك نەبوو، لە يەكدييان دەخىند و دژايەتى يەكدييان دەکرد،
بوغز و پەرتەوازمى دەررونيانى پىر كەردبوو، ھۆى ئەوھش ئەمانە بوون:

أ- دەمارگىرى مەزھەبىي: كە زال بوو بەسەر عەقل و ھۆشياندا و تووشى
نەتوانىنى كەردبوون بەوى لە پىناو شوپن كەوتنى ھەقدا لە دەليەكان بىفكرن و
لەي ورد بىنەو .

ب- بىرو و راي سياسى: كە بوو بەھۆى زياتر لىك ھەلۋەشانى يەكيتيان و
فراوان بوونى درزى ناكۆكىي لە نىوانيان دا، بە جۆرەك دەولەت دەيوست لە
ھەر مەزھەبەك قازىيەك ديارى بىكات، كە ئەو ھاندان بوو بۇ دەمارگىرى و
پەرتەوازمى، وە ھەر وەزىرەك زانايەكى ھەلدەبژارد و لەخۆى نزىك دەكرەو، لە
ھەر شەيخى گەلى و پەخنى لىچى بىوويە دەرى دەكر و لەخۆى دوورى
دەخستەو، تاواى لىھات زۆرىەى زانايان بوونە دارەستى كاربەدەستان و رىژ و
حورمەتى زانستيان پىو نەدەما و ھەبەت و سامى زانايان لىچى دادەپىن .

ج- زۆر لەوان پاي لادەرانىيان وەردەگرت لە سۆفەكان كە باوەريان بە (وحدة الوجود) ھەبوو، وە دانىيان دینا بە بىردۆزەي (الحلول والاتحاد) دا، وە زانايان ئەوكات شوئەوار و كارىگەريەكى ئەوتۆيان لى نەدەبينرا، (ابن تيمية) ئەو ھەلۆستە ناشايستەنى لە زانايان بىنيو ھەلۆزان لە فەرمان بە چاكە و پىنگرى لە خراپە ھىناو، بۆيە داواي لى كەردوون كە بە چاكىي نوئەنرايەتیی ئىسلام بکەن و، دوور لە بەرژھەندىي شەخسىي و ھەوا و نەفس ئەوێ لەسەر شانىانە پى ھەستن^(۱).

(شيخ الإسلام) دەويست زانايان دوور بکەونەو لە سولتان و پلە و پاھى پەسمى، بۆ ئەوێ نەکەونە ژىر كارىگەري ئەوان و رەخەي دەگرت و ناپەزايى دەردەري لە دەست ماچکردنى كاربەدەستان و چەمىنەو لە بەردەميان، بەھەرشيوەك لەبەر ترس پى يان تەماع، كە توانى تا راددەيەك تەنگ بەو زانايانە ھەلپچنى و وابكا خەلكى خۆيان لى بەدوور بگرن، ئەوانەي بەرتىليان لە خەلكى وەردەگرت كە كار بۆ خەلكى راھى بکەن لای سولتان و بەو خۆيانىيان دەولەمەند كەردبوو، تا كار گەيشتە ئەوێ فتاوى ھەلآلىي بەرتىليان دا بە مەبەستى كار پۆشتن، (شيخ الإسلام) لە مزگەوت دەنگى بەرز دەكردو و دەيگوت: (پۆستە بۆ ھەر كارىك چاكترىن كاربەدەست دابنرى كە دەتوانى بىكا،)

بەو پىيە ھىندىك لەو زانايانە بە دەنگىو ھاتن و بەوێ لەسەر شانىانە ھەستان و بەشداريان كەرد لە فەرمان بەچاكە و پىنگرى لە خراپە و جىھاد كەردن لە پىناو بەرزكەندەوې دىنى خوادا، بەلام بەشىكى دىكە بە ھەسەد و كىنە و خراپە و پىلانگىرى و درۆ و نىفتىرا و دژايەتیی كەردنى لەلای كاربەدەستان، وەلامى (ابن تيمية)يان دايمو، بۆ ئەوې بە گرتنى بدن و وشەي ھەق و دەنگى زولآلى كپ بکەن، ھەرچەندە توانيان بە غەدر و تاوان لاشەكەي بخەنە بەندىخانەو، بەلام نەيانتوانى قسە و پاو سەرنج و فتوا و پىنمايەكانى بەند

بەكەن لەكار و نامۇزگارى، لە كاتى تۈانا و دەسلەتەش دا ولەمى شەيخ الاسلام لىبوردەمى و سىنگ فراوانى بوو لە بەرانبەر ئەوانەدا كە خراپە و دزايەتى ئەويان كەردبوو.

۳- چاكسازلى لە ھەلسەكەوتى كاربەدەستان:

(شەيخ الإسلام) لە سەردەمى خۆيدا بە مەبەستى كارتىكەردىيان و پەلەكەشكەردىيان بۇ كەردنى كارى خىر، پەيۋەندىي بەھىز و پتەوى لە گەل سولتان و بەرپەرسەكان دا دروستكەردبوو، كە كەسانىك لە نۆياندا خۆشياندەويست و رۆزىيان لى دەنا و شەرمىيان لى دەكەرد و، سەرسام بوون، بە فەرمان بە چاكە كەردنى و پەنگەرى لە خراپە كەردنى و بە پەرۆش بوونى بۇ زىندوو كەردنەوى سوننەتى پەغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم)، لە گەل ئەو ھەموو خۆشەويستى و پەيۋەندىيە بە تىنەى لە گەلەياندا ھەببوو، ئىنسانىكى دىنا نەويست و زاھىد بوو، قەت شتى بۇخۆى داوا نەدەكەرد و رۆزىك لە رۆزائىش تەماعى لە پەلە و پايدە نەبوو، كە ويستبايان شتى بەدەن وەلەى دەنا و نەيدەويست، (شەيخ الإسلام) خەلەكى بانگەشت دەكەرد بۇ فەرمانبەرى كاربەدەستانىيان لە ھەركۆيەكە بن، بەلام ئەگەر سەربەچىي فەرمانى خوايانكەرد، ئەو نەبەى بە گۆيان بەكەرى، (مەمالىك) كە دەسلەتدارى ولات بوون، ئەويان خۆشەويست چونكە (شەيخ الإسلام) باوھرى بەو نەبوو كە (مەمالىك) ئەو كاتەش كۆيلەن. بەلكو مەرجى شەيخ الإسلام بۇ مەمالىك بەرتى بوو لە ئىستقامەت و بەردەوامىي لەسەر ئىسلام تاكو خەلەك بە گۆيان بەكات، (شەيخ الإسلام) وای دەزانى كە (مەمالىك) شەركەر و نازان و ھەرىكەتەيان لە سەنگەرەكى ئوممەتىي ئىسلامىي دان، رۆزىكى زۆرى لەلەى ئەوان ھەبوو و شەرمىيان لى دەكەرد و حسابيان بۇ قەسەكانى دەكەرد.

ئەو ھەستە دوو سەرى نۆوان (ابن تيمية و مماليك)^(۱) بە پۆيەست زانرا بۇ بەرپەرج دانەوى (تەتار و سەلىبىيەكان) كە سەرسەختەرىن دوژمنى ئىسلام

بوون لەو سەردەمەدا، بەلكو مەمالىك زىاترىش لەو، ھاودەنگ بوون لە گەل (شىخ الإسلام) دا بەوئى لە گەل ھەلۆستى ئەودا بوون لەوئى شوئەكانى فەساد و باپ و شوئى فروشتنى شەپايان داخستن^(۱)، ھەرچەندە ئەو پەيوەندىيە بەھىزە لە نۆوانيان دا ھەبوو، بەلام ناھەزان و كەسانى ھەسوود لە زانايان و خەلكى دىكەش، بەجۆرەھا شۆھ لە پىلانگىراندا بوون، لە دژى (شىخ الإسلام) و چەند جارەن سولتان و كارىدەستان بۆ دادگايى كردن (شىخ الإسلام) يان لە مەجلىسەكانيان دا ئامادە دەكرد، وتووێژيان لە گەلدا دەكرد دەريارى ئەو شتانەى پىيان تۆمەتبار دەكراو ھەموو جارى يىتاوان دەردەچوو، بەسەر كەوتووئى مەجلىسەكەى بەجى دەھىشت، بەلام فشارى ئەو ھەسوودانە بەردەوام بوو، بە شۆھىيەك كارىگەرى لەسەر كارىدەستان دروست كەردبوو كە فەرمانى بەند كەردنى (شىخ الإسلام) بەن.

ئەو شكايەت و داوايانەى ناھەزان لەسەر (شىخ الإسلام) تۆماریان دەكرد، ھۆيەكى گەورەى شارەزابوون و ناسىنى كارىدەستان بوو بۆ (شىخ الإسلام) كە لە نزىكەو شتى لى بىيستن، يەككە لەوانەى لەمىيانى ئەو قسە و وتووێژانەى لە نزىكەو لە گەلدا كەردو و ناسىويەتى و (شىخ الإسلام) ى خۆشويستو، سولتان (الناصر محمد بن قلاوون) بوو، بەلام وێپراى ئەوئى لە جىھادى (تەتار) ىش بىنيويەتى كە چەند ئازا و دلسۆز و بە ھەفا بوو بۆ دىن و نىشتمانەكەى، لە گەل ئەو خۆشەويستىيەشى دا بۆ (شىخ الإسلام) لە ژىر فشارى ناھەزانى دا بەندى كەردو، ئەو ھەلومەرجە ناھەموارەى (شىخ الإسلام) تىيدا ژياو ھەواى لى نەكەردو ھەمسارد بى و فەرمان بەچاكە نەكا، بەلكو بەردەوام داواى لە كارىدەستان كەردو كە بەئەركى سەرشانىان ھەستن بەرانبەر بە دىن و ولات و خەلكى بەگشتى. لەزۆر ڤووھە (شىخ الإسلام) ويستويەتى چاكسازى لە كار و ھەلۆستى سولتان و كارىدەستان دا بكا، ئەوئەلا شتى بى شەرى ناگادارى كەردوونەو ھەك: مەسەلەى نەھىشتنى بەرتىل و گەندەلىي ئىدارى و بەرپاكەردنى دادپەرورەى و پىندانى بەرپرسيارىيەتى بە پى شايستەيى و، جى بەجى

کردنى شەرىعتى ئىسلام، دژايەتتىكى کردنى چەند عادەتتىكى نەفامىي ۋەك تۆلەسەندىنەۋى نارەۋا و پەرەپىدەنى شوئىنى فەساد و خراپەكارى، لە لايەكى دىكەۋە داكۆكى کردنى لەسولتان بۆ ھاتنى بۆ جەنگى تەتار و رزگارکردنى ۋلات و مسولمانان و قبولنەکردنى زولم و ستەمى تەتار و. ھتە، ۋەك پىنى گوتوۋە (لوقدر انكم لستم حكام الشام ولاملوكه واستنصركم أهله وجب عليكم النصر فكيف انتم حكامه وسلاطينه وهم رعاياكم وانتم مسئولون عنهم).^(۱) كە ئەوانەى ھەموو بەمەبەستى چاكکردنى بەرپرسان بوو، ھىچ كاتىش مۇجامەلەى لە ھىچ شىئىدا لەگەل دۆست و ناھەزدا نەكردو و ئەۋەى بە ھەق و راستىي زانىيى، گوتوۋىەتى و كەردوۋىەتى، ۋە ھەموو ھەۋل و تىكۆشان و مەبەستىشى بەرجەستە کردنى ئىسلام بوو لە دل و دەروونى خەلكى دا، ۋەك ئەۋەى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ھىتابوۋى و، گىرپانەۋەى دەۋلەتتىكى ئىسلامىي بەھىز بوو، ۋەك ئەۋەى لەسەردەمى خەلىفە سەرراستەكان دا ھەبوو.^(۲)

پىنچەم، كۆسپەكانى سەر پىي چاكسازى (ابن تيمية):

لەۋەتەى خوا بوۋنەۋەرى دروست كەردو ھىچ بانگخوازىك نەبوو و نابى، مەگەر توۋشى كۆسپ و لەمپەر و ناخۆشى ھاتو و دىت، پىي بانگخوازن بۆ لاي خوا پىي بەھەشتە، بەھەشتىش بە ناخۆشىيەكان دەۋرە دراۋە.

كۆسپ و لەمپەرەكانى سەر پىي بانگخوازن نامازەى راستىي و ساغىيى كارۋانەكەيە، ئەو ناخۆشيانەى توۋشيان دىي گەلۇپى سەۋزە كە پىيان پىي دەدا بەردەوامىن لەسەر پۇشتىن و دلىيان دەكات لەسەر تەۋابىي بانگەۋازەكەيان، بۆيە گىر و گىرەتەكانى سەر پىي (ابن تيمية) كەموكۆپى نەبوو بۆ خۇي و،

(۱) البداية والنهاية ۳۳/۱۴

(۲) استمرارية الدعوة ۸۴ - ۸۶.

نەنگىي نەبوو بۇ ئەو بەرنامەيەى خەلكى بۇ بانگ دەکرد، بەلكو بانگخووزان دەزانن كە ئەو كۆسپ و گرفتانه لە گەل بانگەوازدا بەيەكمەو بەستراون و ئەو رىيە لەو شتانه خالى نيه، بانگخووزان بەهۆى ئەو شتانهشەو لە راستىي و تەوايى بانگەوازەكەيان دۇنيا دەبن وتاقى دەكرىنەو.

لە ھەمووكات و شۆننىكدە ئەو كۆسپانەى تووشى بانگخووزان دەبن يەكن، بەلام شىوازىان جىاوازه، كە بە پىي شۆنن و ھەلكەوتەى ناھەزان دەگۆرپن، قورئانى پىرۆز باسى ئەو كۆسپانە دەكات، كە دووبارە دەبنەو لەسەر رىي ھەموو بانگخووزنكدە كە دەفەرموى:

﴿كَذَلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَلِحْ أَوْ مَجْنُونٌ ۖ﴾ ﴿٥٢﴾ أَتَوَا صَوَابَهُ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾ الذاريات (٥٢ - ٥٣).

واتە: بەم شىويە ھىچ پىغەمبەرنك بۇ لاي ئوومەتانى پىش ئەمان نەھاتوھ مەگەر وتويانە - بەو پىغەمبەرە - جادووگەر يان شىتە، ئايە ئەمان و ئەوان راسپاردەيان بۇ يەكترى كەدوھ؟ نەخىر بەلكو ئەمانە گەلنىكى ياخى و لەرى دەرجوون.

- لە كۆسپەكانى سەر رىي (ابن تيمية) :

١- ئازاردان:

ئازاردان بە ماناي گشتى، مەبەست پىي ى ھەر زەرەر و زيانىكە كە تووشى ئىنسان دىت، كەم پىي يان زۆر، نەفسىي پىي يان بەدەنىي، شىوازي ئازاردانى (شىخ الإسلام) ھەردوو لايەنى نەفسىي و بەدەنىي گرتۆتەو:

أ- ئازاردانى نەفسىي:

كاتىك ناھەزانىي - ھەندىك زاناي نا خالىي يان ھەسوود- تۆمەتيان بۇ ھەلدەبەست كە گوايە ئەو (جسم) بۇ خوا قەرار دەدات، يان كوفر و پىي لىتتىكچوونيان دەدايە پال و درۆيان بۇ ھەلدەبەست، نمونەى: (علاء الدين محمد

بن محمد العجمي البخاري^(۱). كاتىك دىگوت: ھەركەسى بە (ئىبن تىمىيە) بلى: (شىخ الإسلام) ئەو كافر، ھەر بۇيە (ئىبن ناسر الدىن الدمشقى) لە كىتەپكەيدا بەناوى (الرد الوافر) بەرگىرى لە (شىخ الإسلام) كىردو و بەرپەرچى (علاء الدين) داوتەو.

بەراستىيى ئازاردانى نەفسىي شىخ الاسلام، لە پالدرانى كوفر و ئىلحاد و ئەوئى كە خوئى بە جىسم داناو و شوبھاندووتى بە دروستكراوكانى، ئازارنىكى زۆر، بەلام ئىمانى بەھىزو پىشت بەستىن بەخوا، ئازارەكانى بۆكەم دەكرەنەو.

ب- ئازاردانى بەدەئىي:

(شىخ الإسلام) تووشى ئازاردانى بەدەئىي ھاتو ھەتتە كاتىك ئاھزەكانى لە بەناو زانايان خەلىكىان ھاندو ھەتتە بۆ لىدانىي و دزايەتتىي كىردى، ئەو بو لە لايەن خەلىكى شەقاوئى گەرەكى (ھوسەينىيە) (قاھىرە) ھىرش كراوتە سەرى و ئازاريان داو، دواي ئەو كۆمەللىك لە دۆست و خۆشەويستانى كۆبوونەو بۆ تۆلەسەندەنەو لەوانە ئازارى (شىخ الإسلام) يان داو، بەلام ئاويرا نەھىشت تۆلە بىكەنەو و پىي گوتى: (إما أن يكون الحق لي،

(۱) لەسالى (۷۷۹) كۆچى لە ئىران لە داىك بوو و لە (بخاري) گەرە بوو، چو ھەتتە بۆ ھىند و دوايى بۆ مەككە و ئىنجا لە سالى (۸۳۲) لە (مصر) نىشتە جى بوو، لەگەل دەسلەتدارانى ئەوئى پەيغەمبەرى توند و تۆلى ھەبوو، دوايى چۆتە (دىمەشق) و لەوئى ماوتەو تا (۸۴۱) كە ئەو سالى لەوئى مردو، زانبارى لە بابى و خالى و سەعدى تەفتازانى وەرگرتو، شەرەزائىكى ھەنەفى مەزھەب بوو و زۆر دەمارگىرى ھەبوو بۆ مەزھەبەكە، توند بوو لەسەر ھىندىك لە زانايان و قەسى پىي گوتون بۆ نمونە: دەربارە ھەردووك زاناي پايە بەرز (ئىمام محى الدين النووي و تقي الدين ابن تيمية) پراي خراپى ھەبوو دەربارە (ئىمامى نەووى) گوتىتە (لايجوز النظر في كتبه، وأنه رجل ظاهري!) وە دەربارە (ئىبن تىمىيە) گوتىتە (من زعم أن ابن تيمية شيخ الإسلام فهو كافر) كە لەسەر ئەو ھەلۆستە زاناي بەناويانگ (الحافظ ابي بكر بن ناصر الدين الدمشقي) كىتەپكى داناو بەناوى (الرد الوافر) ناوى (۸۷) زاناي گەرە ھەر چوار مەزھەبەكە ھىناو كە بەرپىز و ھەك مامۇستا و بە (شىخ الإسلام) ناوى (ئىبن تىمىيە) يان ھىناو و قەسەكانى (علاء الدين) دەپوكتىتەو. (الرد الوافر ۲۱).

أولكم، أو لله، فإن كان الحق لي، فهم في حل منه، وإن كان لكم، فإن لم تسمعوا مني ولا تستفتوني فافعلوا ما شئتم، وإن كان الحق لله، فهو يأخذ حقه إن شاء كما يشاء)

واتە: ھەقەكە يان ھى منە، يان ھى ئىۋىيە، يان ھى خوايە، ئەگەر ھەقەكە ھى من بىچ، ئەو ھەقە گەردنىيان ئازابىچ، وە ئەگەر ھەقەكە ھى ئىۋە بىچ، ئەگەر گوتم بۆ ناگرن و بەقسەم ناكەن ئەو كەيفى خۆتانە، و ئەو ھى پىتتان باشە بىكەن، وە ئەگەر ھەقەكەش ھى خوايە، ئەو خوا ھەقەكەى خۆى وەردەگىرتەو ھەركاتى بىھوئ و بەوشوئەى خۆى بىھوئ.

وہ جارنىكيان لەكاتى وتوورژدا كاتى نووژى عەسر ھات، ھەستا بېروا بۆ مزگەوت، پىيان گوت: نەچى نەو ھە ناعەزانت نازارت بىدن، بەلام ئەو گوئى نەدانى و روئىشت بۆ مزگەوت، كۆمەلنىكى زۆر لە ناعەزانى بە مەبەستى نازاردانى دواى كەوتن^(۱).

۲- دژايەتیی كردنى زانايان بۆ (ابن تیمیة):

ھىندىك لە زانايان لە دژى وەستانەو و تۆمەتباريان كرد كە لە رېرەوى ئەھلى سوننەت و ئەو ھى زانايانى تۆمەت لەسەرى كۆكن، دەرچووە، وە ئەو زاناiane قورسايى و پىنگەى خۆيان ھەبوو لەنتو كۆمەلدا بە جورىك كە دژايەتى يەككىيان كەربايە خەلكى نەگەليان بوو، ئەو ھەندە بەس بوو بە يەككىيان گوتبايە لە دىن دەرچووە، يان لە رېى پىشىن لای داو، بۆ ئەو ھى شەر لە دژى بەرپا بىچ، لەلایەكى دىكەو دژايەتیی زانايان بۆ (ابن تیمیة) كە لە دژى وەستان و تۆمەتيان بۆ ھەلبەستو، پالئەرىك بوو بۆ ھوكمرانەكانىش كە دژايەتیی ناویراو بكەن، يىگومان زۆر جارن كاربەدەستان زانايان ھاندەدەن بۆ ئەو جورە ھەلۆستانە و، دژايەتیی كردنى كەسايەتییەكان و لەكەدار كردنى سومەديان و گومان دروست كردن لە كار و ھەلۆستیيان، يان زانايان خۆيان وىستويانە سومەدە و كەسايەتیی

زانايەكى پاىە بەرز بېروشىتن و دەولەتیش ھان بدن لە دژى، كە ئەو بەرھەمى
رق و قىنەكە كە دلىانى داپوشىو^(۱).

• زانای گەورە (ابو الحسن الندوي) ھۆكارە سەرەككەكانى دژايەتتى کردنى
(شيخ الإسلام ابن تيمية) ى لە لايەن ناحەزەكانى باس کردو و دەلى:

۱- بەرزى و گەورە كەسايەتتى (شيخ الإسلام) لە ناو كۆمەل و لای دەولەت، و
گومان بردنى خەلکىك و ھىندىك لە زانايان كە بوونى ئەو مايە پەراوژ بوونى
خۆيانە.

۲- زانایى و شارەزایى (شيخ الإسلام) و بەرزى ئاستى فکرى و کارىگەرى
لە گۆرپانكارىيەكاندا و ھەبوونى پراوسەرنجى تايبەتتى خۆى، كە نىجتهادى لە
زۆر مەسەلەدا کردو و ئەو قەناعەتتى پى ى ھەبوو بى ترس دركاندوويەتتى.
كە بەھۆى زانايارى زۆرى ناوبراوو ئاستى كەسانى دىكە دەرکەوتو و ھەسوودى
پى براو، وەك: وەستانەوئى لە دژى پافىزە و بىر و بۆچوونى خوار و خىچى
ھىندىك لە سۆفىيەكان و ئەوانەى كە تىكدەرى عەقىدەى ئەھلى سوننەت
بوون و، وەستانەوئى لە بەرانبەر ئەوانەى سىفەتەكانى خويان تەئويل دەکردن و
تەحريفان دەکردن.

ھەروەھا دەلى: يىگومان (شيخ الإسلام) لە پرووى پراو بۆچوونەكانى پىش
سەردەم و زەھانى خۆى كەوتۆتەو، توانايەكى زۆرى ھەبوو لە توژىنەو و
دەرھىنانى بنەما و ياساى شەرعىي لە دەقەكان، وە زانايەكى كەدەمى بوو،
ھەريۆيە ھەسوودى پى بردراو و ويستراو لە پلە و پاىە و پىزى شايسەى
خۆى دايبەزىتن و بىھىننە خواری.

• شيخ (أبو زهرة) ش دەلى: لە كۆن و نوئى دا ھەركەسىك لە ھىندىك شتدا لە
خەلکى دىكە چاكتەر بووبى و چەند سىفەت و ھەلسوكەوتىكى ھەبن، زياد لە
خەلکى و ھاوونانى، ئەو لە زاتى خۆى دا كەسىكى گەورە، بۆيە لە ھەموو
لاو چاوى تى دەرن، سەرنجام دۆست و دلسۆز و خۆشەويستى دەبن و دوژمن و

ناھەزىشى دەپ، كە بەدۋاي ھەلە و كەمووكوپەكانى دا دەگەرپن، بەو شىۋىيە (ابن تيمية) لە زاتى خۇيدا كەسىكى ناۋازە و گەورە و دامەزراۋ بوو، خاۋەنى چەند سىفەتتەك بوو كە لە ھاۋوئەكانى سەردەمى خۇي دا نەبوون، كە ئەوانە بوونە مايەى ئەۋەى لاي خەلكتەك بە گەورە و پىژەۋە سەير بىرى و خەلكتەكەش بە پەست و نزم تەماشاي بىكات^(۱).

• زاناي گەورە (الالوسي) ھۆيەكانى دژايەتتى كرانى (ابن تيمية) ى كورت كەردۆتەۋە و دەلى:

ھىندىك كەس لەبەر ئەۋەى ھاۋچەرخى يەكدى بوون لە گەل (شيخ الإسلام)، ھىندىكەش بە بىستىنى درۆى بى بنەما و لىنەكۆلىنەۋە لى ھىندىكەش لەبەر ئەۋەى لە عەقىدەدا لە گەلدا جىاۋاز بوون، ھىندىكەش لەبەر خۇشەۋىستىيان بۇ (ابن عربى) و شۆنكەۋتوۋەكانى، كە (شيخ الإسلام) پەخنى توندى لە بوارى عەقىدەدا لى گرتو، ھىندىك كەسىش مامۇستاكەى ناكۆكى ھەبوۋە لە گەل (شيخ الإسلام) دا.

(بهاء الدين السبكي) لە قەسەبەكى دا دەلى: (مايغۇز ابن تيمية الا جاهل أو صاحب هوى، فالجاهل لا يدري ما يقول، و صاحب الهوى يصده هواه عن الحق بعد معرفته به)^(۲).

ۋەكەتتەك زاناي پاىە بەرز (ولى الله الدهلوى) بەراۋرد دەكات لە نىۋان زانىارى (ابن تيمية) و ھاۋسەردەمە نەيارەكانى دا، دەلى: (زانا نەيارەكانى زانىارىيان ناگاتە دەبەكى زانىارى ۋى)^(۳).

(۱) ابن تيمية للندى/ص ۱۳۹.

(۲) الرد الوافر ۹۹.

(۳) الندوة العالمية ۲۱۳.

لەو درۆيانەى لە دژى (شىيخ الاسلام) ھەلىيانەستەون:

نەيار و ناحەزەكان لە پشت درۆ و دەلەسەكان كە لە دژى (شىيخ الإسلام) دىيانكردن، خۆيان دەشاردەو، بۆ ئەوێ ھۆكارە راستەكانى دۆژمنایەتیی كردنیان بۆى، بشارنەو، دىیانویست شتە ناراستەكان بکەنە بیانوی بە دیهتانی مەبەستەكانیان، گەورەترین ئەو درۆیانەش ئەمانە بوون:

أ- جەستاندننى خوا (تجسیم الله):

ھەر لەبەر ئەوێ ئەو سیفەتانەى خواى گەورەى سەلماندوون كە خوا خۆى پێ وەسف كردوون، یان پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) خواى پێ وەسف كردوون، كە ناحەزانى دىیانویست (ابن تیمیة) ش وەك ئەوان سیفەتەكان تەئویل بکا و لە مانای راستەقینەى خۆى لایانبەدات، كە خوا و پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) فەرموویانە.

ب- سەردانى نەكردنى قەبرى پێغەمبەران:

گوايە (شىيخ الإسلام) بە شەرعی نەزانیو و پشتگیری لەوە كردووە كە سەردانى قەبرى پێغەمبەر (محمد) "صلی الله علیه وسلم" و پێغەمبەرانى دیکە (عليهم السلام) نەكړی، لە كاتێكدا (شىيخ الإسلام) لە چەند كتیبىكى دا ڕوونى كردۆتەو كە قسەكەیان گۆڕیو و ئەو بەو شیوێ نەگوتو، بەلكو ئەوێ ئەو دیلێ ئەوێ كە دروست نیە بارگە تێك بنی ی و بکەوێ سەفەرێ بەنیازی سەردانى قەبر، چونكە جیاوازی ھەیە لە نێوان سەردانى كردنى قەبردا و، بارگە تێك نان و سەفەرى تاییەت كردن بۆ سەردانى كردنى قەبر، كە یەكەمیان شەرع فەرمانى پێ كردووە و دووهمیان شەرع نەھى لێ كردووە^(۱).

(۱) دەربارەى سەردان و زیارەتى قەبران، پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دەفەرموێ: (زوروا القبور فانھا تذکرکم الاخرة) رواه مسلم، بەلام سەبارەت بە بارتێك نان و سەفەر كردن بۆ شوێنێك بە مەبەستى عیبادەت و لە خوا نزیک بوونەو جگە لەو سێ شوێنەى پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) باس دەكات لەسەر ڕای زۆریەى زانایان ھەرامە، كە دەفەرموێ: (لا تشد الرحال الا الى ثلاثة مساجد، المسجد الحرام ومسجد الرسول (صلی الله علیه وسلم)

ج- سوڭايە تىكرىدەن بە يىغەمبەران و پىاچاكان:

دىيانگوت (شەيخ الإسلام) سوڭايە تىپى بە يىغەمبەران (عليهم السلام) و پىاچاكان دەکا، چۈنكى دەلى ئايى (توسل) - گىرانيان بە ھۆكارى لىخۇشبون- بەزات و كەسايە تىپى و پلە و پاىەيان بىرى، كە ئەمەش پاى زۆر لە زاناiane بە دەلىل و بەلگەى بەھىز.

د- دەرچوونى لە ئىجماع:

درؤ ھەلبەستىيان بەھى شەيخ الإسلام لە (ئىجماع) كۆدەنگى زاناian دەرچووه، ھەر لەبەر ئەھى بە بەلگە و دەلىل رەخەى لە مەزھەبەكان دەگرت و بىچ ئەھى تەقلىدى مەزھەبىكى ديارىكراو بىكات، ئىجتىھادى بۆ ھىندىك مەسەلە لە ژىر رۆشناى قورنان و سوننەت دا دەکرد^(۱).

۳- گىران و بەندىردن:

(شەيخ الإسلام) لە گىران و بەندىراند پشك و بەشىكى زۆرى پىچ براوه، ئەو لە (مىسر) و (شام) بەندىكراوه، دوور خراوتەوه بۆ (ئەسكەندەرىيە)، چەند جارنىك لە بەندىخانەى (قلعة) دا لە (دىمەشق) بەندىكراوه و، لەوئدا وەفاتى كردوه، ناوبرا چەند جارنىك گىراوه، لەوانە:

أ- لەسالى (۶۹۳) ى كۆچى (نائب السلطنة) بۆ ماومەكى كەم گرتى بەھوى وەستانى لە دژى يەكىكى نەصرانىي بەناوى (عساف) كە جنىوى بە يىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دابوو، دواى سەرىەرزانە ئازاد كرا.

ب- سالى (۷۰۵) ى كۆچى لە دىمەشق كاتىك لەبارەى عەقىدە موناقدەشى

و مسجد الاقصی) رواه البخارى ۱۱۸۹ . كەواتە بەو پىپە يەكىك كە بەمەبەستى عىبادەت سەفەرىكات بۆ مزگەوتى يىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) و دواتر لەوى سەردانى قەبرى يىغەمبەر و ھەردوو ھاوئى و... ھتە، بىكات ئەھى سوننەتى بەجى ھىناوہ و خاومنى پاداشتە. (ومرگىر).

له گه‌لدا کراو راپیگه‌یاند که عه‌قیده‌ی ئه‌و به پێ ی سوننه‌ته و به‌پێی به لیک‌دانه‌وه‌ی پێشینی چاکه، وه‌ک (ابن رجب و ذه‌بی) باسیان کردوه، به‌لام ئه‌و قه‌ناعه‌ت و عه‌قیده‌یه به‌دلی ناچه‌زانی له (میسر) نه‌بوو، بۆیه بۆ مونا‌قه‌شه کردن له‌گه‌لی بانگیان کرد بۆ (قا‌هی‌ره)، سه‌ره‌نجام (ابن مخلوف) ی ناچه‌زی حوکمی به‌ندکردنی به‌سه‌ردا سه‌پاند و له (۲۶ ر‌ه‌مه‌زان) ی سالی (۷۰۵) ی کۆچی تا (ری‌بع الاول) ی سالی (۷۰۷) له به‌ندی‌خانه‌ی (قه‌له‌ه) دا مایه‌وه، تا (حسام الدین مه‌نا بن عیسی) ئه‌میری عه‌ره‌ب له به‌ندی‌خانه ده‌ری هێنا.

ج- سالی (۷۰۷) ی کۆچی که هێندێک له سۆفیه‌کان شکایه‌تیان لێی کرد، هه‌رحه‌نده هه‌یچ شتێکی له‌سه‌ر ئیسه‌پات نه‌بوو مایه‌ی گیران بێ، به‌لام دوا‌ی ئه‌وه‌ی ده‌و‌له‌ت مه‌له‌فی (شیخ الإسلام) ی دایه ده‌ست زانا و قازییه‌کان و نه‌وانیش سه‌رسام بوون و نه‌یان‌زانی به‌چ بی‌انویه‌ک بی‌گرن، (شیخ الإسلام) به‌پێی خۆی به‌ره‌و به‌ندی‌خانه‌ی پ‌ر‌و‌یشت.

د- سالی (۷۰۸) ی کۆچی دو‌ژمن و ناچه‌زانی و یسه‌تیان له‌ده‌ستی پ‌ر‌ز‌گار بن، بۆیه دو‌وریان خسته‌وه بۆ (اسکندریه) و له‌وێ به‌ندیان‌کرد، تا (۸ شوال) ی (۷۰۹) ی کۆچی له به‌ندی‌خانه‌دا مایه‌وه، تا سول‌تان ناصر دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ی بۆ ده‌سه‌لات و کوشتنی (بیب‌ریس جاشنگیر) به‌ریدا.

ه- سالی (۷۱۸) ی کۆچی بریارێکی سول‌تان ده‌ر‌چ‌وو که نایێ (شیخ الإسلام) فتوا بدات له مه‌سه‌له‌ی سو‌ن‌د خواردن به‌ته‌لاق، که ده‌لی: ته‌لاقی پێناکه‌وێ، به‌ل‌کو ته‌نیا که‌فار‌ه‌تی ده‌وێ، وه‌ له (دار السعاده) دانیشتنێکی له‌سه‌ر ئه‌نجام درا، دیسان له سالی (۷۱۹) ی کۆچی دا، دانیشتنێکی دی‌که‌ی له‌سه‌ر ئه‌نجام درا بۆ د‌ل‌نیا بوون له‌سه‌ر ئه‌و بریاره، به‌لام (شیخ الإسلام) وازی له‌پایه‌که‌ی خۆی نه‌هێنا و تا سی‌یم مه‌جلیسی بۆ به‌سترا و بریاری بۆ درا له به‌ندی‌خانه‌ی (قه‌له‌ه) دا له دی‌مه‌شق به‌ندکرا.

و- سالی (۷۲۰) ی کۆچی له‌به‌ر ئه‌وه‌ی فتوا‌ی دابوو له مه‌سه‌له‌ی (طلاق) جارێکی دی‌که‌ گیرا، وه‌ به‌یه‌که‌جاری بریاری نه‌دانی فتوا‌ی بۆ درا، وه‌ (نجم

الدين بن صبرى) ى دۆڭمىنى، بېرىرى گىرتنى دا، پىنچ مانگ و ھەژدە رۆژ لە بەندىخانەدا ھېشتىمە و لە رۆژى دووشەممە (۱۰ محرم) ى سالى (۷۲۱) ى كۆچى لە بەندىخانە ھاتە دەرى.

ز- دواى ئەو ى ئەھلى بىدعت و ھەوا و نەفس لای سولتان درۆيان بۆ ھەلبەستبوو و شتەكەيان لى گۆرېبوو، لە سالى (۷۲۲) ى كۆچى لەسەر فتواى (شدالرحال) مەسەلەى ھەرام بوونى بنە و بارگە تىكنان و سەفەرکردنى تايبەت بۆ سەر گۆر و مەزار بەمەبەستى لە خوا نزيك بوونەو، بېرىرى رەسمى بۆ گىرانى دەرچوو و گىرا.

پ- سالى (۷۲۶) ى كۆچى كە ئەو دوا بېرىرى گىرانى بوو، ھۆيەكەشى دووبارە فتواى ھەزامکردنى بەتايبەتى بنە و بارگە تىكنان و سەفەرکردن بۆ زيارەتى قەبران بوو، كە بەند كرا و لە بەندىخانە مايەو تا لەویدا لە سالى (۷۲۸) ى وفاتى كرد، ئەو ەش دواى ئەو ى ناھەزەكانى قسەكانى (شيخ الإسلام) يان گۆرېبوو، شتىك كە ئەو نەيگوتبوو بۆيان ھەلبەستبوو^(۱).

۴- ئازادى قوتابى و مۆشەۋىستەكانى:

(شيخ الإسلام) ھاوپرى و ھاوكار و دۆست و ھەوادارى زۆرى ھەبوون، كە لەگەل ئەودا بە دەست و زمانيان فەرمانيان بە چاكە و رىگرييان لە خراپە دەكرد، بۆيە ئەوانىش لەو رىيەدا تووشى بەشتىك لەو نازارە بوون كە تووشى (شيخ الإسلام) بوو بوو، لە بەندكردن و قسەى ناخۆش پىن گوتران و نازاردان.

بۆ نمونە: لە نۆۋەراستى مانگى شەعبانى سالى (۷۲۶) ى كۆچى دا (قاضي القضاة) ى شافىعى بېرىرى دەرکرد بە گىرتنى كۆمەللىك لە ھاۋەلانى (شيخ الإسلام) ئەو ەش بە فەرمانى (نائب السلطنة) ھىندىكىشى بە شىۋە دىكە تەغزىر كردن و دواى ھەمويانى بەردا، جگە لە (ابن قيم الجوزية)، كە

(۱) البداية والنهاية ۵۴/۱۴، ۸۷، ۹۳، ۹۷، ۱۱۳/ مجموع الفتاوى ۱۶۰/۳، ۲۰۱ الذيل على طبقات الحنابلة ۳۹۶/۲ - ۴۰۳.

ئەو لە (قەلە)ی دیمەشق بەندکرا بوو^(۱).

۵- لیسەندنی کتیب و کەلوپەلی نووسین:

ئەم کۆسپە - یان سزادانە بەلای ئەیارەکانیەو- لە ھەموو کۆسپەکانی دیکە زیاتر کاری کردە سەر (شیخ الإسلام)، کاتیک کتیبەکانی لی سەندران و لە خۆشەویستترین شت دابەرترا و بی بەش کرا، کە بریتی بوو لە توژینەوێ زانستی و تۆمارکردنی بیر و پاو فتوایەکانی، بۆ ئەوێ لە بیرى بچنەوێ و شتی تازە و دەست نەھێنێ، کە ئەو ھەلوستەیان مایەى دەرخستنی لیلی ژیانیان و گومرایی و سەرلێشواویی و عەیب و عاریان بوو، ئەوێش دواى ئەو ھات کە قاضی (عبدالله الأحناني) سەبارەت بە زیارەتی قەبر بە تاییبەتی قەبرى پیغمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) شتیکی نووسیوو کە پێچەوانەى بیر و رای (ابن تیمیة) بوو، بۆیە ئەویش لە بەندیخانەو بەرپەرچی دایەو و سەلماندبووی کە ئەو قازییە کە مالیکی مەزھەب بوو، زانستیکى کەمى ھەبە و بەلگەى لاوازی ھیناونەو و شتیکی دەلی کە زانایانی پیشین نەیانگوتو، قازی بەو زۆر توورە بوو، شکایەتی لای سولتان لی کرد، سولتانیش بریارێکی دەرکرد بە لیسەندنی ھەموو ئەو کتیب و نامرازانەى پێى دەنووسین، بۆ ئەوێ لە (سجن) دا ھێچ شتیکی لا نەمێنێ پێى بنووسی و بتوانێ کتیب دابنێ، وە لە مانگی (رجب)ی سالی (۷۲۸)ی کۆچی دا، ھەموو رەشنووس و نووسراوەکانی ناردان بۆ کتیبخانەى (العادلیة الکبری) کە بریتی بوون لە نزیکەى (۶۰) شەست بەرگ لە کتیب و (۱۴) چوار دەمەزەمە کە خەریکی توژینەو و لی کۆلینەویمان بوو^(۲).

*** نامرازەكانى بەرەنگار بوونەو:**

ئەوئى (شەيخ الإسلام) (رەھمەتى خۇاى لىبىت)، ھەببۇ بۇ بەرەنگار بوونەوئى ئەو گەرت و ئاستەنگانەى دەھاتنە سەر رىئى، برىتى بوو لەوئى پىغەمبەرەن (عليهم السلام) و بانگخوازن - كە سەر مەشقن- ھەيانبوو، پەناى بەخۇا دەگەرت و داواى يارمەتى ھەر لەو دەکرد، سەبر و ئارامى ھەبوو لەسەر ناخۇشەيەكان و چۆكى دانەدەدا، زۆر زەكر و يادى خۇاى دەکرد و بە كوئ لە خۇا دەپاراپەوئە، خاومنى خورپەوشتى ئىماندارانەى بەرز و پەسەند بوو، وە كە قورئانى لەبەر بوو، بىچ مەنت بوو لەوئى كىتەب و پەپ و كەلپەلى نووسىنى لى دەستىنن، لەو بارەوئە وەك پىشتەر باسماں كەرد (ابن قىم الجوزىة) چەندان نمونەى ھىناوئەوئە لەوانە دەلى: خۇا ئاگادارە لەگەل ئەوئى لە ژيانىكى كەمدەستى و زىرىى دا دەژيا و، لە ھەبس و ھەپەشە و نا سەقامگىرىى دا ژيانى دەبرەسەر، كەسم وەك ئەو نەدىوئە لە ژياندا دلخۆش و شادومان بىچ و، وەكو ئەو بە وەرە دلقام بىچ، لە دەم و چاوى دا جوانىى و گەشاوئەى دەدرەوشايەوئە، كاتىك ترس وىيم لە سەرمان زىادى دەكەرد و گومانمان بۇ دروست دەبوو و، ئەرزمان لى وىك دەھاتەوئە، كە دەچوونە لای (شەيخ الإسلام) ھەر كە دەمانىنى و گورمان لە قەسەكانى دەبوو، ئەو ناخۇشەيەمان لەسەر لادەچوون، دەبوو بە دلكرانەوئە و ھىز و يەقىن و ئارامىى، پاك و بىچ گەردى بۇ ئەو خوايەى پىش ئەوئى پىتى بگەن بەھەشتى پىشانى عەبدەكانى داوئە، وە ھەر لە دنيادا دەرگاكانى ئەوئى بۇ كەردوونەوئە و بۆن و بەرامە و خۇشىى و جوانىى بىچ داوئە، بە جورىك ھەموو توانا و ھەولى خۇيانى لە پىشاو و دەستەھىنانى دا بۇ خەرج دەكەن و پىشەركىتى بۇ دەكەن^(۱).

لەبەرەنەر ئەو ناپەھەتىى و دەردەسەريانەيدا، لە كۆتايى تەمەنىدا لە سەجن دا دىيگوت:

(نحن لله الحمد والشكر في نعم متزايدة متوافرة، وجميع مايفعله الله فيه نصر الإسلام، وهو من نعم الله العظام... ونحن لله الحمد، على عظيم الجهاد

(۱) الوابل الصيب ۴۴ / العلماء العزاب ۱۷۶ - ۱۷۷.

في سبيله، بل جهادنا في هذا مثل جهادنا يوم قازان، والجبلة، والجهمة والإتحادية...^(۱).

واته: ھەمد و سوپاس بۆ خوا ئىمە لە نىعمەتى بەردھوام و بەرھەزىيەت داین، ئەوھى خوا دىھىكەت سەرھەمىتى ئىسلامى تىدایە، كە ئەوھى لە نىعمەتە گەورەكانى خوايە. سوپاس بۆ خوا ئىمە لە جىھادىكى گەورە داین لە پىناو خوادا، ئەم جىھادەمان ۋەك ئەم جىھادىيە كە لە دژى قازان دەجەنگىن، يان لە جەبەلىيە و لە بەرانبەر جەھەمىيەكان و سۆفىيەكان كە باوەرپان بە (حلول واتحاد) ھەبوو.

ناوېراو رازى بوو بە قەدەرى خوا و دىگوت: ھەرشتىك خوا بىكەت خىر و بەزەمى و ھىكمەتى تىدایە، ھىچ زەرەرىك تووشى كەس نايى، مەگەر بەھۆى گوناھەكانىيەو.

﴿مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾ النساء (۷۹)

بەندە لەسەرى پىوستە ھەموو كاتىك لە ھەموو ھالەتەدا ھەمد و سوپاسى خواى گەورە بىكەت، ۋەداۋاى لىخۆشبوون بۆ گوناھەكانى بىكەت، چونكە سوپاسكردن نىعمەتەكان زىاد دەكا و داۋاى لىخۆشبوون ناخۆشىيەكان لادەبا، خوا ھەر شتىك بۆ بەندەكەى بىرپار بەدات، ھەر خىر و چاكەيە بۆى:

(...ان اصابته سرء شكر، فكان خيراً له وان اصابته ضراء صبر، فكان خيراً له)^(۲). رواه مسلم.

واته: ئەگەر خۆشەيەكى تووش بوو، سوپاسى خواى لەسەر دەكەت ۋە ئەو بۆى بەخىر دەگەرئ، ۋە ئەگەر ناخۆشەيەكى تووش بوو، نارامى لەسەر دەگەرئ، ئەوھى خىرە بۆى، داۋاى ئەوھى كىتەكان و پەر و ئامرازەكانى نووسىنى لى سەندران و بەردىنانن بۆ لاى قازى (علاء الدين القونوي) و لە كىتەخانەى (العدالية) لە ژىر دەستى ئەم مانەو، (شىخ الإسلام) بەزۆرى لە ژوورى سىجن

دا خۇي سەرقالى قورئان خوئندن دەکرد، وئپراي عىبادەتى دىكەي شەخسى و بىرکردنەو و شەونوئز، ھەتا وەفاتى کرد، لەو ماوئىيەي لە (قەلە) دا سجن بوو، (۸۰) يان (۸۱) جار ختمى قورئانى کرد، لە کوئا خەتمى دا گەيشتە کوئايى سورەتى (اقتربت الساعة)، ئايەتى (ان المتقين فى جنات ونهر، فى مقعد صدق عند مليك مقتدر)، کە وەفاتى کرد يەكسەرپىش ناشتنى ئەو ختمەشى لەسەر تەواو کرا، ھەر رۆژىك سى جوزئى دەخوئند و، لە دە رۆژان دا خەتمىكى تەواو دەکر، ئەو قسەي (زين الدين) ي برايەتى کە بۆي باس کردووم^(۱).

شەشەم: ھىندىك لە بۆچوونەکانى (شىخ الاسلام) لەسەر بانگەواز

۱ - بانگەواز بۇ لىلى خوا ئەرکى پىغەمبەران

(عليهم السلام) و شۆلىكەوتوالىانە:

پىغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم) سبە باشتىن شۆە- بە ئەرکى بانگەواز ھەستاو، ھەر شتىك خوا فەرمانى پى کردى، ئەویش فەرمانى بەو بە خەلکى کردو، وە پىگىشى لى کردوون لە ھەرشتىك خوا پىگىشى لى کردى، فەرمانى بە ھەموو چاکەيەك کردو و رىگى لە ھەموو خراپەيەك کردو . ھەرشتىك خوا و پىغەمبەرى خوا خۆشيان بوئ لە شتى واجب و پەسند، لە ئاشکرا و پەنھان، فەرمانى کردنىان بانگەوازە بۆلاي خوا، وە ھەرشتىك خوا و پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) پىيان لى ي پى، لە ئاشکرا و پەنھان، پىگىشى لى کردنى بانگەوازە بۆلاي خوا، بانگەواز بۆلاي خوا نايەتە دى و تەواو نابى، مەگەر بانگەواز بکرى بۆ کردنى ھەر شتىك خوا پى خۆشە، و نەکردنى ھەرشتىك کە خوا پى ناخۆشە، جا ئەو شتە قسە بى يان کردار، ئاشکرا بى يان پەنھان^(۲).

۲- ئەرکى سىرشانى ئوممەت بىرانبىر بە بانگەواز بۇلاى خوا:

(ابن تیمیة) دەلى: بانگەواز بۇلاى خوا واجىبە لەسەر ھەموو ئەوانەى دواى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) کەوتون، کە ئۆمەتە کەیتى و بانگەواز دەکەن بۇ لاى خوا، وەك چۆن ئەو بانگەوازی کردو، ئەوہى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرمانى پىن کردوہ کارى ئەوانیش ئەوہى و، ئەوہى ئەو پىنگرى لى کردوہ خەلکە کەش پىنگرى لى دەکەن، وە ئەوہى ئەو ھەوالى پىداون، ئەوانیش ئەوہ پادەگەیدەن، کەواتە بانگەواز فەرمانکردنە بە ھەموو چاکەیدەك و پىنگرىيە لە ھەموو خراپەیدەك^(۱).

ئەو کارە -بانگەواز بۇ لاى خوا- لەسەر تىکرای ئوممەت واجىبە، ئەوہى کە زانايان ناویان لى ناوہ (فرض الکفایہ) ئەگەر کۆمەلئیک پى ھەستن واجب بوونى لەسەر ئەوانى دیکە لادەچى، ھەموو ئوممەت فەرمانى بەوہ پى کراوہ، بەلام ئەگەر کۆمەلئیک پى ھەستان لەسەر ئەوانى دیکە لادەچى^(۲).

۳- ئارام گرتن و بىردەوامىي بەمەبەستى

گىلانەوہى ئیسلام بۇ ژيان:

(شیخ الإسلام) دەلى: زۆر لە خەلکى ئەگەر خراپەیدەكى بىنى، يان بارودۇخى مسولمانانى بە خراپ و شېرز بىنى، زۆر تىك دەچى و كول دەپى و وەك خاوەن مصیبت ناپەرەخت دەپى و دەگىر و دەنالىنى، کە ئەوہ ئەھى لى کراوہ و نابى واپى، بەلکە فەرمانى پىن کراوہ کە بە ئارام و خۇپاگرىي و پشت بە خوا بىبەستى و، ھەردەم چالاک و ورە بەرز و پشت ئەستور بى بە یارمەتى خوا، بۇ سەرخستنى ئەم دینە، وە دەلى: وە کە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرموی: (ثم يعود غریبا کما بدأ) گەرەترین غەربىي دین ئەو کاتەیدە کە

(۱) مجموع الفتاوى ۱۵ / ۱۶۵.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۵ / ۱۶۵.

نەوانەى ھاتونە نىۋىمە، ھەلدە گەپ تەنە، بەلام خۇي بالادەست دەفەرمۇي:
 ﴿...مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
 أَعَزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ...﴾ المائدة (۵۴).

ئاۋا بەو شىۋىمە سەبارەت بە غەربىيى و لاۋازى دەست بى دەكات تا وردە
 وردە بە ھىز دەي و بلاۋ دەي تەنە، لە زۆر شۇنى دىنبايە لاۋاز دەي، دۋاي بە ھىز
 دەي و دەرەكەۋى و خۇا پايدەدارى دەكا و سەرى دەخا^(۱).

۴- دۆستانى خۇا كەردەۋە راست ۋىساغ :

دۆستانى خۇا (أولياء الله) ھىچ شىتەكەن نىيە پىيان لە خەلىكى جىا
 بىر تەنە، لە شتى رۋالەت و كارە مۇباحەكاندا، ۋەك ئەۋەى بە شىۋە و بەرگىك،
 لە يەكى دىكە جىا بىر تەنە، يان بە تاشىن و كورت كەردەۋەى سەر و . ھتە،
 ۋەك گۇتراۋە: زۆر لە پىۋاچاكان لە بەرگىكى سادەداۋون و زۆر لە زىدىق و
 بى دىنانىش لە بەرگى ناياب و عەبادا زىاون، ئەۋان لە ھەمۋە چىنەكانى
 ئۆمەتە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دا ھەن، ۋەك ئەھلى قورئان، ئەھلى
 علم، ئەھلى جىھاد و جەنگ، ئەھلى بازىرگانىي و پىشەسازى و جوتيار و .
 ھتە^(۲).

(شىخ الإسلام) دەلى: (ھەرچەندە كەردەۋە بە تەنبا بۇ خۇا و مەبەست بى ئەۋ
 بى، بەلام ئەگەر بە پى شەرىعتى خۇا نەي، ئەۋە ۋەرنەگىرى، ھەر ۋەك چۆن
 ئەگەر بە پى شەرىعت بى، بەلام مەبەست پى خۇا نەي بە ھەمان شىۋە
 ۋەرنەگىرى، كەۋاتە دەي كەردەۋە بە تەنبا بۇ خۇا و، بە پى شەرىعتى خۇا بى،
 ئەۋەش جىبەجى كەردى فەرمانى خۇايە كە دەفەرمۇي:

﴿فَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ ۚ أَلَمْ نَأْمُرْكَ﴾

الكهف (۱۱۰) (۱۱).

واته: هه كه سىك ديهوى به - پرمامه ندى - خوا بگات، با كردهوى چاك بكا و له پرستنى دا هيچ كهس نه كاته شريكى خوا، نهو نيتهى خوا وهرى ده گرى و پاداشتى له سهر ده داته وه نهويه كه بۆ خوابى و بۆ نهو بجوولى وه كردهوى چاكيش نهويه فرمانى كردنى درابى.

بەشى شەشەم

پەلە و پاىەى زانستى (شەيخ الإسلام) و مەدەى زانايان بۆى

لە سەردەمى خۇيدا (شەيخ الإسلام) پەلە و پاىەىەكى زانستى و كۆمەلەيەتىي گىرنگ و بەرزى ەبەوۋە و خاۋەنى داھىتان و بىرى فراوان و بەھىزى لەبەر كىردن بوۋە، زانايانى سەردەمى خۇى پىى سەرسام بوون و بە كەسىكى ەلەكەوتوى ناۋازە ناويان بىردوۋە، بە جوانترىن تەعبىر و وشە مەدەحيان كىردوۋە، ەك: (پىشەوا، كۆتا مۇجەتەھىد، ەللەمە، قورئان و سوننەت لەبەر، مۇجەھىد، كۆكەرەۋى سىفەتە بەرزەكان، ناۋازەى زەمانە، پىشەۋاى تۇرۇرەۋانى قورئان و ... ەتد)، ە شەھىدى ئەۋەيان داۋە كە ناۋىراۋ لەسەر سوننەتى پىغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دەرۋا و رى پىشىنى گىرتبۇبەر، ە ەمەو ئەو درۋ و بوختانەنى بۆى ەلەبەستىران، لىيان دوور دەخستەۋە و بەرگىيان لە (ابن تىمىة) دەكىد، چۈنكە كەسانى ناحەق ەبەوون كە نەپاندەتۋانى لەروۋى زانستى و مۇناقەشەى عىلمىيە ەۋە بەرانبەرى بوەستىن، بۆىە پەنايان دەبىردە بەر چەكى ەكەمپانان و بەنارەۋا پىلانيان لە دژى دادەپىشت.

(ابو الحسن الندوي) دەرپارەى (شەيخ الإسلام) دەلى: (يىگومان خەلەكىكى زۆر كە باسى چاكەى يەكىك دەكەن، ئەۋە ماناى ئەۋە نىە كە باسكراۋ كەسىكى چاكە و لە خوا تىزىكە، بەلام ئەگەر كەسانى زانا و شەرەزا و چاك و پارىزكار لە زەمانى خۇى دا شەھەدىي بۆ يەكىك بىدن و بە چاكە باسى بىكەن، ئەۋە بەلگەيە لەسەر بەرزى پەلە و پاىە و گەۋرەى ئەۋە كەسە، كەۋا دەخۋازى قوتابى و

شونکەوتووای ئەو مەدحکراوە، ئینسانی چاک و پاک و پارێزکار بن، (شیخ الإسلام) بەو شیوە بوو و زانیان و کەسانی دیندار و پارێزکار شاھیدی چاکە و زانیی و گەورەییان بۆ داووە.

هەر وەها سەبارەت بە نەیارەکانی دەلی: (ئەوانە ی نە یاری (شیخ الإسلام) بوون، زۆریەیان دنیا و سست و ئەوانە بوون کە لە دەوڵەت نزیك بوون و شەیدای ناو و پلە و پایە و مەقام بوون، تەنیا ئەوانە نە یی کە لەبەر لەیە کدی نە گەشتن، یان راجیایی لە هیندیك بنچینه و چەند مەسەلە یە کدا، کیشەیان لە نیتوان پەیدا بوو^(۱).

ئێستاش چەند خالیک دەخەینە روو لەبارە ی
پایە بەرز ی زانستی (ابن تیمیة) وە:

یەکمەم: زانیانی هاوچەرخی خۆی مەدحیان کردووە

۱- زانی پایە بەرز لە نیو شەرعزان و فەرموودە ناسان (ابن دقیق العید) کە لە سالی (۷۰۲) ی کۆچی دا وەفاتی کردووە، لە قسە یەکی دا دەلی: (لما اجتمعت باین تیمیة رأیت رجلا العلوم کلها بین عینیە یأخذ منه ما یرید ویدع ما یرید)^(۲).

واتە: کاتیک لە گەل (ابن تیمیة) کۆبوومدووە بینیم پایەیکە هەموو زانیاریەکان لە پێش چاوەکانیەتی، ئەو ی بیەوی دەیەتی و وەری دەگری ئەو ی نە یەوی لی دە گەپێ.

۲- پێشەوای سەرکەوتوو هەلکەوتوو و زانا و گەورە ی قازیەکان (قاضي القضاة) (محمد بن علی بن الزملکاني الشافعي) کە لە سالی (۷۲۷) ی کۆچی دا

(۱) ابن تیمیة للندوی ۱۶۷ - ۱۷۸.

(۲) الرد الوافر ۱۱۱ / الشهادة الزکیة ۲۹.

وہ فاتی کردو، لہ بارہی (ابن تیمیہ) دہلی: (نہ گہر بہ کیک پرسیاری لہ زانستیک لی کردبایہ بہ شیوہیک وہلامی دہدایہوہ کہوا گومان دہرا جگہ لہو شتہ ہیچی دیکہ نازانی، وات دہزانی کہس نہو مہسہلہیہ وہکو وی نازانی، وہ زانایان کہ لہ گہلی دادہنیشتن، لہ بارہی مہزہبہکانی خویانہوہ سوودیان لہو دہینی، نہیستراوہ کہ (ابن تیمیہ) مشتمری زانستی لہ گہل یہ کیکدا کردیی و سہرنہ کہوتبیج...) (۱).

وہ بہدہست خہتی خوی چہند دیرتک لہسہر کتیبی (بیان الدلیل علی ابطال التحلیل) ی (شیخ الإسلام) وہک پەسندیہک دہنوسی و زیاتر لہ (۲۰) سیفہتی باش و گہورہی لی ہلہدا لہوانہ: (.. العالم، العلامة، الحافظ، الزاهد، الورع،.. شیخ الإسلام مفتی الأنام، سید العلماء، قدوة الأئمة الفضلاء، ناصر السنة، قانع البدعة.. اخر المجتہدین) (۲).

۳- زانا و شہرعزان و پشہوا، یہ کیک لہ موجتہہیدہکان (شیخ الإسلام تقي الدين على بن عبدالكافي السبكي) کہ لہ سالی (۷۵۶) ی کوچی دا وہ فاتی کردو، لہ وہلامی نامہیہکی نیمامی ذہہیی دا کہ تیندا رەخنە ی لی دہگری و گلہیی لی دہکا بہوہی دہریارہی (شیخ الإسلام ابن تیمیہ) ناہەقی گوتوہ، بوی دہنوسی و عوزر دینیتہوہ بہوہی لہسہر (ابن تیمیہ) گوتویہتی و دہلی: (أما قول سيدي في الشيخ فالمملوك يتحقق كبر قدره و زخارة بحرة، وتوسعه في العلوم الشرعية والعقلية، وفرط ذكائه واجتهاده و بلوغه و في كل من ذلك المبلغ الذي يتجاوز الوصف.... وقدره في نفسي أكبر من ذلك وأجل مع ما جمعه الله له من الزهادة والورع والديانة ونصرة الحق والقيام فيه...) (۳). کہ نیمام زہہیی تہکید لہو مہسہلہیہ دہکاتہوہ و (ابن حجر) ی عہسقلانییش لہ کتیبی (الدرر الكامنة) دا دا کوکی لہسہر کردوہوہ.

۴- زانائى پىشەوا و ناودار (أثيرالدين أبوحيان الأندلسي) له سالى (۷۴۵)ى كۆچى وەفاتى كىردو، كاتىك كە (إبن تيمية) بۇ ھاندانى سولتان و نەمىرەكان لەسەر جىھاد دەچىتە (مىسر) لەوى (ابوحيان) لەگەلى كۆدەيتتەو و دەربارەى (إبن تيمية) دەلى: (كەسى وەك "ابن تيمية" م نەبىنىو) ^(۱)، وە لەچەند دېرە شەرتكىش دا مەدحى زۆرى (شيخ الإسلام)ى كىردو كە لە (تارىخ ابن الوردى) دا ھاتو.

۵- پىشەوا و زانا، گەورەى قازىيەكان (بهاءالدين محمد بن عبدالبر ابو البقاء السبكي الشافعي) له سالى (۷۷۷)ى كۆچى وەفاتى كىردو، دەربارەى (شيخ الإسلام ابن تيمية) دەلى: (سوئند بەخوا كەسىكى نەزان نەبى يان ژېر دەستى ھەوا و نەفسى نەبى (إبن تيمية) نابوغزىتى و دژايەتتى ناك، نەزان بۇ خۆشى نازانى دەلى چى، خاوەن ھەوا و نەفسىش ھەوا و نەفسەكەى لە ھەق لای دەدا ھەرچەندە زانىارىشى پىيە). ^(۲)

۶- زانائى شەرعزان، قازى (زين الدين علي بن مخلوف المالكي) سالى (۷۱۶)ى كۆچى دا وەفاتى كىردو، ھەرچەندە ناحەزى (إبن تيمية) بوو، بەلام مەدحى كىردو بەتايبەتى لەرووى سىنگ فراوانى و لىبوردەى يەو، كە خۆى خراپەى بەرانبەر بە (إبن تيمية) كىردو، بەلام ئەو بە لىبوردەى وەلامى داوئەمە ^(۳).

۷- زانا و شەرعزان و پىشەوا و قورئان و ھەدىس لەبەر (ابو الفتح محمد بن محمد بن سيدالناس اليعمرى الشافعي) له سالى (۷۳۴)ى كۆچى دا وەفاتى كىردو، كە زۆر مەدحى (إبن تيمية) دەكات لە رووى زانائى و شارەزايىيەو لە تەفسىر و ئىصول و ھەدىس و فىقھو زانىارى بە دىن و مەزھەب و پېر و تاقمەكان و، دەلى لە ھەموو زانستەكان دا لە ھاوړىكانى شارەزاتر بوو لە سەردەمى خۆى دا ^(۴).

۸- زانای گهوره و شارهزا و شەرەزان، میژووناس (القاسم بن محمد البرزالی الأشبیلی) که له سالی (۷۳۸)ی کۆچی دا وهفاتی کردوه، دهرباره (ابن تیمیه) دهلی: (الإمام المجمع علی فضله..... ویلغ رتبة إلابتهاد واجتمعت فیه شروط المجتهدين)^(۱).

۹- زانا و شارهزای ههڵکهوتوو (عمر بن مظفر بن عمر، أبی الفوارس ابن الوردی الحلبي الشافعي) له سالی (۷۴۹)ی کۆچی دا وهفاتی کردوه، که زانایانی شام باس دهکات دهربارهی (ابن تیمیه) دهلی: (وحضرت مجالس ابن تیمیه فاذا هو بیت القصيدة وأول الخريدة، علماء زمانه فلك هو قطبه، وجسم هو قلبه، یزید علیهم زیادة الشمس علی البدر...) (۲).

۱۰- پێشه‌وای زانا و ره‌بیانیی (عمادالدین احمد بن ابراهیم بن عبدالرحمن الواسطي ابن شیخ الحزامیین) له سالی (۷۱۱)ی کۆچی دا وهفاتی کردوه، له نووسراوێکی دا که باسی (ابن تیمیه) دهکا زانایانی دیمه‌شق و هاوه‌لانی (ابن تیمیه) ده‌دوتنی و ده‌لی: سوێند به‌ خوا سوێند به‌خوا، سوێند به‌ خوا، لهم سه‌رده‌مه‌دا که‌س وه‌ک شیخه‌که‌تان نه‌بی‌نراوه له‌لایه‌نی زانست و کرده‌وه و ره‌وشت و خووی به‌رز و شوێن پێ هه‌لگرتنی پێغه‌مبه‌ر(صلی الله علیه وسلم)دا. وه که‌س نه‌بی‌نراوه به‌ شیوه‌ی ئه‌و سونه‌ته‌کانی پێغه‌مبه‌ر(صلی الله علیه وسلم)ی تیدا دره‌وشانه‌وه^(۳).

دوۋەم: باسکرانى بە چاكە لە لاين قوتايىھگانى و ئەوانىك لە پەلى ئەواندان

۱- زانا و فەرمودەناس و قورئان و سوننەت لەبەر (جمال الدين ابو الحجاج يوسف بن عبدالرحمن العزي الشافعي) لە سالى (۷۴۲)ى كۆچى دا وەفاتى كردو، دەربارەى (شيخ الإسلام) گوتوویەتى (كەسم وەكو ئەو شارەزا بە قورئان و سوننەت و پابەندپىيانەو نەدیو)^(۱). زۆر قسەى دیکەشى لەسەر گەورەى (شيخ الإسلام) ھەن.

۲- پىشەوا و قورئان و سوننەت لەبەر و مێژوو نووس و زانا و فەرمودەناس (شمس الدين ابو عبدالله محمد بن احمد بن عثمان الذهبي) كە سالى (۷۴۸)ى كۆچى دا وەفاتى كردو، لەزۆر شوێن مەدحى (شيخ الإسلام ابن تيمية)ى كردو لە شونىكدا دەلى: (شيخنا وشيخ الإسلام وفريد العصر علما ومعرفة و شجاعة وذكاء وتنويرا الهيا وكرما ونصحا للأمة..)^(۲).

۳- پىشەوا و زانای پە بەرز و ھەلكەوتوو توێژەرەوێ قورئان ابو عبدالله محمد بن ابى بكر بن ايوب الزرعي الدمشقي (ابن قيم الجوزية) كە لەسالى (۷۵۱)ى كۆچى وەفاتى كردو، كە بە يەكێك لە قوتايىھ زۆرشارەزاكانى (شيخ الإسلام) دەرمێدرى.^(۳)

۴- پىشەوا و زانای گەورە قورئان و سوننەت لەبەر، مێژوو نووس و توێژەرەوێ قورئان (عماد الدين أبو الفداء اسماعيل بن كثير الدمشقي) لە سالى (۷۷۴)ى كۆچى

(۱) الرد الوافر ۲/۳۰ العقود الدرية ۷.

(۲) شذرات الذهب ۸۱/۶ الرد الوافر ۷.

(۳) الشهادة الزكية ۳۴.

- دا وه فاتی کردوه، که چهند جارێک له مه دحی (شیخ الإسلام) دا نووسیویهتی.^(۱)
- ۵- پێشهوا و زانای شارهزا (شمس الدین محمد بن احمد بن عبدالهادی الدمشقی الحنبلی) که له سالی (۷۴۴)ی کۆچی وه فاتی کردوه، به چهندان وشه ی جوان و رسته ی رێک و پێک مه دحی (شیخ الإسلام) ی کردوه.^(۲)
- ۶- زانای ناودار و شارهزا (ابو العباس احمد بن یحیی بن فضل الله العدوی العمري الشافعی).^(۳)
- ۷- زانای ناودار (صلاح الدین خلیل بن أبیک الصفدی الشافعی) له سالی (۷۶۴)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه.^(۴)
- ۸- زانای فهرموده ناس و شارهزا و میژوو ناس (شمس الدین محمد بن یحیی بن مفلح المقدسی الصالحی) له سالی (۷۵۹)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه.^(۵)
- ۹- زانای ناودار (زین الدین ابو الفرج عبدالرحمن بن احمد بن رجب الحنبلی) له سالی (۷۹۵)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه.^(۶)
- ۱۰- پێشهوا و زانای شهرعزان (صلاح الدین ابو سعید خلیل بن کیکلدي العلانی) له سالی (۷۶۱)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه.^(۷)
- ئهو زانا و پێشهوا یانه ی رابردن هه ریه که یان به شیویهک مه دحی (شیخ الإسلام ابن تیمیة) یان کردوه و باسی گه وره یی و زانایی و دینداری و ده ور و

(۱) الرد الوافر ۶۶.

(۲) الرد الوافر ۶۴ / العقود الدریة ۱۸.

(۳) الرد الوافر ۱۴۷.

(۴) الوافی بالوفیات ۱۵/۷.

(۵) الشهادة الزکیة ۶۰.

(۶) الرد الوافر ۱۸۹.

(۷) الدرر الكامنة.

كارگەرى نابراویان كرده و، به زانایه كى ناوازه و بلیمت ناویان برده و به ماموستا و (شیخ الإسلام) یان داناه و پیزیان بوی ههبووه.

سێیههه، قسه و مهدهی گهوره پیاوانی دیکه بۆی

۱- پێشهوا و زانای ناودار و قورئان و سوننهت له بهر و شهرعزان و فەرموده ناس و گهورهی قازیه كان (احمد بن علی بن حجر العسقلانی الشافعی) كه له سالی (۸۵۲)ی كۆچی دا وهفاتی كرده، و دهريارهی ئهو گوتووێتهی: (وشهرة امامة شيخ تقي الدين- ابن تيمية- أشهر من الشمس و تلقيه ب(شيخ الإسلام) في عصره باق الى الان على الألسنة الزكية، و يستمر غذا كما كان بالأمس ولا ينكر ذلك الا من جهل مقداره، أو تجنب الإنصاف..)^(۱). له (فتح الباری) یش دا به (علامة) ناوی بردهوه.

۲- پێشهوا و زانای ناودار (بدرالدین محمود بن احمد العینی الحنفی) له سالی (۸۵۵)ی كۆچی دا وهفاتی كرده، دهريارهی (شيخ الإسلام ابن تيمية) دهلی: (وهو إمام الفاضل، البارع، التقي، النقي، الورع، الفارس في علمي الحديث والتفسير والفقه والأصول بالتقرير والتحرير، والسيف الصارم على المبتدعين، والحبر القائم بأمور الدين والأمار بالمعروف والنهي عن المنكر...)^(۲).

۳- پێشهوا و زانای موجههید (شيخ الإسلام عمر بن رسلان بن نصير بن صالح البلقيني) سالی (۸۰۵)ی كۆچی دا وهفاتی كرده، دهريارهی (شيخ الإسلام) دهلی: (عالم زمانه، والفائق على أقرانه...)^(۳).

۴- پېشەوا و فەرمودەئاس (جلال الدين عبدالرحمن بن ابي بكر السيوطي الشافعي) لە سالى (۹۱۱)ى كۆچى دا وەفاتى كردو، لە قسەيەكى دا دەربارەى (شيخ الإسلام) دەلى: (ابن تيمية الشيخ، الامام، العلامة، الحافظ، الناقد، الفقيه المجتهد، المفسر، البارع (شيخ الإسلام) علم الزهاد، نادرة العصر...)»^(۱).

۵- زانای بەناویانگ (علي بن سلطان محمد القاري الهروي) لە سالى (۱۰۱۴)ى كۆچى دا وەفاتى كردو.

۶- زانای شەرعزانى مېژووناس (ابى الفلاح عبدالحى بن العماد الحنبلي) لە سالى (۱۰۸۹)ى كۆچى وەفاتى كردو.

۷- پېشەواى شەرعزان و فەرمودەئاس (شيخ الإسلام محمد بن على الشوكانى) لە سالى (۱۲۵۰)ى كۆچى دا وەفاتى كردو.

هەريەك لەو زانا و ناودارانەش كەباسمان كردن، بە شۆبەيەك باسيان لە زانايى (شيخ الإسلام ابن تيمية) كردو، وەك چاوساغ و سەرپاستىكى دين ناويان بردو، و زۆريەيان وەك موحتههيدىك سەيران كردو، و پراى سەدان زانای ناودارى دىكەى ئىسلامىيە كە بە خێر و چاكە ناويان هێناو، و لە زۆريەى و لاتانى مسوڵمان نشين زانايان و مسوڵمانان بە گشتى لە كتيب و نووسينهكانى ناويراو بەهرەمەند بوون، وەك خەزىنەيەكى پەرگەوھەر و مروارى سەيران كردوون، خواى گەورە بە باشترين شۆبە پاداشتى (شيخ الإسلام) و سەرچەم زانا و پېشەوايانى دىكە كە مايەى بەرچاو پوونى خەلك و روشنکردنەوى حوكمە شەرعىيەكان بوون، بەداتەو، كە دەور و كاريگەريەكى زۆريان هەبوو لە ورياكردنەوى خەلكى، سەبارەت بە كاريگەرى نووسراوەكانى (شيخ الإسلام) توێژەرى (دائرہ المعارف الإسلامية) دەلى: (ابن تيمية) لەو نووسەرانیە كە كاريگەريەكى زۆريان هەبوو لەسەر مسوڵمانان لە رابردوودا و هەتا ئێستاش، بەتايبەتى ئەھلى سوننەت^(۲).

بەشى ھەتتەم

نووسراۋەكانى (شىخ الإسلام) و بەھای زانستیيان

وہك پښتر باس كرا (شیخ الإسلام) یه كښك بووه له زانا پایه بهرزهكانى ئىسلام، به بهرهممه به نرخهكانى له ټيكرای بوارهكانى زانستدا كټيځخانهى ئىسلاميى دمو له مهنه كرده، ینگومان بهرهم و كه له پوورى زانستى هەر زانايهك كه له دواى خوى به جڼى دڼلگه ورتيرين به لگه و شاهيدى ناستى زانستى نهو زانايهيه و كټيځ و نووسراۋهكانى جوړى كه سايه تيبى و تارادديهك شيوازي ژيانيشى دمردهخن، (شىخ الإسلام)، دواى خوښى به هوږى نهو بهرهممه به نرخ و به پڙانه يوه، كه به جڼى هيشتوون، كه سايه تيبى زانستى ههروا به گه ورميى ماوه ته وه.

بەھای كټيځ و نووسينهكانى (شىخ الإسلام):

دواى نموى زانايان كټيځ و نووسراۋهكانى (شىخ الإسلام) يان هه لسه نگانندن و بوږيان دمر كهوت كه چ نرخ و به هايه كي زوريان ههيه! مه دحي خوى و نووسراۋهكانيان كرده و باسيان له بلاويوونهوى بهر فراوانيان كرده.

زانای گه وره (ابن عبدالهادي) دهلي: (شىخ الإسلام ابن تيمية رحمه الله، صاحب التصانيف التي لم يسبق الي مثلها ولا يلحق في شكلها توحيداً، وتفسيراً

واخلاصا وفقها و حدیثا ولغة ونحوا وجميع العلوم كتبه طافحة بذلك^(۱)
 واته: (شیخ الإسلام) خاومنی چەندان کتیب، که وئەیان نەبوو.....
 الحافظ (ابن الزمکانی) یش (رحمه الله)، دەلی: (كان له اليد الطولى في حسن
 التصنيف وجودة العبارة والترتيب والتقسيم والتبيين)^(۲).
 واته: دەستیکی بالای هەبوو لە نووسینی کتیب و دارپشتنی جوان و رێک و پێک
 کردن و دابەشکردن و روونکردنەوەدا.

شیوازی نووسینه‌کانی:

دەتوانین شیوازی نووسینه‌کانی (شیخ الاسلام)

لەم چەند خالەدا بخەینه روو:

- ۱- بەستنه‌وه‌ی نووسینه‌کانی به ژيان و هه‌لومه‌رجه‌که‌یه‌وه، له‌میان‌ی ژيان به‌سه‌ربردنی له‌گه‌ڵ رووداوه‌کان و تۆمارکردنیان و وتووێژ له‌سه‌ر کردنیان و دیاری کردنی رای پاست و دروست له‌باریه‌انه‌وه، که نه‌وه بوو به‌هۆی نه‌وه‌ی کتیب و نووسراوه‌کانی هێژ و زیندووێه‌تی و کاریگه‌رییه‌کی گه‌وره وه‌ده‌ست یێنن، که زۆر به‌که‌می له‌ کتیب و نووسراوی نووسه‌ر و دانه‌رانی دیکه‌دا ده‌ستده‌که‌وی.
- ۲- به‌کارهێنانی شیوازی زانستی له‌ قه‌ناعه‌ت یی هێنانی به‌رانبه‌ره‌کانی دا و ناچارکردنیان به‌ به‌لگه‌ی به‌هێژ له‌ میانه‌ی به‌لگه‌ هێنانه‌وه‌ی له‌سه‌ریان به‌ قسه‌ی پێشه‌وايه‌کانی خۆیان، وه‌ به‌کارهێنانی شیوازی مه‌نتیقی یانه‌یان، که بازنه‌ی مشتومره‌که‌ له‌سه‌ر نه‌یاره‌کانی ته‌سك ده‌کاته‌وه.

۳- روون و روشنى: كە زۆرىيەى جاران لە مشت و مېرەكانى دا بەرپەرچى نەيارانى داوتەتەو، پەخنى لە بەرانبەرەكانى گرتو، ئەو روون و روشنىيەى يە زۆر گرنگ و كاريگەر بوو لەو پوووە.

۴- شىوازى مەوسووعىي و ھەمەلايەندى لە يەك مەسەلەدا، كە ئەو وای كرد نووسىنەكانى شىوازىكى تايبەت وەرگرن و خوئەنەر والىبەكەن بەو زانىارىيە بەنرخانەى تىياندان بىي نياز بىي لەوەى بگەرپتەو بۆ سەرچاوە و كىتەبەكانى دىكە، دەرپەرەى ئەو باسەى قسەى لى دەكا و دەيتوئىتەو.

۵- ھىنانەوەى زۆر دەق و قسەى پىشەوايان كە ئەمەش ھىز و رەسەنايەتیی زياتر دىبەخشەتە كىتەبەكانى، دوايش بەستەنەوەى ئەو دەقەنە بە روونكردەنەو و سەرنجەكانى خۆيەو، لە گەل باسكردنى پلە و پاىەى زانستى ئەو زانايەى لىي وەرگرتە، بەو خوئەنەر ھەست بەو دەكات كە (شىخ الإسلام) فەزل و چاكەى زانايان دەزانى و دىگەرپتەو بۆ ئەوان.

۶- ئەو كىتەب و نووسراوانە زانايى و ئاگادارى زۆرى (شىخ الإسلام) دەرەخەن لەسەر ئەو شتانەى ئاكوکىيان تىدايە، وئراى تورئىنەو بەراوردكارىيەكان بۆ ئەو مەسەلانەى راپەنواندن، كە وای كرد ھوكمەكان لە راستىي و سەلامەتیی تەواو و ئەوپەرى وردىينىي و كەم ھەلەبىي نزيكترىن، لە دل و عەقلى خەلكى نزيكتر بن.

۷- لە مەسەلە فىقھىيەكاندا وشكىي و بەزەحمەت خستنى تىدا نيە، بەو شىوھىيەى بەسەر نووسراو و كىتەبەكانى زۆر لە زانايانى پاشىن دا ديارە، ئەو لە نووسراو فىقھىيەكانى دا خۆى دوورەخستەو لەو شىوازە، كە بەو تەكانىكى بەھىزى بە فىقھى ئىسلامىي دا و لە لای خەلكى بەگشتى كاتىك بەرنامەى پىشنى رادەنواند مايەى قبوول و پەزامەندىي بوو، كە خوئەنەر نووسراوكانى (شىخ الإسلام) دەخوئىتەو ھەست بە پىك و پىكىي وشە و ماناكان و زۆرىي زانست و زانىارى نووسراوكان دەكات، كە ئەو سىفەتە جگە لە نووسراوكانى لە كۆر و مەجلىسى دەرەكانىشى دا ھەستى پى دەكرا.

۸- ھەبۈنى تۈنلەسەر ھەللىنجانى ھۆكۈم و گىترانەۋى بىنچىنەكان بۇ رەگ و رېشەى شەرىعى و لق و پۆپ لى كىردنەۋىيان، ۋە بە ھىزى بەلگە و دەلىل لە مشت و مېرەكان دا، كەنەۋە ھىز و پىزى زىياترى دابوۋە كىتەبەكانى و تام و چىزىكى زۆرى دەبەخىشە خۆنەر.

۹- زانىنىكى زۆر و فراۋان بە نامانجە شەرىعىيەكان و شارەزايىەكى زۆر لەسەر كاكى و نىۋەپۇكى دىن و ياساكانى و شەرح كىردىكى سەرگەۋتوانە يان.

۱۰- گرنگى دان بە دەستپاكى زانستى و وردى لە نەقىل كىردى قسە و دەقەكان دا، كە زۆرجاران ھەر بە مانا نەۋە، بەلكو بە لەفز و وشە ۋەك خۇيان دەپھىتان، لە گەل نامازەدان بە سەرچاۋە و ئەۋكەسەش كە گوتۈنى.

۱۱- درىزى و لق و پۆپ لىكردنەۋە، كە ھىندىك جار قسەى پىشەۋايانى دىتايەۋە كە ھىچ پەيۋەندىيەكى بە نىۋەپۇكى كىتەبەكەيەۋە نەۋە، بەلام مەبەستى نەۋە بوۋە، زانىارىيەك باس بكات كە ناپاستەۋخۇ پەيۋەندىيە ھەيە بە باسەكەۋە، يان مەبەستى زىاتر سوۋدگەياندىنى بوۋە بە خۆنەر.

۱۲- يەكلاۋونەۋە بۇ ھەق و پراستىي و قىۋول كىردى لەلاى ھەرگەسىكەۋە بوۋى، ھەرچەندە ئەۋكەسە لە زۆر مەسەلەى زانستىشدا پىچەۋانەى نەۋە بوۋى، ھەرۋەھا ۋاقىع بىنانە ھەلسۈكەۋتى دەكرد چاكەكانى باس دەكردن، (شىخ الإسلام) بەۋەۋە بە ناۋيانگ بوۋە، كەسى بەكەم سەير نەكردۋە و چاكەى ھەموۋ خەلكى بىنىۋە.

۱۳- چەند بارەكردنەۋەى يەك مەسەلە لەچەند شۆنىكىدا، كە لە نوۋسراۋەكانى دا نەۋە دەپىنرى، نەۋەش لەبەر داكۆكىي كىردى و گرنگىي پى دانى بوۋە بەۋ مەسەلەيە كە تۈرۈپىيەتەۋە.

۱۴- فراۋانىي ناسۋى تىگەشىتنى (شىخ الإسلام) و شارەزايىە سەر سوپھىنەرەكەى لە ھەموۋ جۆرە زانستەكانى سەردەمى خۇى دا، كە ۋايكردبوۋ باۋەپى بەخۇى بى لەۋەى دەپلى، نەۋەش ھىزىكى زۆرى بۇ درۋستكردبوۋ لە ھەر مشت و مېر و تۈرۈپىيەۋىيەك دا كە ئەنجامى دەدا.

۱۵- خىزايى و تىگەشتىن و بەتوانايى لە ھىنانى بەلگە و دەلىل لە قورئان و سوننەت و قسەى پېشىنى چاكداء، بە ئەندازمەك كە شارەزايان و قورئان و سوننەت لەبەرەن و پىھۆراني بوارەكان پىي سەرسام بوو بوون، لەو بارەو ە حافىظى دەھەبىي دەلى: (مارأيت أسرع انتزاعا للآيات الدالة على المسألة التي يوردها منه)^(۱).

واتە: كەسم لەو خىراتر نەبىنيو ە دانانى ەو ئايەتەنى باس لە مەسەلەكە دەكەن. بەلام لەوانەى ەو شتەى لە نووسراوەكانى دا لى بە رەخنە دەگىرى، برىتى بى لە بە درىژى نووسىنى و بە كەمترىن ەو گواستەنەو ەى لە باسكەو ە بو باسكى دىكە، كە لەوانەى خۆنەر سەرى لى بشۆى، بە تايبەتى ئەگەر شىواز و بەرنامەى نووسىنى (شىخ الإسلام) نەزانى.

ئەو ەش دەگەرپىتەو ە بو بىر تىژى و زۆر زىرەكىي و شارەزايى و ەماسەتى سىروشتى (شىخ الإسلام)، خۆ ئەگەر خۆندەكارى راست خۆى ماندوو و يەكلا بكاتەو ە و جىددىي بى لەسەر خۆندەو ە و بەدەستەينانى زانىارى و بچىتە بنج و بناوانى نووسراوەكانى ناویراوو ە ئەو ە يىگومان بە دوپرو گەو ەرى بە نرخ و گرانبە ەو ە دەگەرپىتەو ە^(۲).

ھۆكۈرى زۆرىي نووسراۋەكانى شەيخ الاسلام

۱ - دەستكردن بە نووسين لە سەرەتاي تەمەليەو:

(شەيخ الإسلام) لە تەمەنى گەنجىيەو دەستى بە نووسين كردو، ئەو شەيخ زىرەكى و لىھاتوى ناو براو دەگەيەنى، وەك (ئىمام زەھەبىي) باسى كردو، كە لە تەمەنى (۱۹) نۆزدە سالىيدا (شەيخ الإسلام) فتاوى داو.

وہ (الحافظ ابن رجب) ى حەنبەليش دەلى: (شرح الشيخ في الجمع والتصنيف من دون العشرين...) ^(۱)

واتە: شەيخ الإسلام دەستى كردو بە كۆكردنەو زانىارىيەكان و كىتب نووسين، لەكاتىكدا كە تەمەنى بىست سالى كەمتر بوو.

تەمەنى (شەيخ الإسلام) (۶۷) شەست و حەوت سالى بوو و لەتەمەنى خوار بىست سالىش، دەستى بە نووسين كردو، كەواتە نزيكەى نيو سەدە خەرىكى فتاوى نووسين و دانانى كىتب بوو، كە ئەو ھۆيەكى زۆرىي كىتب و نووسراۋەكانىيەتى.

۲ - شارەزايى (شەيخ الإسلام) و خىرايى لە نووسين و دانانى كىتب دا:

خوای گەورە توانای زۆرى دابۆيە لە خىرايى نووسين دا، كە ئەمە لە زۆرى بەرھەمەكانى دا دەرەكەوى، (الحافظ الصفدى) لەوبارەو مەدحى دەكات ^(۲)، و (ابو عبدالله بن رشيق) نووسەرەو دانراۋەكانى (شەيخ الإسلام) دەلى: (ولو اراد الشيخ تقي الدين أو غيره حصرها - يعني مؤلفات الشيخ - لما قدروا لأنه مازال

یکتب وقد من الله علیه بسرعة الكتابة، ویکتب من حفظه من غیر نقل^(۱).

واته: ئەگەر (ابن تیمیة) یان غەیری ئەو بیهوی سەرژمیری نووسراوەکانی (شیخ الإسلام) بکات، ئەو ناتوانی، چونکە بەو نێعمەتە ی خوا پێی داوە لە خێرای نووسین دا بەردەوام دەینوسی، شتەکانی لەبەر بوون و بێ نەقل کردن دەنوسین، هەریەک لە (الذهبي)^(۲)، و (ابن القيم)^(۳) و (ابن عبدالحادی) و (ابن سید الناس)یش^(۴)، باسیان لە خێرای نووسینی کتێبەکانیان کردووە و ناماژەیان بە زۆری کتێبەکانی داوە.

۳- چوونە نێو مەشت و مەر و موناڵەشەو لە گەڵ زانیانی سەردەمی خۆی، لە بوارەکانی فیکری و فێقهیی دا، کە ئەوەش هاندان و نامادە بوون بوو، بۆ نووسین و دانانی کتێب و سەرخستنی راپۆچوونەکانی.

۴- هیچ کار و پلە و پۆستیکی رەسمیی دەوڵەتی نەبوو، کە ئەو کاتیکی زۆر لە ژیاانی زانیان دەگری و خەڵکی بێ بەش دەبن لە سود وەرگرتن لە زانیاریەکانیان، (شیخ الإسلام) رازی نەبوو هیچ پلە و پایە و پۆستیک لە سولتان وەرگری، (ابن رجب) دەلی: پێش سالی (۶۹۰) ی کۆچی پێشپاری (قاضي القضاة) و (مشيخة الشيوخ) ی بۆ کراوە کە وەریان بگری، بەلام ئەو هیچی لەوانە وەرنەگرتووە^(۵).

۵- (شیخ الإسلام) هیچ شتیکی پێش و دەستپێنانی زانیاری و بۆ یەکلا بوونەوی نەخستو، هەرچەندە زۆر گرنگیش بووی، هەر بۆیە ناوا زوو پێگەیشتو و کتێبی زۆری داناون و خەڵکی لییان بەهەرمەند بوون.

(الحافظ البزار) لەو بارىو دەلى: (وما رأينا يذکر شیئا من ملاذ الدنيا ونعيمها، ولا كان يخوض في شيء من حديثها ولا يسأل عن شيء من معيشتها، بل جعل همه وحديثه في طلب الآخرة وما يقرب الى الله تعالى)^(۱).

واتە: نەماندیو بەسی خۆشییەکی دنیا و لەزەتیکی بکات، وە نەدەچۆ نۆ باسیکمو لەویارو، بۆ ژانی خۆی هیچی داوا نەدەکرد، بەلکو هەموو قسە و رێست و مەبەستی، داواکردنی شتێک بوو کە لە خۆی نزیک دەکردو و پێی دەگەشتە بەهەشت.

ژمارە کتێب و نووسراوەکانی (شیخ الإسلام):

زانایان باسی ئەویان کردو کە نووسین و دانراوەکانی (شیخ الإسلام) یە کجاری زۆر و ژماردنیان بە زحمەت، هەربۆیە لە دیاری کردنی ژماریان دا، قسەکانیان جیاوازن. - (الحافظ البزار) دەلى: (وأما مؤلفاته و مصنفاته فإنها أكثر من أن أقدر على إحصائها...)^(۲).

واتە: کتێب و دانراوەکانی لەو زیاترین مەتەن سەرژمێریان بکەم.

- (ابن عبدالحادي) دەلى: (وللشيخ من المصنفات والفتاوى والقواعد والأجوبة والرسائل وغير ذلك من الفوائد مالا ينضبط)^(۳).

واتە: (شیخ الإسلام) چەندان نووسراو و فتاوا و ئەلام و نامە و شتی دیکەى هەن کە سوودیان لێ دەبینرێ و لەبەر زۆریان ناژمێردرێن، وە زۆری کتێبەکانی بە سوود وەرگرتن لەوێ لەبەری بوو داناون و زۆریەشیانی لە بەندیخانەدا نووسیون، کە هیچ کتێبی لانهبوون.

(۱) الاعلام العلية ۳۳.

(۲) الاعلام العلية ۵۳.

(۳) العقود الدرية ۲۰ - ۲۱.

- (ابن رجب) دەلى: (وأما تصانيفه فهي أشهر من أن تذكر..... وقد جاوزت حد الكثرة فلا يمكن لأحد حصرها)^(۱)

واتە: كىتەبەكانى لەو بەناویانگىترن كە باس بكەين.. لە ئەندازەى زۆرى رەتى داوھ و كەس ناتوانى بيانژمىرى.

- (ابن القيم) قوتابى پاىەبەرزى (شيخ الإسلام) لە (أسماء مؤلفات شيخ الإسلام) دا ناوى (۳۳۷) نووسراوى ناوبراوى باس كردوھ، و نامازە بەوھ دەكات كە نەيتوانىوھ ناوى ھەموو نووسراوھكانى كۆ بكاتەوھ.

- (الإمام الذهبي) يش لە كۆتا قسەى سەبارەت بە ژمارەى نووسراوھكانى (شيخ الإسلام) دەلى: (نووسراوھكانى لە (۱۰۰۰) تىپەريون^(۲)).

لەپراستىي دا لەوھوھ كە رابرد بۆمان دەرەكموى، كە ھەموو ئەوانەى باسيان لە ژمارەى نووسراوھكانى (شيخ الإسلام) كردوھ، يەكەنگن لەسەر ئەوھى زانىنى ژمارەيان بە زەحمەتە، ھۆى ئەوھش كە نەتوانراوھ ژمارەيان بزانرى، ئەم چەند خالەيە:

۱- تاقي كرانەوھ و بەلا و ناخۆشەيەكان كە بەسەر (شيخ الإسلام) دا ھاتوون، بوونە ھۆى نەمان و فەوتانى ھىندىك لە نووسراوھكانى، زۆر جارن دەرگوت دەرپارەى ئەو مەسەلەيە شتىكم نووسىوھ، بەلام نەيدەزانى چى لى ھاتوھ؟ بە ھاوھلانى دەرگوت ئەو دەستنووسانەم بۆ يىننەوھ و با بلاو ببنەوھ، بەلام ئەوان لەبەر داكوکيان لە سەر نووسراوھكان، لەلاى خۆيان دەرپارەيشتنەوھ و نەشياندەتوانى بلاويان بكەنەوھ^(۳).

۲- كە يەكئك پرسیارى لى كردوھ، وەلامەكەى بۆ نووسىوھ و ئەوكەسە بردوویەتى، دواى كە بىنرايتتەوھ و وەلامەكەى نوسرايتتەوھ ئەوھ باشە، ئەگەرنا وەلامەكەى بردوھ و رۆيشتوھ^(۴).

(۱) ذیل طبقات الحنابلة ۴۰۳/۲.

(۲) الرد الوافر ۷۲.

(۳) العقود الدرية ۲۰۷/ الفتاوى ۱۶۱/۳.

(۴) العقود الدرية ۶۵.

۳- (ابن عبدالهادی) دەلى: كه (شیخ الإسلام) گیراوه كتیبه كانی و شۆنكه وتوانی پەرت و بلاق بوون، هاوۀ لانیان ترسیتراون كه كتیبه كان دهریخەن و هەریه كەیان هیندیکیان بردوون و شاردوویاننەوه، دەست خەلکی زۆر كهوتوون و هیندیکیان فروشارون و، هیندیکیان لای خەلکی دانراون و، بەشیکیان فەوتاون و، هیندیکیان شاردراونەوه و بەو شۆمیه پەرت و بلاق بوون و زۆریهیان لەنیوچوون^(۱).

۴- ئەو كتیبه زۆرانەى (شیخ الإسلام) كه له (سجن)دا لەلای خۆی بوون، كاتێك كه لى سەندران، ناحەزانى دابەشیانكردن بەسەر خەلكیدا، كه هیندیکیان ناشكریان كردن و گێترپایاننەوه بۆ (زین الدین عبدالرحمن)ى براى و، هیندیك له كتیبهكانیش ناحەزهكانى فەوتاندوویانن.

ئەو دژایەتیی کرانهی (شیخ الإسلام) و كتیبهكانی له دواى خۆشی بۆ ماویهکی زۆر بەردەوام بوو، ناحەزانى هەولێ زۆریان داوه بۆ فەوتاندنی كیبهكانی و پاره و پولێکی زۆریان تەرخانكردوه بۆ كڕینی كتیبهكان و لەنیویان دەبردن، هیندیك جاریش ناحەزان پەنایان دەبرده بەر ترساندن و تۆقاندنی ئەوانەى كتیبهكانی ناویراویان لەلابووه، بۆ ئەوەى بیانفەوتینن، كه ئەو شۆازنكى خراپ و ناشیرینی ناحەزان بوو، بەرانبەرى ئەنجام دەدرا.

حیارتیرین كتیب و نووسراوهكانی (شیخ الإسلام) :

- ۱- إبطال الحیل دوو بەرگ.
- ۲- اختیارات شیخ الإسلام ابن تیمیة.
- ۳- الإستغاثة.
- ۴- الإستقامة.
- ۵- إقامة الدلیل علی إبطال التحلیل.
- ۶- اقتضاء الصراط المستقیم و مخالفة أصحاب الجحیم.

- ٧- أقسام القرآن.
- ٨- الإكليل في التشابه والتأويل.
- ٩- أمثال القرآن.
- ١٠- الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر.
- ١١- الإيمان.
- ١٢- بغية المرتاد = السبعينية.
- ١٣- بيان تلبيس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية.
- ١٤- تحريم السماع.
- ١٥- التحفة العراقية في الأعمال القلبية.
- ١٦- التدمرية.
- ١٧- تعارض الحسنات والسيئات.
- ١٨- تعليقه على فتوح الغيب لعبد القادر الكيلاني.
- ١٩- تفسير سورة الإخلاص.
- ٢٠- تفسير سورتي المعوذتين.
- ٢١- تفسير سورة النور.
- ٢٢- تنبيه الرجل العاقل على تمويه الجدل الباطل.
- ٢٣- جواب أهل العلم والإيمان، بتحقيق ما أخبر به رسول الرحمن من أن (قل هو الله احد تعدل ثلث القرآن)
- ٢٤- الجواب الباهر في زوار المقابر.
- ٢٥- حجاب المرأة ولباسها في الصلاة.
- ٢٦- الحسبة في الإسلام.
- ٢٧- الحسنات و السيئة.
- ٢٨- حقيقة الصيام.

- ٢٩- الحموية الكبرى.
- ٣٠- الدرة المضيئة في فتاوى ابن تيمية (الفتاوى المصرية).
- ٣١- دقائق التفسير ١-٦ أجزاء جمعه محمد السيد الجليند.
- ٣٢- الرد على الأخناني في مسألة الزيارة.
- ٣٣- الرد على تأسيس التقديس للرازي.
- ٣٤- رسالة إلى ملك قبرص - الرسالة القبرصية.
- ٣٥- رسالة في أمراض القلوب وشفائها.
- ٣٦- سؤال في معاوية بن أبي سفيان.
- ٣٧- السياسة الشرعية لإصلاح الراعي والرعية.
- ٣٨- شرح حديث أبي ذر رضي الله عنه: يا عبادي إني حرمت الظلم على نفسي.
- ٣٩- شرح حديث (إنما الأعمال بالنيات).
- ٤٠- شرح حديث النزول.
- ٤١- شرح العقيدة الأصفهانية.
- ٤٢- شرح المحرز- تعليقه على كتاب المحرر في الفقه.
- ٤٣- الصارم المسلول على شاتم الرسول (صلي الله عليه وسلم)
- ٤٤- الصفدية.
- ٤٥- العبودية.
- ٤٦- الفرقان بين أولياء الرحمن وأولياء الشيطان.
- ٤٧- الفرقان بين الحق والباطل.
- ٤٨- قاعدة جليلة في التوسل والوسيلة.
- ٤٩- قاعدة شريفة في المعجزات والكرامات.
- ٥٠- قاعدة في الإجماع.
- ٥١- قاعدة في الإستعاذة.

٥٢- قاعدة في الرد على من قال بفناء الجنة والنار.

٥٣- قاعدة في المحبة.

٥٤- القاعدة المراكشية.

٥٥- الماردينية - المسائل الماردينية.

٥٦- معارج الوصول إلى أن أصول الدين و فروعه قد بينها الرسول.

٥٧- مقدمة في أصول التفسير.

٥٨- مناسك شيخ الإسلام، وهي نحو مجلد.

٥٩- منظومة في القدر.

٦٠- منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة والقدرية.

٦١- مؤاخذه لابن حزم في الإجماع.

٦٢- النبوات.

٦٣- نقض المنطق.

٦٤- الواسطة بين الحق والخلق.

٦٥- الواسطية.

٦٦- الوصية الصفري.

بەشى ھەشتەم

ئىبنو تەيمىيە شەرەزان

فىقھى ئىسلامىيە يەككە لەو زانىيارىيەنى كە زانىيانى ئوممەتى ئىسلامىيە گىرەنگىيەكى زۆريان پىچ داو، ھەر لە سەردەمى ھاوۋەلانى بەرپىزە، تا ئىستاش و لە مەوداش بەردەم دەپ، ئەو ھەش لەبەر گەورەمى ئەو زانىيارىيە و ئەو سوودەى ھەيەتى لە رىئامىيە كەردنى مەسئۇلمانان بۇ بەندايەتتى كەردنى پاست و ساغ، پىقەمبەرمان محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) دەرپارەى گەورەمى فىقھو شەرەزائى لە دىندا، دەفەرمۇي:

(من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين)^(۱).

واتە: ھەر كەسنى خوا خىر و چاكەى بۇ بوي، شەرەزائى دەكات لە دىن دا.

(شىخ الإسلام) زوو لە فىقھو ئۇسۇل و تەفسىر و ھەدىس و زۆرىيە زانىستەكانى دىكە دا، پىنگەيشت و گەيشتە پەلەكى بەرزى زانىستى و ھەك پىشتەر باسما كەرد كە، ئىمامى زەھەبىي نامازە بە پىنگەيشتووى، دەكاو دەلى: لە تەمەنى خوار بىست سالىيەو لە ئاست فتوا دان بوو و فتواى داو و دواترىش گەيشتوۋە پەلە ئىجتىھاد.^(۲)

(۱) صحيح البخارى برقم ۷۱

(۲) العقود الدرية ۴

قىسە زانايان لەسەر شارەزايى ئىبنو تەيمىيە لە بوارى فيقهو ئوسولدا :

- (الحافظ الذهبي) دەلى: (وأما نقله للفقہ و مذاهب الصحابة والتابعين - فضلا عن المذاهب الأربعة - فليس له نظير)^(۱).

- (ابن حجر) يش له (ذهبي) دەگيرتەوہ کہ گوتويەتى: (كان يقضي فيه العجب اذا ذكر مسألة من مسائل الخلاف واستدل و رجح، وكان يحق له الاجتهاد لاجتماع شروطه فيه.....)^(۲). وہ دەلى: (وفاق الناس في معرفة الفقه واختلاف المذاهب و فتاوى الصحابة و التابعين، بحيث اذا أفتى لم يلتزم بمذهب بل بما يقوم دليله عليه)^(۳).

- الحافظ (ابن كثير) دەلى: (فصار اماما في التفسير وما يتعلق به عارفا بالفقه فيقال: انه كان اعرف بفقه المذهب من أهلها الذين كانوا في زمانه)^(۴).

- (ابن الزمكاني) يش دەلى: (وكان الفقهاء من سائر الطوائف اذا جلسوا معه استفادوا في سائر مذهبهم منه.....)^(۵).

زۆر قسەى دیکەش کہ زانايانى سەردەمى خۆى و دواترىش لە مەدح و شارەزايى (ابن تيمية) لە بوارەکانى تەفسیر و حەدىس و فيقهو ئوسول و. ەتد، کردوويانە، شاھید و بەلگەى گەورەى ئىبنو تەيمىيەن، ەك زانا و پيشەوايەكى ئىسلام.

ئىبنى تەيمىيە لە سەرەتادا پابەندى مەزھەبى ھەنبەلىيى بۈيۈك:

سەرەتاي خوتۇندىن و توپۇزىنەۋە فىقھى يەكانى (شيخ الإسلام) لەسەر مەزھەبى ھەنبەلىيى بۈيۈك، ئەو لەسەر دەستى بابى كە زانايەكى گەۋرەي مەزھەبى ھەنبەلىيى بۈيۈك، فىقھى ھەنبەلىيى خوتۇندۈۋە و ۋەرگرتۈۋە، بەشدارىي كوردە لە گەل باب و باپىرى دا لە نووسىنى يەكەلە كەتتەكانى ئوسۇلى مەزھەبى ھەنبەلىيى دا، ھەربۇيە زۆر لە زانايان بە فەقىھو شەرئەزائىكى ھەنبەلىيان لە قەلەم دەدا، (شيخ الإسلام) فىقھى ھەنبەلىيى بەسەر فىقھى مەزھەبەكانى دىكەدا ھەلبۇزارد، چونكە ۋاي دەزاي كە ئەو لە ۋانى دىكە لە دەقەۋە نزىكتەرە و دەلىل: (احمد كان اعلم من غيره بالكتاب والسنة وأقوال الصحابة والتابعين لهم بأحسن، ولهذا لا يكاد يوجد له قول يخالف نصا كما يوجد لغيره...) (۱).

ۋاتە: ئىمام احمد زانائىرۈۋە لە غەيرى خۇي بە قورئان و سوننەت و قسەي ھاۋەلەن و ئەۋانەي بەچاكە بەدۋايان كەۋتوون، بۇيە ھىچ قسەيەكى نى يە پىچەۋانەي دەقەلەك بىن ۋەك لە غەيرى خۇيدا ھەيە.

بەلام لە گەل ئەۋەشدا كە مەزھەبى ھەنبەلىيى ھەلبۇزاردۈۋە بەسەر ئەۋانى دىكەدا، دەمارگىر نەبۈۋە بۇي و پاي مەزھەبى دىكەي بە خراب تەماشىا نەكردۈۋە، ھىچ كەسشى بۇ مەزھەبى ھەنبەلىيى يان مەزھەبىيىكى دىيارىكراۋى دىكە بانگ نەكردۈۋە، ۋەك دەلىل: (من له ثيانمدا له بنچينەكانى دىندا كەسم بانگ نەكردۈۋە بۇ مەزھەبى ھەنبەلىيى يان مەزھەبىيىكى غەيرى ئەۋ، لە قسەكانىشما باسى ئەۋە ناكەم، جگە لەۋەي پىشىنى ئەم ئۆمەتە و پىشەۋايانى لەسەرى كۆكن باسى چىدىكە ناكەم) (۲).

(۱) مجموع الفتاوى الكبرى.

(۲) مجموع الفتاوى ۲۹۹/۳.

رێز و یلزانینی بۆ پیشه‌هوا و زانایانی دیکه:

هه‌رچه‌نده (شیخ الإسلام) مه‌زه‌به‌یی حه‌نبه‌لیی پیش ده‌خست و هه‌لیده‌بژارد به‌سه‌ر نه‌وانی دیکه‌دا، به‌لام ریزی له‌ رای پیشه‌هوا و زانایانی دیکه‌ ده‌گرت، عوزری بۆ نه‌وان ده‌هێناوه‌وه که ده‌که‌وتنه هه‌له‌ی پێچه‌وانه‌ی سونه‌ته‌وه، هه‌ر بۆیه نووسینه به‌هێژه‌که‌ی (رفع الملام عن الأئمة الأعلام) به‌ گرنه‌گرتن نووسراو داده‌نێ که له‌و باره‌وه نووسراوه‌ی و ده‌لی: (.... له‌سه‌ر مسوڵمانان پێوسته‌ خۆشه‌ویستی و دۆستایه‌تییان دوا‌ی خوا و پێغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) بۆ نێمانداران یح، وه‌ک قورئان باس ده‌کات، به‌ تایبه‌تی بۆ زانایان که میراته‌گرانی پێغه‌مبه‌رانن (علیهم السلام) و خوا‌ی به‌رز وه‌ک نه‌سته‌یه‌کان له‌ تاریکایی و وشکایی و ده‌ریادا، خه‌لکیان پێ رێنمایی ده‌کات، یه‌نگومان هه‌موو مسوڵمانان کۆکن له‌سه‌ر چاوسا‌غیی و رێنمایان، که زانایان جێنشینیی پێغه‌مبه‌رانن له‌ نێو ئۆمه‌ته‌دا، به‌وانه‌وه قورئان راوه‌ستاو ده‌بی و به‌ قورئانیش نه‌وان راوه‌ستاو ده‌بن، به‌وان قورئان وه‌ده‌نگ دی و به‌هۆی نه‌ویشه‌وه نه‌وان قسه‌ ده‌که‌ن، وه‌ بابزانه‌ی که هیچ زانا و پێشه‌وایه‌کی جێی متمانه‌ نیه، که‌م و زۆر پێچه‌وانه‌ی سونه‌ته‌ی پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) بێت، وه‌ هه‌موویان کۆکن له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که هه‌موو که‌سێک قسه‌ی ئی وهرده‌گیرێ و به‌سه‌ریدا ده‌درێته‌وه، جگه‌ له‌ پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) به‌لام نه‌گه‌ر یه‌کێک قسه‌یه‌کی کرد و هه‌دیسیکی پاستیش پێچه‌وانه‌ی قسه‌که‌ی بوو و پیشی زانی، دیاره عوزرێکی هه‌بووه که کاری پێ نه‌کردوه.^(۱)

فتوادانى لەسەر مەزھەبىيەتى ديارىكراو نەبوو،

ھەرچەندە (شىخ الإسلام) لە سەرەتائە لەسەر مەزھەبىيە حەنبەلىيە بوو، بەلام ئەوئى خۆى پێتە پابەند کردبوو - لە گەرانبەو بۆ سەرچاوەى ڤوون و بى گەرد کە پێشەوايانى ناسراوى شەرەزان لىيان وەرەگرت- وای لىکرد دواى توژىنەو و لە بىژىنگ دان، کە لە ھىندىك شتدا جىاواز بى لە مەزھەبىيە ئىمام (ئەحمەدى كۆڤى حەنبەل) و مەزھەبەكانى دىكەش، (شىخ الإسلام) يەكەن نەبوو بى بەلگە و دەلىل دواى غەبرى خۆى بکەوئ، يەكەش نەبوو دەمارگىرى بۆ ڤاىەك ھەبى و، دواى ئەوئ دەركەوت کە ھەلەيە ھەر لەسەرى سوور بى، بەلکو لە چوارچىوئى قورئان و سوننەت دا کەسىكى ئازاد بوو و دەمارگىرى تەنھا بۆ ھەق ھەبوو، چونکە ئەو پەتئ تەقلیدکردنى بۆ يەكەكى دىكە لە گەردنى خۆى داپنىبوو، جگە لە قورئان و سوننەت و شوئەوارى پىشىنى چاک، خۆى بە ھىچ شتىكى دىكەو پابەند نەدەکرد، وە لە مەيدانى سەرچاوە يەكەمەکان بۆ ئىسلام و شەرەتەكەى دا جوولائو و ھاتوچوئى کردو، سەبارەت بەوئى کە نابراو لە فتوادان پابەند نەبوو بە مەزھەبىيەتى ديارىکراو و بە پتئ تىگەشتن و زانىارى خۆى ئىجتەھادى کردو، ھەريەك لە (الذهبي^(۱)، ابن الوردی^(۲)، ابن کثیر^(۳)) باسيان کردو.

ھەبۋونى مەرجەكانى ئىجتىھاد لى (شەيخ الإسلام) دا،

زانايانى سەردەمى خۇي و دواترىش پىشەوايەتتى و سەردەخۇيى فەكرى و زانايى و شارەزايى زۆرى (شەيخ الإسلام) يان سەلماندو، و، رايانگەياندو، كە ناويراو گەيشتۆتە پەلى ئىجتىھاد و بەچەند پەلەك لى سەرووى زانايانى ھاۋچەرخى خۇيەو بوو.

- (الحافظ البرزالي) دەلى: (وبلغ رتبة الإجتىھاد، واجتمعت فيه شروط المجتهدين)^(۱).

واتە: گەيشتۆتە پەلى ئىجتىھادو مەرجەكانى مۇجتەھىدىنى تىدابوون.

- (الحافظ ابن الزملىكانى) دەلى: (واجتمعت فيه شروط الإجتىھاد على وجهها)^(۲).
واتە: مەرجەكانى ئىجتىھادى تىداكۆبوونەو.

- (الحافظ الذهبي) دەلى: (وان عد الفقهاء فهو مجتهدهم المطلق)^(۳).

- (الحافظ ابن حجر) دەلى: (إن أئمة عصره شهدوا له بأن أدوات الإجتىھاد اجتمعت فيه)^(۴).

واتە: پىشەوايى سەردەمى خۇي شاھىدى ئەۋەيان بۇ داۋە كە پىۋىستىەكانى ئىجتىھادى تىداكۆبوونەو.

- (الحافظ السيوطي) دەلى: (وأما قبل السبكي فاجتمع الإجتىھاد في الاحكام والحديث، لخلق، منهم ابن تيمية وقبله ابن دقيق العيد، وقبله النووي، وقبله ابو

(۱) العقود الدرية ۱۲/ الرد الوافر ۲۱۸.

(۲) العقود الدرية ۸.

(۳) العقود الدرية ۲۴.

(۴) الشهادة الزكية ۷۳/ الرد الوافر ۲۴۷.

شامة وقبله ابن صلاح....^(۱). پىشەوايانى سەردەمى خۆى شايدەدى ئەمىيان بۆدە، كەمەرەكانى ئىجتىھادى تېدا بون.

وہ به شىك له زانايانى ديكه كه وسفى (شيخ الإسلام) يان كرده بهوى ئىجتىھادى كرده، ئەمانەن: (ابن المرحل، ابن الواني المؤذن، ابن عبدالهادي، ابن الصيرفي، ابن القيم، ابوالعباس البقاعي، ابن فضل الله العمري، ابن رجب الحنبلي، ابن كثير، صلاح الدين العلائي، ابن اللحام، ابو حفص البزار، ابو حفص المراغي...) پەحمەتى خويان لى بى.

زانای پایه‌برز (محمد ابو زهرة) دەلى: (يىگومان له پرووى پىداوئىستىيەكانى ئىجتىھاد و تىگەيشتنى فيقهى و زانىارى زۆرى به قورئان و سوننەت و، زانىارى تەواوئى به ھەدىس له بوارى رىوايەت و تىگەيشتنى نىوەرۆكەو له ئىجتىھاد كەردنى پەھاو، له پەلى يەكەم دادەنرى، بەلام دەبينىن له وەرگرتن و دەرھىنانى ھۆكەمەكاندا بەگەشتى رى و شىوازى (احمد بن حنبل) ى گەرتە و پابەند بوو بە بنچىنەكانى ئەو، جگە لەو ھەش را تايبەتییەكانى خۆى زۆر نىن، جا ئەگەر لەو پروو ھە سەبرى بکەين، لەگەل ئەو مۆجەھىدانە دادەنرى كە لە مەزھەبى ھەنبەلى دان،

يىگومان ئەو لە زاتى خۆیدا ھەموو مەرجەكانى مۆجەھىدى پەھاى تېدا بوون، لە پرووى شارەزاى و تىگەيشتن و زانىارىدا، بەلام دەرپارەى ئەو مەسەلەنى تېياندا گەيشتۆتە ئەنجامىكى جياوازەو و لەرووى بەرنامەكەشەو، دەبينى لە چوارچىو ھە مەزھەب دەرناچى)^(۲).

لەو ھەو كە رابرد بۆمان دەرەكەوئ كە (شيخ الإسلام) نیشانە و مەرجەكانى ئىجتىھادى تېدا ھاتونە دى و مۆجەھىدى پەھا (مطلق) بوو، جا چونكە مۆجەھىدى پەھا بوو ئەو ناگەيەنئ كە لە ھەموو مەسەلەكاندا لەگەل چوار پىشەواكە (أبو حنيفة، مالك، شافعي، احمد) ناكوئ بى، چونكە ئەگەر وایى لە

(۱) الرد على من اخلد الى الارض ۴۲.

(۲) ابن تيمية لابی زهرة ۴۳۹ - ۴۴۰.

دوو حاله‌تان به‌دەر نیه (یان نمو مه‌زه‌بانه له‌سەر قورئان و سوننه‌ت دانمه‌زاون، چونکه (شیخ الإسلام) له‌گه‌ڵ به‌لگه‌ و ده‌لیلی قورئان و سوننه‌ت دا ده‌روا له‌ هه‌رشوئیک بن، یان (شیخ الإسلام) مه‌رجه‌کانی ئیجتهدی تیدا نه‌هاتونه‌ دی، له‌ هه‌مووشی گرنگتر له‌ قورئان و سوننه‌ت نه‌گه‌یشتوه و نه‌وان پێکاویانه‌....^(۱).

هه‌رچهنده‌ (شیخ الإسلام) سوودی زۆری له‌ فیه‌قه‌و بنچینه‌کانی (احمد) وهرگرتوه‌ به‌لام به‌ هه‌موو فتوا و پراکانی یه‌وه، پابه‌ند نه‌بووه‌ و نه‌وه‌ی ده‌لیلی له‌سەر بووبی فتوای له‌سەر داوه، هه‌رچهنده‌ ناکوکیش بووبی له‌گه‌ڵ راو فتوای پێشه‌واکه‌ی یان مه‌زه‌به‌ ناسراوه‌کانی دیکه‌دا، وه‌ک پێشتر له‌و باره‌وه‌ قسه‌ی زانایانمان هێناوته‌وه، به‌لام سه‌باره‌ت به‌وه‌ که‌ ئایا له‌ هه‌موو مه‌سه‌له‌ شه‌رعیه‌کان دا به‌گشتی فتوا و پرایه‌کانی (شیخ الإسلام) پێچه‌وانه‌ی رای هه‌رچار مه‌زه‌به‌که‌ بووه، له‌و باره‌وه‌ بوخۆی ده‌لی: (قول القائل: لاتقید بأحد هؤلاء الأئمة الأربعة، إن أراد به أنه لا یقید، بواحد بعینه دون الباقین، فقد احسن، بل هو الصواب من القولین، وان أراد أني لا أتقید بها کلها بل أخالفها، فهو مخطي فی الغالب قطعاً، اذ الحق لا یخرج عن هذه الأربعة فی عامه‌ الشریعه‌....)^(۲).

واته: نه‌گه‌ر یه‌کیک بلی: من خۆم نابه‌ستمه‌وه‌ به‌ یه‌کیک له‌و چوار پێشه‌وایه‌وه، نه‌گه‌ر مه‌به‌ستی له‌و قسه‌یه‌ نه‌وه‌بی که‌ خۆی نابه‌ستێته‌وه‌ به‌ یه‌کیکیان و نه‌وانی دیکه‌ وه‌لانی، نه‌وه‌ چاکی کردوه‌ و به‌لکو کاری راست نه‌ویه، به‌لام نه‌گه‌ر مه‌به‌ستی نه‌وه‌بی له‌ هیچ شتیک خۆی به‌ هیچیان نابه‌ستێته‌وه‌ و له‌ هه‌موو شته‌کان دا پێچه‌وانه‌ی هه‌ر چواریان بی نه‌وه‌ به‌ شیویه‌کی گشتی به‌ هه‌له‌دا چوه‌، چونکه‌ به‌ شیویه‌کی گشتی له‌ تێکرای شه‌ریعه‌دا هه‌ق له‌و چواره‌ ده‌رناچی.

(۱) بحوث الندوة العالمية ۱۱۹.

(۲) مختصر الفتاوی المصرية ۶۱.

(شیخ الإسلام) چهند نووسراوئکی له سهر (فقه و أصول الفقه) نووسیون که له لای زانایان و خوئندهوارانی نیسلامیی زانراون و (الصفدی) کۆمه لئکی باس کردوون.

(محمد ابو زهرة) (رحمتهی خوی لیبت)، نهو بنچینه دیاری کردوون که (شیخ الإسلام) رایه کانی خوی له سهر هه لچنیون و دهلی: بنچینهی هه لباردنی رایه کانی وه که ده ده کموئ، سی شتن:

۱- نزیکیی له شوئنه واره کان، نهو داکوکی کردوه له سهر نهوهی هیچ شتیکی غه رب و شاز له فیهدا هه لنه بژیرئ، به لکو شتیکی هه لباردوه که په یوهندییه کی توندی هه بووه به سهر چاوه که یه وه.

۲- نزیکیی له پیدایستییه کانی خه لکی و هینانه دی به رژه وهندییه کانیان و داد گهری تیاند، به به لگهی- قورئان و سوننهت - که کامه یان به هیزتره و له گه ل سهر ده دا ده گونجی، نهو هه لده بژیردرئ.

۳- هینانه دی مانا شه رعیه کان که حوکه کان له بهر نهوان دانراون، که نهو زۆر له سهر نهوه سوور بووه، له هه رشتیکدا که هه لیده بژارد و فتوای له سهر ده دا و رایه کانی ده ده خست^(۱).

چەند نموونەنىڭ لە ۋاۋۇچوونەكانى (اختياراتە):

ۋاۋۇچوونە زانستىيەكانى لە بەرگىكى پاشكۆى (الفتاوى الكبرى) كە بەرگى چۈرەمە كۆكرۈنەۋە، كە چەند نموونەنىڭ لەۋ بارۋە دىئىنەۋە:

۱ - نەدانى زەكات بە ئىنسانى گوناھبارى سەرىلچى كار:

لەۋ بارۋە (شيخ الإسلام) دەلى: (ولا ينبغي ان تعطى الزكاة لمن لا يستعين بها على طاعة الله فان الله تعالى فرضها عوناً على طاعته، كمن يحتاج اليها من المؤمنين كالفقراء والغارمين أو لمن يعاون المؤمنين، فمن لا يصلي من أهل الحاجات لا يعطى شيئاً حتى يتوب...). واتە: زەكات نادىتە كەسىڭ كە يارمەتیدەرى نەبى لەسەر خۋاپەرىستى، چۈنكە خۋا زەكاتى فەرز كىردە كە يارمەتیدەرى بى لەسەر فەرمانبەرى خۋا، ۋەك ئەۋ كەسى لە ئىمانداران پىۋىستى پىيەتى، ۋەك ھەژاران ۋ قەرزداران، يان بۇ كەسىڭ كە يارمەتى مسولمانان دەدات، جا نەگەر يەككىك پىۋىستىشى پىيى، بەلام نۆرژنەكەر بى، ئەۋە زەكاتى نادىتتى، تا تۆبەدەكات.

۲ - دانى زەكات بە دايك ۋ باب:

(شيخ الإسلام) دەلى: (ويجوز صرف الزكاة الى الوالدين وان علوا، والى الولد وان سفل، اذا كانوا فقراء وهو عاجز عن نفقتهم....)^(۱). واتە: دروستە زەكات بدىتتە دايك ۋ باب ۋ بۇ سەرۋە، ۋە مىندال بۇ خۋارى، نەگەر ھەژاربون ۋ، ئەۋىش نەتوانى نەفەقىيان بىكىشى.

چەند فتاۋىيەكى دىكەى ناۋىراۋ:

دواى ئەۋەى دەرگەوت كە (شەيخ الإسلام) مۇجەتەھىدىكى رەھا بوۋە، بە پىئى ئىجتەھادى خۇى فتاۋى داۋە، كە ھىندىك جاران فتاۋاكانى كۆك بوۋن لەگەل پىشەۋايانى مەزھەبەكان يان ھىندىكىيان دا و ھىندىك جارېش پىچەۋانەى راي ئەۋان يان فتاۋا و راي ئاشكرايان بوۋە، كە ئەۋ رايانەش ناۋىيان لىتراۋە (مفرداتە وغراشە). بۇ نەۋنە:

۱- لاچۋونى بىچ دەستىۋىزى بە ناۋى گوشراۋ، ۋەك گوللاۋ و..

۲- مەسح كىردن لەسەر (خوف) بەس لە كاتى پىۋىستدا نىە.

۳- يەكىك بە ئەنقەست نۆزەكەى دوا بخت تا كاتىكى كەمى دەمىتى، بۇى ھەيە (تەيەمموم) بىكات، بۇ ئەۋەى كاتى نۆزەكەى بەسەر نەچى، ۋە ھەرۋەھا يەكىك لەۋە بىرسى نۆزى جومعە و جەزنى بىچى بىچ دەستىۋىزىش بىچ، بە ھەمان شىۋە بۇى ھەيە، بەلام يەكىك لە خەۋ ھەستابى يان لە كۆتايى كاتەكەى دا نۆزەكەى بىرىتەۋە، ئەۋە ئەۋ بەئاۋ دەستىۋىزى ئەنجام دەدات، چۈنكە كاتەكە بۇ ئەۋ بەبەرەۋە ماۋە و ئەگەر بىچ رانەگات گوناھبار نابى.

۴- ئەگەر ئافرەت نەيتۋانى لەمالەۋە خۇى بشۋات، يان بۇى زەحمەت بوۋ بىچىتە گەرماۋ، يان پىئى ناخۇش بوۋ، ئەۋە تەيەمموم دەكا و نۆزەكەى دەكات.

۵- لاي كەم و لاي زۆرىى ھەيز نىە، ۋە لاي كەمىيى خاۋىنىيى لە نىۋان دوو ھەيزدا نىە، ھىچ سالىكىش ديارنىە بۇ ئەۋەى لە ھەيز ئاۋمىد بىچ و ئەۋە بۇ ئافرەت دەگەرپىتەۋە، كە دەربارەى خۇى دەيزانى.

۶- كە يەكىك بە ئەنقەست نۆزەكەى نەكا، دواى دەست بىچ بىكا ۋاجب نىە ئەۋانى پىشۋو بگىرپىتەۋە و بۇى دروست نىە، بەلكو با نۆزى سۈننەت زىاد بىكات.

۷- كورتكىدەۋەى نۆزەكەى لە سەفەرى درىز و كورتىش دا دروستە، ۋە سەجەدى قورئان خۈنئەن پىۋىستىيى بە دەستىۋىزى نىە.

۸- لەمانگی ڕەمەزان دا ئەگەر بەکێک شتی خوارد و وای زانی شەو، بەلام رۆژ بوو، ئەو گێڕانەوێ لەسەر نیە، وەك چۆن لای (عومەری کۆری خەتتاب) وابوو، وە هیندیک لە تابیعین و پیشەوایانیش پرایان وابوو.

۹- دروستە ژنی ھەیزدار تەوافی مالی خوا بکات، ئەگەر نەیتوانی بە خاوەنێکی بیکا و ھێچیشی لەسەر نیە.

۱۰- دروستە ئەنگۆستیلە زێو بۆ جوانیی بە زێوی زیادووە بفرۆشێ و، زیادەكە وەك ھەقی دروستکردن دا بنێ.

۱۱- ئەو كەسە (ھەج) بە (تەمەتتوع) دەكات، یەكجار ھەوت كەپەتان سەفا و مەپووە بکات بەسە، وەك چۆن بۆ جۆری (قارن و مفرد) ناوایە، كە ئەو قسە (ابن عباس)ە.

۱۲- ئەو كە تەلاق بە سۆتند ناکەوێ - وەك: بلی تەلاقی بکەوێ ناچیتە شار، دوایی بچێ- وە ئەوكات سۆتند خۆر ھێچی لەسەر نیە، جگە لە كەفارەتی سۆتند، وە ئیبنو تەیمییه بەھۆی ئەو ڕایەو تووشی دەردەسەری و گرفت و نارەھەتی زۆر بوو.

۱۳- ھەركەسێ سێ تەلاق بە یەكجار بخوات، ھەر یەكێکیان دەكەوێ، كە ئەو لە سەردەمی پیغمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) و ئەبویەكرو سەرھەتای خیلافەتی عومەردا ناوابوو^(۱).

ئەو چەند خالەیی ڕابردن ھیندیک لە ڕا و بۆچوونەکانی (شیخ الإسلام) بوون، كە پێچەوانەیی ڕای چوار مەزھەبەكان بوون، یان لانی كەم پێچەوانەیی ڕای (مشھور) زانراوی زانایان بوون، ئەو ھەش دەلالەت لەسەر شارەزایی و بالادەستی ناویراوە لە ئیجتھاد دا دەكات، وە ئەو دەگەیەنێ، كە زانایەکی نازابوو و ئەو ھەق و راست بوو گوتووێتی، ھەرچەندە لەسەر ئەو ھەش تووشی نارەھەتی و نازارێش بوو.

لەكۆتايى ئەم باسەشدا دەلىل: (شەيخ الإسلام) (رەحمەتى خۇاى لىبىت)، كەسكى فەقىھو شارەزا و موجتەھىدى رەھا و بویر بوو و دواى بەلگە كەوتو، ھەرچەندە لە چەند شتىكدا پىچەوانەى مەزھەبەكانىش بووین و ئەوہى پىتى راست و ھەق بووین، گوتوویەتى، ئەویش وەك ھەموو موجتەھىدىكى دىكە دەپىكى و ھەلەش دەكا، بەلام لەسەر ھەردووکیان پاداشت ھەبە، ئەگەر پىكای دوو پاداشت و ئەگەر نەپىكا پاداشتىكى ھەبە و، لەسەر ھەلەكەش گوناھبار نابى، چونكە توانای خۆى بۆ دۆزىنەوہى راستى سەرف كەردو، ئىبنو تەيمىيە كەسكى گەورە بوو، بۆیە بە گەورەى ژیا، چونكە ئىنسانى بچووك بە بچووكى دەژى و بە بچووكى دەمرئ و لە ژيانىدا ھىچ كاریگەیرى نابى، رەحمەتى خوا لە (شەيخ الإسلام ابن تیمیة) و خۇاى گەورە پاداشتى چاكەى بە باشتىن شۆە بداتەوہ.

بەشى نۆيەم

يەكەم: ئىبنى تەيمىيە فەرموودەئاس و شارەزا لە سوننەت

سوننەت و زانستەكانى يەككى دىكەيە لەو بوارانەى كە (شىخ الإسلام) زۆر تىيدا شارەزا بوو، بە جۆرك زانايانى سەردەمى خۆى شەيدىي زۆر شارەزايى ناوبراويان لەوبارەو داو، كە سوننەتى لەبەر بوو و زۆر پى ناگادار بوو.

قەسەك زانايان لەسەر شارەزايى ناوبراو بە سوننەت:

- ۱- الحافظ (ابن سيد الناس) (رحمتهى خواى لىيىت)، دەلى: (....) وكاد يستوعب السنن والاثار حفظا...^(۱).
وہ دەلى: (اما الحديث فكان حامل رايته، حافظا له مميزا بين صحيحه و سقيمہ عارفا برجاله متضلعا في ذلك)^(۲).
- ۲- (الحافظ المزى) (رحمتهى خواى لىيىت)، دەلى: ... (ما رأيت احدا اعلم بكتاب الله وسنة رسوله ولا اتبع لهما منه)^(۳).

(۱) العقود الدرية ۱۰ الرد الكامنة ۱/۱۵۶ / ذيل طبقات الحنابلة ۱/۳۹۰

(۲) العقود الدرية ۱۲

(۳) العقود الدرية ۷/ الرد الوافر ۱۲۹

٣- (الحافظ الذهبي) (رحمتهى خوى ليبيّت)، دهلي: (وسماعاته من الحديث كثيرة، وشيوخه أكثر من مائتي شيخ، و معرفته بالتفسير اليه المنتهى و حفظه للحديث و رجاله، وصحته، وسقيمه، فما يلحق به)^(١).

وه دهلي: (و له خبرة تامة بالرجال وجرهم وتعديلهم وطبقاتهم و معروفة بفنون الحديث، وبالعالي والنازل، وبالصحيح والسقيم)^(٢).

٤- زانا (ابن فضل الله العمرى) (رحمتهى خوى ليبيّت)، دهلي: (وكان حافظا للحديث مميزا بين صحيحه و سقيمه...)^(٣).

واته: ويراى له بهر يورنى هديس تواناي جيا كرده و هى هببو له نيوان هديسى راست و لاواز.

٥- (الحافظ ابن رجب الحنبلي) (رحمتهى خوى ليبيّت)، دهلي: (لقد كان عجيبا في معرفة علم الحديث، فأما حفظ متون الصحاح و غالب متون السنن والمسند، فما رأيت من يدانيه في ذلك اصلا)^(٤).

٦- (الحافظ الصفدى) (رحمتهى خوى ليبيّت)، دهلي: (كان السنة على رأس لسانه...)^(٥). واته: هه مو سونتهت له سهر زمانى بوو.

٧- (الحافظ ابو حفص البزار) (رحمتهى خوى ليبيّت)، دهلي: (وأما معرفته بصحيح المنقول وسقيمه فإنه في ذلك من الجبال التى لا ترتقى ذروتها....)^(٦).

(١) الرد الوافر ٦٨ - ٦٩.

(٢) العقود الدرية ٢٠.

(٣) الشهادة التزكية ٥٦ / تاريخ ابن الوردي ٤٠٩/٢.

(٤) الذيل على طبقات الحنابلة ٣٩١/٢ .

(٥) اعيان العصر عن المنجد ٤٩.

(٦) الاعلام العلية ٣٠.

۸- (الحافظ العلامة العيني) (رحمتهى خواى لييت)، دەلى: (هو الإمام الفاضل البارع التقى الوارع الفارس في علمي الحديث والتفسير والفقه...) ^(۱).
 وه هديرهك له (الحافظ ابن حجر العسقلاني) ^(۲)، و (ابن عبد الهادي) ^(۳). باسيان له زور زانايى (شيخ الإسلام ابن تيمية) كرده، له پرووى سوننه تهوه وپراى زانسته كانى ديكه.

سەنگ و قورسايى (شيخ الإسلام) له نيو فهرمووده ناسان دا:

(شيخ الإسلام) پايدەكى تايبەتى هەبووه له زانستى هەدىس دا، وپراى رەخنەى لەو كەسانەى رىوايەتى هەدىس دەكەن و له (جرح و تعديل) واتە دەپرینی لایەنى چاك و خراپى كەسەكان، وه بەلاواز دانان و بە راست دانانى هەدىسەكان. هەريەك له (الذهبي) ^(۴) و (ابن ناصر الدين الدمشقي) ^(۵) و (السخاوي) ^(۶)، باسيان له شارەزايى (شيخ الإسلام ابن تيمية) كرده له بارەى (جرح و تعديل) و رەخنە لە كەسەكان له نوسراوه كانياندا و بە يەكێك له ناسينى كەسەكان و شارەزا له هەدىس ناويان بردوه.

(۱) الرد الوافر ۲۶۴ .

(۲) الدرر الكامنة ۱/ ۱۴۴.

(۳) العقود الدرية ۳۷۲.

(۴) ذكر من يعتمد قوله في الجرح و التعديل للذهبي، ضمن اربع رسائل فى علوم الحديث ۲۱۲.

دوووه: (ابن تیمیة) توئژمروهوی قورئان

پیشتر باسماں کرد که (شیخ الإسلام) له تینکرای زانستهکان زۆر زانا و شارهزا بووه و گرنگیی زۆری به قورئان و سوننهت داوه، به پئی تیگه‌یشتنی پیشینی چاک، هەر کهسێک به وێژدانهوه ته‌ماشای ژیاڤی ناوبراو بکات ده‌بینی که قورئان و سوننهت له گه‌ڵ رووح و خوێن و گوشتی تیکه‌ڵ بووه و، باسی له هەر شتێک کردیی و له هەر پوئکه‌وه شتی نووسییی، په‌ناي بردۆته به قورئان و سوننهتی راست، به‌تایبه‌تی له کۆتایی ته‌مه‌نی دا که له به‌ندیخانه‌ی (قه‌لعه‌ی) دیمه‌شق به‌ندکرا‌بوو، هه‌موو کتیب و په‌ر و قه‌لم و که‌ل و په‌لیان لی سهند بوو، به‌زۆری به خوێندنی قورئان و تێرنامه‌یه‌وه خه‌ریک بوو.

زۆر له زانایان ده‌رباره‌ی زانای ناوبرا و له ته‌فسیردا

شتیان نووسیوه، بۆ وینه:

۱- (الحافظ الذهبي) ده‌ڵی: (واما التفسير فمسلّم له.....)^(۱). (وبرع فی تفسیر القرآن، وغاص فی دقیق معانیه بطبع سیال.....)^(۲).

۲- (الحافظ البرزالي) ده‌ڵی: (وكان اذا ذكر التفسير بهت الناس من كثرة محفوظه وحسن إirاده و إعطائه كل قول ما يستحقه.....)^(۳).

۳- (الحافظ ابن سیدالناس) (رحمەتی خوی لیبت)، دەلى: (اذا تكلم في التفسير فهو حامل رايته...) ^(۱)، واتە: ئەگەر لە تەفسىر قسەى كەربايە، ئەو ئاللا ھەلگىرى بوو.

۴- (الحافظ الصفدى) (رحمەتی خوی لیبت)، دەلى: (واما التفسير فیده فيہ طولی...) ^(۲)، واتە: لە تەفسىردا دەستىكى بالای ھەبوو.

۵- (الحافظ ابن کثیر) (رحمەتی خوی لیبت)، لە بارەى شارەزایی و دەرسەکانى ئەو کە لە مزگەوتى ئەمەوى لە دیمەشق تەفسىرى قورئانى کردو، باس دەکات ^(۳).

(الشيخ ابو عبدالله بن رشيق) (رحمەتی خوی لیبت)، دەلى: (دواى ئەوى لە کۆتایی تەمەنیدا لە بەندیخانەى (قەلە) بەند کرا، نامەیکەم بۆ نووسى داوام لى کرد کە تەفسىرنى ھەموو قورئان بنووسى، لە ھەلامدا بۆى نووسىبوومەو و گوتبوو: مانای قورئان ھىندىكى روشن و ناشکرایە، ھىندىكىشى زانایانى توژمەوى قورئان مانایان روشن کردۆتەو، بەلام ھىندىک لە ئایەتەکان تەفسىرکردنیان زەحمەت بوو بۆ زۆر لە زانایان، لەوانەىە ئىنسان بۆ تىگەشتنیان چەندان کتیب موتاللا بکات و تەفسىرەکەى بۆ روون نەیتەو، لەوانەىە نووسەرنىک لىکدانەوئەکەى بۆ بکات و یەکیکی دیکە بە شۆبەیکە دیکە لىکی بداتەو، بۆیە من دەمەوى ئەو ئایەتانە تەفسىر بکەم بە ھەلگە و دەلیل، چونکە ئەو تەفسىرە پىوستترە لە ھى دیکە ^(۴)).

(ابن رجب) لە ئىمام (ذھبی) دەگێریتەو کە دەلى: (لە کۆتایی عومرى دا (شيخ الإسلام) دووسال و چەند مانگىک لە سجنى (قەلە) بەندکرا و لە ویدا ھەفتای کرد، ماویەك لەوى شتى دەنووسى و بۆ ھاوئەکانى دەینارد و

(۱) العقود الدرية ۱۰/ الذیل علی طبقات الحنابلة ۳۹۰/۲.

(۲) اعيان العصر عن المنجد ۵۰.

(۳) البداية والنهاية ۳۰۲/۱۳.

(۴) العقود الدرية ۲۷ - ۲۷.

دەيگوت: خوا لەم سەجەدا دەرگای خیری لی کردوومەوه، که زۆریەى زانایان ناواتی بۆ دەخوازن، بەپراستی پەشیمانم لەوهی کاتی خۆم بە جگە لە قورئانەوه سەرف کردوه^(۱).

پێیاز و شێوازی ئێبنو تەیمییە لە تەفسیردا:

دەتوانین شێوازی (ابن تیمیة) لە تەفسیردا
لەم چەند خالەدا کورت بکەینەوه:

۱- تەفسیرکردنی قورئان بە قورئان، که ئەمە بنچینەى یەکەمى تەفسیری کتییى خوایه.

۲- تەفسیری قورئان بە سوننەت، که ئەمە بنچینەى دووهمى تەفسیری قورئانی پیرۆزە، که لەو بارهوه دەلی: (فان أعيانك ذلك - یعنی تفسیر القرآن بالقرآن- فعليک بالسنة، فإنها شارحة للقران موضحة له)^(۲).

واتە: ئەگەر ئەوەت پێ زەحمەت بوو واتە تەفسیری قورئان بە قورئان- ئەوه تەفسیر بکە بە سوننەت، چونکە سوننەت شەرحی قورئان و روونکردنەوهیه بۆی، وه دەلی: (ومما ينبغي ان يعلم ان القرآن و الحديث اذا عرف تفسيره من جهة النبي (صلى الله عليه وسلم) لم يحتج في ذلك الى أقوال اهل اللغة)^(۳).

واتە: دەبێ ئەوه بزانی ئەگەر قورئان و سوننەت لە لایەن پێغەمبەرەوه (صلی الله علیه وسلم) ماناکەى زانرا، پێویست ناکا لەو بارهوه قسەى کەسێکی دیکە وەرگیری لە زمانەوانان.

(۱) الذیل علی طبقات الحنابلة ۲ / ۴۰۱ - ۴۰۲.

(۲) مقدمة في اصول التفسير ۹۲.

(۳) مجموع الفتاوى ۲۷/۱۳.

۳- ته فسیری قورئان به قسهی هاوه لانی پیغه مبهه (صلی الله علیه وسلم) که نه مه له پلهی سییم دایه، وه دهلی: (وحینئذ اذا لم نجد التفسیر فی القرآن ولا فی السنة، رجعنا فی ذلك الی أقوال الصحابة فانهم أدری بذلك لما شاهدوه من القرآن والأحوال التي اختصوا بها، ولما لهم من الفهم التام والعلم الصحيح ولا سيما علمائهم كالأئمة الأربعة الخلفاء الراشدين والأئمة المهديين)^(۱).

واته: (نه گهر ته فسیرمان له قورئان و سوننهت چنگ نه کهوت، لهو باروه ده گهر پیینه وه بۆ قسهی هاوه لانی که نهوان به وه شاره زاترن وه بهس خویان ناگاداری هندیك شت بوون دهر باره ی قورئان، وه تیگه یشتنیکی تهواو و زانستیکی راستیان هه بووه، به تاییه تی زانا و گه وره کانیان، وهك چوار پیشهوا جینشیننه سه رپاسته کان و پیشه وایانی رینمایي کراو)

۴- ته فسیری قورئان به قسهی شوئنه که وتوان (تابعین)، لهو باروه دهلی: (نه گهر ته فسیرمان له قورئان و سوننهت و قسهی هاوه لانی دهست نه کهوت، نه وه زۆر له پیشه وایان له وهدا گه رپاونه وه بۆ قسهی (تابعین) وهك (مجاهد بن جبر) که له ته فسیردا زۆر شارهزا بووه)^(۲)، وه دهلی: (نه گهر له سه ر شتیك كۆك بوون، نه وه به لگه یه و وهرده گیرئ، به لام نه گهر له نیو خویاندا راجیایی یان هه بوو، نه وه قسهی هیچیان له سه ر نهوی دیکه نایته به لگه، له سه ر دوا ی خویشان به لگه نیه، لهو کاته دا بۆ زمانی قورئان و سوننهت یان تیگرای زمانی عه ره بی ده گهر یته وه)^(۳).

۵- دوا ی به لگه کهوتن و نه بوونی ده مارگیری بۆ هیچ قسه یه کی هه رکه سیك، نه گهر نزیکترین که سیش بی.

۶- در ئژی له روونکردنه وه و هینانی به لگه له قورئان و سوننهت دا، له کاتی موناقه شه کاند، که له نوو سراوه کانی دا دیاره.

(۱) مجموع الفتاوی ۳۶۴/۱۳ مقدمة فی اصول التفسیر ۹۳.

(۲) مجموع الفتاوی ۳۷/۱۳ مقدمة فی اصول التفسیر ۹۷.

(۳) مجموع الفتاوی ۱۳/ ۳۷۰.

۷- بەلگە ھېئانەتتە بۇ قەسەكان لە كاتى تەفسىر كەردنى ئايەتەكان دا، كە تەفسىر كەردنەكەى بە ئايەت و ھەدىس و دەلىلى دىكە دەولەمەند دەكا و بە رىكۆپىكى دەيانەيتتەوھ و دايانەندى.

۸- گواستەوھى قەسى پىشەوايانى گەورە لە تەفسىردا و ئامازە پىكەردنى.

۹- دەستپاكىي زانستى و وردىي لە گواستەوھى قەسە و دەقەكان دا، كە لە نووسراوھەكانى دا پەنگى داوھتەوھ.

بەھۆى ئەو زانىارىيە زۆرەوھ كەناوېراو ھەببەوھ لە تەفسىردا، زۆر لە زانايان سووديان لە راو بۇچوونەكانى وەرگرتە لە زانىارىيەكانى قورئان و تەفسىردا، بۇنمۇنە ھەرىكە لە (الزركشي) لە كىتەبەكەى خۆى دا بەناوى (البرهان) و (السيوطي) لە كىتەبى (الاتقان فى علوم القرآن)^(۱) و (ابن كثير) لە تەفسىرەكەيدا (تفسير القرآن العظيم)^(۲) و (ابن القيم)^(۳).

لە چەند شۆن لە كىتەبەكانى خۆيان سووديان لە (شيخ الإسلام ابن تيمية) وەرگرتە و قەسەكانى ئەويان وەك بەلگە ھېئانەتتەوھ و تۆماريان كەردوون.

(۱) الاتقان للسيوطي ۸/.

(۲) تفسير ابن كثير سورة يوسف اية (۵۲).

(۳) التفسير القيم سورة العنكبوت، آية: (ان الصلاة كانت تنهى عن الفحشاء والمنكر...).

نووسراوه‌کانی (شیخ الإسلام) له‌سه‌ر زانیارییه‌کانی ته‌فسیر:

(شیخ الإسلام) وهك چۆن له زۆر زانیاری دیکه‌شدا نووسراوی هه‌ن، به‌هه‌مان شیوه‌ له‌م بواره‌شدا چه‌ندان نووسراوی هه‌ن له شیوه‌ی کتییی گه‌وره‌و چه‌ند به‌شیکی به‌جووکدا وهك:

- ۱- مقدمة في أصول التفسير.
- ۲- الإكليل في المتشابه والتأويل.
- ۳- تفسير في سورة الإخلاص.
- ۴- تفسير سورة النور
- ۵- تفسير المعوذتين.
- ۶- دقائق التفسير، كه (دكتور محمد الجليند) هه‌ستاوه به‌كۆ‌کردنه‌وه و رێ‌ك‌خستنی.
- ۷- تفسير آیات أشكلت.
- ۸- اقسام القرآن.
- ۹- رسالة من المعاني المستنبطة في سورة الانسان.
- ۱۰- قاعدة في تحزيب القرآن و مايتعلق بذلك وما ورد فيه من الاثار.
- ۱۱- قاعدة في تفسير اول البقرة.
- ۱۲- فضائل القرآن.
- ۱۳- تفسير سورة الفاتحة.
- ۱۴- تفسير سورة المائدة.
- ۱۵- تفسير سورة البينة.

سەلەم: شارەزايى (شەيخ الاسلام) بە عەقىدە و بىر و باۋەر

الحافظ (ابو حفص البزار) (رەحمەتى خۋاى لىيىت)، دەربارەى زۆر گىرنگىيى دانى (شەيخ الإسلام) بە عەقىدە و زۆر نووسىن لەۋبارەۋە، پىرسىارى لە ناۋىراۋ كىردە و دەلىلى: پىرسىارم لە (شەيخ الإسلام) كىرد كە ھۆى چىيە ئەۋەندەى لەسەر مەسەلەى عەقىدە دىۋوسى لە زانىيەكانى دىكە دا نانۋوسى وداۋام لى كىرد كە دەربارەى (فقه) كىيىيىك بنۋوسى و ھەموو پا و فتۋاكانى خۆى و ئەۋەى لە نىۋاى زانىيان ھەلىدە بىر تىپدا كۆپكەتەۋە، ئەۋىش گوتى: مەسەلەى فروغ- واتە ھەلىس و كەۋتەكان و ھەلىنجانى فىقھى ئىسلامىي- زۆر بە زەھمەت نىيە و ھەرمسۇلماننىك تەقلىدى زانىيەكى مۇجتەھىد بىكات درۋستە، بە مەرجىك ھەلىي مۇجتەھىدەكى لەلا مەسۇگەر نەبى، بەلام مەسەلەى عەقىدە مەسەلەيەكى گىرنگ و گەۋرەيە، مەن كە دەبىنم گومرا و بىدەتچىي و ئەۋانەى وە دۋاى ھەۋاى خۇيان كەۋتون، وەك: (فەلىسۋوف و باطينىي و مولچىد و جەھىمىي و...) دىيانەۋى كىشەيەكى گەۋرە درۋست بىكەن و گومرايى و سەرلىشىۋاۋىيى بىلاۋدەكەنەۋە، وە بۆشم دەرەۋتەۋە كە زۆرىيەيان مەبەستىيان دۇايەتتىي كىردنى دىن و ناشىرىنكىردنى شەرىعەتە، كە بەسەر ھەموو بەرنامە و دىنەكانى دىكەى دەستكىرددا زال و پاىەدارە، وە خەلكەكەشىيان ۋەردە ۋەردە كارىگەرى خراپىيان دەبى لەسەر عەقىدەى مەسۇلمانان و دىنى ئىسلام، بۆ پىنگىرى كىردن لەۋەى عەقىدىيان تىك بىدن و سەرنىجام پىشت لە دىن بىكەن و دۋاى ئەۋان بىكەن، بۆيە كە ئەۋشەم ئاۋا بىنى، بۆم دەرەۋت پىۋىستە لەسەر ھەموو كەسنىك بە پىنى تواناى خۆى گومان و ھەلە گومرايىيەكان پىۋىكىيىتەۋە و رى لەۋ ھىرش و ھەۋلە خراپانە بىگىر و، مەبەستە گىلاۋەكانىيان بۆ خەلكى پىۋىن بىكاتەۋە، بۆيە ئەمە و چەند شىكىكى دىكە ۋاى كىرد گىرنگىيى زۆر بە لايەننى عەقىدە بىدم و خۆمى پىۋە خەرىك بىكەم و ۋەلامى قسە و نووسىنەكانىيان بەدەمەۋە، بە دەلىلى عەقلىي و نەقلىي^(۱).

۱- هیندیک له نووسراوکانی (شیخ الإسلام)

دەربارە عەقیدە ئیسلامیی :

۱- الايمان، ۲- الإستقامة، ۳- اقتضاء الصراط المستقيم، ۴- الفرقان بين أولياء الرحمن و أولياء الشيطان، ۵- شرح الإصباحانية، ۶- الرسالة الحموية، ۷- الرسالة التدمرية، ۸- الرسالة الواسطية، ۹- رسالة الإحتجاج بالقضاء والقدر، ۱۰- قاعدة جلیلة في التوسل والوسيلة، ۱۱- منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة القدرية، ۱۲- رسالة مراتب الإرادة، ۱۳- الرسالة البعلبكية والطيلانية والبغدادية والأزهرية، ۱۴- معارج الوصول، ۱۵- نقض المنطق، ۱۶- الرد على المنطقيين، ۱۷- موافقة صحيح المنقول لصريح المعقول، ۱۸- الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح....

۲- عەقیدە ئیسلام (ابن تیمیة) :

(ابن تیمیة) (رهحمەتی خواى لیبت)، چەند نووسراوئى هەن کە باس لە عەقیدەى راست دەکەن کە پێشینی ئەم ئومەتە لەسەرى بوون، وەکو: (العقيدة الواسطية، والعقيدة الحموية) وه له زۆر شوئى دیکە لە کتیبەکانى دا باسى لەوه کردوه وەکو: (الفرقان بين الحق والباطل) و (مذهب اهل السنة) و (عرش الرحمن وما ورد فيه من الايات) و هى دیکەش^(۱). جا کاتیک بمانهوى لە عەقیدەى (شیخ الإسلام) تیبگەین، پێوستە لە قسە و نووسینەکانى کە لە کاتى ناسایى دا دەربەرپون وەرگرن، ئەک قسە و عیبارەتیک لێره و یەکیکی دیکە لەولا وەرگرن، کە لە کاتى موناقلەکاندا گوتوونى و لە کات و شوئى تاییەت و جیاوازا دەربەرپون، کە زۆر کەسى نەیار بەوه کە پەرچەر قسەکانى کۆدەکاتهوه و، شتیکی بە نارەزووى خۆى لى درووست دەکات، دلخۆش دەبێ و وادەزانى ئەوه بیر و بۆچوونى ناویراوه. ئیستاش چەند دەقیکی (شیخ الإسلام) دێنین کە بێ باکانە دەرى بریوون و عەقیدەى خۆى پێناسە دەکات:

(۱) الامام ابن تیمیة و موقفه من التأويل ۴۱۱.

لهم چند دیره شعره ناسراو به (لامی) - واته کۆتاییه کانی به (ل) دئ - به شیک له عه قیدهی خوی ده خاته پیش چاو که ده لی:

يا سائلي عن مذهبي و عقيدتي	رزق الهدى مَنْ للهداية يسأل
اسمع كلام محقق في قوله	لا ينثني عنه ولا يتبدل
حب الصحابة كلهم لي مذهب	ومودة القربى بها أتوسل
وأقول في القرآن ما جاءت به	آياته فهو القديم ^(۱) المنزل
وأقول: قال الله جل جلاله	والمصطفى الهادي ولا أتأول
وجميع آيات الصفات أمرها	حقاً كما نقل الطراز الاول
وأرد عهديها الى نقالها	وأصونها عن كل ما يتخيل
قبحاً لمن نبذ القرآن وراءه	واذا استدل يقول: قال الأخطل
والمؤمنون يرون حقاً ربهم	والى السماء بغير كيف ينزل
وأقر بالميزان والحوض الذي	أرجو بأني منه رياً أنهل
وكذا الصراط يمد فوق جهنم	فمسلم ناج وآخر مهمل
والنار يصلها الشقي بحكمة	وكذا التقي الى الجنان سيدخل
ولكل حي عاقل في قبره	عمل يقارنه هناك ويسأل
هذا اعتقاد الشافعي ومالك	وأبى حنيفة ثم احمد ينقل
فان اتبعت سبيلهم فوفوق	وان ابتدعت فما عليك موعول ^(۲)

وه هدر لهو بارموه له (العقيدة الواسطية) دا ده لی: (ومن الايمان بالله، الايمان بما وصف به نفسه، و وصفه به رسوله من غير تحريف ولا تعطيل ولا تكييف ولا تمثيل....)^(۳).

(۱) قال المعلق على القصيدة: لم أعثر فيما اطلعت عليه أن الامام ابن تيمية يعبر بالقديم وانما يعبر بأنه غير مخلوق الا اذا كان من باب الاخبار كالشاهد هنا.

(۲) العقيدة السلفية: د. سعيد عبدالعزيز الشبلي ۲۹۸ - ۳۰۰، وتعليقه عليها، جلاء العينين للالوسي ص ۵۸، وشرح الرسالة احمد بن عبدالله المرادوي و طبعها في الرياض عام ۱۳۵۸م.

(۳) مجموعة الرسائل الكبرى ۱/ ۱۹۳ - ۱۹۴.

واته: له ټيټان به خوا بوونه، ټيټان به وهی خوا وهسفی خوی پی کرده، وه پښه مبه رکه دی (صلی الله علیه وسلم) وهسفی خوی پی کرده، به بی لادان و په کڅستن و چوښه تی و وچواندن).

وسلم) پىئى وسف كىردوون بەھەدى ناوھ جوانەكانى و سيفتە بەرزەكانى پەكبەخەن و فەرموودەدى خوا بگۆرپن و ناو و ئايەتەكانى خوا لە ماناى خۆيان لابەن^(۱).

۳- دەربارەكى (استواء)ى خوا لەسەر عەرش:

(ابن تيمية) (رەحمەتى خواى لىيىت)، دەلى: (والقول الفاصل: هو ما عليه الأمة الوسط من أن الله مستو على عرشه استواء يليق بجلاله ويختص به، فكما انه موصوف بأنه بكل شيء عليم، وعلى كل شيء قدير، وانه سميع بصير، ونحو ذلك، ولا يجوز ان يثبت للعلم والقدرة خصائص الأعراض التي لعلم المخلوقين و قدرتهم، فكذلك هو سبحانه فوق العرش ولا تثبت لفوقيته خصائص فوقية المخلوق على المخلوق ولوازمها...)^(۲).

واتە: قسەى يەكلاکەرەوھ ئەوھىيە کە ئوممەتى ميانەپرەو لەسەر یەتتى کە خوا چۆتە سەر یان بەرز بۆتەوھ بۆ سەر عەرشەکەى، چوونە سەر و بەرز یوونەوھىيەک کە لەو دەرەشەتەوھ و تايبەتە بەوھو، ھەرەك چۆن وەسف کراوھ بەوھ کە بە ھەموو شتێک زانایە و، توانای بەسەر ھەموو شتێکدا ھەيە، وە بيسەر و بيسەرە و، وە دروست نىە بۆ زانیاری و توانای ئەو ھىچ تايبەتمەندیيەکى سيفتەکانى وەکو زانیاری و توانای دروستکراوھەکانى بۆ بریار بەدەن، ھەر بەو شۆبەش خوا لەسەر عەرشە و بۆ لەسەرەوھ بوونى خوا، ھىچ تايبەتمەندیيەکى لەسەرەوھ بوون و شۆبە چۆنیەتى دروستکراوھەکان بریار نادەن.

۴- پەوچەلکەردەوھى ئەو دەرە و دەلەسالى لە دژى ھەلبەستراون:

زۆر لە ناھەزانى (شيخ الإسلام) لەسەر دەمى خۆى و دواتریش، دژایەتى سەر سەختى ناوبراویان کردوھ و چەندان گەرت و کیشەیان بۆ دروستکردوھ و بە درۆ و دەلەسە شتیان بۆ ھەلبەستوھ، بە پالەنەرى ھەسوودى پیلانیان لە

(۱) الفتوى الحموية ۲۷۲.

(۲) الفتوى الحموية ۲۷۵ - ۲۷۶.

دژی گێپراوه و قسه و را و بۆچوونهکانی ناوبراویان گۆپریوه و، ویستویانه لهلای مسوڵمانان به شیوهیهکی خراپ و نهگونجاو و لادهر وینای بکن، بهلام بههۆی نیمان و تهقوا و ساغیی و پاکیی و نهو زانسته فراوانهی ههیبووه و، نهو خزمهته گهورهیهی به مسوڵمانانی کردوه، خوای بهبهزهی زیاتر بهرزى کردۆتهوه و شکستی به ناحهزانی هیناوه. نهمهش بهشیکن لهو درۆیانهی له دژی ههلبهستراون:

يَهك: گوايه (شيخ الإسلام) (رحمته خوى لِيَيْت)، گوتویهتی: خوا بۆ ئاسمانی دنیا دیته خواری، وهكو نهو هاتنه خواروهی من، وه له قادرمهی مینهبههکهی پلهیهك هاتۆته خواری.

نهو تۆمەت و درۆیه که به نارپوا (ابن بطوطة) دژی (شيخ الإسلام) کردویهتی و له گهشته ناودارهکهیدا باسی کردوه، پێش نهوی بهربههچى نهو قسهیهی (ابن بطوطة) بدهینهوه، با چهند قسهیهکی (شيخ الإسلام) لهو بارهوه بخهینه روو: (شيخ الإسلام) دهلی: (والذي يجب القطع به ان الله ليس كمثل شيء في جميع ما يصف به نفسه، فمن وصفه بمثل صفات المخلوقين في شيء من الأشياء فهو مخطيء قطعاً، كمن قال: انه ينزل فيتحرك وينتقل كما الإنسان من السطح الى أسفل الدار وكقول من يقول: انه يخلو من العرش، فيكون نزوله تفرغاً لمكان وشغلاً لآخر، فهذا باطل يجب تنزيه الرب عنه)^(۱).

واته: نهوی پێویسته قسهی کۆتایی یه نهویه که: هیچ شتیك وهك خوا نیه له ههموو نهو شتانهدا که خویان پێ وهسف دهکا، ههركهسیك وهسفی نهو بکات به شیوهی سیفهتی دروستکراوهکان له شتیك له شتهکان دا، نهوه به ههلهدا چووه، وهكو نهوی بلێ خوا دیته خواری و جووله دهکات و دیت و دهچی، وهك چۆن ئینسان له سهریانهوه دیته خواری، یان وهكو قسهی نهوی دهلی: لهسهه عهرش لادهچی و بههاتنه خواری شۆنێك چۆل دهکا و بۆ شۆنێکی دیکه دهچی، نهوه ناراسته و پێویسته پهروهردگاری لی به پاك بگیری.

زانائى گەورەى شام (محمەد بەھجە البىطار) ىش بەرپەرچى ئەو درۆيەى (ابن بطوطە) دەداتەو و دەلى:

أ- (ابن بطوطە) گۆنى لە (ابن تيمية) نەبوو و نەچۆتە لاشى، چونكە ئەو كاتەى ئەو گەيشتۆتە (دیمەشق) لە سالى (۷۲۶)ى كۆچى دا (شيخ الإسلام ابن تيمية) لە سجنى (قەلە) دا بوو و لەوێدا ماوتەو تا وەفاتى كردو، كەواتە: چۆن بينويەتى كە لەسەر مینبەر خوتبەى داو؟!

ب- گەشتەكەى (ابن بطوطە) پرە لە رىوايەت و حىكايەتى سەیر و نا پاست، بۆ نمونە دەلى: لە نيوپراستىيى مزگەوتى ئەمەوىيى دا لەدیمەشق قەبرى (زەكەرىيا) (عليه السلام) ى لىيە!

ج- (ابن تيمية) وهك (الذهبي و البرزالي) گوتويانە (مدرس و واعظ)بوو و واتە دەرسى گوتۆتەو و نامۆزگارىيى خەلكى كردو و وتاریيژ (خطيب) نەبوو، دەرسەكانىشى بە دانىشتنەو لەسەر كورسى گوتونەو و دانىشتو و نەچۆتە سەر مینبەرئى، لەو كاتەدا كە (ابن بطوطە)ش چۆتە دیمەشق، وتاریيژى مزگەوتى ئەمەوىيى (قاضي القضاة القزوينى) بوو.

دو: گوايە (شيخ الإسلام) گوتويەتى جەھەننەم كۆتايى پى دى:

ئەو قسەيدەش ھى (شيخ الإسلام) نى، چونكە ئەو دەلى: (وقد اتفق سلف الأمة وأئمتها وسائر أهل السنة والجماعة على أن من المخلوقات مالا يعدم ولا يفنى بالكلية، كالجنة والنار والعرش وغير ذلك، ولم يقل بفناء جميع المخلوقات الا طائفة من أهل الكلام والمبتدعين ك(جهنم بن صفوان) ومن وافقه من المعتزلة ونحوهم، وهذا قول يخالف كتاب الله وسنة رسوله (صلى الله عليه وسلم) واجماع سلف الأمة وأئمتها)^(۱).

واتە: پيشىنى ئۆمەت و پيشەوايان و تىكرای ئەھلى سوننەت و جەماعت لەسەر ئەوەن كە چەند شتىك لە دروستكراوەكان بە تەواوىيى نافەوتی و لە

بەين ناچن، ۋەكۈ: بەھەشت و دۆزەخ و عەرش و ھى دىكەش ۋە ھىندىك لە بىدعەتچى و ئەھلى كەلام ۋەكۈ(جەم بن صفوان) و ئەوانى رايان ۋەكۈ ئەۋە ئە موعتەزىلەكان و ھاۋشۋەكانى، دەللىن ھەموو دروستكراۋەكان دەفەوتىن و نامىتن، ۋە ئەۋ قەسەيە پىچەۋانەى كىتەبى خوا و سوننەتى پىغەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) و يەكەمىگى پىشىنى ئۆممەت و پىشەۋاكانىەتى.

جگە لەۋ دەقەى ھىنامانەۋە (شەيخ الإسلام) لە چەند شۇننىكى دىكەشدا ئەۋ مەسەلەيەى دووبارە كىرەتەۋە لە كىتەبى (درء تعارض العقل والنقل)^(۱) و (مجموع الفتاوى)^(۲) كىتەبىكىشى تايىبەت بەۋ مەسەلەيە بەناۋى (الرد على من قال بفناء الجنة والنار) نووسىۋە، كە دكتور(محمد السمهرى) تەحقىقى كىردەۋ.

س: گوايە (شەيخ الإسلام) گوتتۈۋەتتى بوۋنەۋەر ھەر بوۋە:

ئەمەش يەكەنكى دىكەيە لەۋ درۋيانەى ناحەزانى (ابن تيمية) بۇيان ھەلبەستەۋە، كە ناۋىراۋ بە چەند قەسەيەكى خۇى ئەۋ تۆمەتەشى ھەلۋەشانىۋەتەۋە و رايگەيانىدەۋە ھەركەسەك بوۋنەۋەر يان شىتەكى دىكە جگە لە خۋاى پىچ ئەزەلى بى، ئەۋە كافىرە و دەلى: (فالذي جاء به القرآن و التوراة و اتفق عليه سلف الأمة و أئمتها مع أئمة أهل الكتاب: ان هذا العالم خلقه الله و أحدثه من مادة كانت مخلوقة قبله كما أخبر في القرآن أنه. ثم استوى الى السماء وهي دخان).....^(۳) فصلت - ۱۱-.

ۋاتە: ئەۋەى قورئان و تەۋراتى پىچ ھاتەۋە و پىشىنى ئۆممەت و پىشەۋاكانى و پىشەۋايانى ئەھلى كىتاب لەسەرى كۆكن، ئەۋەيە كە خۋا ئەم بوۋنەۋەرەى ھىناۋىەتە بوۋن و دروستى كىردەۋ لە ماددەيەك، كە ئەۋىش پىش ئەۋ بوۋنەۋەرە دروست كراۋ بوۋە، ۋەك قورئان باس دەكات: (دۋاى فەرمانى بە ئاسمان كىرد كە پىشتىر دۋوكەل بوۋ)، ۋە ئەۋە كۆدەنگىي فەيلەسوفەكانىشە كە دەلىن ئەم بوۋنەۋەرە دروستكراۋە

(۱) درء العقل والنقل ۳۵۸/۲ / وبيان تلبیس الجهمية ۱۵۷/۱.

(۲) مجموع الفتاوى ۳۰۷/۱۸.

(۳) درء تعارض العقل والنقل ۱۲۳/۱.

له ماددهیهك كه پێش دروستبوونی بوونهوهر ههبووه، بهلام هیندیکیان دهلێن نهو ماددهیه قهديم و نهزهلیی بووه، كه نهو قسهیهش پووچ و ناراسته.

وه دهلێ: (فالذي يفهمه الناس من هذا الكلام ان كل ماسوى الله مخلوق حادث، كائن، بعد ان لم يكن، وان الله وحده هو القديم الازلي، ليس معه شيء قديم تقدمه، بل كل ماسواه كائن بعد أن لم يكن، فهو المختص بالقدم، كما اختص بالخلق والإبداع والإلهية والربوبية، وكل ماسواه محدث مخلوق مربوب عبد له)^(۱).

واته: نهوهی خهلك لئی تیدهگه نهو قسهیه نهویه كه جگه له خوا ههمووشتێك دروستكراوه و هاتۆته دی، پهیداكراوه كه پێشتر نهبووه، وه تهنیا خوا ههريووه و كهس پێش نهو نهبووه و ههچ شتێك وهكو نهو نهزهلیی نه' بهلكو جگه لهو ههموو شتێك پهیدا كراوه كه پێشتر نهبووه، وه ههر نهو تاییهتمهنده به ههريووتی، ههروهكو تاییهتمهنده به دروستكردن و داهینان و پهستراوی و پهروهردگارتی و ههموو شتێك جگه لهو پهیداكراوه و دروستكراوه و پهروهردهكراوه و بهندهی نهوه.

چوار: گوايه شوین و جیی بو خودا داناوه له بهرزیی و ئاسمان:

(شيخ الإسلام) (رحمتهی خوی لیبت)، دهلێ: (من توهم ان كون الله في السماء بمعنى ان السماء تحيط به وتحويه فهو كاذب- ان نقله عن غيره- وضال- ان اعتقد في ربه- وما سمعنا أحدا يفهم من اللفظ، ولا رأينا احدا نقله عن أحد، ولو سئل سائر المسلمين هل تفهمون من قول الله تعالى ورسوله: (ان الله في السماء) أن السماء تحويه؟! لبادر كل احد منهم الى أن يقول: هذا شيء لم يخطر ببالنا، بل عند المسلمين ان الله في السماء كما نص القرآن والسنة وهو على العرش واحد، اذ السماء انما يراد به العلو، فالمعنى أن الله في العلو لا في السفلى)^(۲).

(۱) دره تعارض العقل والنقل ۱/ ۱۲۵.

(۲) الفتوى الحموية ۵۲۳ / مجموع الفتوى ۱۰۶.

واتە: ھەركەسىڭ وابزانىڭ كە بوونى خوا لە ئاسمان بەماناى ئەوھىيە، كە ئاسمان دەورى دابىڭ يان لە نىۋو خۆى گرتىڭ، ئەگەر لە يەككە گىراپىيە، ئەو دەۋرە ۋە ئەگەر باۋەرىشى پىنى ھەيڭ ئەو گومراپە، لە كەسمان نەبىستە بەو شىۋەيە لەو وشەيە بگات، يان لە يەككى نەقل كىرىڭ، خۆ ئەگەر لە ھەموو مۇسۇلمانان پىرسى: كە ئايە نىۋە لە ماناى فەرمودەى خوا ۋە پىغەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) كە دەفەرمۇى (ان الله في السماء) ۋا تى دەگەن كە ئاسمان خوا ۋە خۆ دەگرى ۋە دەۋرى دەدا؟ دەلىن ئەو شتەمان بە خەيالىدا نەھاتە، بەلكو لاي مۇسۇلمانان خوا لە ئاسمانە ۋەك قورئان ۋە سوننەت دەلىن ۋ، لەسەر عەرشە ۋە يەككىكە. ۋە مەبەست لە ئاسمان بەرزىيە، واتە خوا لە بەرزىيە ۋە نەك نزمىي ۋە بەرزە ۋە نزم نىيە).

(شىخ الإسلام) بە جورئەتەۋە باسى لە عەقىدەى ئىسلامىي ئەۋەى خۆى باۋەرى پىنى ھەبۋە كىردە ۋە رايگەيانندە ۋە لەگەل قورئان ۋە سوننەت ۋە بە تىگەيشتىنى پىشىن - سلف - بۆ عەقىدە ھەنگاۋ دەنى ۋە لى ي لاناڧا ۋە نايگۇرپى، بەلام ئەۋانەى دژايەتتى دەكەن، بۆ شتىك لە قسە ۋە رايەكانى دەگەرپىن كە ناۋىراۋى پىن ناشىرىن بىكەن ۋە قسەكانى بە شىۋەيەك دەگۇرپىن ۋە لىك دەدەنەۋە كە پىنى بگەنە مەبەستەكانىيان، لە دۇرمانايەتتى كىردىيان دا بۆى، ۋە لە تىكراى قسە ۋە نووسراۋەكانى دا (شىخ الإسلام) ئەۋەى سەلماندەۋە كە شەرىع سەلماندەۋەتتى كە خوا لە ئاسمانە ۋە مەلئىكەتەكان بۆلاى ئەو بەرز دەبنەۋە، ئەو بەرزىۋەنەۋە ۋە لەسەرەۋە بوۋنەش بە شىۋەيەك، كە خوا دەيزانى ۋە لەخۆى دەۋەشەتەۋە ۋە ۋەكو بەرزىۋەنەۋە ۋە لەسەرەۋە بوونى دوستكراۋەكانى نىيە، چونكە (لىس كەپلە شىء) ھىچ شتىك ۋەكو ئەۋە نىيە لە زات ۋە سىفەت ۋە كىردەۋەكانى دا، ۋە (شىخ الإسلام) لە قسەى پىشىن دەرنەچۋە، بەلكو لەۋبارەۋە لەۋەش دەرنەچۋە كە نووسراۋە لەۋ كىتبەنەدا كە ناھەزەكانى بەكارىيان دەھىنا لە دژى، ۋەك كىتەپى: (اتحاف الكائنات ببيان مذهب السلف والخلف من المتشابهات) ى زاناي گەۋرە (السبكي) (رەھمەتى خۋاى لىبىت)، كە لە تەفسىرى ئايەتتى (ءأمنتم من في السماء) دەلى:

(نؤمن بها على المعنى الذي أراده الله سبحانه وتعالى مع كمال التنزيه عن صفات الحوادث والحلول)^(۱).

واته: ئیمانمان پیته تی له سهر نهو مانایه ی خوا مدهستیته تی له گه ل نهو په پری به پاك راگرتنی له وچوون به سیفه تی په یدابووه کاند، بیگومان به رزی خوی بی وینه بهو شیویه یه که خوا مدهستیته تی. وه نه مدهسه لیه جگه له (شیخ الإسلام) هاوه لآن و شوئکه وتوان و شوئکه وتوانیان و پیشه وایانی به رزی دیکه ی ئیسلام، دانیان پیداهیتاوه بو نمونه:

أ- نیام (طبري) گه وری توژمه وانی قورئان ده لئ: (وهو العلي على خلقه بارتفاع مكانه عن أماكن خلقه...) ^(۲).

ب- نیام (الدارمي) ده لئ: (له مكان واحد أعلى مكان، وأطهر مكان، وأشرف مكان، عرشه العظيم المقدس المجيد، فوق السماء السابعة العليا...) ^(۳).

ج- زانای گه وری (عبدالقادر) ی گه یلانی له کتیبی (الغنية) که له (مجموع الفتاوى) دا له (۸۳/۵ - ۸۴) هیناویه تی، ده لئ: (وهو تعالى بجهة العلو مستو على العرش، محتو على الملك، محيط علمه بالأشياء).

د- (الحافظ ابن كثير) يش رېبازی سه له فی گرتوه وهك (مالك و أوزاعي و ليث و شافعي و احمدبن حنبل واسحاق) و کهسانی دیکه ش له پیشه وایانی مسولمانان، که رایان تیپه پراندنی نهو نایه تانه یه که باسی سیفه ته کانی خوا ده کهن بهو شیویه ی هاتوون به بی چوئیه تی وچواندن و په کخستن و گوړین ^(۴).

ه- نیام (نعيم بن حماد الخزازي) ماموستانای (البخاري) ده لئ: (من شبه الله بخلقه كفر، ومن جحد ما وصف الله به نفسه فقد كفر، وليس فيما وصف الله به

(۱) اتحاف الكائنات للسبكي ۵.

(۲) جامع البيان ج ۳ ص ۹.

(۳) النقص على بشر المرسى ۹۷/۱.

(۴) اتحاف الكائنات للسبكي ۶/ تفسير ابن كثير ۴۸۸/۳.

نفسه ولا رسوله تشبيه)^(۱). واتە: ھەر كەسنىڭ خوا بە دروستكراۋەكانى بېچوئنى ئەو كافر، ۋە ھەركسىڭ بېروا نەھىتى بەو كە خوا ۋەسفى خۆى پىن كىردو، ئەو كافر، ۋە ئەوئى خوا ۋەسفى خۆى پىن كىردو، يان پىغەمبەرەكەى (صلى اللہ عليه وسلم) ۋەسفى خۆى پىن كىردو، ۋەچواندى تىدا نىە.

و- (ابن رشد المالکى) لە کتیبى (الكشف عن مناهج الأدلة) لە لاپەرە (۶۶) دا دەلى: (وأما هذه الصفة (يعني القول بالجهة) فلم يزل أهل الشريعة يشتمونها حتى نفتها المعتزلة ومتأخروا الأشاعرة... فقد ظهر ان اثبات الجهة واجب شرعا وعقلا). واتە: بەلام ئەم سىفەتە واتە: (جهة) بەردەوام شارەزايانى شەرىعت دانىان پىدا دىنا، ھەتا موعتەزىلە و زانايانى پاشىنى ئەشاعىرە نەفىان كىرد، بۆيە دەرکەوت كە دانىنداھىنانى (جهة) بەپى شەرىع و عەقلى پىوستە.. ۋەك لە سەرەھەبون.

ز- نىمام (القرطبي) خاۋەنى تەفسىر دەلى: (وقد كان السلف الاول (رضي الله عنهم)، لا يقولون بنفي الجهة ولا ينطقون بذلك، بل نطقوا هم والكافة بإثباتها لله تعالى كما نطق كتابه وأخبرت رسله...)^(۲) (تفسير القرطبي ۷/۲۱۹). واتە: (پىشىنە يەكەمەكان رەزاي خويان لى بى، ھەبوونى (لا) (جهة) يان (بۇ خوا) نەفى نەكردو و باسىشىيان نەكردو. بەلكو قەدىان كىردو بەو شىۋەئى قورئان فەرموۋىەتى و پىغەمبەرانى خەبەريان داۋە.

ئاۋا دەبىنن، كە پىشەوايانى پىشىن لە سەردەمى پىغەمبەرەو (صلى اللہ عليه وسلم) تا ئىستا كۆك بوون لەسەر سەلماندى (الفوقية) واتە لەسەرەو بوون بۇ خوا سەبەھانە و تەئالى بەو شىۋەئى خۆى دەيزانى و شايستەئە بۆى و لە ژىرەو بوونىش بۇ دروستكراۋەكانى)^(۳).

(۱) اتحاف الكائنات للسبكي ۶.

(۲) الجامع احكام القرآن ۷/ ۲۸۹.

(۳) الرحمن على العرش استوى . د. عوض منصور ۳۰ - ۳۱.

پیلنج؛ تۆمەت بۆ ھەلبەستنی کە گوتبی پەیدابووھەکان، لە زاتی خوادا ھەن: ئەمەش قسەیکە ھەلبەستراوی دیکەیکە کە ناحەزانی بۆیان ھەلبەستو، چونکە ھەر کەسێک کتیبەکانی بخوشتیتەو بەتایبەتی (درء تعارض العقل والنقل) بۆی دەردەکەوێ، کاتێک موناقدەشە دەکات لە گەڵ ئەھلی کەلامدا، وەلامی ھیچ مەسەلەیکە کەلامیی ناداتەو، تا مانا و مەبەستی ھەر زاراویەکی بۆ دەرنەکەوێ کە ئەوان دایانناو، چونکە بەپرای ئەو چەند زاراویەک ئەھلی کەلام دایانناون وەک: (جوھر، عرض، حوادث..) کە لە سەردەمی پیغەمبەردا (صلی اللہ علیہ وسلم) نەبوون و ھیچ ئایەتێکی (محکم)یش لەوبارەو نەھاتۆتە خواری.

(ابن تیمیہ) دەڵێ: (.. ناکۆکیی نێوان خەڵکی بە قورئان چارەسەر دەبێ، وەک خوا دەفەرموێ: (وما اختلفتم فیہ من شیء فحکمہ الی اللہ) بەلام ئەگەر حوکم و چارەسەرەیکە بگەرێندرێتەو بۆ عەقڵیان، ئەو ھەریەکیان عەقڵی خۆی ھەیە و ناگەنە یەک)^(۱). لەسەر ئەو بنچینەیکە کە دایناو لە بەرپەرچدانەوێ (متکلمین)دا دەڵێ: (ئەگەر کەسێک بێی خوا جێی شتی پەیدابووھەکان (حوادث) نیە، پێی دەلێین ئەو قسەیکە کورت (مجمل)ە و پێوستی بە شیکردنەو ھەیە و بەشیوێ رەھا وەرناگیرێ، بەلکو دەبێ بەم شیوێ روونبکرتەو: ئەگەر مەبەست لەو قسەیکە ئەوێ کە لە زاتی پیرۆزی خوای پەروردگاردا ھیچ شتیکی دروستکراو و پەیدابوو نیە، ئەو راستە، یان ئەگەر مەبەست پێی نەفی نوێبوونەو و پەیدابوونی سیفەتی خوا بێ، ئەمەشیان ھەق و راستە، چونکە سیفەتەکانی خوا ھەر بوون و ئەزەلیین، و ئەوانە سیفەتی تەواوین و نەبوونیان نوقسانێ و لە خوا ناوھشیئەو. بەلام ئەگەر مەبەست بەو نەفی کردنە ئەو بێ کە نەفی سیفەتێک دەکەن کە خوا وەسفی خۆی پێ کردو و پیغەمبەرەیکەشی (صلی اللہ علیہ وسلم) وەسفی خوای پێ کردو، ئەو وەرناگیرێ و ھەلەیکە و بەسەر خاوەنەیکە دا دەدرێتەو، چونکە مسوڵمان ئەوێ بە خەیاڵدا نایات کە خوا وەسفی خۆی یان پیغەمبەرەیکە

(صلی الله علیه وسلم) وهسفی خوا به قسهیهك بکات که روالهتهکی کوفر بی و پیوست به تهویل کردن بی، به لکو ههموو نهوانه ی خوا وهسفی خوی پی کردوون یان پیغه مبه ره که ی (صلی الله علیه وسلم) وهسفی خوی پی کردوون سیفه تی تهواوین و روالهته که شیان که شیاه بو خوی پهروردگار، جیاوازه لهو روالهته ی دروستکراوه کان دیاروناشران ههروهك چون زاتی خوا جیاوازه له زاتی دروستکراوه کان^(۱). وه ده لی: کاتیک موخته زیله رایگه باندو گوتی: (لاتحل به الاعراض والحوادث) واته: رووداوو پهیدا بووه کان نایگر نه وه، وهك سیفه تی زانیاری وتوانا و کرده ی دروستکردن و بهرزیونه وو مراندن و ژیاندن و تیکرای کرده وه کان، پیشه وایانی پیشین (ائمة السلف) دژیان وهستانه وه....)

هه بویه نیمام بوخاری له (کتاب التوحید) ی (صحیح) ی خوی دا له باسی: ﴿كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ الرحمن (۲۹)، و ﴿لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثَ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾ الطلاق (۱)، دا ده لی: (إِنْ حَدَّثَهُ لَا يُشْبِهَ حَدَّثَ الْمَخْلُوقِينَ) چونکه خوا ده فهرموی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ الشوری (۱۱)^(۲).

که واته (لیس کذاته ذات، و لیس کصفاته صفات، و لیس کأفعاله افعال، استواء و نزولا...) ^(۳). واته: هیچ زاتیک وهك زاتی نهو نیه، هیچ سیفه تیک وهك سیفه تی نهو نیه، وه، هیچ کرداریک وهكو کرداری نهو نیه له چوونه سهر و هاتنه خوار.....)

بهو شیویه بۆمان دهرکهوت نهو ی ناحه زانی له دژی (شیخ الإسلام) گوتویانه وانه بووه و درۆ و تۆمه تی نه یارانی وهكو په له ههوری هاوینان زوو له بهرانبهر رۆشنایی راستیییه کان دا پهویونه وه و نه ماون.

(۱) مجموع الفتاوی ۲۷۳/۶.

(۲) فتح الباری ۴۹۶/۱۳.

(۳) الرحمن علی العرش استوی: د. عوض منصور ۲۸ - ۳۰.

۵- هه‌له له ئیجتهاکا مه‌سه‌له عه‌قیده‌یه‌کان دا:

هیندیک وا گومان ده‌بن که له مه‌سه‌له عه‌قیده‌یه‌کاندا ئیجتهااد ناکرێ، وه هه‌رکه‌سیک له مه‌سه‌له‌یه‌کی عه‌قیده‌یی دا هه‌له بکا نه‌وه عوزری نیه و پاداشتی‌شی نیه. چونکه نه‌وه هه‌دیسه‌ی باسی هه‌له‌ی موخته‌هید ده‌کات ته‌نیا به‌سه‌ر نه‌وانه‌دا ده‌چه‌سه‌یی که له مه‌سه‌له‌ی فیه‌قی عه‌مه‌لی دا ئیجتهااد ده‌که‌ن نه‌که عه‌قیده، به‌لام له راستیدا نه‌وه تیروانینه هیچ بنه‌ماو پالشتیکی شه‌رعیی نیه، وه جیاوازی نیه له عوزر و پاداشتا بۆ هه‌ر زانایه‌که که ئیجتهااد ده‌کات له مه‌سه‌له‌کانی دیندا و هه‌له‌ده‌کات، پێش نه‌وه‌ی هه‌له‌که‌ی بۆ ده‌رکه‌وێ، له‌ویاره‌وه (شیخ الإسلام) له‌چهند شو‌رنیکدا ته‌نکیدێ له‌وه کردو‌ته‌وه بۆ نمونه: ده‌رباره‌ی ئیجتهاادی هاوه‌لان ره‌زای خویان لی بی، ده‌لی: (وتنازعوا في مسائل علمية اعتقادية، كسماع الميت صوت الحي، وتعذيب الميت ببكاء أهله، ورؤية محمد صلى الله عليه وسلم) ربه قبل الموت، مع بقاء الجماعة والألفة^(۱).

واته: له هیندیک مه‌سه‌له‌ی عیلمی عه‌قیده‌یی دا ناکۆک بوون، وه‌که: بیستنی مردوو بۆ ده‌نگی زیندوان، سزادرا‌نی مردوو به‌ گریانێ که‌س و کاره‌که‌ی، وه نه‌وه‌ی که پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) پێش وه‌فاتی خوی بینیی، نه‌مه راجیاییانه‌یان هه‌بوون له‌گه‌ڵ مانه‌وه‌ی کۆمه‌لبوون و ئولفه‌ت و خۆشه‌ویستیشدا. وه ده‌رباره‌ی ئیجتهااد له مه‌سه‌له عه‌قیده‌یی و فیه‌قی یه‌کاندا به‌ گواسته‌نه‌وه‌ی را جیاوازه‌کان ده‌لی: له (عبیدالله بن الحسن العنبری) گێڕدراوه‌ته‌وه که نه‌مه مانا‌که‌یه‌تی: که نه‌وه موخته‌هیدانه‌ی له مه‌سه‌له عه‌قیده‌یی و فیه‌قییه کرداریه‌کان دا ئیجتهااد ده‌که‌ن و ده‌که‌ونه هه‌له‌وه گونا‌ه‌بار نابن، دیا‌ره زۆریه‌ی نه‌هلی که‌لام ره‌خنه‌یان له‌ قسه‌که‌ی (عبیدالله) گرتوه، به‌لام زانایان جگه له‌وان ده‌لێن: نه‌وه قسه‌ی پێشین و پێشه‌وا‌یانی فتوان، وه‌که: (أبو حنيفة و شافعي و ثوري و داود بن علي) که موخته‌هید به‌ گونا‌ه‌بار نازانن نه‌گه‌ر ئیجتهااد بکا و هه‌له بکات له مه‌سه‌له عه‌قیده‌یی و فیه‌قی یه‌ کرداریه‌کاندا،

هەر بۆیه (أبو حنیفة و شافعی) و غەیری وانیش شەھادەتی تاقمە لادەرەکان جگە لە (الخطابیة) وەردەگرن و نوێژکردن لە دوایانەوه بە دروست دەزانن، وە زانایان دەڵێن: وە جیاوازی خستە نێوان مەسەلەی عەقیدە و فێقهیی کردەیی لە ئیجتەھاددا، شتیکە پەیدا کراوە لە ئیسلام دا و هیچ کام لە قورئان و سوننەت و ئیجماعیش دەلالەتی لەسەر ناکەن، بەڵکو هیچ کەس لە پیشین و پێشەوایان ئەوەی نەگوتە^(۱).

هەر لەو بارەوه (شیخ الإسلام) دەڵێ: ئەمە قسەی کۆتایی یە کە هەر موجتەھیدێک ئیجتیھاد بکا و بەپێی توانا پارێژ لە خوا بکا و دەلیل ینێتەوه، ئەوە ئەوەی خوا لەسەری پێویست کردووە بەجێ ھێناوە و فرمانی خواى جێبەجێ کردووە و شایانی پاداشتە و، لەسەر ئەوە خواى دادگەر سزای نادا، بە پێچەوانەوه رای ئەو جەھمییانەى کە دەڵێن ئینسان ئیختیاری نیە و هەرچی دەیکا پێی دەکری.

ئەوەی بەو شیوەیەى باسمان کرد ئیجتەھاد بکات فرمانی خواى بەجێ ھێناوە، بەلام جارى وا ھەمە ھەق دەزانێ و دەپێکێ، جارى واش ھەمە نایزانێ و نایپێکێ، بە پێچەوانەوه (قەدەری و موعتەزیلە)کان دەڵێن: هەر کەسێک ئەو پەڕی توانای خۆی بەکار بێت ئەو ھەقی زانیو و پێکاویتى، کە ئەو پووج و ھەڵەھە وەک باسمان کرد، بەڵکو ھەرکەسێک ئەو پەڕی توانای خۆی بەکار بێت، شایستەى پاداشتە نەک لە ھەموو حالەتاندا ھەقی پێکابێ^(۲).

(۱) مجموع الفتاوى ۲۰۶/۱۹ - ۲۰۷.

(۲) مجموع الفتاوى ۲۱۶/۱۹ - ۲۱۷.

چەند نموونەیک لەوبارەو :

(شیخ الإسلام) لەو بارەو چەند نموونەیک دیتتەو و دەلی: (هەلەى بوردرائو لە ئیجتەهاددا لە هەردوو مەسەلەى (الخبرة والعملية) وەك لە شوئى دیکەش باسمان کردو، وەك یەکیك باوەڕى بە شتێك بێ لەبەر ئەوەى ئایەتێك یان حەدیسێك دەلالەتى لەسەر دەكات، بەلام دەق هەیه پێچەوانەى ئەو رایەیه و ئاگای لى نیه.

۱- وەك ئەوەى باوەڕى وابێ كە لە دوو كۆرەكەى ئیبراھیم (عليهم السلام)، (إسحاق) نامادەكرا بۆ سەرپرین نەك (إسماعيل) بە پێى حەدیسێك كە وادەزانى - لە رووى سەندو مەتەنەو - چەسپاوه.

۲- یان بروائى وابە كە خوا نابینى، وەك خوا دەفەرموى:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ الانعام (۱۰۳).

وە دەفەرموى:

﴿وَمَا كَانَ لِشَيْءٍ أَنْ يُلْكَمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ﴾ الشورى (۵۱).

كە (عائشە) (رهزای خوائى لىبیت)، بەلگەى بەو دوو ئایەتانە دیتتەو لەسەر نەبیرانى خوا، لەلایەن پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) -لە دنیادا لە شەوى ميعراج دا.

وەك لە هیندیک لە تابیعین گێڕدراوئەو كە خوا قەت نابینى، وە ئایەتى:

﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ القيامة (۲۲-۲۳).

بەو تەفسیر دەكەن كە چاوەروانى پاداشتى خوا دەكەن، كە ئەمە لە (مجاهد و أبى صالح) گێڕدراوئەو.

۳- یان یەكێك بروائى وابە كە مردوو بە گریانى زیندوان سزا نادرى، چونكە وای دەزانى فەرموودەى خوا كە دەفەرموى:

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ فاطر (۱۸).

ئەو دەگەينىڭ دە ئەمە پېش رىۋايەتى ئىنسان دەخرىي چونكى بېستىن ھەلە دەكات، كە ئەمە بېرواى خەللىكە لە پېشىن و پاشىن.

۴- يان بېروا بېوون بېوۋى مردوۋ گۆنى لە قسەى زىندوۋ ناىي و قەناعەتى واىە ناىەتى:

﴿إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَىٰ﴾ النمل (۸۰). دەلالەت لەسە ئەو دەكات.

۵- يان باۋمېرى واىە خوا سەرسام ناىي، ۋەك (شەرىح) قەناعەتى ۋابوۋە چونكى سەرسام بېوون لە نەزانىن بە ھۆكارەكانەۋە دروست دەبىي، خواش لەۋە بەرىيە.

۶- يان باۋمېرى واىە (علی) گەۋرەترىن كەسە لە يارانى پېغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بېوۋى باۋمېرى بە راست بېوونى ئەو ھەدىسەيە لە (سەنەد و مەتن) كە باس لەۋە دەكات.

۷- يان باۋمېرى ۋابىي كە ھەر كەسنىك جاسوۋسى بۆ دۆژمن بىكات و غەزا و ھېرشى پېغەمبەرى (صلی اللہ علیہ وسلم) ى بۆ ئاشكرا بىكات، ئەۋە موناڧىقە، ۋەك قەناعەتى (عومەر) كە بەرانبەر (حاطب) گۆتى: (لېم گەپرېن با لە گەردەنى ئەۋ موناڧىقە بىدەم).

۸- يان باۋمېرى ۋابىي ھەر كەسنىك بەرگىرى لە موناڧىقان بىكاۋ لەسەر ئەۋان توۋرە بىي، ئەۋە ئەۋىش موناڧىقە ۋەك (أسيد بن خضير) بە (سعد بن عبادە) ى گۆت: تۆ موناڧىقى و دىڧاع لە موناڧىقان دەكەى.

چۈرە: (شەيخ الاسلام) ۋ تەزكىيە نەفس

(ابن تيمية) (رەھمەتى خۇاى لىيىت)، يەككە لە سوارچاكانى مەيدانى نامۇزگارى ۋ بوارى تەزكىيە ۋاك بوونەۋە گەشەكردنى نەفس، ۋەك لە كىتب و نووسراۋەكانىدا دەردەكەۋى، ۋەك پىزىشكىكى شارەزاۋ كارامە نەخۇشەكانى نەفسى دەست نىشان كىردوون ۋ دەرمان ۋ چارەسەرى پىۋىستى بۇ داناون ۋ بۇ خۇ پاراستن لە كەۋتنە چالى خراپەكارىيەۋە پى ۋ شۇنى پىۋىستى دىارى كىردوون.

بە دەلىل ۋ بەلگەى بەھىزو شىۋازى جوان ۋ پىشت بەستوۋ بە ئايەت ۋ ھەدىسى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، ۋاك بوونەۋە نەفسەكان لە نەخۇشى ۋ سىفەتە خراپ ۋ شەيتانىيەكان ۋ گەشەكردن ۋ پىنھەلاچوونى نەفسى ئىنسان باس دەكا ۋ بابەتەكانى روون كىردوونەۋە ۋاۋ بۇچوونى ھەلەى بىدعەتچى ۋ بىرو باۋەرە نادروستەكانىانى بەرپەرچداۋنەۋە.

ۋەك لە ژيان ۋ نووسراۋەكانى (شەيخ الاسلام) دا دەردەكەۋى ئەۋ زۆر گىرنگى بە لايەنى تەزكىيە نەفس ۋ دوور كەۋتنەۋە خۇبىزاركردن لە گوناھە ناشكراۋ پەنھانەكان ۋ سىفەتە خراپ ۋ پەستەكان داۋوۋ ۋىستىۋەتى خۇى بە ئىمانى بەھىزو تەقۋاۋ ئىحسان ۋ سىفەتە بەرزو پەسەندەكان پىرازىتتەۋە بە كىردەۋە لە خۇياندا يىنىتە دى، كە ئەمەش بە شۇنكەۋتنى قورئان ۋ سوننەت دەپ.

سەبارەت بە چاك بوونى دلەكان (ابن تيمية) دەلى: تەنيا بە عىبادەت ۋ خۇشەۋىستى ۋ گەرانەۋە بۇ لاي خۋا دلەكان شادۋ چاك ۋ گەشاۋە دەن ۋ ئارامى ۋ ئۇخۇنى راستەقىنە ۋ روويان تى دەكا، ئەۋەش تەنيا بە يارمەتى خۋا دىتەدى، كە ھەر خۋا تواناى بەسەر ھەموو شىكدا ھەيە، ھەرچەندە ئىنسان بەۋ مەبەستەش پى بكات، بەلام يارمەتى لەۋ نەخۋازى ۋ پىشت بەۋ نەبەستى بە مەرامى خۇى ناگا.

بىنچىنەى خىرو چاكەش لاي (شەيخ الاسلام) ۋەك پىشتىر باسماۋ كىرد، بىرىتە لەۋ دىلۋىزى ۋ يەك لابوونەۋىيە ئىنسان بۇ خۋاى پەروەردگار لە ۋوۋى (ھەر

ئەو پەرستىن و داۋاى يارمەتى ھەر لەو كۈرئەنە ۋەك خۇ دەفەرمۇت:

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ (الفاتحة: ۵).^(۱)

ۋە دەلى: (ھېچ خۇشەۋىستىيەك لە خۇشۋىستىنى مەسۇلمان بۇ خۇاى خۇى گەۋرەتر و خۇشتر و تەۋاتر نىيە، ھېچ شىتەك نىيە جەگە لە خۇا لەبەر زاتى خۇى لە ھەمۇو رۇۋىكەۋە شىۋاى بە گەۋرەگرتن و خۇشۋىستىن يىت، جەگە لەو ھەر شىتەك خۇشۋىستىرى لەبەر خۇاىيە، يىغەمبەرىش (صلى الله عليه وسلم) لەبەر خۇا خۇشۋىستىرى و گۇى رايەلى بۇ دەكرى و دەكرىتە يىشەنگ.^(۲)

ھەركەسىك ئاشناى بەرھەم و كەلەپۇرى (شىخ الاسلام) بى، بۇى دەردەكەۋى كە ئاۋىراۋ راۋ بۇچۇنى جۋانى ھەن لەسەر تەزكىيە نەفس - گەشەپىدائى و پاككۈرئەۋى - و پەرۋەردەكۈرئەنى و چارەسەرى نەخۇشەيەكانى دىل و زانىنى ھۇكارەكان و، لە رىزى يىشەۋەى پەرۋەردەكارانى دادەنى، ۋە ئەۋەى بىيەۋى لى بى بەرھەمەند بى با ئەو كىتەب و نۇسراۋانەى بخۇشەۋە كە سەبارەت بەۋ مەسەلەيە نۇسسىۋنى ۋەك: (التحفة العراقية، امراض القلوب و شفاؤها، الاستقامة)، ۋە ھەمۇو ئەۋ نامانەى لەۋ بارۋە نۇسسىۋنى و لەبەرگى دەيەمى (مجموع الفتاوى) دان، لىرەدا ھەندەك لە راۋ سەرنجەكانى دەخەينە رۇۋ:

۱- دل بىچىنەيە:

شىخ الاسلام دەلى: (ھەر زانىن و ۋىستەك لە دىلدا ھەبە لەسەر لاشە رەنگ دەداتەۋە و جەستە ناتۋانى يىچەۋانەى ۋىستى دىل بى، ھەبۇيە يىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرمۇت:

(الا وإن في الجسد مضغة إذا صلحت صلح الجسد كله وإذا فسد فسد الجسد كله الا وهى القلب) رواه البخاري برقم (۵۲).

ۋاتە: ئاگادارىن لە جەستەدا پارچە گۆشتەك ھەيە، ئەگەر ئەۋ چاك بوۋ،

(۱) مجموع الفتاوى ج ۱۰ ص ۶۵۹.

(۲) مجموع الفتاوى ج ۱۰ ص ۶۴۸.

تېكرای جەستە چاكە، ۋەتە گەر ئەو خراپ بوو، ئەوا ھەموو جەستە خراپ دەيى، ئەۋىش دۆلە.

كەۋاتە ئە گەر دۆل چاك بى بەھۆى ئىمان و زانىارى و كەردەۋى دۆلە ئەۋە لاشەش چاك دەيى. ھەروەك پېشەۋايانى ھەدىس دەللىن: ئىمان بىر تىپە لە (قول و عمل، قول باطن و ظاهر و عمل باطن و ظاهر) واتە: ئىمان بىر تىپە لە: قەسە و كەردەۋە، قەسەى ناۋە - دۆل - ۋاشكرا - زمان - ۋە كەردەۋى ناۋە - دۆل - ۋاشكرا - ئەندامە كان - كەردەۋى رۋالەت و ۋاشكراش بەدۋاى ناۋە - دۆل - دا دى و پەيۋەستە پېيەۋە، ھەركاتىك دىۋى ناۋەۋى مەۋف چاك بوو، دەرۋەشى چاك دەيى، كە خراپىش بوو دەرۋەشى خراپ دەيى. بۆيە يەككە لە ھاۋەلەن بە نۆتۇر كەرنكى گوتە: (لوخشە قەلب ھذا، خشعت جوارحه)، واتە: ئە گەر دۆلى ئەو نۆتۇر كەرە گەردن كەچ و نارامگەر بۋايە ئەندامە كانى جەستەشى گەردن كەچ دەۋون. ديارە ئەو كەسە جۈلە جۈۋلى زۆر و زىادە رۆيى كەردە لەناۋ نۆتۇر دا^(۱).

۲- خۇشەۋىستى و ھۆكارەكانى چاكبۈۋنى دل:

(شەيخ الاسلام) دۆلى: دۆل چاك و شاد نابى و چىژ و مەنارگى و ناگەشتەۋە و رازاۋە نابى و ئارام و ئۆقرە ناگىر بە پەرىستەن و مەلەكەچى نەبى بۇ پەروەردگارى و خۇشەۋىستى و گەرانەۋە نەبى بۇ لاي ئەۋە. ئە گەر ئىنسان ھەموو چىژ و خۇشەۋەكى لە درۋەستكراۋەكانەۋە بۇ مەيسەر بى، دۆلى ئارام و ئۆخۇن ناگىر و ھەر ھەۋارە و موحتاجى پەروەردگارەتتى، لەۋ رۋەۋە كە پەرىستراۋ و خۇشەۋىست و داۋاكرۋەتتى، بىۋە شادى و چىژ و نىعمەت و نارامى دەست دەكەۋى، ئەۋەش بە يارمەتى خوا نەبى نايەتە دى و جگە لە خوا كەس ناتۋانى بۆى مەيسەر بىكات.... خۇ ئە گەر ھەۋلەبدا بىۋە بىكات بىبى پەشت بەخوا بەستەن و لالانەۋە و داۋا كەردنى لەخوا ئەۋە دەستى ناكەۋى، چۈنكە ھەرچى خوا بىيەۋى ئەۋە دېتە دى و ئەۋەى نەيەۋى نابى.^(۲)

(۱) مجموع الفتاوى ۱۸۶/۷ - ۱۷۸

(۲) مجموع الفتاوى ۷ / ۱۸۶ - ۱۸۷

۳- سەرچاوه و بنچینهی خیر و چاکه:

له روانگهی (شیخ الاسلام) هه سەرچاوه و بنچینهی خیر و چاکه بریتیه له دلسۆزی و یه کلابوونهوی بهنده بۆ پهروهردگاری لهرووی ملکهچی و تهنیا نهو پهستن و داوای یارمهتی تهنیا لهو کردنهوه، وهك خوای کاریه چی ده فهرموئ:

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ الفاتحه (۵).

واته: ههرتۆ ده په رستین و داوای یارمهتی ههر له تۆ ده کهین. وه ده فهرموئ:

﴿فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ﴾ هود ۱۲۳.

واته: تهنیا نهو په رسته و پشت ههر بهو ببهسته. وه ده فهرموئ:

﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ هود ۸۸.

واته: تهنیا پشتم به خوا بهستوه و بۆلای نهو ده گه پێمهوه. وه ده فهرموئ:

﴿فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ﴾ العنكبوت ۱۷.

واته: ههر له خوا داوای رۆزی بکهن و ههر نهو په رستن و سوپاسگوزارین بۆی. به شیوهیهك بهنده په یوهست بوونی دلی بیچرئ به دروستکراوه کانیهوه بهوهی سوودمه ند دمیج لییان یان کردوهیهك له بهر خاتری نهوان بکات. به لکو هه موو مده بهستیکی خوایه و هیچی دیکه. نهویش به پارانهوه لیج ی بۆ ههر داواکراوتک و ههر پێوستیهك و رزگار بوون له ههر ترس و ناخۆشیهك^(۱).

۴- مانای (تقوی) پارێزکاری:

تهقوا نهوهیه بهنده به ئومیدی رحمة و به زمی خوا، به پێی رۆشنایی و فرمانی خوا، فرمانبهری خوا دهکات و، له بهر ترسان له خوا به پێی رۆشنایی و فرمانی خوا واز له گوناھو تاوان دێنێ.

وہ بہندہ نزیك ناییتہوہ لہ پەرورددگاری بہ کردنی فەرزهكان نہی، دواى ئەوہ بہ کردنی سوننەت و کارہ پەسندەكان، وەك لہ ھەدیس داھاتوہ كە خوا دەفەرموى: (وما تقرب الى عبدی بشيء أحب الى مما افترضته عليه وما يزال عبدی يتقرب الى بالنوافل حتى أحبه...) ^(۱) رواہ البخاری (۶۵۰۱).

۵- شیرنايەتى ئيمان:

شیخ الاسلام دەلى: (ئیمان كە چۆ ناو دلەوہ و شەوق و رووناكیەكەى تىكەلى بوو، دل پى نارهەت نایى، بەلكو خۆشى دەوى و پى رازى، چونكە ئیمان شیرنايەتى و چىژ و خۆشى و ئۆخژن دەبەخشی بەدل بە شىوہەك ئەوہى نہیچىژتبى نازانى باسى بكات، خەلكیش لہ ئەندازەى ئەو چىژ وەرگرتنە لہ یەكترى جیاوازن، خوا دەفەرموى:

﴿وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ التوبه ۱۲۴.

واتە: خواى گەرە ھەوأل دەدات كە ئیمانداران مژدەدەن بەوہى لہ قورنان بۆیان ھاتۆتە خوار ئەو مژدەدانەش شادى و بەختەوہییە، لہ ئەنجامى ئەو شیرنايەتى و چىژ و خۆشیەى لہ دلیاندايە بەوہى خوا ناردوویەتیە خوار.

چىژ و خۆشى بەدواى خۆشویستن دادى، ھەرکەسێك شتىكى خۆشویست و پى گەیشت بەو بەیەك گەیشتنە چىژ و خۆشى وەرەگرى، ھىچ خۆشویستنىك لہ خۆشەویستى برواداران بۆ پەرورددگاریان گەرەتر و تەواوتر نیە، ھىچ شتىك نیە لہ بوندا شایستەى خۆشویتران بى لہبەر زاتى خۆى لہ ھەموو روئكەوہ جگە لہ خواى گەرە، وە ھەر شتىك خۆشویستى لہبەر خۆشویستنى خوايە، بۆ نموونە: پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) لہبەر خوا خۆشەویستى و فەرمانبەرى بۆ دەكرى و دەكرتە پىشەنگ و رى و شوى دەگیرتە بەر. ^(۲)

(۱) مجموع الفتاوى ۱۰/۶۵۹ - ۶۶۰

(۲) مجموع الفتاوى ۱۰/۶۴۸ - ۶۴۹

۶- الافتقار الى الله (لاوازيى بمرانېمر خوا):

ھەرۈەك چۆن بەندە ھەموو كاتىك پىۋىستى بە پەرستى خوايە، بەھەمان شىۋەش بەردەوام لاوازە و پىۋىستى بە پشت بەستن بەخوا و داۋاي يارمەتى كىردنە لى، بۆيە دەپ بەردەوام لاوازي و پىۋىستى خۇي بۇ خوا دەرىخات، بەۋەي كە پەرسترا و يارمەتى دەرىتە چۈنكە (لاحول ولاقوة الا بالله) لادان لە خراپە و بەردەوامى لەسەرچاكە بە يارمەتى خوا نەپ، نايەتە دى.^(۱)

بەندە تا ملكەچتر بى بۇ خوا و زياتر لاوازي و موحتاجى خۇي دەپرى بۇي و بىپەرستى ئەۋە نىزىكتىر و بەرترىر دەپ لاي خوا. بەلام ئەۋ شتە لاي نىنسانەكان جىاوازە و پىچەۋانەيە، چۈنكە ئەۋ كەسە لاي خەلكى زۆر رىژدارە كە پىۋىستى پىيان نىيە، خۇ ئەگەر چاكەيان لەگەلدا بكەي و بى نىيازىش بى پىيان ئەۋە لە ھەموو كەس لەلايان بەرترى. ۋە ھەركاتىك پىۋىستىت پىيان بو- نەگەر قومە ناۋىكىش بى - بە پى پىۋىستىيەكە رىژت لايان كەمتر دەپ.^(۲)

۷- بەسۋودترىن شت بۇ ھەموو خەلكى:

ئەۋەي بەسۋودترىن شتە بۇ ھەموۋان بىرىتە لە زانىارى بەۋەي نەفسەكان لە ھەلەۋ تاۋان دەپارىژى و لە گرفت رىزگارىان دەكات، كە بىرىتە لەۋەي چاكە بەدۋاي خراپەدا بىنى. چاكەكانىش ئەۋانەن كە خۋاي گەۋرە لەسەر زارى پىغەمبەر (صلى اللہ عليہ وسلم) لە كىردەۋە و خوۋ رەۋش و سىفەتەكان ناردۋونى. ۋە لەۋشتانەي ھىندىك لە گوناھان لادەبات بەلا و مصىبەت و گرفتارىەكان ۋەك ھەموو ئەۋ شتانەي بە نىشن لە خەم و پەژارە و ئەزىتە و ئازار لە مال و نەفس و ناموس و جەستە ... بەلام ئەۋ رەشكەرۋەي گوناھانە لە كىردەۋەي نىنسانەكان نىن.^(۳)

(۱) مجموع الفتاوى ۱۰ / ۴۳۳

(۲) مجموع الفتاوى ۱/ ۳۹

(۳) مجموع الفتاوى ۱۰ / ۶۵۷

۸- كۆكرەھەي رەۋشە جۈانەكان لەگەل خەلكى:

(شەيخ الاسلام) دەلى: ئەھەي كۆكرەھەي رەۋشە جۈانەكانە لەگەل خەلكى برىتىيە لەھەي: ئەھە كەسەي پەيۋەندى لەگەل پەچراندەي تۆ بەسەلام لىكردن و رىز و دوعا بۆكردنى و داۋاي لىخۆشبون بۆي و باسكردنى بە چاكە و چۈنە لاي دروستى بىكەيەھە، ئەھەي ئەھە ناتداتى لە زانىارى و سوودپەي گەياندن و ھاۋكارى مال و سامان تۆ بىدەيەي و خۆشەي لەھە كەسەي سەمەي لى كەردەي لە خۆين، و مال و ... كە ھىندىك لەوانە واجب و ھىندىكىان سۈننەت و پەسەندن.

ئەھە خورپەۋشە مەزنىي پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ي پى ۋەسەل كراۋە ئەھە دىنەيە كە ھەمەو ئەھە شتەندى خوا فەرمانى پى كەردەي كۆي كەردەنەھە ئەھە مۇجەھەد و كەسانى دىكەش وايان گوتەھە، ۋەك (عائىشە) ش (رەزاي خۋاي لى يىت) دەرپارەي خەھ رەۋشەي پىغەمبەر وتەيتى (كان خلقه القرآن) كاكەلەكەشى برىتىيە لەھەي بەرەزامەندى و ئەھەپەي تامەزرۆيىيەھە ئەھەي خوا پى خۆشە جىيەجىي بىكەي.^(۱)

۹- ئارامگرتنى جۈان و تەۋاۋ:

ئارامگرتنى جۈان، ئارامگرتنىكە گازندەي تىدا نىيە، يەعقوب (عليه السلام) دەلى ۋەك خوا دەفەرمەي:

﴿إِنَّمَا أَشْكُوا بَنِي وَحْزَنٍ إِلَى اللَّهِ﴾ يۈسەف ۸۶.

ۋاتە: مەن باسى خەم و پەزارەي خۆم ھەر لاي خوا دەكەم. ۋە دەفەرمەي:

﴿فَصَبِّرْ جَبِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ﴾ يۈسەف ۱۸.

سكالا بۆلاي خوا و داۋاي بەھانا ھاتن دژايەتى نىيە لەگەل ئارامگرتنى جۈان، يەكەك لە دوعاكەي پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) برىتىيە لە:

(اللهم اليك اشكو ضعف قوتي وقلة حيلتي وهواني على الناس، انت رب المستضعفين وأنت ربى اللهم الى من تكلنى، الى بعيد يتجهمنى، أو الى عدو ملكته أمرى؟ ان لم يكن بك على غضب فلا ابالى، غير أن عافيتك هى اوسع لي اعوذ بنور وجهك الذى أشرقت له الظلمات، وصلح عليه امر الدنيا والاخرة ان ينزل بى سخطك او يحل على غضبك، لك العتبى حتى ترضى) السيرة النبوية لأبن هشام (ج ۲ ص ۲۱۶)

عومەرى كورى خطاب (رهزای خوای لی بیت) له نوژی به یانیدا:

﴿ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ ﴾ يوسف ۸۶.

دهخوئند وه ده گریا تا کو تایی ریزی نوژی که ران گوئیان لی دهبوو، به پیچه وانهی هانا بردن بو درووستکراوه کان.

له نهخویشی سهره مرگدا به نیمام (احمد) یان گوت که (طاووس) نالاندنی نهخویشی پیناخویش بووه و گوتویه تی نهوه گازندهیه، بویه نهینالاند تا وه فاتی کرد.

سکالا و داوای به هانا هاتن به زمانی حال یان بو لاچوونی نارهه تیه که یان به دهست هاتنی قازانجیک، بهندهش فرمانی پی کراوه تنهها داوا لهخوا بکات نهک له خه لکی. خوا ده فرموی:

﴿ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ۖ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَب ۚ ﴾ الشراح ۷ - ۸.

وه پیغه مبه (صلی الله علیه وسلم) به (ابن عباس) ی فرموو:

(اذا سألت فاسأل الله. واذا استعنت فاستعن بالله) رواه الترمذي، وقال حديث

حسن صحيح^(۱).

۱۰- بنچینهکانی خواپهرستی:

خواپهرستی و فرمانبهری و بهردوامی و پدیوهست بوون به پئی راست و ..
چهند ناوئکن که مهبهست لییان یهك شته، که دوو بنچینهی هه: - یه كه م. هه
خوا بپهرستری، دووهم: به پئی فرمانی خوا، بپهرستری نهك به شیویه کی
داهینراو. خوا ده فهرموی:

﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ الكهف ۱۱۰.
وه ده فهرموی:

﴿بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ البقرة ۱۱۲.

کردوهی باش چاکه کاری (احسانه)، که بریتیه له نه نجامدانی چاکه کان،
چاکه کانیش نه وانه که خوا و پیغه مبه ره کهی (صلی الله علیه وسلم) خوشیان
دهوی و فرمان به واجب بوون یان په سهند بوونی کراوه، به لام نهوهی داهینراو
(بدعة) یه و روا نیه، خوا و پیغه مبه ره کهی خوشیان ناوی و له کردوه باشه کانین،
هه ره که یه کیک کردوهی ناشیرن و نا قولاً بکات به کردوهی باش ناژمیژدی.
هه ده فهرموی: (ولا یشرک بعباده ربه احدا) و (أسلم وجهه لله) نهوه یه کلابوونه وهی
ملکه چی یه به ته نیا بۆ خوا و ته نها نهو مهبهست بوونه. عومهری کوری خطاب
(رهزای خوی لی بیت) دهیگوت: (اللهم اجعل عملي كله صالحا، واجعله لوجهك
ولا تجعل لاحد فيه شيئا) واته: خواجه هه موو کردوه کانم چاک بکهی، وای لی
بکهی به ته نیا بۆ تویی، به شی کهسی دیکه ی پیوه نهیی.

(فضیل کوری عیاض) له ته فسیری - أحسن عملا - له نایه تی:

﴿لَبَلُّوْكُمْ اَيْكُوْا اَحْسَنُ عَمَلًا﴾ الملك ۲.

دهلی: (ای اخلصه واصویه) واته: ته نیا مهبهست پی خوا و به پئی دینی خوا
بی. لییان پرسى نهی (تهبا عدلی) نهوه مانای چیه؟ وتی: هه چهنده کردوه

بەتەنيا بۇ خوا و مەبەست ئەويى، بەلام بەپىي فەرمانى خوا و پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) نەبى ئەو قىبۇل نىيە، بەلكو كاتىك تەواوۋە كە بەتەنيا بۇ خوا و بەپىي فەرمانى خوا و پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بى. ^(۱)

۱۱- زوھد و دىنيا بەكەمگرتنى دروست:

بە كەمگرتن و لىگرتنەوۋى دروست و بەسوود ئەوۋىيە كە خوا و پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) خۇشيان بوئ و لە شتىكدا بى كە سوودى نەبى لە دوارۇژدا، بەلام زوھد و لىگرتنەوۋىيەك لە شتىكدا بى كە سوودى بۇ قىيامەت ھەبى و پىشتى پىن بىستىرى بۇ ئەويى، ئەو زوھد و لىگرتنەوۋىيە خراب و نادروستە بەلكو پىيۇستە زوھد لە شتىكدا بى كە كەردنى زىانى ھەيە، يان لانى كەم سوودى نەبى، بەلام زوھد لە شتى باشدا نەزانى و سەرلىشىۋاويە، ۋەك پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموئ:

(أحرص على ما ينفعك واستعن بالله ولا تعجز) رواه مسلم (۶۷۷۴).

ۋاتە: داکۆكى بىكە لەسەر ئەوۋى سودت بى دەگەينى - لەدوارۇژدا- و داۋاى يارمەتى ھەر لە خوا بىكە و دەستە پاچە مەبە.

ئەوۋى بەسوودە بۇ بەندە بىرىتە لە خواپەرستى و فەرمانبەرى خوا و پىغەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) ۋە ھەرشتىك لەۋە لای بدا زىانە و سوودى نىيە، كە باشتر بۇ ۋى ئەوۋىيە ھەموو كەردەۋەكانى خواپەرستى و فەرمانبەرى بن بۇ پەرۋەردگار.

۱۲- بەلا و گىرەتە نەفسىيەكان و خۇپاراستن لىيان:

شەيخ الاسلام دەلى: بەھەمان شىۋە سەبەر گىرتن لەسەر ئەو ئازار و ناخۇشيانەى تۈۋشى ئىنسان دەبن بەھۋى كەردنى تاعەتەكان ۋەك: نوئز، فەرمان بە چاكە و رىنگىر لە خراپە، ۋەدەستخستنى زانىارى و... گەۋرەترە لەۋ سەبەر گىرتنەى لەسەر

شتى كەمتر دېگىرى، بە ھەمان شىۋە نەگەر نەفسى بانگى كىر بۆ شتى ھەرام لە داواكردنى پلە و پاىە و مالّ وەسەرەكنان و كىردنى شتى دزىو و ناقولّا و داوئىن پىسى ... سەبر گىرتن لە بەگوى نەكردنى نەفس و دووركەوتنەو لىيان گەورەتر و باشترە لەسەبرگىرتن لەسەر ئەو شتەنەى لەخوار ئەوانەو، ھەموو كارىكى باش تا گەورەتر بى سەبرگىرتن لەسەرى گەورەترە.

سەبر و ئارامگىرتن لەگەل ھەبوونى توانادا جىھادە بەلكو لەسە لاوھ گەورەترىن جىھادە:

أ- ئارامگىرتن لەسەر تووش نەبوونى گوناھو تاوانەكان گەورەترە لە ئارامگىرتن لەسەر بەلا و مصىبەتەكان.

ب- نەكردنى شتە ھەرامەكان لە كاتىكدا نەفس داواى بكات و تواناى كىردنىشى ھەبى گەورەترە لەوھى بەو شىۋە نەبى.

ج- نەگەر نەفس مەبىلى ھەرامى كىر بەھۆى كارىكى دىنىيەو، وەك يەكك بۆ نوێژ يان جىھاد يان وەدەستخستنى زانىارى دەرىجى و لە ميانى ئەوھدا خەرىكەت تووشى گوناھ بى. لەوكاتەدا سەبر گىرتن، ئەنجامدانى كارى باش و وازەيتانە لە خراپە.

بەلام ئەوھى لەميانى كىردەوھى باشدا نەبە كە مەبىلى خراپە دەكات و سەبر دەگىرى، ئەو پاداشتى كەمترە.^(۱)

پینجهه: شارهزایی (شیخ الإسلام) له سیره و میژوودا

هەرچهنده زانستی میژوو له تایبهتمهندیی (شیخ الإسلام) نهبووه و نهو گرنگییهی به زانستهکانی دیکه‌ی داوه و بۆی لواوه بیانخوتنی، نه‌وه‌نده خه‌ریکی میژوو نه‌بووه و بۆی نه‌گونجاوه، به‌لام ئیمام (ذهبی) که یه‌کیک بووه له میژوونووسانی شاره‌زا، له‌و باره‌وه باسی (شیخ الإسلام) ده‌کا و ده‌لی: (وأما معرفته بالتاريخ والسير فعجب عجيب)^(۱). واته: به‌لام شاره‌زایی نابراو به‌ سیره‌و میژوو جی سهرسورمان بووه.

(ابن قیم الجوزیه) به‌سه‌رهاتیکی سهرسورهینه‌ر له کتییی (زاد المعاد) سه‌باره‌ت به‌ زانیاری (شیخ الإسلام) به‌ میژوو ده‌گێڕته‌وه و ده‌لی: دوا‌ی نه‌وه‌ی له‌ هیندیک له‌ ولاتان سوننه‌ت و که‌سانی شاره‌زا له‌وباره‌وه، دژایه‌تی کران و ده‌نگیان خامۆشکرا، کۆمه‌لیک له‌ (یه‌هود) کتاییکیان ده‌رکرد و وه‌ک نووسراوێکی کۆن ده‌ریانخست که‌ پرپیانکردبوو له‌ درۆ و شتی هه‌لبه‌ستراو نه‌وه‌ی تێدا‌بوو که‌: پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) سه‌رانه (جزیه‌)ی له‌سه‌ر یه‌هودی خه‌یبه‌ر هه‌لگرتوه، به‌ شایه‌دی (علی کو‌ری نه‌بی طالب) و (سه‌عدی کو‌ری مو‌عاذ) و چه‌ند هاوه‌لیکی دیکه‌ (ره‌زای خوا‌یان لیبت) لای که‌سانیکی نه‌شاره‌زا به‌ سوننه‌ت و غه‌زا و ژیا‌نی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) نه‌و شته‌یان ره‌واج یح دا و وایان ده‌زانی نه‌وه‌ راسته‌، به‌لام (شیخ الإسلام) به‌ چه‌ند به‌لگه‌یه‌ک درۆکانی نه‌و کتیبه‌ی ده‌رخست له‌وانه‌:

أ- باس له‌ شایه‌دی (سه‌عدی کو‌ری مو‌عاذ) ده‌کات که‌ پیش (خه‌یبر) وه‌فاتی کردوه.

ب- ئەو كاتەى ئەو كىتەبە باسى دەكات، ھوكمى سەرانە (جزية) نەھاتبوۋە خوارى و ھاۋەلانىش نەياندەزانى، چۈنكە دابەزىنى لە سالى (تبوك) دا بە سى سال دواى خەبەر بوۋە.

ج- ئەو كىتەبە ھىچ كام لە زانايان بە جياۋازى پىپۇرپىيان و پىپۇرپانى بوارى ژياننامە و زانايانى ھەدىس و سۈننەت و، ھىچ كام لە شارمزاينى فىقھو فتوا و زانايانى تەفسىر باسيان نەكردوۋە و لە سەردەمى پىشېنىش دەرياننەخستوۋە..^(۱).

بەشى دەيەم

كۆچى دوايى (شەيخ الإسلام)

(ابن فضل الله العمري) لە باسکردنى (شەيخ الإسلام) دا دەلى: دوايى ئەوئى
لە ئاۋ بەندىخانە كىتەب و پەر و كاغەز و قەلەمىيان لى سەند، (شەيخ الإسلام)
خۆي بە قورئان خۆرئەندى و عىبادەتى دىكەى شەخسى يەوە خەرىك كەرد، بەلام
لى سەندرانى ئەو شتەنەى زۆر لەسەر دىل قورس بوو، دوايى ئەوئە تووشى
نەخۆشى ھات و زۆرى نەبرد وەفاتى كەرد...^(۱).

لە نەخۆشى سەرەمەرگىدا (ئانىيى دىمەشق) وىستى لە بەندىخانە سەردانى
بكا و داۋاي كەرد رىيى بەدات بېچىتە لاي، ئەوئىش رىيى پىندا، چوو بۆلاى و لە
تەنىشتىيەوە دانىشت، عوزرى بۆ (شەيخ الإسلام) ھىنايەوە و داۋاي عەفوۋى لى
كەرد لە ھەر كەمو كورپىيەك كە لە لايەن ئەوئەوۋە روۋى دابى، (شەيخ الإسلام) ىش
وہلامى دايەوۋە و گوتى: (انى قد أحللتك وجميع من عاداني، وهو لا يعلم أني
على الحق، وأحللت السلطان المعظم الملك الناصر من حبسه أي، لكونه فعل
ذلك مقلدا معذورا، ولم يفعل له لفظ نفسه، وقد أحللت كل أحد مما بيني وبينه
الا من كان عدوا لله ورسوله)^(۲).

واتە: مەن گەردنى تۆۋەن ھەممۇ ئەوانەم ئازاد كىردە كەدزايەتتىيان كىردوم، كە نەيانزانيو مەن لەسەر ھەقم، ۋە گەردنى سولتانی گەورە مەلىك (ناصر) یشم ئازاد كىردە كە مەنى ھەپس كىردە، چۈنكە غوزرى ھەپە ۋە تەقلىدى فتاۋى گىرانى مەنى كىردە ۋە، ئەۋەى كىردۈپەتتى بەشى نەفسى تىدا نەبوۋە، گەردنى ھەممۇ كەسم ئازاد كىردە، لەۋەى لە نىۋان مەن ۋە ئەۋادە، مە گەرى يەككە دۈژمەنى خوا ۋە پىغەمبەرەكەى پەيت (صلى الله عليه وسلم).

مىژۋوى كۆچى دۋاى (شەيخ ئىسلام):

ماۋەى نەخۋشى سەرەمەرگى (شەيخ ئىسلام) بىست ۋە چەند رۇژنىك بوۋ، زۆرىەى خەلكى بە نەخۋشەكەيان نەزانيبو، ئەۋ نەخۋشەپەى توۋشى بوۋ بەردەۋام بوۋ تا ۋەفاتى كىرد^(۱)، تىكراى مىژۋو نووسان دەلەن ناۋىراۋ لە (۲۰) ى (ذى القعدة) سالى (۷۲۸) ى كۆچىدا ۋەفاتى كىردە، تەنبا (المقرىزى) ۋە (ابن حجر) دەلەن لە (۲۲) ى (ذى القعدة) ۋەفاتى كىردە.

ھەۋالى ۋەفات كىردى (شەيخ ئىسلام) بىلاۋبۇۋە:

كە (شەيخ ئىسلام) لە بەرەبەيانى شەۋى دۈۋشەمە ۋەفاتى كىرد بانگەدرى سىجنى (قەلە) خەبەرەكەى لەسەر مەنارە راگەياندا، پاسەۋانەكانى سەر بورجەكان خۇبەخۇ باسىان دەكىرد، كە رۇژ بۇۋە ۋەدە ۋەدە ئەۋ ھەۋالە بىلاۋ بۇۋە كە بۇ خەلكى ھەۋالىكى زۆر ناخۇش ۋە لەسەر دىلان قورس بوۋ، بۇيە دۋاى بىستىنى ئەۋ ھەۋالە، خەلكى بە ھەر رىيەك بۇيان گونجا كىشان بەرمۇ (قەلە)، قەلەبەلغىيەكى زۆر لە (قەلە) درۋوست بوۋ، دەرگاى (قەلە) بۇ دۋست ۋە

نزىك و خۆشەويستانى كرايەو، پۇل پۇل دەچونە لاي جەنازەكەي، ھىندىك لە خەلكەكە ئەو سەر و نىو چاوانەيان ماچ دەكرد كە بۇ خوا دىخستە سەر زوى و بۇ ماومىيەكى زۆر بەرزى نەدەكردەو.

پىش شۆردنى خەلكەكە خەتمى قورئانايان لەسەر كرد، دواي پياوان مۇلەتى ئافرەتائىش درا بچنە لاي، لە كاتى شۆردنى دا جگە لەو كەسانەي دىانشۆرد كەسى دىكە لاي نەمان، لەوانەي مانەو زاناي گەورە (المزى) و كۆمەلىك لە زانا و پياوچاكاني ھەلبىزاردە بوون^(۱). خەلكى لە دەورى قەلە و سەر رىتى نىوان قەلە و مزگەوتى ئەمەوى دىمەشق كۆبوونەو، مزگەوتىش پىرپو لە خەلك وىراي ھەوشەكەي و (باب البريد) و (باب الساعات)^(۲).

بىردنى جەنازەكەي بۇ مزگەوت:

سەرەتا لە (قەلە) نوڭرى مردووى لەسەر كراو (محمد بن تمام) پىش نوڭرىيى كرد، دواي ئەو تەرمەكەيان ھەلگرت و بەرەو مزگەوتى ئەمەوى كەوتنە پى، پىي نىوان قەلە و مزگەوت بە خەلك داپۇشرايو، جەنازەكە پىش نوڭرى نىوېرۇ گەيشتە مزگەوت لەوى دانرا، تا دەھات قەلەبالغى زىادى دەكرد، خەلك لە ھەموو لايەكەو ھاتبوون، يەككە لە نىو قەلەبالغىكەدا ھاوارى كرد و گوتى: مردنى پىشەوايانى ئەھلى سوننەت بەم شىۋىيە قەلەبالغى دروست دەكا، بە بىستنى ئەو دەنگە خەلكەكە زىاتر خرۇشا و گىريانيان ھاتى، مزگەوت و دەورەيەر بە ئەندازىيەك قەلەبالغ بوون كە خەلك نوڭرى دەكرد بە زەھمەت سەجدەيان بۇ دەبرا، قەلەبالغى لەم شىۋىيە كەم بىنرايو، زۆر لە خەلكەكە نىەتى رۇزويان ھىتا، چونكە لەبەر زۆرى خەلكەكە نانايان چىنگ نەدەكەوت.

(۱) البداية والنهاية ۱۴ / ۱۳۵ - ۱۴۰.

(۲) الشهادة الزكية ۶۴.

دوای نوڭزى نىمەڭدە (ئەمەلىي) نوڭزى مردووى لەسەر كرايمە،
 ئەمجارە (شىخ علاءالدين الخراط) نوڭزى لەسەر كەرد، دوای نوڭزى مردو،
 خەلەكە لە مزگەوت ھاتنە دەرى، رى و كووچە و كۆلانەكان جەمەيان دەھات و
 پەربوون لە خەلەك، دووكان و بازار و چىشتخانەكان داخراپوون، خەلەكى (الله اكبر)
 يان دەكرد و چاۋ بە گريان بوون، ژنان بە درىژايى رى مزگەوت تا قەبرەستان
 لە سەربانەكان راوەستاپوون و بۆى دەگريان و دووعايان بۆى دەكرد، دىيانگوت
 ئەو زانا گەورەشمان وەفاتی كەرد.

تەرمى (شىخ الإسلام) لەسەر شان و سەرى خەلەك و لە نىو ھەنسك و گريان و
 پەرۋشىدا، بەرھە قەبرستان برا، لەبەر خەم و پەژارە و سەيركردنى جەنازەى
 (شىخ)، مېژەر لە سەران بەردەبۆۋە و ھەلىيان نەدەگرتەو ھىندىك جار جەنازەكە
 پىش دەكەوت و ھىندىك جار پىش جەنازەكە پادەگىرا تا خەلەكە تىپەر دەبو،
 برديان بۆ قەبرستانى (الصوفية) و لەوئى لە تەنىشت (شرف الدين عبدالله)ى براى
 ناشتيان، لەبەر ئەوئى خەلەكى زۆر دەھات و نوڭزىيان لەسەر دەكرد ناشتنەكەى
 دوا كەوت تا كەمىكى مابوو بۆ نوڭزى عەسەر.

(ژمارەى ئامادەبووانى جەنازەكەى و تا ناشتنى لە (۶۰۰۰۰) شەست ھەزار
 كەس زياتر بو، ئافەتەنىش ژمارىيان دەگەشتە (۱۵۰۰۰) پازدە ھەزار كەس،
 جگە لەو ئافەتەنەى لە سەريان و ژوورەكاندا بەيادى ئەومو ھەناسەيان ھەلدەكىشا،
 مېژووى دىمەشت قەلەبالغى ئاۋاى بەخۆۋە نەدىبو، مەگەر لە سەردەمى (بنى
 امية) كە خەلەك زۆر بو، دىمەشقىش پايتەختى خىلافەت بو) (۱).

(لە زانايان ژمارەكەى كەم نەبى ھەمويان ئامادەى جەنازە و نوڭز لەسەركردنى و
 ناشتنى بوون، ئەوانەى ئامادە نەبوون ئەم سى كەسە بوون: (ابن جملة، الصدر،
 القحفازي) كە ھەرسىكيان ناويان دەرکردبو لە زۆر دژايەتى كردنى (شىخ
 الإسلام) دا، ھەريۆيە لە خويان دەرسان ئەگەر بىنە نىو خەلەكى، خەلەكە بىيان
 كوژن، يان لىيان بەدن، زانا و پىشەۋاى گەورە (برھان الدين الفزاري) سى رۆژان

لەسەر يەك دواى ناشتنى دەچۆ سەر قەبرەكەى وئىراى كۆمەللىك لە زانايانى شافىعى مەزھەب، (برهان الدين) بە سوارى گوى دررئىك دەھات و رىز و شكۆ و ھەبىھەتى پىئە دياربوو^(۱).

(ابن رجب) دەلى: لە زۆرىھى ولات و شار و نۆمەندەكانى نرىك و دوور، نوئىزى مردووى بە غائىبى لەسەر كرا لە (يەمەن و چىن) ىش بەھەمان شىئە، ئەوانەى ھاتوچۆى (چىن)يان دەكرد، گىرپاويانەتەوہ كە لەوپەپى (چىن) لە رۆزى جومعەدا بانگھىشتى خەلكى كراوہ كە نوئىزى مردوو لەسەر توئىزەرھوہى قورنان بكن^(۲).

(ابو حفص البزار) دەلى: ھەوالى مردن گەيشتېتە ھەر شار و ئاوەدانىيەك، لە ھەموو مزگەوتەكان نوئىزى غائىبىيان لەسەر كرددە بە تايبەتى لە (مصر و شام و عىراق و تېرىز و بصرە و ..)^(۳).

ئەو ھەبىھەتەى جەنازەى ئەو ھەبىبوو، ئەو رىزەى لەو گىراوہ كەم وئە بوو، ئەوہش لەبەر ئەوہى خاوەنى چەندىن سىفەتى بەرز بوو.

ئەوانەى پىيان ھەلاگوتوھ لە زانايان،

زۆر لە زانايان بە كۆپلە شیعری جیاواز باسیان
كردوھ و پىيان ھەلاگوتوھ، لەوانە:

- ۱- الحافظ شمس الدين الذهبى.
- ۲- ابن فضل الله العمري.
- ۳- ابن الوردي الشافعي.
- ۴- شيخ علاء الدين بن غانم.
- ۵- الحافظ ابن عبدالحادي.
- ۶- المحدث تقي الدين أبو عبدالله محمد بن سليمان الجعبرى.

بەو شىوئە (شىخ الإسلام) لە تەمەنى (۶۷) سالى دا كۆچى دوايى كرد و
لە ماوەى ژيانى دا توانى خزمەتێكى زۆرى ئىسلام و مۆسۇلمانان بكات و، لە
زۆر بواردا ھەك سوارچاكي مەيدان ديارىي و، تەمەنىكى بە بەرەكەت بەرپى
بكات و خەلكىكى زۆر پى بگەيەنى، بەھۆى نووسراوھكانىشى لە دواى خۆى
لە زۆرەى جىھانى ئىسلامىي دا سوود بە مۆسۇلمانان بگەيەنى و، خەلكى لە
زانست و شارەزاىيەكەى بەھرەمەندىن.

ھەلوێستمان بەرانبەر زانايان،

زانايان ئەوانەى لە دىن و ژىن شارەزان و بە ساغى و بەپىي قورئان و سوننەت
ھەنگاو دەنن خاوەن چاكەن، ھەر بۆيە خواى بەخشەر رېژو پلەو پاىەى تايبەتى
پى بەخشيون و بە چاكە باسى كردوون بۆيە پىويستە ئىمەش بەرپىزەوھ سەيرىان
بكەين و ئەو خزمەتە گەورەى كردوويانە بيبينين وودعاى خىريان بۆ بكەين،
بەلام پىويستە لەوھش ناگادارىين و بزائين كە ئەوانىش ئىنسانن و ئەگەرى
لەبىرچوونەوھ و كەوتنە ھەلەيان ھەيە، بۆيە دواى ئەوھى بە بەلگە بۆى

دەردەكەوى و دەزانى، نابىي ھېچ كەس لە ھەلەدا شوئىن ھېچ زانايەك بکەوى،
وہك (ابن القيم) لەو بارەوہ دەلى: (اما العالم فلا ينبغي ان يقلد فيما زل فيه،
واذ ان الدين لا يؤخذ بالخطا، وان العالم قد يزل ولا بد، اذ ليس بمعصوم فلا
يجوز قبول كل مايقوله، وينزل قوله منزلة المعصوم)^(۱).

واتە: (زانا لەو شتەدا كە لىي دەكەوتتە ھەلەوہ نابىي كەس شوئى بکەوى،
چونكە دين بە ھەلە وەرناگيرى، يىگومان زانا جاروبار دەكەوتتە ھەلەوہ جا
مادام پارىزراو نىيە لە ھەلە، دروست نىيە ھەرچى دەلىي - قسەى ھەلەوہ بى
ھىزىش- لىي وەرگيرى و قسەكانى بە پارىزراو لە ھەلە دابەرنى).

بەلام ئەوى وتمان پاساوى ئەو نىيە كە زانايان پىزىيان لىي نەگيرى و زانيارى و
فتاويان لىي وەرەگيرى و پلەوپايەى بەرزى زانينيان لەبەر چاوە نەگيرى! چونكە
بەوہ خەلك بەگشتى بىي بەش دەبىي لەو ھەموو زانيارىيە زۆرەى لای زانايانى
پيشين و پاشين ھەبوو، (الحافظ الذهبي) چەند جارێك لەو بارەوہ قسەيەكى
(ابو موسى المدني) دووبارە كردۆتەوہ كە گوتىوئەتى: ھەموو زانايەك دەكەوتتە
ھەلەوہ جا ئەگەر لەبەر ئەو ھەلەيە بە يەكجاري وازى لىي بەيتى، ئەوہ دەبىي
زۆر لە پيشەوايان وازيان لىي بەيتى، كە ئەوہش ھەلەيەو نابىي بكري^(۲).

ھىكمەتى كەوتنە ھەلەى زانايانيش ئەوہيە كە ھېچ زانايەك وا نەزانى تىرو
تەواوہ و كەموكوپى نىيە، بەوہ كە ئەگەرى كەوتنە ھەلەى ھەيە، خۆى لىي
نەگۆرئى و، زانيارى بە تەنيا لە زانايەك وەرەگيرى و سەرەنجام دەمارگيرى
دروست نەبىي و كەس بەپىرۆز سەير نەكرئى، وە بۆ ئەوہى مسولمانان لە ھەموو
كاتێكدا بەرەو سەرچاوەى بىي گەرد (قورئان و سوننەت) بگەرئەوہ و ھەنگاو
بنين، كە بەكەلكى ھەموو كات و شوئىيەك دىي و قسەى زانايان لە كەس نەيئتە
دين.

وہك پىشتىرىش باسماڭا كىرگەن زاناۋ پىشەۋايان كە لە ئەنجامى تەفكىرىن و تەكۋشان بۇ گەيشتەن بە ھۆكىمى پراستى شەرىعى توۋشى ھەلە دەپن پاداشتەكەيان ھەيە - پاداشتى ھەول و ماندوو بون و گەپان بەدۋاى پراستى دا- وئە گەر لە ھەول و تەكۋشانە كەشياندا پەكەيان ئەۋە دوو پاداشتەيان ھەن.

لە ھەموو ھالەتە كەشياندا پەيۋىستە زانايان بە ھۆى ھەقەۋە بىناسرەن نەك ھەق بە ئەۋانەۋە بىناسرە، كەۋاتە پەيۋە گەۋرەي ھەركەسەك لە نەزەكىيە ۋە پەبەندىيە بە شەرىعەتەۋىيە ۋە ھەرىشەكەك بىگۈتەرى ۋە بىكەرى دەپن بە تەرازۋى قورئان ۋە سۈننەت ھەلەسە نەگىتەرى.

خۋاى بەخشنە پاداشتى خەيۋچاكەي (شەيخ الاسلام) ۋە سەرجەم زانايانى دىكەي ئىسلام بەچاكەرىن شەيۋە بەداتەۋە، كە لە ماۋەي ژياناندا تۋانىۋانە خەزەتەكەي پراست ۋە ساغى ئىسلام ۋە مەسۇلمانان بىكەن ۋە لە دۋاى خۇشيان بە بەرھەمەكەيان خەلەكەيان بەھەرەمەند كەردە - نامىن -.

ناوەرۇك

- ۵.....پېشكەش بى.
- ۶.....ئەم كىتپە.
- ۸.....پېشەكى.
- ۱۲.....پېشەكى نووسەر.
- ۱۶.....سەردەمى (ابن تيمية).
- ۱۷.....مەلىكە كۆيلەكانى مصر.
- ۲۰.....بارودۇخى گىشتى پېش لەدايك بوونى.
- ۲۰.....۱- بارودۇخى سياسى:
- ۲۵.....۲- بارودۇخى كۆمەلايەتى:
- ۲۷.....۳- بارودۇخى زانستى:
- ۲۹.....چەند زاناپەكى سەردەمى شەيخ الإسلام.
- بەشى يەكەم**
- ۳۱.....ناو و نەسەبى.
- ۳۱.....ھۆى ناوئرانى بە (ابن تيمية):
- ۳۲.....كات و شوئنى لەدايك بوونى:
- ۳۳.....دىمەن و خووپرەوشتەكانى (ابن تيمية):
- ۳۴.....نازاناوى (شەيخ الإسلام):

- ۳۷.....بەنەمالەكەى و ئەوانەى لەتەويدا بەزانىارى ناويان دەرکردوہ.....
- ۳۸.....بابى (ابن تيمية):.....
- ۳۹.....دايكى (ابن تيمية):.....
- ۳۹.....باپىرى (ابن تيمية):.....
- ۴۱.....مامى باپىرى شەيخ الإسلام:.....
- ۴۱.....براكانى شەيخ الإسلام:.....

بەشى دووم

- ۴۴.....پىگەيشتن و گەران بەدواى زانىارى دا.....
- ۴۵.....يەكەم:- قوناغى ھىجرەت و جىگىربوون:.....
- ۴۶.....- جىگىر بوون لە دىمەشق:.....
- ۴۷.....دووہم: قوناغى گەران بەدواى زانست و ھەرگرتى دا.....
- ۴۸.....لەبەرکردن و فەربوونى زانىارىيەکان:.....
- ۴۸.....يەك: ناوبانگ دەرکردن بە لەبەرکردنى نووسين و دەقەکان:.....
- ۵۲.....دوو: ئەو زانىارىيانەى فەريان بووہ.....
- ۵۶.....سە: شارەزايى لە زمانەکانى دىكەدا.....
- ۵۸.....سەيەم: قوناغى سەرەتاي بەخشىنى زانىارى و فتوادان.....
- ۵۹.....مردنى بابى و دەرس گوتنەوہى لە شوئنى ئەو:.....
- ۶۰.....ئەو زانايانەى لەيەكەم دەرسى (شەيخ الإسلام) ئامادە بوون:.....
- ۶۰.....گرنگى ئەو دەرسە:.....
- ۶۱.....شەوازی دەرس گوتنەوہى (شەيخ الإسلام):.....
- ۶۳.....دەرسەکانى چۆن بوون؟.....
- ۶۵.....دەرس گوتنەوہى لە مەدرەسەى ھەنبەليە:.....
- ناوبانگى (شەيخ الإسلام) و کۆدەنگى زانايانى سەردەمى خۆى لەسەر مەدح
- ۶۶.....و پەزىلتانينى:.....

بهشی سییه

- ۶۸..... مامۆستایه کانی و قوتابییه کانی
- ۶۸..... سه رچاوهی به دهسته ئینانی زانیاری له سهرده می ئه ودا:
- ۶۹..... مامۆستا کانی شیخ الإسلام:
- ۷۱..... ناوی چه ند مامۆستایه کی شیخ الاسلام:
- ۸۴..... خوئنده وه وه ولدانی خوئی:
- ۸۶..... قوتابییه کانی (شیخ الإسلام):
- ۸۷..... جووری ده رس و قوتابییه کانی:
- ۸۹..... هوکاری زۆربوونی قوتابییه کانی:
- ۹۰..... به ناوبانگترین قوتابییه کانی شیخ الإسلام:

بهشی چوارم

- ۹۵..... هه ئس و کهوت و په وشت و خووی (شیخ الإسلام):
- ۹۶..... چه ند ئاکار و په وشتیکی (شیخ الإسلام):
- ۹۶..... ۱- ئیمان به هیزی:
- ۲- دئسوژی له گه ران به دوای راستیی و، ده ربازبوون له چلکی هه واو
- ۹۸..... ئاره زووه کان:
- ۱۰۲..... ۳- دوور کهوتنه وه له گونا هو دنیا به که مگرتن:
- ۱۰۵..... ۴- خوا په رستی و پارانه وهی زۆر:
- ۱۰۹..... ۵- خو به که مگری و هیمنیی و لیبوردیی به رانه ر خه لکی:
- ۱۱۱..... لیبوردیی (شیخ الإسلام) له گه ل نه یارانی دا:
- ۱۱۳..... ۶- جوړنه ت و ئازایه تی له گوته قسه ی حق و سازش نه کردن:
- ۱۱۶..... ۷- واقع بینیی و ئینصاف:
- ۱۱۶..... ا- سه مانندی هه ق و راستی:
- ۱۱۷..... ب- مامه له کردنی له گه ل زانیان به دادگه رانه:
- ۱۱۹..... ج- هه لۆیستی (شیخ الإسلام) ده رباره ی سؤفییه کان:

- د- تېروانىنى (شىخ الإسلام) بۆ زانايان و پېر و تاقمەكان:..... ۱۲۰
- ه- ھەلۋىستىي بەرانبەر بىدعە تەجىيە كان :..... ۱۲۲
- ۸- ئازايەتى و ئارامگرتن : ۱۲۳
- ۹- ھەيىەتى (ابن تيمية):..... ۱۲۷
- ۱۰- سەخاوەت و بەخشندەيى: ۱۲۹
- ۱۱- ھىزى پېشېنىي (فراسه):..... ۱۳۲
- ۱۲- بەگەورە گرتنى سوننەت و پىشتىگىرى لى كىردنى:..... ۱۳۵
- چەند غوونەيەك لە بەگەورە گرتنى (شىخ الإسلام) بۆ سوننەت: ۱۳۷
- أ- خۆشەويستىي و گەورەيى بۆ پىتغەمبەر (صلى الله عليه وسلم): ۱۳۷
- ب- گىرنگى دانى بە لەبەر كىردنى ھەدىس و نووسىنەوھى: ۱۳۸
- ج- سەر بەخۆيى لە ۋەرگرتنى (فقه) لە قورئان و سوننەتدا: ۱۳۸
- د- بانگەشەي گەرانەوھ بۆ قورئان و سوننەت:..... ۱۳۹
- ه- دژايەتى كىردنى بۆ بىر و باوهر و مەزھەبە لادەرەكان رافىزە بە غوونە:..... ۱۴۰

بەشى پىنجەم

- رىيازى (شىخ الإسلام) لە بانگەواز و چاكسازىي لە نىوان تىۋر و جى بەجى كىردن دا..... ۱۴۵
- يەكەم: بنچىنەكانى بەرنامەي بانگەوازي لاي ئىبنوتەيمىيە:..... ۱۴۷
- ۱- دەست گرتن بە قورئان و سوننەت: ۱۴۷
- ۲- داکۆكىي كىردن لەسەر يەكپارچەيى ئوممەت :..... ۱۴۸
- أ- گىرنگى (يەك دەنگىي) لە ئىسلام دا:..... ۱۴۸
- ب- دەستپىكىردنى لە (يەكبوونى قسە و يەكخستنى دلائل) ھوھ:..... ۱۴۹
- ج- بە ناھەق قسە كىردن لە دژى يەكدى بنچىنەي پارچە پارچە بوونە:..... ۱۵۰
- ۳- رەچاوكىردنى فىقھى لە پىشتەرەكان - فقھ الاولويات- و پلە پلەيى - تدرج - لە پەرۋەرە كىردندا:..... ۱۵۰
- أ- گىرنگى تىگەيشتن لە (مقاصد الشريعة) ئامانجەكانى شەرىعەت:..... ۱۵۲

- ب- وردیی (شیخ الإسلام) له ریزبه ندیی کردنی له پیشتیره کان دا: ۱۵۲.....
- ج- نه کردنی واجییک له پیناو کردنی واجیتریک، یان بیدهنگی له خراپه یه که له پیناو لابردنی خراپتریک دا: ۱۵۴.....
- د- یه که خستنی دله کان له پیشتیره له ناکوکی له شته فهرعییه کان دا: ۱۵۴.....
- نه کردنی هیئدیک سونهت له پیناو یه که خستنی دله کان دا: ۱۵۵.....
- ناکوکی له ورده بابته عه قیده یی دا نابیتته مایه ی پهرته وازه یی: ۱۵۵.....
- راجیایی له ورده بابته فیهقی یه کان دا نابیتته مایه ی پهرته وازه یی: ۱۵۶.....
- راجیایی به بئ لیکترازان: ۱۵۷.....
- راجیایی له سیبه ری خو شه ویستی دا: ۱۵۸.....
- ه- جیاوازی پله ی کرده وه، به پئی جیاوازی بارودوخ: ۱۵۹.....
- و- جوولانه وه به پیچه وانه ی بئ پروایان له هه لسوکه وتی پرواله تیایان دا به پئی کات وشوین وهاته ندی ئامانجه کانه: ۱۶۰.....
- ۴- گشتگیر بوونی به رنامه ی بانگخوازی و چاکسازی (شیخ الإسلام): ۱۶۱.....
- یه که: بواری سیاسی: ۱۶۲.....
- أ- دروستکردنی تیروانینیکی راست بو حوکمرانی: ۱۶۲.....
- ب- هه ولدانی بو بنیاتنانی حکوومه تیکی به هیز: ۱۶۳.....
- دوو: بواری ئابووری: ۱۶۳.....
- سئ: بواری فکری و پهروه رده یی: ۱۶۵.....
- أ- چاکسازی عه قیده و نوێکردنه وه ی نیشانه کانی رییازی راست: ۱۶۵.....
- ب- نوێکردنه وه ی زانسته شه رعیه کان له میانی هه لویتستی له کوششکردن (اجتهاد) و لاساییکردنه وه (تهقلید) دا: ۱۶۶.....
- چوار: بواری جهنگ و جیهاد: ۱۷۱.....
- پینج: بواری خو و په وشت (اخلاق): ۱۷۲.....
- دووه م: کاری به کومه ل و فه رمان به چاکه و رێگری له خراپه و شوینیان له به رنامه ی چاکه خوازی (شیخ الإسلام) دا: ۱۷۳.....
- ۱- گرنگی فه رمان به چاکه و رێگری له خراپه: ۱۷۳.....

- ۲- پله کانی فهрман به چاکه و پښگری له خراپه: ۱۷۵.....
- ۳- چوښه تی فهрман به چاکه و پښگری له خراپه: ۱۷۶.....
- ۴- کاری به کوښل، دیمه نیکه له دیمه نه کانی فهрман به چاکه و پښگری له خراپه: ۱۷۷.....
- ۵- دا کوښی کردنی ئیسلام له سهر کاری به کوښل، له هه مـوو حاله ته کاندای ۱۷۸.....
- ۶- هه بوونی بهر پرس (الإماره) پایه یه که له پایه کانی کاری به کوښل: ۱۷۹.....
- ۷- گوځی پایه لـی و فهرمان به ریی پایه ی دووه می کاری به کوښل: ۱۸۰.....
- ۸- جه ماعه تی (شیخ الإسلام) هیندیک جار لابردنی خراپه یان به ده ست جی به جی ده کرد: ۱۸۲.....
- ۹- هیندیک له هه لسوکه وته کانی له گوځینی خراپه و بی شهرعی دا: ۱۸۴.....
- سییه م: سیفه ته کانی بانگخوازی سهرکه وتوو، تچه ند له (شیخ الإسلام) دا هاتوونه دی: ۱۸۵.....
- ۱- په یوه ندیی به هیزی به خواوه: ۱۸۶.....
- ۲- زانایی و پوښبیری: ۱۸۷.....
- ۳- ساغ بوونه وه بو فیکره و بیروباوه: ۱۸۸.....
- ۴- نازایه تی و بهرده وامی له گوځنی هه ق دا: ۱۸۹.....
- ۵- تیگه یشتنی ورد له دین و شاره زایی له واقع: ۱۹۰.....
- ۶- گرنگی دان به بارودوخی مسولمانان و زیان له گه ل پرووداوه کان دا: ۱۹۱.....
- ۷- دنیا به که مگرتن: ۱۹۲.....
- چواره م: بواره کانی کاری بانگه وازی (ابن تیمیه): ۱۹۳.....
- ۱- چاکسازیی خه لکی به گشتی: ۱۹۴.....
- ۲- چاکسازیی زانایان: ۱۹۵.....
- ۳- چاکسازیی هه لسوکه وتی کار به ده ستان: ۱۹۷.....
- پتنجه م: کوښه کانی سهر پتی چاکسازیی (ابن تیمیه): ۱۹۹.....
- له کوښه کانی سهر پتی (ابن تیمیه): ۲۰۰.....

- ۱- ئازاردان: ۲۰۰.....
- ۲- دژايە تىيى كىردنى زانايان بۆ (ابن تيمية): ۲۰۲.....
- لەو درۆيانەى لە دژى (شيخ الاسلام) هەليانەستوون: ۲۰۵.....
- أ- جەستاندى خوا (تجسيم الله): ۲۰۵.....
- ب- سەردانى نەكردنى قەبرى پىغەمبەران: ۲۰۵.....
- ج- سوکايە تىکردن بە پىغەمبەران و پياوچاكان: ۲۰۶.....
- د- دەرچوونى لە ئىجماع: ۲۰۶.....
- ۳- گىران و بەندکردن: ۲۰۶.....
- ۴- ئازاردانى قوتابى و غۆشەويستەکانى: ۲۰۸.....
- ۵- لىسەندنى کىتب و کەلوپەلى نووسين: ۲۰۹.....
- ئامرازەکانى بەرەنگار بوونەو: ۲۱۰.....
- شەشەم: هيندىك لە بۆچوونەکانى (شيخ الاسلام) لەسەر بانگەواز: ۲۱۲.....
- ۱- بانگەواز بۆ لاى خوا ئەرکى پىغەمبەران (عليهم السلام) و شۆنکەوتوانيانە: ۲۱۲.....
- ۲- ئەرکى سەرشانى ئوممەت بەرانبەر بە بانگەواز بۆلاى خوا: ۲۱۳.....
- ۳- ئارام گرتن و بەردەوامىي بە مەبەستى گىرانهوئى ئىسلام بۆ ژيان: ۲۱۳.....
- ۴- دۆستانى خواو کردەوئى راست و ساغ: ۲۱۴.....

بەشى شەشەم

- پەلە و پاىەى زانستىي (شيخ الإسلام) و مەدحى زانايان بۆى: ۲۱۶.....
- يەكەم: زانايانى هاوچەرخى خۆى مەدحيان کردو: ۲۱۷.....
- دووهم: باسکرانى بە چاکە لە لايەن قوتابىيەکانى و ئەوانەى لە پەلەى ئەواندان... ۲۲۱.....
- سێيەم: قسە و مەدحى گەورە پياوانى دیکە بۆى: ۲۲۳.....

بەشى ھەوتەم

- ۲۲۵..... نووسراۋەكانى (شيخ الإسلام) و بەھای زانستیان.....
۲۲۵..... بەھای كىتەب و نووسىنەكانى (شيخ الإسلام):.....
۲۲۶..... شىۋازى نووسىنەكانى:.....
۲۳۰..... ھۆكارى زۆرى نووسراۋەكانى شيخ الاسلام.....
۲۳۰..... ۱- دەستکردن بە نووسىن لە سەرەتای تەمەنيەوہ:.....
۲۳۰..... ۲- شارەزایی (شيخ الإسلام) و خىرايى لە نووسىن و دانانى كىتەب دا:.....
۲۳۲..... ژمارەى كىتەب و نووسراۋەكانى (شيخ الإسلام):.....
۲۳۴..... ديارترين كىتەب و نووسراۋەكانى (شيخ الاسلام):.....

بەشى ھەشتەم

- ۲۳۸..... ئىبنى تەيمىيە شەرەزان.....
۲۳۹..... قسەى زانايان لەسەر شارەزایی ئىبنى تەيمىيە لە بواری فيقھو ئوسولدا.....
۲۴۰..... ئىبنى تەيمىيە لەسەرەتادا پابەندى مەزھەبى ھەنبەلىي بووہ:.....
۲۴۱..... ریز و پىزانينى بۆ پيشەوا و زانايانى دیکە:.....
۲۴۲..... فتوادانى لەسەر مەزھەبىكى ديارىکراو نەبووہ:.....
۲۴۳..... ھەبوونى مەرجهكانى ئىجتھاد لە (شيخ الإسلام) دا:.....
۲۴۷..... چەند نموونەيەك لە راوبۆچوونەكانى (اختياراته):.....
۲۴۸..... چەند فتوايەكى دیکەى ناوبراو:.....

بەشى نۆيەم

- ۲۵۱..... يەكەم: ئىبنى تەيمىيەى فەرموودەناس و شارەزا لە سوننەت.....
۲۵۱..... قسەى زانايان لەسەر شارەزایی ناوبراو بە سوننەت:.....
۲۵۳..... سەنگ و قورسايى (شيخ الإسلام) لە نۆو فەرموودەناسان دا:.....
۲۵۴..... دووہەم: (ابن تيمية) تويزەرەوہى قورئان.....

- ۲۵۶..... رییاز و شیوازی ئیبنو تیمیه له تهفسیردا:
- ۲۵۹..... نووسراوه کانی (شیخ الإسلام) له سهر زانیاریه کانی تهفسیر:
- ۲۶۰..... سییه م: شاره زایی (شیخ الاسلام) به عه قیده و بیر و باوهر:
- ۱- هیندیک له نووسراوه کانی (شیخ الإسلام) ده باره ی عه قیده ی
- ۲۶۱..... ئیسلامی:
- ۲- عه قیده ی (شیخ الإسلام ابن تیمیه):
- ۲۶۱.....
- ۳- ده باره ی (استواء) ی خوا له سهر عهرش:
- ۲۶۴.....
- ۴- پووچه لکردنه وه ی ئه و درۆ و ده له سانه ی له دژی هه لبه ستراون:
- ۲۶۴.....
- ۵- هه له له ئیجتهدادی مه سه له عه قیده ییه کان دا:
- ۲۷۴.....
- چواره م: (شیخ الاسلام) و ته زکیه ی نه فس:
- ۲۷۸.....
- هه ندیک له راو سه رنجه کانی شیخ الاسلام له سهر ته زکیه ی نه فس:
- ۲۷۹.....
- پینجه م: شاره زایی (شیخ الإسلام) له سپره و میژوودا:
- ۲۸۹.....

بهشی دهم

- ۲۹۱..... کۆچی دواپی (شیخ الإسلام):
- ۲۹۲..... میژووی کۆچی دواپی (شیخ الاسلام):
- ۲۹۲..... هه والی وه فاتکردنی (شیخ الإسلام) بلاءو پوو:
- ۲۹۳..... بردنی جه نازه که ی بۆ مزگه وت:
- ۲۹۶..... ئه وانه ی پینان هه لاگوتوه له زانایان:
- ۲۹۶..... هه لۆیستمان به رانبهر زانایان:
- ۲۹۹..... ناوه پۆک:

ئینو تهیمیه

ئینو تهیمیه ی چه پرانی، که له سه ده کانی چهوت و ههشتی کوچی ژیاوه، زانایه کی شاره زاو پایه به رزی ئیسلام و موجته هیدیکی په هابووه، ئیسلامی به شیوه یه کی گشتگیر پانواندووه، ئالا هه لگری چاکسازی و داهیتان و نوێ بوونه وه بووه، له به رانه ر بیرو راو تیروانی پی و تاقم و مه زه به لاده ره کان و سته م و داگیرکاری ته تاردا، هه لۆیستی شیاو و مه ردانه ی هه بووه، فه رمانی به چاکه و پێگری له خراپه کردوه و ئه وه ی به راستی زانیی، بێ سله مینه وه له چوارچیوه ی قورئان و سونه تدا گووتوویه تی و له لۆمه ی لۆمه کاران نه ترساوه.

زانایاری ناوبراو به ئه ندازه یه ک فراوان و جێی متمانه بووه، که مسولمانان له زۆر شوینی ئه م زه مینه، به جیاوازی په نگ و په گه ز و زمان و نه ته وه و مه زه به به فیهیه کانه وه، سوودیان له به ره مه کانی بینووه و به پرژه وه سه یریان کردووه.

به لام به داخه وه که ساتیکی نه شاره زا به که سایه تی ئه و زانا گه وره یه هه ن، له نزیک و دوور، قسه ی ناشایسته به رانه ری ده لێن، که له بری ئه وه ده بوایه له رووی زانیاری و شاره زاییه وه، که سه کان هه لپسه نگینین و به رانه یریان هه لۆیست بنوینین و تفهنگ به تاریکیه وه نه ئینین، چونکه هه موو که سێک له قیامه تدا بارمه تی قسه و کرده وه کانیه تی.

نوسینگه ی تهفسیر

بۆ بلاوکردنوهو راگهیاندن

ههولێر - شهقامی دادگا - ژێر هوتیلی شیرینی پالاس

f t g+ y /TafseerOffice

+964 750 818 08 66

www.al-tafseer.com

tafseeroffice@yahoo.com

8000 دینار

